वाल्मीकिरामायणे

सुन्दरकाण्डम्

(५) आह्निकसूत्रावलि ३०-[illegible]

(६) ईषाद्यष्टोत्तरशतोपनिषद् (१११ उपनिषद् मूल) ४०-००

(७) दुर्गासप्तशती (गुटका मूल) ७-००

(८) सुन्दरकाण्डम् (वाल्मीकिरामायण मूल गुटका) ११-००

---

(१) सप्तवर्गी जन्म पत्रिका ३-००

(२) जन्म पत्रिका १-२५

(३) जन्माक्षर १-००

(४) एक पृष्ठीय जन्माक्षर प्रतिसौ० २८-००

(५) सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालय के लब्धांक एवं प्रमाण पत्रों की प्रतिलीपि ।

श्री स्वामी "प्रभुजी" महाराज
को श्रद्धापूर्ण समर्पण

[illegible]

२५।८।२५

अथ वाल्मीकिरामायणे

सुन्दरकाण्डम्

१२.०० रुपये

प्रकाशक :—व्यास प्रकाशन, डी. १६/१३ मानमन्दिर, वाराणसी

मुद्रक :—खण्डेलवाल आफसेट्स, वाराणसी

VĀLMĪKI RĀMAYĀṆE

SUNDARAKĀṆḌAM

Rs.

Published by : **Vyas Prakashan,**
D. 16/13, Manmandir,
Varanasi-221001 [India]
Printed at : **Khandelwal Offsets**
Manmandir, Varanasi-221001

नम्र निवेदन

कर्मकाण्ड प्रयोगों में (वाल्मीकि रामायण) सुन्दरकाण्ड के पाठ का महत्व पूर्ण स्थान है।

नियमित पाठ की दृष्टि से सुविधा पूर्ण आकार "गुटका" में इस ग्रन्थ का प्रकाशन किया गया है। पाठ में फला-फल प्राप्ति के उद्देश्य से ग्रन्थ के आकार प्रकार का जितना महत्व होता है, उससे बहुत अधिक ग्रन्थ की शुद्धता का है। शुद्ध ग्रन्थों के प्रकाशन में "निर्णयसागर यन्त्रालय" बम्बई का अत्यन्त प्रतिष्ठित स्थान है।

अतः निर्णय सागर यन्त्रालय द्वारा मुद्रित "सुन्दरकाण्डम" को ही प्रस्तुत ग्रन्थ की मूल प्रति के हेतु चुना गया है।

विश्वास है कि अशुद्धि रहित इस ग्रन्थ से पाठक लाभान्वित होंगे।

—श्याम कुमार

श्रीरामचंद्राय नमः ॥ ततो रावणनीतायाः सीतायाः शत्रुकर्शनः ॥ इयेष पदमन्वेष्टुं चारणाचरिते पथि ॥१॥ दुष्करं निष्प्रतिद्वंद्वं चिकीर्षन्कर्म वानरः ॥ समुदग्रशिरोग्रीवो गवां पतिरिवाबभौ ॥ २ ॥ अथ वैदूर्यवर्णेषु शाड्वलेषु महाबलः ॥ धीरः सलिलकल्पेषु विचचार यथासुखम् ॥ ३ ॥ द्विजान्वित्रासयन्धीमानुरसा पादपान्हरन् ॥ मृगांश्च सुबहून्निघ्नन्प्रवृद्ध इव केसरी ॥ ४ ॥ नीललोहितमांजिष्ठपत्रवर्णैः सितासितैः ॥ स्वभावसिद्धैर्विमलैर्धातुभिः समलंकृतम् ॥ ५ ॥ कामरूपिभिराविष्टमभीक्ष्णं सपरिच्छदैः ॥ यक्षकिन्नरगंधर्वैर्देवकल्पैः सपन्नगैः ॥ ६ ॥ स तस्य गिरिवर्यस्य तले नागवरायुते ॥ तिष्ठन्कपिवरस्तत्र ह्रदे नाग इवाबभौ ॥ ७ ॥ स सूर्याय महेंद्राय पवनाय स्वयंभुवे ॥ भूतेभ्यश्चांजलिं कृत्वा चकार गमने मतिम् ॥ ८ ॥ अंजलिं प्राङ्मुखः कुर्वन् पवनायात्मयोनये ॥ ततो हि ववृधे गन्तुं दक्षिणो दक्षिणां दिशम् ॥ ९ ॥ प्लवगप्रवरैर्दृष्टः प्लवने कृतनिश्चयः ॥ ववृधे रामवृद्ध्यर्थं समुद्र इव पर्वसु ॥ १० ॥ निष्प्र-

माणशरीरः सँल्लिलंघयिषुरर्णवम् ॥ बाहुभ्यां पीडयामास चरणाभ्यां च पर्वतम् ॥ ११ ॥ स चचालाचलश्चाशु मुहूर्तं कपिपीडितः ॥ तरूणां पुष्पिताग्राणां सर्वं पुष्पमशातयत् ॥ १२ ॥ तेन पादपमुक्तेन पुष्पौघेण सुगंधिना ॥ सर्वतः संवृतः शैलो बभौ पुष्पमयो यथा ॥ १३ ॥ तेन चोत्तमवीर्येण पीड्यमानः स पर्वतः ॥ सलिलं संप्रसुस्राव मदमत्त इव द्विपः ॥ १४ ॥ पीड्यमानस्तु बलिना महेंद्रस्तेन पर्वतः ॥ रीतीर्निर्वर्तयामास कांचनांजनराजतीः ॥१५॥ मुमोच च शिलाः शैलो विशालाः समनःशिलाः ॥ मध्यमेनार्चिषा जुष्टो धूमराजिरिवानलः ॥ १६ ॥ हरिणा पीड्यमानेन पीड्यमानानि सर्वतः ॥ गुहाविष्टानि सत्त्वानि विनेदुर्विकृतैः स्वरैः ॥ १७ ॥ स महान्सत्त्वसंनादः शैलपीडानिमित्तजः ॥ पृथिवीं पूरयामास दिशश्चोपवनानि च ॥ १८ ॥ शिरोभिः पृथुभिर्नागा व्यक्तस्वस्तिकलक्षणैः ॥ वमंतः पावकं घोरं ददंशुर्दशनैः शिलाः ॥ १९ ॥ तास्तदा सविषैर्दष्टाः कुपितैस्तैर्महाशिलाः ॥ जज्वलुः पावकोद्दीप्ता बिभिदुश्च सहस्रधा

॥ २० ॥ यानि त्वौषधजालानि तस्मिञ्जातानि पर्वते ॥ विषघ्नान्यपि नागानां न शेकुः शमितुं विषम् ॥ २१ ॥ भिद्यतेऽयं गिरिर्भूतैरिति मत्वा तपस्विनः ॥ त्रस्ता विद्याधरास्तस्मादुत्पेतुः स्त्रीगणैः सह ॥ २२ ॥ पानभूमिगतं हित्वा हैममासनभाजनम् ॥ पात्राणि च महार्हाणि करकांश्च हिरण्मयान् ॥ २३ ॥ लेह्यानुच्चावचान्भक्ष्यान्मांसानि विविधानि च ॥ आर्षभाणि च चर्माणि खड्गांश्च कनकत्सरून् ॥ २४ ॥ कृतकंठगुणाः क्षीबा रक्तमाल्यानुलेपनाः ॥ रक्ताक्षाः पुष्कराक्षाश्च गगनं प्रतिपेदिरे ॥ २५ ॥ हारनूपुरकेयूरपारिहार्यधराः स्त्रियः ॥ विस्मिताः सस्मितास्तस्थुराकाशे रमणैः सह ॥ २६ ॥ दर्शयन्तो महाविद्यां विद्याधरमहर्षयः ॥ सहितास्तस्थुराकाशे वीक्षांचक्रुश्च पर्वतम् ॥२७॥ शुश्रुवुश्च तदा शब्दमृषीणां भावितात्मनाम् ॥ चारणानां च सिद्धानां स्थितानां विमलेऽम्बरे ॥ २८ ॥ एष पर्वतसंकाशो हनुमान्मारुतात्मजः ॥ तितीर्षति महावेगः समुद्रं वरुणालयम् ॥ २९ ॥ रामार्थं वानरार्थं च चिकीर्षन्कर्म दुष्करम् ॥ समु-

द्रस्य परं पारं दुष्प्रापं प्राप्तुमिच्छति ॥ ३० ॥ इति विद्याधरा वाचः श्रुत्वा तेषां तपस्विनाम् ॥ तमप्रमेयं ददृशुः पर्वते वानरर्षभम् ॥३१॥ दुधुवे च स रोमाणि चकंपे चाचलोपमः ॥ ननाद च महानादं सुमहानिव तोयदः ॥ ३२ ॥ आनुपूर्व्या च वृत्तं तल्लांगूलं लोमभिश्चितम् ॥ उत्पतिष्यन्विचिक्षेप पक्षिराज इवोरगम् ॥ ३३ ॥ तस्य लांगूलमाविद्धमतिवेगस्य पृष्ठतः ॥ ददृशे गरुडेनेव ह्रियमाणो महोरगः ॥ ३४ ॥ बाहू संस्तंभयामास महापरिघसन्निभौ ॥ आससाद कपिः कट्यां चरणौ संचुकोच च ॥ ३५ ॥ संहृत्य च भुजौ श्रीमाँस्तथैव च शिरोधराम् ॥ तेजः सत्त्वं तथा वीर्यमाविवेश स वीर्यवान् ॥ ३६ ॥ मार्गमालोकयन्दूरादूर्ध्वप्रणिहितेक्षणः ॥ रुरोध हृदये प्राणानाकाशमवलोकयन् ॥ ३७ ॥ पद्भ्यां दृढमवस्थानं कृत्वा स कपिकुंजरः ॥ निकुञ्च्य कर्णौ हनुमानुत्पतिष्यन्महाबलः ॥ वानरान्वानरश्रेष्ठ इदं वचनमब्रवीत् ॥ ३८ ॥ यथा राघवनिर्मुक्तः शरः श्वसनविक्रमः ॥ गच्छेत्तद्वद्गमिष्यामि लंकां रावणपालिताम् ॥३९॥ नहि

द्रक्ष्यामि यदि तां लंकायां जनकात्मजाम् ॥ अनेनैव हि वेगेन गमिष्यामि सुरालयम् ॥ ४० ॥ यदि वा त्रिदिवे सीतां न द्रक्ष्यामि कृतश्रमः ॥ बद्ध्वा राक्षसराजानमानयिष्यामि रावणम् ॥ ४१ ॥ सर्वथा कृतकार्योऽहमेष्यामि सह सीतया ॥ आनयिष्यामि वा लंकां समुत्पाट्य सरावणाम् ॥ ४२ ॥ एवमुक्त्वा तु हनुमान्वानरान्वानरर्षभः ॥ उत्पपाताथ वेगेन वेगवानविचारयन् ॥ ४३ ॥ सुपर्णमिव चात्मानं मेने स कपिकुंजरः ॥ ४४ ॥ समुत्पतति वेगात्तु वेगात्ते नगरोहिणः ॥ संहृत्य विटपान्सर्वान्समुत्पेतुः समंततः ॥ ४५ ॥ स मत्तकोयष्टिभकान् पादपान्पुष्पशालिनः ॥ उद्वहन्नुरुवेगेन जगाम विमलेऽम्बरे ॥४६॥ ऊरुवेगोत्थिता वृक्षा मुहूर्तं कपिमन्वयुः ॥ प्रस्थितं दीर्घमध्वानं स्वबंधुमिव बांधवाः ॥ ४७ ॥ तमूरुवेगोन्मथिताः सालाश्चान्ये नगोत्तमाः ॥ अनुजग्मुर्हनूमंतं सैन्या इव महीपतिम् ॥ ४८ ॥ सुपुष्पिताग्रैर्बहुभिः पादपैरन्वितः कपिः ॥ हनूमान्पर्वताकारो बभूवाद्भुतदर्शनः ॥ ४९ ॥ सारवंतोऽथ ये वृक्षा न्यमज्ज-

लवणांभसि ॥ भयादिव महेंद्रस्य पर्वता वरुणालये ॥ ५० ॥ स नानाकुसुमैः कीर्णः कपिः सांकुरकोरकैः ॥ शुशुभे मेघसंकाशः खद्योतैरिव पर्वतः ॥ ५१ ॥ विमुक्तास्तस्य वेगेन मुक्त्वा पुष्पाणि ते द्रुमाः ॥ व्यवशीर्यंत सलिले निवृत्ताः सुहृदो यथा ॥ ५२ ॥ लघुत्वेनोपपन्नं तद्विचित्रं सागरेऽपतत् ॥ द्रुमाणां विविधं पुष्पं कपिवायुसमीरितम् ॥ ५३ ॥ ताराशतमिवाकाशं प्रबभौ स महार्णवः ॥ ५४ ॥ पुष्पौघेणानुबद्धेन नानावर्णेन वानरः ॥ बभौ मेघ इवाकाशे विद्युद्गणविभूषितः ॥ ५५ ॥ तस्य वेगसमुद्भूतैः पुष्पैस्तोयमदृश्यत ॥ ताराभिरिव रामाभिरुदिताभिरिवांबरम् ॥ ५६ ॥ तस्यांबरगतौ बाहू ददृशाते प्रसारितौ ॥ पर्वताग्राद्विनिष्क्रांतौ पंचास्याविव पन्नगौ ॥ ५७ ॥ पिबन्निव बभौ चापि सोर्मिजालं महार्णवम् ॥ पिपासुरिव चाकाशं ददृशे स महाकपिः ॥ ५८ ॥ तस्य विद्युत्प्रभाकारे वायुमार्गानुसारिणः ॥ नयने विप्रकाशेते पर्वतस्थाविवानलौ ॥ ५९ ॥ पिंगे पिंगाक्षमुख्यस्य बृहती परिमंडले ॥ चक्षुषी संप्रकाशेते चंद्र-

सूर्याविव स्थितौ ॥ ६० ॥ मुखं नासिकया तस्य ताम्रया ताम्रमाबभौ ॥ संध्यया समभिस्पृष्टं यथा स्यात्सूर्यमंडलम् ॥ ६१ ॥ लांगूलं च समाविद्धं प्लवमानस्य शोभते ॥ अंबरे वायुपुत्रस्य शक्रध्वज इवोच्छ्रितम् ॥ ६२ ॥ लांगूलचक्रो हनुमाञ्शुक्लदंष्ट्रोऽनिलात्मजः ॥ व्यरोचत महाप्राज्ञः परिवेषीव भास्करः ॥ ६३ ॥ स्फिग्देशेनातिताम्रेण रराज स महाकपिः ॥ महता दारितेनेव गिरिर्गैरिकधातुना ॥ ६४ ॥ तस्य वानरसिंहस्य प्लवमानस्य सागरम् ॥ कक्षांतरगतो वायुर्जीमूत इव गर्जति ॥ ६५ ॥ खे यथा निपतत्युल्का उत्तरांताद्विनिःसृता ॥ दृश्यते सानुबंधा च तथा स कपिकुंजरः ॥ ६६ ॥ पतत्पतंगसंकाशो व्यायतः शुशुभे कपिः ॥ प्रवृद्ध इव मातंगः कक्ष्यया बध्यमानया ॥ ६७ ॥ उपरिष्टाच्छरीरेण छायया चावगाढया ॥ सागरे मारुताविष्टा नौरिवासीत्तदा कपिः ॥६८॥ यं यं देशं समुद्रस्य जगाम स महाकपिः ॥ स तु तस्यांगवेगेन सोन्माद इव लक्ष्यते ॥ ६९ ॥ सागरस्योर्मिजालानामुरसा शैलवर्ष्मणा ॥ अभिघ्नंस्तु महा-

वेगः पुप्लुवे स महाकपिः ॥ ७० ॥ कपिवातश्च बलवान्मेघवातश्च निर्गतः ॥ सागरं भीमनिर्ह्रादं कंपयामासतुर्भृशम् ॥ ७१ ॥ विकर्षन्नूर्मिजालानि बृहंति लवणांभसि ॥ पुप्लुवे कपिशार्दूलो विकिरन्निव रोदसी ॥ ७२ ॥ मेरुमंदरसंकाशानुद्गतान्स महार्णवे ॥ अत्यक्रामन्महावेगस्तरंगान्गणयन्निव ॥ ७३ ॥ तस्य वेगसमुद्धुष्टं जलं सजलदं तदा ॥ अंबरस्थं विबभ्राज शारदाभ्रमिवाततम् ॥ ७४ ॥ तिमिनक्रझषाः कूर्मा दृश्यंते विवृतास्तदा ॥ वस्त्रापकर्षणेनेव शरीराणि शरीरिणाम् ॥ ७५ ॥ क्रममाणं समीक्ष्याथ भुजगाः सागरालयाः ॥ व्योम्नि तं कपिशार्दूलं सुपर्णमिव मेनिरे ॥ ७६ ॥ दशयोजनविस्तीर्णा त्रिंशद्योजनमायता ॥ छाया वानरसिंहस्य जले चारुतराभवत् ॥ ७७ ॥ श्वेताभ्रघनराजीव वायुपुत्रानुगामिनी ॥ तस्य सा शुशुभे छाया पतिता लवणांभसि ॥ ७८ ॥ शुशुभे स महातेजा महाकायो महाकपिः ॥ वायुमार्गे निरालंबे पक्षवानिव पर्वतः ॥ ७९ ॥ येनासौ याति बलवान्वेगेन कपिकुंजरः ॥ तेन मार्गेण सहसा द्रोणीकृत इवा-

र्णवः ॥ ८० ॥ आपाते पक्षिसंघानां पक्षिराज इव व्रजन् ॥ हनूमान्मेघजालानि प्रकर्षन्मारुतो यथा ॥ ८१ ॥ प्रविशन्नभ्रजालानि निष्पतंश्च पुनःपुनः ॥ प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च चंद्रमा इव लक्ष्यते ॥ ८२ ॥ पांडुरारुणवर्णानि नीलमांजिष्ठकानि च ॥ कपिनाकृष्यमाणानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥ ८३ ॥ प्लवमानं तु तं दृष्ट्वा प्लवंतं त्वरितं तदा ॥ ववृपुस्तत्र पुष्पाणि देवगंधर्वदानवाः ॥ ८४ ॥ ततापन हि तं सूर्यः प्लवगं वानरेश्वरम् ॥ सिषेवे च तदा वायू रामकार्यार्थसिद्धये ॥ ८५ ॥ ऋषयस्तुष्टुवुश्चैनं प्लवमानं विहायसा ॥ जगुश्च देवगंधर्वाः प्रशंसंतो वनौकसम् ॥ ८६ ॥ नागाश्च तुष्टुवुर्यक्षा रक्षांसि विबुधाः खगाः ॥ प्रेक्ष्य सर्वे कपिवरं सहसा विगतक्लमम् ॥ ८७ ॥ तस्मिन्प्लवगशार्दूले प्लवमाने हनूमति ॥ इक्ष्वाकुकुलमानार्थी चिंतयामास सागरः ॥ ८८ ॥ साहाय्यं वानरेंद्रस्य यदि नाहं हनूमतः ॥ करिष्यामि भविष्यामि सर्ववाच्यो विवक्षताम् ॥ ८९ ॥ अहमिक्ष्वाकुनाथेन सागरेण विवर्धितः ॥ इक्ष्वाकुसचिवश्चायं तन्नार्हत्यवसा-

दितुम् ॥ ९० ॥ तथा मया विधातव्यं विश्रमेत यथा कपिः ॥ शेषं च मयि विश्रांतः सुखेनातितरिष्यति ॥ ९१ ॥ इति कृत्वा मतिं साध्वीं समुद्रश्छन्नमंभसि ॥ हिरण्यनाभं मैनाकमुवाच गिरिसत्तमम् ॥ ९२ ॥ त्वमिहासुरसंघानां पातालतलवासिनाम् ॥ देवराज्ञा गिरिश्रेष्ठ परिघः सन्निवेशितः ॥ ९३ ॥ त्वमेषां ज्ञातवीर्याणां पुनरेवोत्पतिष्यताम् ॥ पातालस्याप्रमेयस्य द्वारमावृत्य तिष्ठसि ॥ ९४ ॥ तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव शक्तिस्ते शैल वर्धितुम् ॥ तस्मात्संचोदयामि त्वामुत्तिष्ठ गिरिसत्तम ॥ ९५ ॥ स एष कपिशार्दूलस्त्वामुपर्येति वीर्यवान् ॥ हनूमान्रामकार्यार्थी भीमकर्मा खमाप्लुतः ॥ ९६ ॥ अस्य साह्यं मया कार्यमिक्ष्वाकुकुलवर्तिनः ॥ मम हीक्ष्वाकवः पूज्याः परं पूज्यतमास्तव ॥ ९७ ॥ कुरु साचिव्यमस्माकं न नः कार्यमतिक्रमेत् ॥ कर्तव्यमकृतं कार्यं सतां मन्युमुदीरयेत् ॥९८॥ सलिलादूर्ध्वमुत्तिष्ठ तिष्ठत्वेष कपिस्त्वयि ॥ अस्माकमतिथिश्चैव पूज्यश्च प्लवतां वरः ॥ ९९ ॥ चामीकरमहानाभ देवगंधर्वसेवित ॥ हनूमांस्त्वयि विश्रांतस्ततः

शेषं गमिष्यति ॥ स एष कपिशार्दूलस्त्वामुपैष्यति वीर्यवान् ॥ १०० ॥ काकुत्स्थस्यानृशंस्यं च मैथिल्याश्च विवासनम् ॥ श्रमं च प्लवगेंद्रस्य समीक्ष्योत्थातुमर्हसि ॥ १ ॥ हिरण्यगर्भो मैनाको निशम्य लवणांभसः ॥ उत्पपात जलात्तूर्णं महाद्रुमलतावृतः ॥ २ ॥ स सागरजलं भित्त्वा बभूवात्युच्छ्रितस्तदा ॥ यथा जलधरं भित्त्वा दीप्तरश्मिर्दिवाकरः ॥ ३ ॥ स महात्मा मुहूर्तेन पर्वतः सलिलावृतः ॥ दर्शयामास शृंगाणि सागरेण नियोजितः ॥ ४ ॥ शातकुंभमयैः शृंगैः सकिन्नरमहोरगैः ॥ आदित्योदयसंकाशैरुल्लिखद्भिरिवांबरम् ॥ ५ ॥ तस्य जांबूनदैः शृंगैः पर्वतस्य समुत्थितैः ॥ आकाशं शस्त्रसंकाशमभवत्कांचनप्रभम् ॥ ६ ॥ जातरूपमयैः शृंगैर्भ्राजमानैर्महाप्रभैः ॥ आदित्यशतसंकाशः सोऽभवद्गिरिसत्तमः ॥ ७ ॥ समुत्थितमसंगेन हनूमानग्रतः स्थितम् ॥ मध्ये लवणतोयस्य विघ्नोऽयमिति निश्चितः ॥ ८ ॥ स तमुच्छ्रितमत्यर्थं महावेगो महाकपिः ॥ उरसा पातयामास जीमूतमिव मारुतः ॥ ९ ॥ स तदा सादितस्तेन कपिना पर्वतो-

चमः ॥ बुद्ध्वा तस्य हरेर्वेगं जहर्ष च ननाद च ॥ ११० ॥ तमाकाशगतं वीर-माकाशे समुपस्थितः ॥ प्रीतो हृष्टमना वाक्यमब्रवीत्पर्वतः कपिम् ॥ मानुषं धारयन्रूपमात्मनः शिखरे स्थितः ॥ ११ ॥ दुष्करं कृतवान्कर्म त्वमिदं वानरो-त्तम ॥ निपत्य मम शृंगेषु सुखं विश्रम्य गम्यताम् ॥ १२ ॥ राघवस्य कुले जातैरुदधिः परिवर्धितः ॥ स त्वां रामहिते युक्तं प्रत्यर्चयति सागरः ॥ १३ ॥ कृते च प्रतिकर्तव्यमेष धर्मः सनातनः ॥ सोऽयं तत्प्रतिकारार्थी त्वत्तः संमान-मर्हति ॥ १४ ॥ तिष्ठ त्वं हरिशार्दूल मयि विश्रम्य गम्यताम् ॥ त्वन्निमित्तमने-नाहं बहुमानात्प्रचोदितः ॥ १५ ॥ योजनानां शतं चापि कपिरेष खमाप्लुतः ॥ तव सानुषु विश्रांतः शेषं प्रक्रमतामिति ॥ १६ ॥ तदिदं गंधवत्स्वादु कंदमूल-फलं बहु ॥ तदास्वाद्य हरिश्रेष्ठ विश्रांतोऽथ गमिष्यसि ॥ १७ ॥ अस्माकमपि संबंधः कपिमुख्य त्वयास्ति वै ॥ प्रख्यातस्त्रिषु लोकेषु महागुणपरिग्रहः ॥ १८ ॥ वेगवंतः प्लवंतो ये प्लवगा मारुतात्मज ॥ तेषां मुख्यतमं मन्ये त्वामहं कपि-

कुंजर ॥ १९ ॥ अतिथिः किल पूजार्हः प्राकृतोऽपि विजानता ॥ धर्मं जिज्ञासमानेन किं पुनर्यादृशो भवान् ॥ १२० ॥ त्वं हि देववरिष्ठस्य मारुतस्य महात्मनः ॥ पुत्रस्तस्यैव वेगेन सदृशः कपिकुंजर ॥ २१ ॥ पूजिते त्वयि धर्मज्ञे पूजां प्राप्नोति मारुतः ॥ तस्मात्त्वं पूजनीयो मे शृणु चाप्यत्र कारणम् ॥ २२ ॥ पूर्वं कृतयुगे तात पर्वताः पक्षिणोऽभवन् ॥ तेऽपि जग्मुर्दिशः सर्वा गरुडा इव वेगिनः ॥ २३ ॥ ततस्तेषु प्रयातेषु देवसंघाः सहर्षिभिः ॥ भूतानि च भयं जग्मुस्तेषां पतनशंकया ॥२४॥ ततः क्रुद्धः सहस्राक्षः पर्वतानां शतक्रतुः ॥ पक्षांश्चिच्छेद वज्रेण ततः शतसहस्रशः ॥२५॥ स मामुपगतः क्रुद्धो वज्रमुद्यम्य देवराट् ॥ ततोऽहं सहसा क्षिप्तः श्वसनेन महात्मना ॥ २६ ॥ अस्मिँल्लवणतोये च प्रक्षिप्तः प्लवगोत्तम ॥ गुप्तपक्षः समग्रश्च तव पित्राभिरक्षितः ॥ २७ ॥ ततोऽहं मानयामि त्वां मान्यो हि मम मारुते ॥ त्वया ममैष संबंधः कपिमुख्य महागुणः ॥ २८ ॥ अस्मिन्नेवंगते कार्ये सागरस्य ममैव च प्रीतिं प्रीतमनाः कर्तुं

त्वमर्हसि महामते ॥ २९ ॥ श्रमं मोक्षय पूजां च गृहाण हरिसत्तम ॥ प्रीतिं च मम मान्यस्य प्रीतोऽस्मि तव दर्शनात् ॥ १३० ॥ एवमुक्तः कपिश्रेष्ठस्तं नगोत्तममब्रवीत् ॥ प्रीतोऽस्मि कृतमातिथ्यं मन्युरेषोऽपनीयताम् ॥ ३१ ॥ त्वरते कार्यकालो मे अहश्चाप्यतिवर्तते ॥ प्रतिज्ञा च मया दत्ता न स्थातव्यमिहांतरा ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वा पाणिना शैलमालभ्य हरिपुंगवः ॥ जगामाकाशमाविश्य वीर्यवान्प्रहसन्निव ॥ ३३ ॥ स पर्वतसमुद्राभ्यां बहुमानादवेक्षितः ॥ पूजितश्चोपपन्नाभिराशीर्भिरभिनंदितः ॥३४॥ अथोर्ध्वं दूरमाप्लुत्य हित्वा शैलमहार्णवौ ॥ पितुः पंथानमासाद्य जगाम विमलेंऽबरे ॥ ३५ ॥ भूयश्चोर्ध्वगतिं प्राप्य गिरिं तमवलोकयन् ॥ वायुसूनुर्निरालंबो जगाम विमलेंऽबरे ॥ ३६ ॥ तद्द्वितीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ प्रशशंसुः सुराः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ ३७ ॥ देवताश्चाभवन्हृष्टास्तत्रस्थास्तस्य कर्मणा ॥ कांचनस्य सुनाभस्य सहस्राक्षश्च वासवः ॥ ३८ ॥ उवाच वचनं धीमान्परितोषात्सगद्गदम् ॥ सुनाभं पर्वतश्रेष्ठं

स्वयमेव शचीपतिः ॥३९॥ हिरण्यनाभ शैलेन्द्र परितुष्टोऽस्मि ते भृशम् ॥ अभयं ते प्रयच्छामि गच्छ सौम्य यथासुखम् ॥ १४० ॥ साह्यं कृतं ते सुमहद्विक्रांतस्य हनूमतः ॥ क्रमतो योजनशतं निर्भयस्य भये सति ॥ ४१ ॥ रामस्यैष हितायैव याति दाशरथेः कपिः ॥ सत्क्रियां कुर्वता शक्त्या तोषितोऽस्मि दृढं त्वया ॥४२॥ ततः प्रहर्षमलभद्विपुलं पर्वतोत्तमः ॥ देवतानां पतिं दृष्ट्वा परितुष्टं शत-क्रतुम् ॥ ४३ ॥ स वै दत्तवरः शैलो बभूवावस्थितस्तदा ॥ हनूमांश्च मुहूर्तेन व्यतिचक्राम सागरम् ॥४४॥ ततो देवाः सगंधर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ अब्रु-वन्सूर्यसंकाशां सुरसां नागमातरम् ॥ ४५ ॥ अयं वातात्मजः श्रीमान्प्लवते सागरोपरि ॥ हनूमान्नाम तस्य त्वं मुहूर्तं विघ्नमाचर ॥ ४६ ॥ राक्षसं रूपमा-स्थाय सुघोरं पर्वतोपमम् ॥ दंष्ट्राकरालं पिंगाक्षं वक्त्रं कृत्वा नभःस्पृशम् ॥४७॥ बलमिच्छामहे ज्ञातुं भूयश्चास्य पराक्रमम् ॥ त्वां विजेष्यत्युपायेन विषादं वा गमिष्यति ॥ ४८ ॥ एवमुक्ता तु सा देवी दैवतैरभिसत्कृता ॥ समुद्रमध्ये

सुरसा बिभ्रती राक्षसं वपुः॥४९॥ विकृतं च विरूपं च सर्वस्य च भयावहम्॥ प्लवमानं हनूमंतमावृत्येदमुवाच ह॥१५०॥ मम भक्ष्यः प्रदिष्टस्त्वमीश्वरैर्वानरर्षभ॥ अहं त्वां भक्षयिष्यामि प्रविशेदं ममाननम्॥५१॥ एवमुक्तः सुरसया प्रांजलिर्वानरर्षभः॥ प्रहृष्टवदनः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत्॥५२॥ रामो दाशरथिर्नाम प्रविष्टो दंडकावनम्॥ लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वैदेह्या चापि भार्यया॥५३॥ अन्यकार्यविषक्तस्य बद्धवैरस्य राक्षसैः॥ तस्य सीता हृता भार्या रावणेन यशस्विनी॥५४॥ तस्याः सकाशं दूतोऽहं गमिष्ये रामशासनात्॥ कर्तुमर्हसि रामस्य साह्यं विषयवासिनि॥५५॥ अथवा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाक्लिष्टकारिणम्॥ आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिशृणोमि ते॥५६॥ एवमुक्ता हनुमता सुरसा कामरूपिणी॥ अब्रवीन्नातिवर्तेन्मां कश्चिदेष वरो मम॥५७॥ तं प्रयान्तं समुद्वीक्ष्य सुरसा वाक्यमब्रवीत्॥ बलं जिज्ञासमाना सा नागमाता हनूमतः॥५८॥ निविश्य वदनं मेऽद्य गन्तव्यं वानरोत्तम॥ वर

एष पुरा दत्तो मम धात्रेति सत्वरा ॥ व्यादाय विपुलं वक्रं स्थिता सा मारुतेः पुरः ॥ ५९ ॥ एवमुक्तः सुरसया क्रुद्धो वानरपुंगवः ॥ अब्रवीत्कुरु वै वक्रं येन मां विषहिष्यसे ॥ १६० ॥ इत्युक्त्वा सुरसां क्रुद्धो दशयोजनमायतः ॥ दशयोजनविस्तारो हनुमानभवत्तदा ॥ ६१ ॥ तं दृष्ट्वा मेघसंकाशं दशयोजनमायतम् ॥ चकार सुरसाप्यास्यं विंशद्योजनमायतम् ॥ ६२ ॥ तां दृष्ट्वा व्यादितास्यां तु वायुपुत्रः सुबुद्धिमान् ॥ दीर्घजिह्वं सुरसया सुभीमं नरकोपमम् ॥ ६३ ॥ (तं दृष्ट्वा मेघसंकाशं विंशद्योजनमायतम् ॥ हनुमांस्तु ततः क्रुद्धस्त्रिंशद्योजनमायतः ॥ ६४ ॥ चकार सुरसा वक्रं चत्वारिंशत्तथोच्छ्रितम् ॥ बभूव हनुमान्वीरः पंचाशद्योजनोच्छ्रितः ॥ ६५ ॥ चकार सुरसा वक्रं षष्टियोजनमुच्छ्रितम् ॥ तदैव हनुमान्वीरः सप्ततीयोजनोच्छ्रितः ॥ ६६ ॥ चकार सुरसा वक्रमशीतीयोजनायतम् ॥ हनूमानचलप्रख्यो नवतीयोजनोच्छ्रितः ॥ ६७ ॥ चकार सुरसा वक्रं शतयोजनमायतम् ॥) स संक्षिप्यात्मनः कायं जीमूत इव मारुतिः ॥

तस्मिन्मुहूर्ते हनुमान्बभूवांगुष्ठमात्रकः ॥ ६८ ॥ सोऽभिपद्याथ तद्वक्त्रं निष्पत्य च महाबलः ॥ अन्तरिक्षे स्थितः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ॥६९॥ प्रविष्टोऽस्मि हि ते वक्त्रं दाक्षायणि नमोऽस्तु ते ॥ गमिष्ये यत्र वैदेही सत्यश्चासीद्वरस्तव ॥ १७० ॥ तं दृष्ट्वा वदनान्मुक्तं चंद्रं राहुमुखादिव ॥ अब्रवीत्सुरसा देवी स्वेन रूपेण वानरम् ॥७१॥ अर्थसिद्ध्यै हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् ॥ समानय च वैदेहीं राघवेण महात्मना ॥७२॥ तत्तृतीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ साधु साध्विति भूतानि प्रशशंसुस्तदा हरिम् ॥ ७३ ॥ स सागरमनाधृष्यमभ्येत्य वरुणालयम् ॥ जगामाकाशमाविश्य वेगेन गरुडोपमः ॥ ७४ ॥ सेविते वारिधाराभिः पतगैश्च निषेविते ॥ चरिते कैशिकाचार्यैरैरावतनिषेविते ॥७५॥ सिंहकुंजरशार्दूलपतगोरगवाहनैः ॥ विमानैः संपतद्भिश्च विमलैः समलंकृते ॥७६॥ वज्राशनिसमाघातैः पावकैरिव शोभिते ॥ कृतपुण्यैर्महाभागैः स्वर्गजिद्भिरधिष्ठिते ॥ ७७ ॥ वहता हव्यमत्यंतं सेविते चित्रभानुना ॥ ग्रहनक्षत्रचंद्रार्क-

तारागणविभूषिते ॥ ७८ ॥ महर्षिगणगंधर्वनागयक्षसमाकुले ॥ विविक्ते विमले विश्वे विश्वावसुनिषेविते ॥ ७९ ॥ देवराजगजाक्रांते चंद्रसूर्यपथे शिवे ॥ विताने जीवलोकस्य विमले ब्रह्मनिर्मिते ॥ १८० ॥ बहुशः सेविते वीरैर्विद्याधरगणैर्वरैः ॥ जगाम वायुमार्गं च गरुत्मानिव मारुतिः ॥ ८१ ॥ हनूमान्मेघजालानि प्राकर्षन्मारुतो यथा ॥ ८२ ॥ कालागुरुसवर्णानि रक्तपीतसितानि च ॥ कपिना कृष्यमाणानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥ ८३ ॥ प्रविशन्नभ्रजालानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ॥ प्रावृषींदुरिवाभाति निष्पतन्प्रविशंस्तथा ॥ ८४ ॥ प्रदृश्यमानः सर्वत्र हनुमान्मारुतात्मजः ॥ भेजेऽम्बरं निरालंबं पक्षयुक्त इवाद्रिराट् ॥ ८५ ॥ प्लवमानं तु तं दृष्ट्वा सिंहिका नाम राक्षसी ॥ मनसा चिंतयामास प्रवृद्धा कामरूपिणी ॥ ८६ ॥ अद्य दीर्घस्य कालस्य भविष्याम्यहमाशिता ॥ इदं मम महासत्त्वं चिरस्य वशमागतम् ॥ ८७ ॥ इति संचिंत्य मनसा छायामस्य समाक्षिपत् ॥ छायायां गृह्यमाणायां चिंतयामास वानरः ॥ ८८ ॥ समा-

क्षिप्तोऽस्मि सहसा पंगूकृतपराक्रमः ॥ प्रतिलोमेन वातेन महानौरिव सागरे ॥ ८९ ॥ तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव वीक्षमाणस्तदा कपिः ॥ ददर्श स महासत्त्वमुत्थितं लवणांभसि ॥ १९० ॥ तद्दृष्ट्वा चिंतयामास मारुतिर्विकृताननाम् ॥ कपिराज्ञा यथाख्यातं सत्त्वमद्भुतदर्शनम् ॥ छायाग्राहि महावीर्यं तदिदं नात्र संशयः ॥९१॥ स तां बुद्ध्वार्थतत्त्वेन सिंहिकां मतिमान्कपिः ॥ व्यवर्धत महाकायः प्रावृषीव बलाहकः ॥ ९२ ॥ तस्य सा कायमुद्वीक्ष्य वर्धमानं महाकपेः ॥ वक्त्रं प्रसारयामास पातालांबरसन्निभम् ॥९३॥ घनराजीव गर्जंती वानरं समभिद्रवत् ॥९४॥ स ददर्श ततस्तस्या विकृतं सुमहन्मुखम् ॥ कायमात्रं च मेधावी मर्माणि च महाकपिः ॥ ९५ ॥ स तस्या विकृते वक्त्रे वज्रसंहननः कपिः ॥ संक्षिप्य मुहुरात्मानं निपपात महाकपिः ॥९६॥ आस्ये तस्या निमज्जंतं ददृशुः सिद्धचारणाः ॥ ग्रस्यमानं यथा चंद्रं पूर्णं पर्वणि राहुणा ॥ ९७ ॥ ततस्तस्या नखैस्तीक्ष्णैर्मर्माण्युत्कृत्य वानरः ॥ उत्पपाताथ वेगेन मनःसंपातविक्रमः ॥ ९८ ॥ तां तु दृष्ट्वा स

घृत्वा च दाक्षिण्येन निपात्य सः ॥ कपिप्रवीरो वेगेन ववृधे पुनरात्मवान् ॥ ९९ ॥ हृतहृत्सा हनुमता पपात विधुरांभसि ॥ स्वयंभुवेव हनुमान्सृष्टस्तस्या निपातने ॥ २०० ॥ तां हतां वानरेणाशु पतितां वीक्ष्य सिंहिकाम् ॥ भूतान्याकाशचारीणि तमूचुः प्लवगोत्तमम् ॥ १ ॥ भीममद्य कृतं कर्म महत्सत्त्वं त्वया हतम् ॥ साधयार्थमभिप्रेतमरिष्टं गच्छ मारुते ॥ २ ॥ यस्य त्वेतानि चत्वारि वानरेंद्र यथा तव ॥ धृतिर्दृष्टिर्मतिर्दाक्ष्यं स कर्मसु न सीदति ॥ ३ ॥ स तैः संपूजितः पूज्यः प्रतिपन्नप्रयोजनैः ॥ जगामाकाशमाविश्य पन्नगाशनवत्कपिः ॥ ४ ॥ प्राप्तभूयिष्ठपारस्तु सर्वतः परिलोकयन् ॥ योजनानां शतस्यांते वनराजिं ददर्श सः ॥ ५ ॥ ददर्श च पतन्नेव विविधद्रुमभूषितम् ॥ द्वीपं शाखामृगश्रेष्ठो मलयोपवनानि च ॥ ६ ॥ सागरं सागरानूपं सागरानूपजान्द्रुमान् ॥ सागरस्य च पत्नीनां मुखान्यपि विलोकयत् ॥७॥ स महामेघसंकाशं समीक्ष्यात्मानमात्मवान् ॥ निरुंधंतमिवाकाशं चकार मतिमान्मतिम् ॥ ८ ॥ कायवृद्धिं प्रवेगं च

मम दृष्ट्वैव राक्षसाः ॥ मयि कौतूहलं कुर्युरिति मेने महामतिः ॥ ९ ॥ ततः शरीरं संक्षिप्य तन्महीधरसंनिभम् ॥ पुनः प्रकृतिमापेदे वीतमोह इवात्मवान् ॥ २१० ॥ तद्रूपमतिसंक्षिप्य हनुमान्प्रकृतौ स्थितः ॥ त्रीन्क्रमानिव विक्रम्य बलिवीर्यहरो हरिः ॥ ११ ॥ स चारुनानाविधरूपधारी परं समासाद्य समुद्रतीरम् ॥ परैरशक्यं प्रतिपन्नरूपः समीक्षितात्मा समवेक्षितार्थः ॥ १२ ॥ ततः स लंबस्य गिरेः समृद्धे विचित्रकूटे निपपात कूटे ॥ सकेतकोद्दालकनारिकेले महाद्रिकूटप्रतिमो महात्मा ॥ १३ ॥ ततस्तु संप्राप्य समुद्रतीरं समीक्ष्य लंकां गिरिवर्यमूर्ध्नि ॥ कपिस्तु तस्मिन्निपपात पर्वते विधूय रूपं व्यथयन्मृगद्विजान् ॥ १४ ॥ स सागरं दानवपन्नगायुतं बलेन विक्रम्य महोर्मिमालिनम् ॥ निपत्य तीरे च महोदधेस्तदा ददर्श लंकाममरावतीमिव ॥२१५॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

द्वितीयः सर्गः २

स सागरमनाधृष्यमतिक्रम्य महाबलः ॥ त्रिकूटस्य तटे लंकां स्थितः स्वस्थो ददर्श ह ॥ १ ॥ ततः पादपमुक्तेन पुष्पवर्षेण वीर्यवान् ॥ अभिवृष्टस्ततस्तत्र बभौ पुष्पमयो हरिः ॥ २ ॥ योजनानां शतं श्रीमांस्तीर्त्वाप्युत्तमविक्रमः ॥ अनिःश्वसन्कपिस्तत्र न ग्लानिमधिगच्छति ॥ ३ ॥ शतान्यहं योजनानां क्रमेयं सुबहून्यपि। किं पुनः सागरस्यांतं संख्यातं शतयोजनम् ॥ ४ ॥ स तु वीर्यवतां श्रेष्ठः प्लवतामपि चोत्तमः ॥ जगाम वेगवाँल्लंकां लंघयित्वा महोदधिम् ॥ ५ ॥ शाद्वलानि च नीलानि गंधवंति वनानि च ॥ मधुमंति च मध्येन जगाम नगवंति च ॥ ६ ॥ शैलांश्च तरुसंछन्नान्वनराजीश्च पुष्पिताः ॥ अभिचक्राम तेजस्वी हनूमान्प्लवगर्षभः ॥ ७ ॥ स तस्मिन्नचले तिष्ठन्वनान्युपवनानि च ॥ स नगाग्रे स्थितां लंकां ददर्श पवनात्मजः ॥ ८ ॥ सरलान्कर्णिकारांश्च खर्जूरांश्च सुपुष्पितान् ॥ प्रियालान्मुचुलिंदांश्च कुटजान्केतकानपि ॥९॥ प्रियंगून्गंधपूर्णांश्च नीपा-

न्सप्तच्छदांस्तथा ॥ आसनान्कोविदारांश्च करवीरांश्च पुष्पितान् ॥ १० ॥ पुष्पभारनिबद्धांश्च तथा मुकुलितानपि ॥ पादपान्विहगाकीर्णान्पवनाधूतमस्तकान् ॥ ११ ॥ हंसकारंडवाकीर्णा वापीः पद्मोत्पलावृताः ॥ आक्रीडान्विविधारम्यान्विविधांश्च जलाशयान् ॥१२॥ सन्ततान्विविधैर्वृक्षैः सर्वर्तुफलपुष्पितैः ॥ उद्यानानि च रम्याणि ददर्श कपिकुंजरः ॥ १३ ॥ समासाद्य च लक्ष्मीवाँल्लंकां रावणपालिताम् ॥ परिघाभिः सपद्माभिः सोत्पलाभिरलंकृताम् ॥ १४ ॥ सीतापहरणात्तेन रावणेन सुरक्षिताम् ॥ समंताद्विचरद्भिश्च राक्षसैरुग्रधन्विभिः ॥ १५ ॥ कांचनेनावृतां रम्यां प्राकारेण महापुरीम् ॥ गृहैश्च गिरिसंकाशैः शारदांबुदसंनिभैः ॥ १६ ॥ पांडुराभिः प्रतोलीभिरुच्चाभिरभिसंवृताम् ॥ अट्टालकशताकीर्णां पताकाध्वजशोभिताम् ॥ १७ ॥ तोरणैः कांचनैर्दिव्यैर्लतापंक्तिविराजितैः ॥ ददर्श हनुमाँल्लंकां दिवि देवपुरीमिव ॥ १८ ॥ गिरिमूर्ध्नि स्थितां लंकां पांडुरैर्भवनैः शुभैः ॥ ददर्श स कपिः श्रीमान्पुरमाकाशगामिव

॥ १९ ॥ पालितां राक्षसेंद्रेण निर्मितां विश्वकर्मणा ॥ प्लवमानामिवाकाशे ददर्श हनुमान्पुरीम् ॥ २० ॥ वप्रप्राकारजघनां विपुलांबुनवांबराम् ॥ शतघ्नीशूलकेशांतामट्टालकवतंसकाम् ॥ मनसेव कृतां लंकां निर्मितां विश्वकर्मणा ॥ २१ ॥ द्वारमुत्तरमासाद्य चिंतयामास वानरः ॥ २२ ॥ कैलासनिलयप्रख्यमालिखंतमिवांबरम् ॥ ध्रियमाणमिवाकाशमुच्छ्रितैर्भवनोत्तमैः ॥२३॥ संपूर्णां राक्षसैर्घोरैर्नागैर्भोगवतीमिव ॥ अचिंत्यां सुकृतस्पष्टां कुबेराध्युषितां पुरा ॥२४॥ दंष्ट्रिभिर्बहुभिः शूरैः शूलपट्टिशपाणिभिः ॥ रक्षितां राक्षसैर्घोरैर्गुहामाशीविषैरिव ॥२५॥ तस्याश्च महतीं गुप्तिं सागरं च निरीक्ष्य सः ॥ रावणं च रिपुं घोरं चिंतयामास वानरः ॥ २६ ॥ आगत्यापीह हरयो भविष्यंति निरर्थकाः ॥ नहि युद्धेन वै लंका शक्या जेतुं सुरैरपि ॥ २७ ॥ इमां त्वविषमां लंकां दुर्गां रावणपालिताम् ॥ प्राप्यापि सुमहाबाहुः किं करिष्यति राघवः ॥ २८ ॥ अवकाशो न साम्नस्तु राक्षसेष्वभिगम्यते ॥ न दानस्य न भेदस्य नैव युद्धस्य दृश्यते ॥ २९ ॥

चतुर्णामेव हि गतिर्वानराणां तरस्विनाम् ॥ वालिपुत्रस्य नीलस्य मम राज्ञश्च धीमतः ॥ ३० ॥ यावज्जानामि वैदेहीं यदि जीवति वा न वा ॥ तत्रैव चिंतयिष्यामि दृष्ट्वा तां जनकात्मजाम् ॥३१॥ ततः स चिंतयामास मुहूर्तं कपिकुंजरः ॥ गिरिशृंगे स्थितस्तस्मिन्रामस्याभ्युदये रतः ॥३२॥ अनेन रूपेण मया न शक्या रक्षसां पुरी ॥ प्रवेष्टुं राक्षसैर्गुप्ता क्रूरैर्बलसमन्वितैः ॥३३॥ महौजसो महावीर्या बलवंतश्च राक्षसाः ॥ वंचनीया मया सर्वे जानकीं परिमार्गता ॥ ३४ ॥ लक्ष्यालक्ष्येण रूपेण रात्रौ लंकापुरी मया ॥ प्राप्तकालं प्रवेष्टुं मे कृत्यं साधयितुं महत् । ३५ ॥ तां पुरीं तादृशीं दृष्ट्वा दुराधर्षां सुरासुरैः ॥ हनुमांश्चिंतयामास विनिःश्वस्य मुहुर्मुहुः ॥ ३६ ॥ केनोपायेन पश्येयं मैथिलीं जनकात्मजाम् ॥ अदृष्टो राक्षसेंद्रेण रावणेन दुरात्मना ॥ ३७ ॥ न विनश्येत्कथं कार्यं रामस्य विदितात्मनः ॥ एकामेकस्तु पश्येयं रहिते जनकात्मजाम् ॥३८॥ भूताश्चार्था विनश्यंति देशकालविरोधिताः ॥ विक्लवं दूतमासाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥३९॥ अर्था-

नर्थान्तरे बुद्धिर्निश्चितापि न शोभते ॥ घातयंति हि कार्याणि दूताः पंडितमानिनः ॥ ४० ॥ न विनश्येत्कथं कार्यं वैक्लव्यं न कथं भवेत् ॥ लंघनं च समुद्रस्य कथं नु न भवेद्वृथा ॥ ४१ ॥ मयि दृष्टे तु रक्षोभी रामस्य विदितात्मनः ॥ भवेद्व्यर्थमिदं कार्यं रावणानर्थमिच्छतः ॥ ४२ ॥ नहि शक्यं क्वचित्स्थातुमविज्ञातेन राक्षसैः ॥ अपि राक्षसरूपेण किमुतान्येन केनचित् ॥४३॥ वायुरप्यत्र नाज्ञातश्चरेदिति मतिर्मम ॥ न ह्यत्राविदितं किंचिद्रक्षसां भीमकर्मणाम् ॥ ४४ ॥ इहाहं यदि तिष्ठामि स्वेन रूपेण संवृतः ॥ विनाशमुपयास्यामि भर्तुरर्थश्च हास्यति ॥ ४५ ॥ तदहं स्वेन रूपेण रजन्यां ह्रस्वतां गतः॥ लंकामभिपतिष्यामि राघवस्यार्थसिद्धये ॥ ४६ ॥ रावणस्य पुरीं रात्रौ प्रविश्य सुदुरासदाम् ॥ विचिन्वन्भवनं सर्वं द्रक्ष्यामि जनकात्मजाम् ॥ ४७ ॥ इति निश्चित्य हनुमान्सूर्यस्यास्तमयं कपिः ॥ आचकांक्षे तदा वीरो वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ॥४८॥ सूर्ये चास्तं गते रात्रौ देहं संक्षिप्य मारुतिः ॥ वृषदंशकमात्रोऽथ बभूवाद्भुतदर्शनः ॥४९॥ प्रदोषकाले हनुमांस्तूर्णमुत्प्लुत्य वीर्यवान् ॥ प्रविवेश पुरीं रम्यां प्रविभक्तमहा-

पथाम् ॥ ५० ॥ प्रासादमालावितता स्तंभैः कांचनसंनिभैः ॥ शातकुंभनिभैर्जालैर्गंधर्वनगरोपमाम् ॥ ५१ ॥ सप्तभौमाष्टभौमैश्च स ददर्श महापुरीम् ॥ तलैः स्फाटिकसंकीर्णैः कार्तस्वरविभूषितैः ॥ ५२ ॥ वैदूर्यमणिचित्रैश्च मुक्ताजालविराजितैः ॥ तैस्तैः शुशुभिरे तानि भवनान्यत्र रक्षसाम् ॥५३ ॥ कांचनानि विचित्राणि तोरणानि च रक्षसाम् ॥ लंकामुद्योतयामासुः सर्वतः समलंकृताम् ॥ ५४ ॥ अचिंत्यामद्भुताकारां दृष्ट्वा लंकां महाकपिः ॥ आसीद्विषण्णो हृष्टश्च वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ॥५५॥ स पांडुराविद्धविमानमालिनीं महार्हजांबूनदजालतोरणाम् ॥ यशस्विनीं रावणबाहुपालितां क्षपाचरैर्भीमबलैः सुपालिताम् ॥५६॥ चन्द्रोऽपि साचिव्यमिवास्य कुर्वंस्तारागणैर्मध्यगतो विराजन् ॥ ज्योत्स्नावितानेन वितत्य लोकानुत्तिष्ठतेऽनेकसहस्ररश्मिः ॥ ५७ ॥ शंखप्रभं क्षीरमृणालवर्णमुद्गच्छमानं व्यवभासमानम् ॥ ददर्श चंद्रं स कपिप्रवीरः पोप्लूयमानं सरसीव हंसम् ॥ ५८ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

तृतीयः सर्गः ३

स लंबशिखरे लंबे लंबतोयदसंनिभे ॥ सत्त्वमास्थाय मेधावी हनूमान्मारुतात्मजः ॥ १ ॥ निशि लंकां महासत्त्वो विवेश कपिकुंजरः ॥ रम्यकाननतोयाढ्यां पुरीं रावणपालिताम् ॥ २ ॥ शारदांबुधरप्रख्यैर्भवनैरुपशोभिताम् ॥ सागरोपमनिर्घोषां सागरानिलसेविताम् ॥ ३ ॥ सुपुष्टबलसंगुप्तां यथैव विटपावतीम् ॥ चारुतोरणनिर्यूहां पांडुरद्वारतोरणाम् ॥ ४ ॥ भुजगाचरितां गुप्तां शुभां भोगवतीमिव ॥ तां सविद्युद्घनाकीर्णां ज्योतिर्गणनिषेविताम् ॥ ५ ॥ चंडमारुतनिर्ह्रादां यथा चाप्यमरावतीम् ॥ शातकुंभेन महता प्राकारेणाभिसंवृताम् ॥६॥ किंकिणीजालघोषाभिः पताकाभिरलंकृताम् ॥ आसाद्य सहसा हृष्टः प्राकारमभिपेदिवान् ॥ ७ ॥ विस्मयाविष्टहृदयः पुरीमालोक्य सर्वतः ॥ जांबूनदमयैर्द्वारैर्वैदूर्यकृतवेदिकैः॥८॥ वज्रस्फटिकमुक्ताभिर्मणिकुट्टिमभूषितैः ॥ तप्तहाटकनिर्यूहै राजतामलपांडुरैः ॥ ९ ॥ वैदूर्यकृतसोपानैः स्फटिकांतर-

पांसुभिः ॥ चारुसंजवनापेतैः खमिवोत्पतितैः शुभैः ॥ १० ॥ क्रौंचबर्हिणसंघुष्टै राजहंसनिषेवितैः ॥ तूर्याभरणनिर्घोषैः सर्वतः परिनादिताम् ॥ ११ ॥ वस्वोकसारप्रतिमां समीक्ष्य नगरीं ततः ॥ खमिवोत्पतितां लंकां जहर्ष हनुमान्कपिः ॥ १२ ॥ तां समीक्ष्य पुरीं लंकां राक्षसाधिपतेः शुभाम् ॥ अनुत्तमामृद्धिमतीं चिंतयामास वीर्यवान् ॥ १३ ॥ नेयमन्येन नगरी शक्या धर्षयितुं बलात् ॥ रक्षिता रावणबलैरुद्यतायुधपाणिभिः ॥ १४ ॥ कुमुदांगदयोर्वापि सुषेणस्य महाकपेः ॥ प्रसिद्धेयं भवेद्भूमिर्मैंदद्विविदयोरपि ॥ १५ ॥ विवस्वतस्तनूजस्य हरेश्च कुशपर्वणः ॥ ऋक्षस्य कपिमुख्यस्य मम चैव गतिर्भवेत् ॥१६॥ समीक्ष्य च महाबाहो राघवस्य पराक्रमम् ॥ लक्ष्मणस्य च विक्रान्तमभवत्प्रीतिमान्कपिः ॥ १७ ॥ तां रत्नवसनोपेतां गोष्ठागारावतंसकाम् ॥ यंत्रागारस्तनीमृद्धां प्रमदामिव भूषिताम् ॥१८॥ तां नष्टतिमिरां दीपैर्भास्वरैश्च महागृहैः ॥ नगरीं राक्षसेंद्रस्य स ददर्श महाकपिः ॥ १९ ॥ अथ सा हरिशार्दूलं प्रविशंतं महाबलम् ॥

नगरी स्वेन रूपेण ददर्श पवनात्मजम् ॥ २० ॥ सा तं हरिवरं दृष्ट्वा लंका रावणपालिता ॥ स्वयमेवोत्थिता तत्र विकृताननदर्शना ॥ २१ ॥ पुरस्तात्तस्य वीरस्य वायुसूनोरतिष्ठत ॥ मुञ्चमाना महानादमब्रवीत्पवनात्मजम् ॥ २२ ॥ कस्त्वं केन च कार्येण इह प्राप्तो वनालय ॥ कथयस्वेह यत्तत्त्वं यावत्प्राणा धरन्ति ते ॥ २३ ॥ न शक्या खल्वियं लंका प्रवेष्टुं वानर त्वया ॥ रक्षिता रावणबलैरभिगुप्ता समंततः ॥२४॥ अथ तामब्रवीद्वीरो हनूमानग्रतः स्थिताम् ॥ कथयिष्यामि तत्तत्त्वं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ २५ ॥ का त्वं विरूपनयना पुरद्वारेऽवतिष्ठसि ॥ किमर्थं चापि मां क्रोधान्निर्भर्त्सयसि दारुणा ॥ २६ ॥ हनूमद्वचनं श्रुत्वा लंका सा कामरूपिणी ॥ उवाच वचनं क्रुद्धा परुषं पवनात्मजम् ॥२७॥ अहं राक्षसराजस्य रावणस्य महात्मनः ॥ आज्ञाप्रतीक्षा दुर्धर्षा रक्षामि नगरीमिमाम् ॥ २८ ॥ न शक्या मामवज्ञाय प्रवेष्टुं नगरीमिमाम् ॥ अद्य प्राणैः परित्यक्तः स्वप्स्यसे निहतो मया ॥२९॥ अहं हि नगरी लंका स्वयमेव प्लवंगम ॥

सर्वतः परिरक्षामि अतस्ते कथितं मया ॥ ३० ॥ लंकाया वचनं श्रुत्वा हनूमान्मारुतात्मजः ॥ यत्नवान्स हरिश्रेष्ठः स्थितः शैल इवापरः ॥ ३१ ॥ स तां स्त्रीरूपविकृतां दृष्ट्वा वानरपुंगवः ॥ आबभाषेऽथ मेधावी सत्त्ववान्प्लवगर्षभः ॥ ३२ ॥ द्रक्ष्यामि नगरीं लंकां साट्टप्राकारतोरणाम् ॥ इत्यर्थमिह संप्राप्तः परं कौतूहलं हि मे ॥ ३३ ॥ वनान्युपवनानीह लंकायाः काननानि च ॥ सर्वतो गृहमुख्यानि द्रष्टुमागमनं हि मे ॥ ३४ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लंका सा कामरूपिणी ॥ भूय एव पुनर्वाक्यं बभाषे परुषाक्षरम् ॥ ३५ ॥ मामनिर्जित्य दुर्बुद्धे राक्षसेश्वरपालिताम् ॥ न शक्या ह्यद्य ते द्रष्टुं पुरीयं वानराधम ॥ ३६ ॥ ततः स हरिशार्दूलस्तामुवाच निशाचरीम् ॥ दृष्ट्वा पुरीमिमां भद्रे पुनर्यास्ये यथागतम् ॥ ३७ ॥ ततः कृत्वा महानादं सा वै लंका भयंकरम् ॥ तलेन वानरश्रेष्ठं ताडयामास वेगिता ॥ ३८ ॥ ततः स हरिशार्दूलो लंकया ताडितो भृशम् ॥ ननाद सुमहानादं वीर्यवान्मारुतात्मजः ॥ ३९ ॥ ततः संवर्तयामास वाम-

हस्तस्य सोऽगुलीः ॥ मुष्टिनाभिजघानैनां हनूमान्क्रोधमूर्च्छितः ॥ ४० ॥ स्त्री चेति मन्यमानेन नातिक्रोधः स्वयं कृतः ॥ ४१ ॥ सा तु तेन प्रहारेण विह्वलांगी निशाचरी ॥ पपात सहसा भूमौ विकृताननदर्शना ॥ ४२ ॥ ततस्तु हनुमान्वीरस्तां दृष्ट्वा विनिपातिताम् ॥ कृपां चकार तेजस्वी मन्यमानः स्त्रियं च ताम् ॥ ४३ ॥ ततो वै भृशमुद्विग्ना लंका सा गद्गदाक्षरम् ॥ उवाचागर्वितं वाक्यं हनूमंतं प्लवंगमम् ॥ ४४ ॥ प्रसीद सुमहाबाहो त्रायस्व हरिसत्तम ॥ समये सौम्य तिष्ठंति सत्त्ववंतो महाबलाः ॥ ४५ ॥ अहं तु नगरी लंका स्वयमेव प्लवंगम ॥ निर्जिताहं त्वया वीर विक्रमेण महाबल ॥ ४६ ॥ इदं च तथ्यं शृणु मे ब्रुवंत्या वै हरीश्वर ॥ स्वयं स्वयंभुवा दत्तं वरदानं यथा मम ॥ ४७ ॥ यदा त्वां वानरः कश्चिद्विक्रमाद्वशमानयेत् ॥ तदा त्वया हि विज्ञेयं रक्षसां भयमागतम् ॥ ४८ ॥ स हि मे समयः सौम्य प्राप्तोऽद्य तव दर्शनात् ॥ स्वयंभूविहितः सत्यो न तस्यास्ति व्यतिक्रमः ॥ ४९ ॥ सीतानिमित्तं राज्ञस्तु रावणस्य

दुरात्मनः ॥ रक्षसां चैव सर्वेषां विनाशः समुपागतः ॥ ५० ॥ तत्प्रविश्य हरिश्रेष्ठ पुरीं रावणपालिताम् ॥ विधत्स्व सर्वकार्याणि यानि यानीह वाञ्छसि॥५१॥ प्रविश्य शापोपहतां हरीश्वरः पुरीं शुभां राक्षसमुख्यपालिताम् ॥ यदृच्छया त्वं जनकात्मजां सतीं विमार्ग सर्वत्र गतो यथासुखम् ॥५२॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

चतुर्थः सर्गः ४

स निर्जित्य पुरीं लंकां श्रेष्ठां तां कामरूपिणीम् ॥ विक्रमेण महातेजा हनूमान्कपिसत्तमः ॥ अद्वारेण महावीर्यः प्राकारमवपुप्लुवे ॥ १ ॥ निशि लंकां महासत्त्वो विवेश कपिकुंजरः ॥ २॥ प्रविश्य नगरीं लंकां कपिराजहितंकरः ॥ चक्रेऽथ पादं सव्यं च शत्रूणां स तु मूर्धनि ॥ ३॥ प्रविष्टः सत्त्वसंपन्नो निशायां

मारुतात्मजः ॥ स महापथमास्थाय मुक्तपुष्पविराजितम् ॥ ४ ॥ ततस्तु तां पुरीं लंकां रम्यामभिययौ कपिः ॥ हसितोत्कृष्टनिनदैस्तूर्यघोषपुरस्कृतैः ॥ ५ ॥ वज्रांकुशनिकाशैश्च वज्रजालविभूषितैः ॥ गृहमेघैः पुरी रम्या बभासे द्यौरिवांबुदैः ॥ ६ ॥ प्रजज्वाल तदा लंका रक्षोगणगृहैः शुभैः ॥ सिताभ्रसदृशैश्चित्रैः पद्मस्वस्तिकसंस्थितैः ॥ वर्धमानगृहैश्चापि सर्वतः सुविभूषितैः ॥ ७ ॥ तां चित्रमाल्याभरणां कपिराजहितंकरः ॥ राघवार्थं चरञ्श्रीमान्ददर्श च ननंद च ॥ ८ ॥ भवनाद्भवनं गच्छन्ददर्श कपिकुंजरः ॥ विविधाकृतिरूपाणि भवनानि ततस्ततः ॥ ९ ॥ शुश्राव रुचिरं गीतं त्रिस्थानस्वरभूषितम् ॥ स्त्रीणां मदनविद्धानां दिवि चाप्सरसामिव ॥ १० ॥ शुश्राव कांचीनिनदं नूपुराणां च निःस्वनम् ॥ सोपाननिनदांश्चापि भवनेषु महात्मनाम् ॥ आस्फोटितनिनादांश्च क्ष्वेडितांश्च ततस्ततः ॥ ११ ॥ शुश्राव जपतां तत्र मंत्रान्रक्षोगृहेषु वै ॥ १२ ॥ स्वाध्यायनिरतांश्चैव यातुधानान्ददर्श सः ॥ रावणस्तवसंयुक्तान्गर्जतो राक्ष-

सानपि ॥ १३ ॥ राजमार्गं समावृत्य स्थितं रक्षोगणं महत् ॥ ददर्श मध्यमे गुल्मे राक्षसस्य चरान्बहून् ॥ १४ ॥ दीक्षिताञ्जटिलान्मुंडान् गोऽजिनांबरवाससः ॥ दर्भमुष्टिप्रहरणानग्निकुंडायुधांस्तथा ॥ १५ ॥ कूटमुद्गरपाणींश्च दंडायुधधरानपि ॥ एकाक्षानेककर्णांश्च चलदेकपयोधरान् ॥ १६ ॥ करालान्भुग्नवक्त्रांश्च विकटान्वामनांस्तथा ॥ धन्विनः खड्गिनश्चैव शतघ्नीमुसलायुधान् ॥१७॥ परिघोत्तमहस्तांश्च विचित्रकवचोज्ज्वलान् ॥ नातिस्थूलान्नातिकृशान्नातिदीर्घातिह्रस्वकान् ॥ १८ ॥ नातिगौरान्नातिकृष्णान्नातिकुब्जान्न वामनान् ॥ विरूपान्बहुरूपांश्च सुरूपांश्च सुवर्चसः ॥ ध्वजिनः पताकिनश्चैव ददर्श विविधायुधान् ॥ १९ ॥ शक्तिवृक्षायुधांश्चैव पट्टिशाशनिधारिणः ॥ क्षेपणीपाशहस्तांश्च ददर्श स महाकपिः ॥ २० ॥ स्रग्विणस्त्वनुलिप्तांश्च वराभरणभूषितान् ॥ नानावेषसमायुक्तान्यथास्वैरचरान्बहून् ॥ तीक्ष्णशूलधरांश्चैव वज्रिणश्च महाबलान् ॥ २१ ॥ शतसाहस्रमव्यग्रमारक्षं मध्यमं कपिः ॥ रक्षोधिपतिनिर्दिष्टं

ददर्शांतःपुराग्रतः ॥ २२ ॥ स तदा तद्गृहं दृष्ट्वा महाहाटकतोरणम् ॥ राक्षसेंद्रस्य विख्यातमद्रिमूर्ध्नि प्रतिष्ठितम् ॥ २३ ॥ पुंडरीकावतंसाभिः परिखाभिः समावृतम् ॥ प्राकारावृतमत्यंतं ददर्श स महाकपिः ॥ २४ ॥ त्रिविष्टपनिभं दिव्यं दिव्यनादविनादितम् ॥ वाजिह्रेषितसंघुष्टमद्भुतैश्च हयैस्तथा ॥२५॥ रथैर्यानैर्विमानैश्च तथा हयगजैः शुभैः ॥ वारणैश्च चतुर्दंतैः श्वेताभ्रनिचयोपमैः ॥ २६ ॥ भूषितै रुचिरद्वारं मत्तैश्च मृगपक्षिभिः । रक्षितं सुमहावीर्यैर्यातुधानैः सहस्रशः ॥ राक्षसाधिपतेर्गुप्तमाविवेश गृहं कपिः ॥ २७ ॥ सहेमजांबूनदचक्रवालं महार्हमुक्तामणिभूषितांतम् ॥ परार्ध्यकालागुरुचंदनार्हं स रावणांतःपुरमाविवेश ॥ २८ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

पञ्चमः सर्गः ५

ततः स मध्यंगतमंशुमंतं ज्योत्स्नावितानं मुहुरुद्वमंतम् ॥ ददर्श धीमान्दिवि भानुमंतं गोष्ठे वृषं मत्तमिव भ्रमंतम् ॥ १ ॥ लोकस्य पापानि विनाशयंतं महोदधिं चापि समेधयंतम् ॥ भूतानि सर्वाणि विराजयंतं ददर्श शीतांशुमथाभियांतम् ॥ २ ॥ याभाति लक्ष्मीर्भुवि मंदरस्था यथा प्रदोषेषु च सागरस्था ॥ तथैव तोयेषु च पुष्करस्था रराज सा चारुनिशाकरस्था ॥ ३ ॥ हंसो यथा राजतपंजरस्थः सिंहो यथा मंदरकंदरस्थः ॥ वीरो यथा गर्वितकुंजरस्थश्चंद्रोऽपि बभ्राज तथांबरस्थः ॥ ४ ॥ स्थितः ककुद्मानिव तीक्ष्णशृंगो महाचलः श्वेत इवोर्ध्वशृंगः ॥ हस्तीव जांबूनदबद्धशृंगो विभाति चंद्रः परिपूर्णशृंगः ॥ ५ ॥ विनष्टशीतांबुतुषारपंको महाग्रहग्राहविनष्टपंकः ॥ प्रकाशलक्ष्म्याश्रयनिर्मलांको रराज चंद्रो भगवाञ्छशांकः ॥ ६ ॥ शिलातलं प्राप्य यथा मृगेंद्रो

महारणं प्राप्य यथा गजेंद्रः ॥ राज्यं समासाद्य यथा नरेंद्रस्तथा प्रकाशो विरराज चंद्रः ॥ ७ ॥ प्रकाशचंद्रोदयनष्टदोषः प्रवृद्धरक्षःपिशिताशदोषः ॥ रामाभिरामेरितचित्तदोषः स्वर्गप्रकाशो भगवान्प्रदोषः ॥ ८ ॥ तंत्रीस्वनाः कर्णसुखाः प्रवृत्ताः स्वपंति नार्यः पतिभिः सुवृत्ताः ॥ नक्तंचराश्चापि तथा प्रवृत्ता विहर्तुमत्यद्भुतरौद्रवृत्ताः ॥ ९ ॥ मत्तप्रमत्तानि समाकुलानि रथाश्व-भद्रासनसंकुलानि ॥ वीरश्रिया चापि समाकुलानि ददर्श धीमान्स कपिः कुलानि ॥ १० ॥ परस्परं चाधिकमाक्षिपंति भुजांश्च पीनानधिविक्षिपंति ॥ मत्तप्रलापानधिविक्षिपंति मत्तानि चान्योन्यमधिक्षिपंति ॥ ११ ॥ रक्षांसि वक्षांसि च विक्षिपंति गात्राणि कांतासु च विक्षिपंति ॥ रूपाणि चित्राणि च विक्षिपंति दृढानि चापानि च विक्षिपंति ॥ १२ ॥ ददर्श कांताश्च समाल-भंत्यस्तथापरास्तत्र पुनः स्वपंत्यः ॥ सुरूपवक्त्राश्च तथा हसंत्यः क्रुद्धाः पराश्चापि विनिःश्वसंत्यः ॥ १३ ॥ महागजैश्चापि तथा नदद्भिः सुपूजितैश्चापि तथा

सुसद्भिः ॥ रराज वीरैश्च विनिःश्वसद्भिर्ह्रदो भुजंगैरिव निःश्वसद्भिः ॥ १४ ॥ बुद्धिप्रधानान्रुचिराभिधानान्संश्रद्दधानाञ्जगतः प्रधानान् ॥ नानाविधानान्रुचिराभिधानान्ददर्श तस्यां पुरि यातुधानान् ॥ १५ ॥ ननंद दृष्ट्वा च स तान्सुरूपान्नानागुणानात्मगुणानुरूपान् ॥ विद्योतमानान्स च तान्सुरूपान् ददर्श कांश्चिच्च पुनर्विरूपान् ॥ १६ ॥ ततो वरार्हाः सुविशुद्धभावास्तेषां स्त्रियस्तत्र महानुभावाः ॥ प्रियेषु पानेषु च सक्तभावा ददर्श तारा इव सुप्रभावाः ॥१७॥ स्त्रियो ज्वलंतीस्त्रपयोपगूढा निशीथकाले रमणोपगूढाः ॥ ददर्श काश्चित्प्रमदोपगूढा यथा विहंगा विहगोपगूढः ॥ १८ ॥ अन्याः पुनर्हर्म्यतलोपविष्टास्तत्र प्रियांके सुसुखोपविष्टाः ॥ भर्तुः परा धर्मपरा निविष्टा ददर्श धीमान्मदनोपविष्टाः ॥ १९ ॥ अप्रावृताः कांचनराजिवर्णाः काश्चित्परार्ध्यास्तपनीयवर्णाः ॥ पुनश्च काश्चिच्छशलक्ष्मवर्णाः कांतप्रहीणा रुचिरांगवर्णाः ॥ २० ॥ ततः प्रियान्प्राप्य मनोभिरामान्सुप्रीतियुक्ताः सुमनोभिरामाः ॥ गृहेषु हृष्टाः परमा-

भिरामा हरिप्रवीरः स ददर्श रामाः ॥ २१ ॥ चंद्रप्रकाशाश्च हि वक्रमाला वक्राः सुपक्ष्माश्च सुनेत्रमालाः ॥ विभूषणानां च ददर्श मालाः शतह्रदानामिव चारुमालाः ॥ २२ ॥ नत्वेव सीतां परमाभिजातां पथि स्थिते राजकुले प्रजाताम् ॥ लतां प्रफुल्लामिव साधुजातां ददर्श तन्वीं मनसाभिजाताम् ॥ २३ ॥ सनातने वर्त्मनि संनिविष्टां रामेक्षणां तां मदनाभिविष्टाम् ॥ भर्तुर्मनः श्रीमदनुप्रविष्टां स्त्रीभ्यः पराभ्यश्च सदा विशिष्टाम् ॥२४॥ उष्णार्दितां सानुसृतास्रकंठीं पुरा वरार्होत्तमनिष्ककंठीम् ॥ सुजातपक्ष्मामभिरक्तकंठीं वने प्रवृत्तामिव नीलकंठीम् ॥ २५ ॥ अव्यक्तरेखामिव चंद्रलेखां पांसुप्रदिग्धामिव हेमरेखाम् ॥ क्षतप्ररूढामिव वर्णरेखां वायुप्रभुग्नामिव मेघरेखाम् ॥ २६ ॥ सीतामपश्यन्मनुजेश्वरस्य रामस्य पत्नीं वदतांवरस्य ॥ बभूव दुःखोपहतश्चिरस्य प्लवंगमो मंद इवाचिरस्य ॥ २७ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे पंचमः सर्गः ॥ ५ ॥

षष्ठः सर्गः ६

स निकामं विमानेषु विचरन्कामरूपधृक् ॥ विचचार कपिर्लंकां लाघवेन समन्वितः ॥ १ ॥ आससाद च लक्ष्मीवान्राक्षसेंद्रनिवेशनम् ॥ प्राकारेणार्कवर्णेन भास्वरेणाभिसंवृतम् ॥ २ ॥ रक्षितं राक्षसैर्भीमैः सिंहैरिव महद्वनम् ॥ समीक्ष्यमाणो भवनं चकाशे कपिकुंजरः ॥ ३ ॥ रूप्यकोपहितैश्चित्रैस्तोरणैर्हेमभूषणैः ॥ विचित्राभिश्च कक्ष्याभिर्द्वारैश्च रुचिरैर्वृतम् ॥ ४ ॥ गजास्थितैर्महामात्रैः शूरैश्च विगतश्रमैः ॥ उपस्थितमसंहार्यैर्हयैः स्यंदनयायिभिः ॥ ५ ॥ सिंहव्याघ्रतनुत्राणैर्दांतकांचनराजतीः ॥ घोषवद्भिर्विचित्रैश्च सदा विचरितं रथैः ॥६॥ बहुरत्नसमाकीर्णं परार्ध्यासनभूषितम् ॥ महारथसमावापं महारथमहासनम् ॥ ७ ॥ दृश्यैश्च परमोदारैस्तैस्तैश्च मृगपक्षिभिः ॥ विविधैर्बहुसाहस्रैः परिपूर्णं समंततः ॥ ८ ॥ विनीतैरंतपालैश्च रक्षोभिश्च सुरक्षितम् ॥ मुख्याभिश्च

वरस्त्रीभिः परिपूर्णं समंततः ॥ ९ ॥ मुदितप्रमदारत्नं राक्षसेंद्रनिवेशनम् ॥ वराभरणसंह्रादैः समुद्रस्वननिःस्वनम् ॥ १० ॥ तद्राजगुणसंपन्नं मुख्यैश्च वरचंदनैः ॥ महाजनसमाकीर्णं सिंहैरिव महद्वनम् ॥ ११ ॥ भेरीमृदंगाभिरुतं शंखघोषविनादितम् ॥ नित्यार्चितं पर्वसुतं पूजितं राक्षसैः सदा ॥ १२ ॥ समुद्रमिव गंभीरं समुद्रसमनिःस्वनम् ॥ महात्मनो महद्वेश्म महारत्नपरिच्छदम् ॥ महारत्नसमाकीर्णं ददर्श स महाकपिः ॥ १३ ॥ विराजमानं वपुषा गजाश्वरथसंकुलम् ॥ लंकाभरणमित्येव सोऽमन्यत महाकपिः ॥१४॥ चचार हनुमांस्तत्र रावणस्य समीपतः ॥ १५ ॥ गृहाद्गृहं राक्षसानामुद्यानानि च सर्वशः ॥ वीक्षमाणोऽप्यसंत्रस्तः प्रासादांश्च चचार सः ॥ १६ ॥ अवप्लुत्य महावेगः प्रहस्तस्य निवेशनम् ॥ ततोऽन्यत्पुप्लुवे वेश्म महापार्श्वस्य वीर्यवान् ॥ १७ ॥ अथ मेघप्रतीकाशं कुंभकर्णनिवेशनम् ॥ विभीषणस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ॥ १८ ॥ महोदरस्य च तथा विरूपाक्षस्य चैव हि ॥ विद्युज्जिह्वस्य भवनं

विद्युन्मालेस्तथैव च ॥ वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ॥१९॥ शुकस्य च महावेगः सारणस्य च धीमतः ॥ तथा चेंद्रजितो वेश्म जगाम हरियूथपः ॥२०॥ जंबुमालेः सुमालेश्च जगाम हरिसत्तमः ॥ रश्मिकेतोश्च भवनं सूर्यशत्रोस्तथैव च ॥ २१ ॥ वज्रकायस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ॥ धूम्राक्षस्याथ संपातेर्भवनं मारुतात्मजः ॥ २२ ॥ विद्युद्रूपस्य भीमस्य घनस्य विघनस्य च ॥ २३ ॥ शुकनाभस्य शक्रस्य शठस्य कपटस्य च ॥ ह्रस्वकर्णस्य दंष्ट्रस्य लोमशस्य च रक्षसः ॥२४॥ युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य ध्वजग्रीवस्य सादिनः ॥ विद्युज्जिह्वद्विजिह्वानां तथा हस्तिमुखस्य च ॥ २५ ॥ करालस्य विशालस्य शोणिताक्षस्य चैव हि ॥ प्लवमानः क्रमेणैव हनुमान्मारुतात्मजः ॥ २६ ॥ तेषु तेषु महार्हेषु भवनेषु महायशाः ॥ तेषामृद्धिमतामृद्धिं ददर्श स महाकपिः ॥ २७ ॥ सर्वेषां समतिक्रम्य भवनानि समंततः ॥ आससादाथ लक्ष्मीवान्राक्षसेंद्रनिवेशनम् ॥२८॥ रावणस्योपशायिन्यो ददर्श हरिसत्तमः ॥ विचरन्हरिशार्दूलो राक्षसी-

विकृतेक्षणाः ॥ शूलमुद्गरहस्ताश्च शक्तितोमरधारिणीः ॥ २९ ॥ ददर्श विविधान्गुल्मांस्तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ राक्षसांश्च महाकायान्नानाप्रहरणोद्यतान् ॥ ३० ॥ रक्ताञ्श्वेतान्सितांश्चापि हरींश्चापि महाजवान् ॥ कुलीनान्रूपसंपन्नान्गजान्परगजारुजान् ॥ ३१ ॥ शिक्षितान्गजशिक्षायामैरावतसमान्युधि ॥ निहंतॄन्परसैन्यानां गृहे तस्मिन्ददर्श सः ॥ ३२ ॥ क्षरतश्च यथा मेघान्स्रवतश्च यथा गिरीन् ॥ मेघस्तनितनिर्घोषान्दुर्धर्षान्समरे परैः ॥ ३३ ॥ सहस्रं वाहिनीस्तत्र जांबूनदपरिष्कृताः ॥ हेमजालैरविच्छिन्नास्तरुणादित्यसंनिभाः ॥ ददर्श राक्षसेंद्रस्य रावणस्य निवेशने ॥ ३४ ॥ शिबिका विविधाकाराः स कपिर्मारुतात्मजः ॥ लतागृहाणि चित्राणि चित्रशालागृहाणि च ॥ ३५ ॥ क्रीडागृहाणि चान्यानि दारुपर्वतकानि च ॥ कामस्य गृहकं रम्यं दिवागृहकमेव च ॥ ददर्श राक्षसेंद्रस्य रावणस्य निवेशने ॥ ३६ ॥ स मंदरगिरिप्रख्यं मयूरस्थानसंकुलम् ॥ ध्वजयष्टिभिराकीर्णं ददर्श भवनोत्तमम् ॥ ३७ ॥ अनंतरत्ननिचयं

निधिजालं समंततः ॥ धीरनिष्ठितकर्मांगं गृहं भूतपतेरिव ॥३८॥ अर्चिर्भिश्चापि रत्नानां तेजसा रावणस्य च ॥ विरराज च तद्वेश्म रश्मिमानिव रश्मिभिः ॥३९॥ जांबूनदमयान्येव शयनान्यासनानि च ॥ भाजनानि च शुभ्राणि ददर्श हरियूथपः ॥ ४० ॥ मध्वासवकृतक्लेदं मणिभाजनसंकुलम् ॥ मनोरममसंबाधं कुबेरभवनं यथा ॥ ४१ ॥ नूपुराणां च घोषेण कांचीनां निःस्वनेन च ॥ मृदंगतालनिर्घोषैर्घोषवद्भिर्निनादितम् ॥ ४२ ॥ प्रासादसंघातयुतं स्त्रीरत्नशतसंकुलम् ॥ सव्यूढकक्ष्यं हनुमान्प्रविवेश महागृहम् ॥ ४३ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

सप्तमः सर्गः ७

स वेश्मजालं बलवान्ददर्श व्यासक्तवैदूर्यसुवर्णजालम् ॥ यथा महत्प्रावृषि

मेघजालं विद्युद्भिनद्धं सविहंगजालम् ॥ १ ॥ निवेशनानां विविधाश्च शालाः प्रधानशंखायुधचापशालाः ॥ मनोहराश्चापि पुनर्विशाला ददर्श वेश्माद्रिषु चंद्रशालाः ॥ २ ॥ गृहाणि नानावसुराजितानि देवासुरैश्चापि सुपूजितानि ॥ सर्वैश्च दोषैः परिवर्जितानि कपिर्ददर्श स्वबलार्जितानि ॥ ३ ॥ तानि प्रयत्नाभिसमाहितानि मयेन साक्षादिव निर्मितानि ॥ महीतले सर्वगुणोत्तराणि ददर्श लंकाधिपतेर्गृहाणि ॥ ४ ॥ ततो ददर्शोच्छ्रितमेघरूपं मनोहरं कांचनचारुरूपम् ॥ रक्षोधिपस्यात्मबलानुरूपं गृहोत्तमं ह्यप्रतिरूपरूपम् ॥ ५ ॥ महीतले स्वर्गमिव प्रकीर्णं श्रिया ज्वलंतं बहुरत्नकीर्णम् ॥ नानातरूणां कुसुमावकीर्णं गिरेरिवाग्रं रजसावकीर्णम् ॥ ६ ॥ नारीप्रवेकैरिव दीप्यमानं तडिद्भिरंभोधरमर्च्यमानम् ॥ हंसप्रवेकैरिव वाह्यमानं श्रिया युतं खे सुकृतां विमानम् ॥ ७ ॥ यथा नगाग्रं बहुधातुचित्रं यथा नभश्च ग्रहचंद्रचित्रम् ॥ ददर्श युक्तीकृतचारुमेघचित्रं विमानं बहुरत्नचित्रम् ॥ ८ ॥ मही कृता पर्वत-

राजिपूर्णा शैलाः कृता वृक्षवितानपूर्णाः ॥ वृक्षाः कृताः पुष्पवितानपूर्णाः पुष्पं कृतं केसरपत्रपूर्णम् ॥ ९ ॥ कृतानि वेश्मानि च पांडुराणि तथा सुपुष्पा अपि पुष्करिण्यः ॥ पुनश्च पद्मानि सकेसराणि वनानि चित्राणि सरोवराणि ॥ १० ॥ पुष्पाह्वयं नाम विराजमानं रत्नप्रभाभिश्च विघूर्णमानम् ॥ वेश्मोत्तमानामपि चोच्चमानं महाकपिस्तत्र महाविमानम् ॥ ११ ॥ कृताश्च वैदूर्यमया विहंगा रूप्यप्रवालैश्च तथा विहंगाः ॥ चित्राश्च नानावसुभिर्भुजंगा जात्यानुरूपास्तुरगाः शुभांगाः ॥ १२ ॥ प्रवालजांबूनदपुष्पपक्षाः सलीलमावर्जितजिह्मपक्षाः ॥ कामस्य साक्षादिव भांति पक्षाः कृता विहंगाः सुमुखाः सुपक्षाः ॥ १३ ॥ नियुज्यमानाश्च गजाः सुहस्ताः सकेसराश्चोत्पलपत्रहस्ताः ॥ बभूव देवी च कृता सुहस्ता लक्ष्मीस्तथा पद्मिनि पद्महस्ता ॥ १४ ॥ इतीव तद्गृहमभिगम्य शोभनं सविस्मयो नगमिव चारुकंदरम् ॥पुनश्च तत्परमसुगंधि सुंदरं हिमात्यये नगमिव चारुकंदरम् ॥ १५ ॥ ततः स तां कपिरभिपत्य

पूजितां चरन्पुरीं दशमुखबाहुपालिताम् ॥ अदृश्य तां जनकसुतां सुपूजितां सुदुःखितां पतिगुणवेगनिर्जिताम् ॥ १६ ॥ ततस्तदा बहुविधभावितात्मनः कृतात्मनो जनकसुतां सुवर्त्मनः ॥ अपश्यतोऽभवदतिदुःखितं मनः सचक्षुषः प्रविचरतो महात्मनः ॥ १७ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

अष्टमः सर्गः ८

स तस्य मध्ये भवनस्य संस्थितं महद्विमानं मणिरत्नचित्रितम् ॥ प्रतप्तजांबूनदजालकृत्रिमं ददर्श धीमान्पवनात्मजः कपिः ॥ १ ॥ तदप्रमेयप्रतिकारकृत्रिमं कृतं स्वयं साध्विति विश्वकर्मणा ॥ दिवं गते वायुपथे प्रतिष्ठितं व्यराजतादित्यपथस्य लक्ष्म तत् ॥ २ ॥ न तत्र किंचिन्न कृतं प्रयत्नतो न तत्र किंचिन्न

महार्घरत्नवत् ॥ न ते विशेषा नियताः सुरेष्वपि न तत्र किंचिन्न महाविशेषवत् ॥ ३ ॥ तपःसमाधानपराक्रमार्जितं मनःसमाधानविचारचारिणम् ॥ अनेकसंस्थानविशेषनिर्मितं ततस्ततस्तुल्यविशेषनिर्मितम् ॥ ४ ॥ मनः समाधाय तु शीघ्रगामिनं दुरासदं मारुततुल्यगामि ॥ महात्मनां पुण्यकृतां महर्द्धिनां यशस्विनामग्र्यमुदामिवालयम् ॥ ५ ॥ विशेषमालंब्य विशेषसंस्थितं विचित्रकूटं बहुकूटमंडितम् ॥ मनोभिरामं शरदिंदुनिर्मलं विचित्रकूटं शिखरं गिरेर्यथा ॥ ६ ॥ वहंति यत्कुंडलशोभितानना महाशना व्योमचरा निशाचराः ॥ विवृत्तविध्वस्तविशाललोचना महाजवा भूतगणाः सहस्रशः ॥ ७ ॥ वसंतपुष्पोत्करचारुदर्शनं वसंतमासादपि चारुदर्शनम् ॥ स पुष्पकं तत्र विमानमुत्तमं ददर्श तद्वानरवीरसत्तमः ॥ ८ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडेऽष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

नवमः सर्गः ९

तस्यालयवरिष्ठस्य मध्ये विमलमायतम् । ददर्श भवनश्रेष्ठं हनूमान्मारुतात्मजः ॥ १ ॥ अर्धयोजनविस्तीर्णमायतं योजनं महत् ॥ भवनं राक्षसेंद्रस्य बहुप्रासादसंकुलम् ॥ २ ॥ मार्गमाणस्तु वैदेहीं सीतामायतलोचनाम् ॥ सर्वतः परिचक्राम हनूमानरिसूदनः ॥ ३ ॥ उत्तमं राक्षसावासं हनूमानवलोकयन् ॥ आससादाथ लक्ष्मीवान्राक्षसेंद्रनिवेशनम् ॥ ४ ॥ चतुर्विषाणैर्द्विरदैस्त्रिविषाणैस्तथैव च ॥ परिक्षिप्तमसंबाधं रक्ष्यमाणमुदायुधैः ॥ ५ ॥ राक्षसीभिश्च पत्नीभी रावणस्य निवेशनम् ॥ आहृताभिश्च विक्रम्य राजकन्याभिरावृतम् ॥६॥ तन्नक्रमकराकीर्णं तिमिंगिलझषाकुलम् ॥ वायुवेगसमाधूतं पन्नगैरिव सागरम् ॥ ७ ॥ या हि वैश्रवणे लक्ष्मीर्या चंद्रे हरिवाहने ॥ सा रावणगृहे रम्या नित्यमेवानपायिनी ॥ ८ ॥ या च राज्ञः कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च ॥ तादृशी

तद्विशिष्टा वा ऋद्धी रक्षोगृहेष्विह ॥ ९ ॥ तस्य हर्म्यस्य मध्यस्थं वेश्म चान्यत्सुनिर्मितम् ॥ बहुनिर्यूहसंयुक्तं ददर्श पवनात्मजः ॥ १० ॥ ब्रह्मणोऽर्थे कृतं दिव्यं दिवि यद्विश्वकर्मणा ॥ विमानं पुष्पकं नाम सर्वरत्नविभूषितम् ॥ परेण तपसा लेभे यत्कुबेरः पितामहात् ॥ ११ ॥ कुबेरमोजसा जित्वा लेभे तद्राक्षसेश्वरः ॥ १२ ॥ ईहामृगसमायुक्तैः कार्तस्वरहिरण्मयैः ॥ सुकृतै राजितं स्तम्भैः प्रदीप्तमिव च श्रिया ॥ १३ ॥ मेरुमंदरसंकाशैरुल्लिखद्भिरिवांबरम् ॥ कूटागारैः शुभागारैः सर्वतः समलंकृतम् ॥१४॥ ज्वलनार्कप्रतीकाशैः सुकृतं विश्वकर्मणा ॥ हेमसोपानसंयुक्तं चारुप्रवरवेदिकम् ॥ १५ ॥ जालवातायनैर्युक्तं कांचनैः स्फाटिकैरपि ॥ इंद्रनीलमहानीलमणिप्रवरवेदिकम् ॥ १६ ॥ विद्रुमेण विचित्रेण मणिभिश्च महाधनैः ॥ निस्तुलाभिश्च मुक्ताभिस्तलेनाभिविराजितम् ॥१७॥ चंदनेन च रक्तेन तपनीयनिभेन च ॥ सुपुण्यगंधिना युक्तमादित्यतरुणोपमम् ॥ १८ ॥ कूटागारैर्वराकारैर्विविधैः समलंकृतम् ॥ विमानं पुष्पकं दिव्य-

आरुरोह महाकपिः ॥ १९ ॥ तत्रस्थः सर्वतो गंधं पानभक्ष्यान्नसंभवम् ॥ दिव्यं संमूर्च्छितं जिघ्रन् रूपवंतमिवानिलम् ॥ २० ॥ स गंधस्तं महासत्त्वं बंधुर्बंधुमिवोत्तमम् ॥ इत एहीत्युवाचेव तत्र यत्र स रावणः ॥ २१ ॥ ततस्तां प्रस्थितः शालां ददर्श महतीं शिवाम् ॥ रावणस्य महाकांतां कांतामिव वरस्त्रियम् ॥२२॥ मणिसोपानविकृतां हेमजालविराजिताम् ॥ स्फाटिकैरावृततलां दंतांतरितरूपिकाम् ॥ २३ ॥ मुक्तावज्रप्रवालैश्च रूप्यचामीकरैरपि ॥ विभूषितां मणिस्तंभैः सुबहुस्तंभभूषिताम् ॥ २४ ॥ समैर्ऋजुभिरत्युच्चैः समंतात्सुविभूषितैः ॥ स्तंभैः पक्षैरिवात्युच्चैर्दिवं संप्रस्थितामिव ॥ २५ ॥ महत्या कुथयास्तीर्णां पृथिवीलक्षणांकया ॥ पृथिवीमिव विस्तीर्णां सराष्ट्रगृहशालिनीम् ॥ २६ ॥ नादितां मत्तविहगैर्दिव्यगंधाधिवासिताम् ॥ परार्ध्यास्तरणोपेतां रक्षोधिपनिषेविताम् ॥ २७ ॥ धूम्रामगुरुधूपेन विमलां हंसपांडुराम् ॥ पत्रपुष्पोपहारेण कल्माषीमिव सुप्रभाम् ॥ २८ ॥ मनसो मोदजननीं वर्णस्यापि प्रसाधि-

नीम् ॥ तां शोकनाशिनीं दिव्यां श्रियः संजननीमिव ॥ २९ ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थैस्तु पंचपंचभिरुत्तमैः ॥ तर्पयामास मातेव तदा रावणपालिता ॥ ३० ॥ स्वर्गोऽयं देवलोकोऽयमिंद्रस्यापि पुरी भवेत् ॥ सिद्धिर्वेयं परा हि स्यादित्यमन्यत मारुतिः ॥ ३१ ॥ प्रध्यायत इवापश्यत्प्रदीपांस्तत्र कांचनान् ॥ धूर्तानिव महाधूर्तैर्देवनेन पराजितान् ॥ ३२ ॥ दीपानां च प्रकाशेन तेजसा रावणस्य च ॥ अर्चिर्भिर्भूषणानां च प्रदीप्तेत्यभ्यमन्यत ॥ ३३ ॥ ततोऽपश्यत्कुथालीनं नानावर्णांबरस्रजम् ॥ सहस्रं वरनारीणां नानावेषविभूषितम् ॥३४॥ परिवृत्तेऽर्धरात्रे तु पाननिद्रावशं गतम् ॥ क्रीडित्वोपरतं रात्रौ प्रसुप्तं बलवत्तदा ॥३५॥ तत्प्रसुप्तं विरुरुचे निःशब्दांतरभूषितम् ॥ निःशब्दहंसभ्रमरं यथा पद्मवनं महत् ॥ ३६ ॥ तासां संवृतदंतानि मीलिताक्षीणि मारुतिः ॥ अपश्यत्पद्मगंधीनि वदनानि सुयोषिताम् ॥ ३७ ॥ प्रबुद्धानीव पद्मानि तासां भूत्वा क्षपाक्षये ॥ पुनः संवृतपत्राणि रात्राविव बभुस्तदा ॥ ३८ ॥ इमानि मुख-

पद्मानि नियतं मत्तषट्पदाः ॥ अंबुजानीव फुल्लानि प्रार्थयंति पुनः पुनः ॥३९॥ इति वामन्यत श्रीमानुपपत्त्या महाकपिः ॥ मेने हि गुणतस्तानि समानि सलिलोद्भवैः ॥ ४० ॥ सा तस्य शुशुभे शाला ताभिः स्त्रीभिर्विराजिता ॥ शरदीव प्रसन्ना द्यौस्ताराभिरभिशोभिता ॥ ४१ ॥ स च ताभिः परिवृतः शुशुभे राक्षसाधिपः ॥ यथा ह्युडुपतिः श्रीमांस्ताराभिरभिसंवृतः ॥ ४२ ॥ याश्च्यवंतेऽबरात्ताराः पुण्यशेषसमावृताः ॥ इमास्ताः संगताः कृत्स्ना इति मेने हरिस्तदा ॥४३॥ ताराणामिव सुव्यक्तं महतीनां शुभार्चिषाम् ॥ प्रभावर्णप्रसादाश्च विरेजुस्तत्र योषिताम् ॥ ४४ ॥ व्यावृत्तकचपीनस्रक्प्रकीर्णवरभूषणाः ॥ पानव्यायामकालेषु निद्रोपहतचेतसः ॥४५॥ व्यावृत्ततिलकाः काश्चित्काश्चिदुद्भ्रांतनूपुराः ॥ पार्श्वे गलितहाराश्च काश्चित्परमयोषितः ॥४६॥ मुक्ताहारवृताश्चान्याः काश्चित्प्रस्रस्तवाससः ॥ व्याविद्धरशनादामाः किशोर्य इव वाहिताः ॥ ४७ ॥ अकुंडलधराश्चान्या विच्छिन्नमृदितस्रजः ॥ गजेंद्रमृदिताः फुल्ला लता इव

महावने ॥ ४८ ॥ चंद्रांशुकिरणाभाश्च हाराः कासांचिदुत्कटाः ॥ हंसा इव बभुः सुप्ताः स्तनमध्येषु योषिताम् ॥ ४९ ॥ अपरासां च वैदूर्याः कादंबा इव पक्षिणः ॥ हेमसूत्राणि चान्यासां चक्रवाका इवाभवन् ॥ ५० ॥ हंसकारंडवोपेताश्चक्रवाकोपशोभिताः ॥ आपगा इव ता रेजुर्जघनैः पुलिनैरिव ॥ ५१ ॥ किंकिणीजालसंकाशास्ता हेमविपुलांबुजाः ॥ भावग्राहा यशस्तीराः सुप्ता नद्य इवाबभुः ॥ ५२ ॥ मृदुष्वंगेषु कासांचित्कुचाग्रेषु च संस्थिताः ॥ बभूवुर्भूषणानीव शुभा भूषणराजयः ॥ ५३ ॥ अंशुकांताश्च कासांचिन्मुखमारुतकंपिताः ॥ उपर्युपरि वक्त्राणां व्याधूयंते पुनः पुनः ॥ ५४ ॥ ताः पताका इवोद्धूताः पत्नीनां रुचिरप्रभाः ॥ नानावर्णसुवर्णानां वक्त्रमूलेषु रेजिरे ॥ ५५ ॥ ववल्गुश्चात्र कासांचित्कुंडलानि शुभार्चिषाम् ॥ मुखमारुतसंकंपैर्मंदं मंदं च योषिताम् ॥ ५६ ॥ शर्करासवगंधश्च प्रकृत्या सुरभिः सुखः ॥ तासां वदननिःश्वासः सिषेवे रावणं तदा ॥ ५७ ॥ रावणाननशंकाश्च काश्चिद्रावणयोषितः ॥ मुखानि च

सपत्नीनामुपाजिघ्रन्पुनःपुनः ॥५८॥ अत्यर्थं सक्तमनसो रावणे ता वरस्त्रियः ॥ अस्वतंत्राः सपत्नीनां प्रियमेवाचरंस्तदा ॥ ५९ ॥ बाहू उपनिधायान्याः पारिहार्यविभूषिताः ॥ अंशुकानि च रम्याणि प्रमदास्तत्र शिश्यिरे ॥ ६० ॥ अन्या वक्षसि चान्यस्यास्तस्याः काचित्पुनर्भुजम् ॥ अपरा त्वंकमन्यस्यास्तस्याश्चाप्यपरा कुचौ ॥ ६१ ॥ ऊरुपार्श्वकटीपृष्ठमन्योन्यस्य समाश्रिताः ॥ परस्परनिविष्टांग्यो मदस्नेहवशानुगाः ॥ ६२ ॥ अन्योन्यस्यांगसंस्पर्शात्प्रीयमाणाः सुमध्यमाः ॥ एकीकृतभुजाः सर्वाः सुषुपुस्तत्र योषितः ॥ ६३ ॥ अन्योन्यभुजसूत्रेण स्त्रीमाला ग्रथिता हि सा ॥ मालेव ग्रथिता सूत्रे शुशुभे मत्तषट्पदा ॥ ६४ ॥ लतानां माधवे मासि फुल्लानां वायुसेवनात् ॥ अन्योन्यमालाग्रथितं संसक्तकुसुमोच्चयम् ॥ ६५ ॥ प्रतिवेष्टितसुस्कंधमन्योन्यभ्रमराकुलम् ॥ आसीद्वनमिवोद्धूतं स्त्रीवनं रावणस्य तत् ॥ ६६ ॥ उचितेष्वपि सुव्यक्तं न तासां योषितां तदा ॥ विवेकः शक्यमाधातुं भूषणांगांबरस्रजाम् ॥ ६७ ॥ रावणे सुखसंविष्टे

ताः स्त्रियो विविधप्रभाः ॥ ज्वलंतः कांचना दीपाः प्रेक्षंतोऽनिमिषा इव ॥६८॥ राजर्षिविप्रदैत्यानां गंधर्वाणां च योषितः ॥ रक्षसां चाभवन्कन्यास्तस्य कामवशं गताः ॥ ६९ ॥ युद्धकामेन ताः सर्वा रावणेन हृताः स्त्रियः ॥ समदा मदनेनैव मोहिताः काश्चिदागताः ॥ ७० ॥ न तत्र काश्चित्प्रमदाः प्रसह्य वीर्योपपन्नेन गुणेन लब्धाः ॥ न चान्यकामापि न चान्यपूर्वा विना वरार्हां जनकात्मजां तु ॥७१॥ न चाकुलीना न च हीनरूपा नादक्षिणा नानुपचारयुक्ता ॥ भार्याभवत्तस्य न हीनसत्त्वा न चापि कांतस्य न कामनीया ॥ ७२ ॥ बभूव बुद्धिस्तु हरीश्वरस्य यदीदृशी राघवधर्मपत्नी ॥ इमा महाराक्षसराजभार्याः सुजातमस्येति हि साधुबुद्धेः ॥ ७३ ॥ पुनश्च सोऽचिंतयदार्तरूपो ध्रुवं विशिष्टा गुणतो हि सीता ॥ अथायमस्यां कृतवान्महात्मा लंकेश्वरः कष्टमनार्यकर्म ॥७४॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

दशमः सर्गः १०

तत्र दिव्योपमं मुख्यं स्फाटिकं रत्नभूषितम् ॥ अवेक्षमाणो हनुमान् ददर्श शयनासनम् ॥ १ ॥ दांतकांचनचित्रांगैर्वैडूर्यैश्च वरासनैः ॥ महार्हास्तरणोपेतैरुपपन्नं महाधनैः ॥ २ ॥ तस्य चैकतमे देशे दिव्यमाल्योपशोभितम् ॥ ददर्श पांडुरं छत्रं ताराधिपतिसंनिभम् ॥ ३ ॥ जातरूपपरिक्षिप्तं चित्रभानोः समप्रभम् ॥ अशोकमालाविततं ददर्श परमासनम् ॥ ४ ॥ वालव्यजनहस्ताभिर्वीज्यमानं समंततः ॥ गंधैश्च विविधैर्जुष्टं वरधूपेन धूपितम् ॥ ५ ॥ परमास्तरणास्तीर्णमाविकाजिनसंवृतम् ॥ दामभिर्वरमाल्यानां समंतादुपशोभितम् ॥ ६ ॥ तस्मिञ्जीमूतसंकाशं प्रदीप्तोज्वलकुंडलम् ॥ लोहिताक्षं महाबाहुं महारजतवाससम् ॥ ७ ॥ लोहितेनानुलिप्तांगं चंदनेन सुगंधिना ॥ संध्यारक्तमिवाकाशे तोयदं सतडिद्गणम् ॥ ८ ॥ वृतमाभरणैर्दिव्यैः सुरूपं कामरूपिणम् ॥ सवृक्ष-

वनगुल्माढ्यं प्रसुप्तमिव मंदरम् ॥ ९ ॥ क्रीडित्वोपरतं रात्रौ वराभरणभूषितम् ॥ प्रियं राक्षसकन्यानां राक्षसानां सुखावहम् ॥ १० ॥ पीत्वाप्युपरतं चापि ददर्श स महाकपिः ॥ भास्वरे शयने वीरं प्रसुप्तं राक्षसाधिपम् ॥ ११ ॥ निःश्वसंतं यथा नागं रावणं वानरोत्तमः ॥ आसाद्य परमोद्विग्नः सोऽपासर्पत्सुभीतवत् ॥ १२ ॥ अथारोहणमासाद्य वेदिकांतरमाश्रितः ॥ सुप्तं राक्षसशार्दूलं प्रेक्षते स महाकपिः ॥ १३ ॥ शुशुभे राक्षसेंद्रस्य स्वपतः शयनं शुभम् ॥ गंधहस्तिनि संविष्टं यथा प्रस्रवणं महत् ॥ १४ ॥ कांचनांगदसन्नद्धौ ददर्श स महात्मनः ॥ विक्षिप्तौ राक्षसेंद्रस्य भुजाविंद्रध्वजोपमौ ॥ १५ ॥ ऐरावतविषाणाग्रैरापीडनकृतव्रणौ ॥ वज्रोल्लिखितपीनांसौ विष्णुचक्रपरिक्षतौ ॥ १६ ॥ पीनौ समसुजातांसौ संगतौ बलसंयुतौ ॥ सुलक्षणनखांगुष्ठौ स्वंगुलीयकलक्षितौ ॥ १७ ॥ संहतौ परिघाकारौ वृत्तौ करिकरोपमौ ॥ विक्षिप्तौ शयने शुभ्रे पंचशीर्षाविवोरगौ ॥ १८ ॥ शशक्षतजकल्पेन सुशीतेन सुगंधिना ॥

चंदनेन परार्ध्येन स्वनुलिप्तौ स्वलंकृतौ ॥ १९ ॥ उत्तमस्त्रीविमृदितौ गंधोत्तमनिषेवितौ ॥ यक्षपन्नगगंधर्वदेवदानवराविणौ ॥ २० ॥ ददर्श स कपिस्तस्य बाहू शयनसंस्थितौ ॥ मंदरस्यांतरे सुप्तौ महाही रुषिताविव ॥ २१ ॥ ताभ्यां स परिपूर्णाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसेश्वरः ॥ शुशुभेऽचलसंकाशः शृंगाभ्यामिव मंदरः ॥ २२ ॥ चूतपुंनागसुरभिर्वकुलोत्तमसंयुतः ॥ मृष्टान्नरससंयुक्तः पानगंधपुरःसरः ॥ २३ ॥ तस्य राक्षसराजस्य निश्चक्राम महामुखात् ॥ शयानस्य विनिःश्वासः पूरयन्निव तद्गृहम् ॥ २४ ॥ मुक्तामणिविचित्रेण कांचनेन विराजता ॥ मुकुटेनापवृत्तेन कुंडलोज्ज्वलिताननम् ॥ २५ ॥ रक्तचंदनदिग्धेन तथा हारेण शोभिना ॥ पीनायतविशालेन वक्षसाभिविराजता ॥ २६ ॥ पांडुरेणापविद्धेन क्षौमेण क्षतजेक्षणम् ॥ महार्हेण सुसंवीतं पीतेनोत्तरवाससा ॥ २७ ॥ माषराशिप्रतीकाशं निःश्वसंतं भुजंगवत् ॥ गांगे महति तोयांते प्रसुप्तमिव कुंजरम् ॥ २८ ॥ चतुर्भिः कांचनैर्दीपैर्दीप्यमानं चतुर्दिशम् ॥ प्रकाशीकृत-

सर्वांगं मेघं विद्युद्गणैरिव ॥ २९ ॥ पादमूलगताश्चापि ददर्श सुमहात्मनः ॥ पत्नीः स प्रियभार्यस्य तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ ३० ॥ शशिप्रकाशवदना वरकुंडल-भूषणाः ॥ अम्लानमाल्याभरणा ददर्श हरियूथपः ॥ ३१ ॥ नृत्यवादित्रकुशला राक्षसेंद्रभुजांकगाः ॥ वराभरणधारिण्यो निषण्णा ददर्श कपिः ॥ ३२ ॥ वज्रवैडूर्यगर्भाणि श्रवणांतेषु योषिताम् ॥ ददर्श तापनीयानि कुंडलान्यंगदानि च ॥ ३३ ॥ तासां चंद्रोपमैर्वक्त्रैः शुभैर्ललितकुंडलैः ॥ विराजत विमानं तन्नभ-स्तारागणैरिव ॥ ३४ ॥ मदव्यायामखिन्नास्ता राक्षसेंद्रस्य योषितः ॥ तेषु तेष्ववकाशेषु प्रसुप्तास्तनुमध्यमाः ॥ ३५ ॥ अंगहारैस्तथैवान्या कोमलैर्नृत्य-शालिनी ॥ विन्यस्तशुभसर्वांगी प्रसुप्ता वरवर्णिनी ॥ ३६ ॥ काचिद्वीणां परि-ष्वज्य प्रसुप्ता संप्रकाशते ॥ महानदीप्रकीर्णेव नलिनी पोतमाश्रिता ॥ ३७ ॥ अन्या कक्षगतेनैव मड्डुकेनासितेक्षणा ॥ प्रसुप्ता भामिनी भाति बालपुत्रेव वत्सला ॥ ३८ ॥ पटहं चारुसर्वांगी न्यस्य शेते शुभस्तनी ॥ चिरस्य रमणं

लब्ध्वा परिष्वज्येव कामिनी ॥ ३९ ॥ काचिद्वीणां परिष्वज्य सुप्ता कमल-लोचना ॥ वरं प्रियतमं गृह्य सकामेव हि कामिनी ॥ ४० ॥ विपंचीं परिगृह्यान्या नियता नृत्यशालिनी ॥ निद्रावशमनुप्राप्ता सहकांतेव भामिनी ॥ ४१ ॥ अन्या कनकसंकाशैर्मृदुपीनैर्मनोरमैः ॥ मृदंगं परिविध्यांगैः प्रसुप्ता मत्तलोचना ॥४२॥ भुजपार्श्वांतरस्थेन कक्षगेन कृशोदरी ॥ पणवेन सहानिंद्या सुप्ता मदकृतश्रमा ॥ ४३ ॥ डिंडिमं परिगृह्यान्या तथैवासक्तडिंडिमा ॥ प्रसुप्ता तरुणं वत्समुप-गुह्येव भामिनी ॥ ४४ ॥ काचिदाडंबरं नारी भुजसंभोगपीडितम् ॥ कृत्वा कमलपत्राक्षी प्रसुप्ता मदमोहिता ॥ ४५ ॥ कलशीमपविध्यान्या प्रसुप्ता भाति भामिनी ॥ वसंते पुष्पशबला मालेव परिमार्जिता ॥ ४६ ॥ पाणिभ्यां च कुचौ काचित्सुवर्णकलशोपमौ ॥ उपगुह्याबला सुप्ता निद्राबलपराजिता ॥ ४७ ॥ अन्या कमलपत्राक्षी पूर्णेंदुसदृशानना ॥ अन्यामालिंग्य सुश्रोणीं प्रसुप्ता मद-विह्वला ॥ ४८ ॥ आतोद्यानि विचित्राणि परिष्वज्य वरस्त्रियः ॥ निपीड्य च

कुचैः सुप्ताः कामिन्यः कामुकानिव ॥ ४९ ॥ तासामेकांतविन्यस्ते शयानां शयने शुभे ॥ ददर्श रूपसंपन्नामथ तां स कपिः स्त्रियम् ॥ ५० ॥ मुक्तामणिसमायुक्तैर्भूषणैः सुविभूषिताम् ॥ विभूषयंतीमिव च स्वश्रिया भवनोत्तमम् ॥ ५१ ॥ गौरीं कनकवर्णाभामिष्टामंतःपुरेश्वरीम् ॥ कपिर्मंदोदरीं तत्र शयानां चारुरूपिणीम् ॥५२॥ स तां दृष्ट्वा महाबाहुर्भूषितां मारुतात्मजः ॥ तर्कयामास सीतेति रूपयौवनसंपदा ॥ हर्षेण महता युक्तो ननंद हरियूथपः ॥ ५३ ॥ आस्फोटयामास चुचुंब पुच्छं ननंद चिक्रीड जगौ जगाम ॥ स्तंभानरोहन्निपपात भूमौ निदर्शयन्स्वां प्रकृतिं कपीनाम् ॥ ५४ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

एकादशः सर्गः ११

अवधूय च तां बुद्धिं बभूवावस्थितस्तदा ॥ जगाम चापरां चिंतां सीतां प्रति महाकपिः ॥१॥ न रामेण वियुक्ता सा स्वप्तुमर्हति भामिनी ॥ न भोक्तुं नाप्यलंकर्तुं न पानमुपसेवितुम् ॥ नान्यं नरमुपस्थातुं सुराणामपि चेश्वरम् ॥ २ ॥ नहि रामसमः कश्चिद्विद्यते त्रिदशेष्वपि ॥ अन्येयमिति निश्चित्य भूयस्तत्र चचार सः ॥ ३ ॥ पानभूमौ हरिश्रेष्ठः सीतासंदर्शनोत्सुकः ॥ ४ ॥ क्रीडितेनापराः क्लांता गीतेन च तथापराः ॥ नृत्येन चापराः क्लांताः पानविप्रहतास्तथा ॥ ५ ॥ मुरजेषु मृदंगेषु चेलिकासु च संस्थिताः ॥ तथास्तरणमुख्येषु संविष्टाश्चापराः स्त्रियः ॥ ६ ॥ अंगनानां सहस्रेण भूषितेन विभूषणैः ॥ रूपसंलापशीलेन युक्तगीतार्थभाषिणा ॥७॥ देशकालाभियुक्तेन युक्तवाक्याभिधायिना ॥ रताधिकेन संयुक्तां ददर्श हरियूथपः ॥ ८ ॥ अन्यत्रापि वरस्त्रीणां रूपसंलापशायिनाम् ॥ सहस्रं

युवतीनां तु प्रसुप्तं स ददर्श ह ॥ ९ ॥ देशकालाभियुक्तं तु युक्तवाक्याभिधायि तत् ॥ रताविरतसंसुप्तं ददर्श हरियूथपः ॥ १० ॥ तासां मध्ये महाबाहुः शुशुभे राक्षसेश्वरः ॥ गोष्ठे महति मुख्यानां गवां मध्ये यथा वृषः ॥११॥ स राक्षसेंद्रः शुशुभे ताभिः परिवृतः स्वयम् ॥ करेणुभिर्यथारण्ये परिकीर्णो महाद्विपः ॥१२॥ सर्वकामैरुपेतां च पानभूमिं महात्मनः ॥ ददर्श कपिशार्दूलस्तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ १३ ॥ मृगाणां महिषाणां च वराहाणां च भागशः ॥ तत्र न्यस्तानि मांसानि पानभूमौ ददर्श सः ॥१४॥ रौक्मेषु च विशालेषु भाजनेष्वर्धभक्षितान् ॥ ददर्श कपिशार्दूलो मयूरान्कुक्कुटांस्तथा ॥ १५ ॥ वराहवार्ध्राणसकान्दधिसौवर्चलायुतान् ॥ शल्यान्मृगमयूरांश्च हनूमानन्ववैक्षत ॥ १६ ॥ कृकलान्विविधांश्छागान् शशकानर्धभक्षितान् ॥ महिषानेकशल्यांश्च छेदांश्च कृतनिष्ठितान् ॥ लेह्यानुच्चावचान्पेयान्भोज्यानि विविधानि च ॥ १७ ॥ तथाम्ललवणोत्तंसैर्विविधै रागखाण्डवैः ॥ हारनूपुरकेयूरैरपविद्धैर्महाधनैः ॥ १८ ॥ पानभाजनविक्षिप्तैः फलैश्च

विविधैरपि ॥ कृतपुष्पोपहारा भूरधिकां पुष्यति श्रियम् ॥ १९ ॥ तत्र तत्र च विन्यस्तैः सुश्लिष्टशयनासनैः ॥ पानभूमिर्विना वह्निं प्रदीप्तेवोपलक्ष्यते ॥ २० ॥ बहुप्रकारैर्विविधैर्वरसंस्कारसंस्कृतैः ॥ मांसैः कुशलसंयुक्तैः पानभूमिगतैः पृथक् ॥ २१ ॥ दिव्याः प्रसन्ना विविधाः सुराः कृतसुरा अपि ॥ शर्करासवमाध्वीकाः पुष्पासवफलासवाः ॥२२॥ वासचूर्णैश्च विविधैर्मृष्टास्तैस्तैः पृथक्पृथक् ॥ संतता शुशुभे भूमिर्माल्यैश्च बहुसंस्थितैः ॥ २३ ॥ हिरण्मयैश्च कलशैर्भाजनैः स्फाटिकैरपि ॥ जांबूनदमयैश्चान्यैः करकैरभिसंवृता ॥ २४ ॥ राजतेषु च कुंभेषु जांबूनदमयेषु च ॥ पानश्रेष्ठां तथा भूमिं कपिस्तत्र ददर्श ह ॥ २५ ॥ सोऽपश्यच्छातकुंभानि सीधोर्मणिमयानि च ॥ राजतानि च पूर्णानि भाजनानि महाकपिः ॥ २६ ॥ क्वचिदर्धावशेषाणि क्वचित्पीतान्यशेषतः ॥ क्वचिन्नैव प्रपीतानि पानानि स ददर्श ह ॥ २७ ॥ क्वचिद्भक्ष्यांश्च विविधान् क्वचित्पानं विभागतः ॥ क्वचिदर्धावशेषाणि पश्यन्वै विचचार ह ॥ २८ ॥ क्वचित्प्रभिन्नैः

करकैः क्वचिदालोडितैर्घटैः ॥ क्वचित्संपृक्तमाल्यानि जलानि च फलानि च ॥ २९ ॥ शयनान्यत्र नारीणां शून्यानि बहुधा पुनः ॥ परस्परं समाश्लिष्य काश्चित्सुप्ता वरांगनाः ॥ ३० ॥ काचिच्च वस्त्रमन्यस्या अपहृत्योपगुह्य च ॥ उपगम्याबला सुप्ता निद्राबलपराजिता ॥ ३१ ॥ तासामुच्छ्वासवातेन वस्त्रं माल्यं च गात्रजम् ॥ नात्यर्थं स्पंदते चित्रं प्राप्य मंदमिवानिलम् ॥ ३२ ॥ चंदनस्य च शीतस्य सीधोर्मधुरसस्य च ॥ विविधस्य च माल्यस्य पुष्पस्य विविधस्य च ॥ बहुधा मारुतस्तस्य गंधं विविधमुद्वहन् ॥ ३३ ॥ रसानां चंदनानां च धूपानां चैव मूर्च्छितः ॥ प्रववौ सुरभिर्गंधो विमाने पुष्पके तदा ॥३४॥ श्यामावदातास्तत्रान्याः काश्चित्कृष्णा वरांगनाः ॥ काश्चित्काञ्चनवर्णांग्यः प्रमदा राक्षसालये ॥ ३५ ॥ तासां निद्रावशत्वाच्च मदनेन विमूर्च्छितम् ॥ पद्मिनीनां प्रसुप्तानां रूपमासीद्यथैव हि ॥ ३६ ॥ एवं सर्वमशेषेण रावणांतःपुरं कपिः ॥ ददर्श स महातेजा न ददर्श च जानकीम् ॥ ३७ ॥ निरीक्षमाणश्च ततस्ताः

स्त्रियः स महाकपिः ॥ जगाम महतीं शंकां धर्मसाध्वसशंकितः ॥ ३८ ॥ परदारावरोधस्य प्रसुप्तस्य निरीक्षणम् ॥ इदं खलु ममात्यर्थं धर्मलोपं करिष्यति ॥ ३९ ॥ नहि मे परदाराणां दृष्टिर्विषयवर्तिनी ॥ अयं चात्र मया दृष्टः परदारपरिग्रहः ॥ ४० ॥ तस्य प्रादुरभूच्चिंता पुनरन्या मनस्विनः ॥ निश्चितैकांतचित्तस्य कार्यनिश्चयदर्शिनी ॥ ४१ ॥ कामं दृष्टा मया सर्वा विश्वस्ता रावणस्त्रियः ॥ न तु मे मनसः किंचिद्वैकृत्यमुपपद्यते ॥ ४२ ॥ मनो हि हेतुः सर्वेषामिंद्रियाणां प्रवर्तने ॥ शुभाशुभास्ववस्थासु तच्च मे सुव्यवस्थितम् ॥ ४३ ॥ नान्यत्र हि मया शक्या वैदेही परिमार्गितुम् ॥ स्त्रियो हि स्त्रीषु दृश्यंते सदा संपरिमार्गणे ॥ ४४ ॥ यस्य सत्त्वस्य या योनिस्तस्यां तत्परिमार्गते ॥ न शक्या प्रमदा नष्टा मृगीषु परिमार्गितुम् ॥ ४५ ॥ तदिदं मार्गितं तावच्छुद्धेन मनसा मया ॥ रावणांतःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥ ४६ ॥ देवगंधर्वकन्याश्च नागकन्याश्च वीर्यवान् ॥ अवेक्षमाणो हनुमान्नैवापश्यत जानकीम् ॥ ४७ ॥

तामपश्यन्कपिस्तत्र पश्यंश्चान्या वरस्त्रियः ॥ अपक्रम्य तदा वीरः प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ ४८ ॥ स भूयः सर्वतः श्रीमान्मारुतिर्यत्नमाश्रितः ॥ आपानभूमिमुत्सृज्य तां विचेतुं प्रचक्रमे ॥ ४९ ॥ इति श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांड एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

द्वादशः सर्गः १२

स तस्य मध्ये भवनस्य संस्थितो लतागृहांश्चित्रगृहान्निशागृहान् ॥ जगाम सीतां प्रति दर्शनोत्सुको नचैव तां पश्यति चारुदर्शनाम् ॥१॥ स चिंतयामास ततो महाकपिः प्रियामपश्यन्रघुनंदनस्य ताम् ॥ ध्रुवं न सीता ध्रियते यथा न मे विचिन्वतो दर्शनमेति मैथिली ॥ २ ॥ सा राक्षसानां प्रवरेण बाला स्वशीलसंरक्षणतत्परा सती ॥ अनेन नूनं प्रतिदुष्टकर्मणा हता भवेदार्यपथे परे स्थिता ॥ ३ ॥ विरूपरूपा विकृता विवर्चसो महानना दीर्घविरूपदर्शनाः ॥

समीक्ष्य सा राक्षसराजयोषितो भयाद्विनष्टा जनकेश्वरात्मजा ॥ ४ ॥ सीताम-दृष्ट्वा ह्यनवाप्य पौरुषं विहृत्य कालं सह वानरैश्चिरम् ॥ न मेऽस्ति सुग्रीव-समीपगा गतिः सुतीक्ष्णदंडो बलवांश्च वानरः ॥ ५ ॥ दृष्टमंतःपुरं सर्वं दृष्टा राक्षसयोषितः ॥ न सीता दृश्यते साध्वी वृथा जातो मम श्रमः ॥ ६ ॥ किं नु मां वानराः सर्वे गतं वक्ष्यंति संगताः ॥ गत्वा तत्र त्वया वीर किं कृतं तद्वदस्व नः ॥ अदृष्ट्वा किं प्रवक्ष्यामि तामहं जनकात्मजाम् ॥ ७ ॥ ध्रुवं प्रायमुपासिष्ये कालस्य व्यतिवर्तने ॥ ८ ॥ किं वा वक्ष्यति वृद्धश्च जांबवानंगदश्च सः ॥ गतं पारं समुद्रस्य वानराश्च समागताः ॥ ९ ॥ अनिर्वेदः श्रियो मूलमनिर्वेदः परं सुखम् ॥ अनिर्वेदो हि सततं सर्वार्थेषु प्रवर्तकः ॥ १० ॥ करोति सफलं जंतोः कर्म यच्च करोति सः ॥ तस्मादनिर्वेदकरं यत्नं चेष्टेऽहमुत्तमम् ॥११॥ अदृष्टांश्च विचेष्यामि देशान्रावणपालितान् ॥ आपानशाला विचितास्तथा पुष्पगृहाणि च ॥ १२॥ चित्रशालाश्च विचिता भूयः क्रीडागृहाणि च ॥ निष्कुटांतररथ्याश्च

विमानानि च सर्वशः ॥ १३ ॥ इति संचिंत्य भूयोऽपि विचेतुमुपचक्रमे ॥ भूमीगृहांश्चैत्यगृहान् गृहानतिगृहानपि ॥ १४ ॥ उत्पतन्निपतंश्चापि तिष्ठन्गच्छन्पुनः क्वचित् ॥ अपावृण्वंश्च द्वाराणि कपाटान्यवघट्टयन् ॥ १५ ॥ प्रविशन्निष्पतंश्चापि प्रपतन्नुत्पतन्निव ॥ सर्वमप्यवकाशं स विचचार महाकपिः ॥ १६ ॥ चतुरंगुलमात्रोऽपि नावकाशः स विद्यते ॥ रावणांतःपुरे तस्मिन्यं कपिर्न जगाम सः ॥ १७ ॥ प्राकारांतरवीथ्यश्च वेदिकाश्चैत्यसंश्रयाः ॥ श्वभ्राश्च पुष्करिण्यश्च सर्वं तेनावलोकितम् ॥ १८ ॥ राक्षस्यो विविधाकारा विरूपा विकृतास्तथा ॥ दृष्टा हनुमता तत्र न तु सा जनकात्मजा ॥ १९ ॥ रूपेणाप्रतिमा लोके परा विद्याधरस्त्रियः ॥ दृष्टा हनुमता तत्र न तु राघवनंदिनी ॥ २० ॥ नागकन्या वरारोहाः पूर्णचंद्रनिभाननाः ॥ दृष्टा हनुमता तत्र न तु सीता सुमध्यमा ॥ २१ ॥ प्रमथ्य राक्षसेंद्रेण नागकन्या बलाद्धृताः ॥ दृष्टा हनुमता तत्र न सा जनकनंदिनी ॥ २२ ॥ सोऽपश्यंस्तां महाबाहुः

पश्यंश्चान्या वरस्त्रियः ॥ विषसाद महाबाहुर्हनूमान्मारुतात्मजः ॥ २३ ॥ उद्योगं वानरेंद्राणां प्लवनं सागरस्य च ॥ व्यर्थं वीक्ष्यानिलसुतश्चिंतां पुनरुपागमत् ॥ २४ ॥ अवतीर्य विमानाच्च हनूमान्मारुतात्मजः ॥ चिंतामुपजगामाथ शोकोपहतचेतनः ॥ २५ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

त्रयोदशः सर्गः १३

विमानात्तु स संक्रम्य प्राकारं हरियूथपः ॥ हनूमान्वेगवानासीद्यथा विद्युद्घनांतरे ॥ १ ॥ संपरिक्रम्य हनुमान् रावणस्य निवेशनान् ॥ अदृष्ट्वा जानकीं सीतामब्रवीद्वचनं कपिः ॥ २ ॥ भूयिष्ठं लोलिता लंका रामस्य चरता प्रियम् ॥ नहि पश्यामि वैदेहीं सीतां सर्वांगशोभनाम् ॥ ३ ॥ पल्वलानि तटाकानि सरांसि सरितस्तथा ॥ नद्योऽनूपवनांताश्च दुर्गाश्च धरणीधराः ॥ लोलिता

वसुधा सर्वा न च पश्यामि जानकीम् ॥ ४ ॥ इह संपातिना सीता रावणस्य निवेशने ॥ आख्याता गृध्रराजेन न च सा दृश्यते तु किम् ॥ ५ ॥ किंतु सीताथ वैदेही मैथिली जनकात्मजा ॥ उपतिष्ठेत विवशा रावणेन हृता बलात् ॥ ६ ॥ क्षिप्रमुत्पततो मन्ये सीतामादाय रक्षसः ॥ बिभ्यतो रामबाणानामंतरा पतिता भवेत् ॥ ७ ॥ अथवा ह्रियमाणायाः पथि सिद्धनिषेविते ॥ मन्ये पतितमार्याया हृदयं प्रेक्ष्य सागरम् ॥ ८ ॥ रावणस्योरुवेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च ॥ तया मन्ये विशालाक्ष्या त्यक्तं जीवितमार्यया ॥ ९ ॥ उपर्युपरि सा नूनं सागरं क्रमतस्तदा ॥ विचेष्टमाना पतिता समुद्रे जनकात्मजा ॥ १० ॥ आहो क्षुद्रेण चानेन रक्षंती शीलमात्मनः ॥ अबंधुर्भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ॥ ११ ॥ अथवा राक्षसेंद्रस्य पत्नीभिरसितेक्षणा ॥ अदुष्टा दुष्टभावाभिर्भक्षिता सा भविष्यति ॥ १२ ॥ संपूर्णचंद्रप्रतिमं पद्मपत्रनिभेक्षणम् ॥ रामस्य ध्यायती वक्त्रं पंचत्वं कृपणा गता ॥ १३ ॥ हा राम लक्ष्मणेत्येव हाऽयोध्येति च मैथिली ॥

विलप्य बहु वैदेही न्यस्तदेहा भविष्यति ॥ १४ ॥ अथवा निहिता मन्ये रावणस्य निवेशने ॥ भृशं लालप्यते बाला पंजरस्थेव सारिका ॥ १५ ॥ जनकस्य कुले जाता रामपत्नी यशस्विनी ॥ कथमुत्पलपत्राक्षी रावणस्य वशं व्रजेत् ॥ १६ ॥ विनष्टा वा प्रनष्टा वा मृता वा जनकात्मजा ॥ रामस्य प्रियभार्यस्य न निवेदयितुं क्षमम् ॥ १७ ॥ निवेद्यमाने दोषः स्याद्दोषः स्यादनिवेदने ॥ कथं नु खलु कर्तव्यं विषमं प्रतिभाति मे ॥ १८ ॥ अस्मिन्नेवंगते कार्ये प्राप्तकालं क्षमं च किम् ॥ भवेदिति मतिं भूयो हनुमान्प्रविचारयत् ॥ १९ ॥ यदि सीतामदृष्ट्वाहं वानरेंद्रपुरीमितः । गमिष्यामि ततः को मे पुरुषार्थो भविष्यति ॥ २० ॥ ममेदं लंघनं व्यर्थं सागरस्य भविष्यति ॥ प्रवेशश्चैव लंकाया राक्षसानां च दर्शनम् ॥ २१ ॥ किं वा वक्ष्यति सुग्रीवो हरयो वापि संगताः ॥ किष्किंधां समनुप्राप्तं तौ वा दशरथात्मजौ ॥ २२ ॥ गत्वा तु यदि काकुत्स्थं वक्ष्यामि परुषं वचः ॥ न दृष्टेति मया सीता ततस्त्यक्ष्यति जीवितम् ॥ २३ ॥ परुषं दारुणं तीक्ष्णं

क्रूरमिंद्रियतापनम् ॥ सीतानिमित्तं दुर्वाक्यं श्रुत्वा स न भविष्यति ॥ २४ ॥ तं तु कृच्छ्रगतं दृष्ट्वा पंचत्वगतमानसम् ॥ भृशानुरक्तो मेधावी न भविष्यति लक्ष्मणः ॥ २५ ॥ विनष्टौ भ्रातरौ श्रुत्वा भरतोऽपि मरिष्यति ॥ भरतं च मृतं दृष्ट्वा शत्रुघ्नो न भविष्यति ॥२६॥ पुत्रान्मृतान्समीक्ष्याथ न भविष्यंति मातरः ॥ कौसल्या च सुमित्रा च कैकयी च न संशयः ॥ २७ ॥ कृतज्ञः सत्यसंधश्च सुग्रीवः प्लवगाधिपः ॥ रामं तथागतं दृष्ट्वा ततस्त्यक्ष्यति जीवितम् ॥ २८ ॥ दुर्मना व्यथिता दीना निरानंदा तपस्विनी ॥ पीडिता भर्तृशोकेन रुमा त्यक्ष्यति जीवितम् ॥ २९ ॥ वालिजेन तु दुःखेन पीडिता शोककर्शिता ॥ पंचत्वमागता राज्ञी तारापि न भविष्यति ॥ ३० ॥ मातापित्रोर्विनाशेन सुग्रीवव्यसनेन च ॥ कुमारोऽप्यंगदस्तस्माद्विजहिष्यति जीवितम् ॥ ३१ ॥ भर्तृजेन तु दुःखेन अभिभूता वनौकसः ॥ शिरांस्यभिहनिष्यंति तलैर्मुष्टिभिरेव च ॥३२॥ सांत्वेनानुप्रदानेन मानेन च यशस्विना ॥ लालिताः कपिनाथेन प्राणां-

स्त्यक्ष्यंति वानराः ॥ ३३ ॥ न वनेषु न शैलेषु न निरोधेषु वा पुनः ॥ क्रीडा-मनुभविष्यंति समेत्य कपिकुंजराः ॥ ३४ ॥ सपुत्रदाराः सामात्या भर्तृव्यसन-पीडिताः ॥ शैलाग्रेभ्यः पतिष्यंति समेषु विषमेषु च ॥ ३५ ॥ विषमुद्बंधनं वापि प्रवेशं ज्वलनस्य वा ॥ उपवासमथो शस्त्रं प्रचरिष्यंति वानराः ॥ ३६ ॥ घोर-मारोदनं मन्ये गते मयि भविष्यति ॥ इक्ष्वाकुकुलनाशश्च नाशश्चैव वनौकसाम् ॥ ३७ ॥ सोऽहं नैव गमिष्यामि किष्किंधां नगरीमितः ॥ नहि शक्ष्याम्यहं द्रष्टुं सुग्रीवं मैथिलीं विना ॥ ३८ ॥ मय्यगच्छति चेहस्थे धर्मात्मानौ महारथौ ॥ आशया तौ धरिष्येते वानराश्च तरस्विनः ॥ ३९ ॥ हस्तादानो मुखादानो नियतो वृक्षमूलिकः ॥ वानप्रस्थो भविष्यामि ह्यदृष्ट्वा जनकात्मजाम् ॥ ४० ॥ सागरानूपजे देशे बहुमूलफलोदके ॥ चितिं कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्धमरणी-सुतम् ॥ ४१ ॥ उपविष्टस्य वा सम्यग् लिंगिनं साधयिष्यतः ॥ शरीरं भक्षयि-ष्यंति वायसाः श्वापदानि च ॥ ४२ ॥ इदं महर्षिभिर्दृष्टं निर्याणमिति मे मतिः ॥

सम्यगापः प्रवेक्ष्यामि न चेत्पश्यामि जानकीम् ॥ ४३ ॥ सुजातमूला सुभगा कीर्तिमाला यशस्विनी ॥ प्रभग्ना चिररात्राय मम सीतामपश्यतः ॥ ४४ ॥ तापसो वा भविष्यामि नियतो वृक्षमूलिकः ॥ नेतः प्रतिगमिष्यामि तामदृष्ट्वासितेक्षणाम् ॥ ४५ ॥ यदि तु प्रतिगच्छामि सीतामनधिगम्य ताम् ॥ अंगदः सहितः सर्वैर्वानरैर्न भविष्यति ॥ ४६ ॥ विनाशे बहवो दोषा जीवन् प्राप्नोति भद्रकम् ॥ तस्मात्प्राणान्धरिष्यामि ध्रुवो जीवति संगमः ॥ ४७ ॥ एवं बहुविधं दुःखं मनसा धारयन्बहु ॥ नाध्यगच्छत्तदा पारं शोकस्य कपिकुंजरः ॥ ४८ ॥ रावणं वा वधिष्यामि दशग्रीवं महाबलम् ॥ काममस्तु हृता सीता प्रत्याचीर्णं भविष्यति ॥ ४९ ॥ अथवैनं समुत्क्षिप्य उपर्युपरि सागरम् ॥ रामायोपहरिष्यामि पशुं पशुपतेरिव ॥ ५० ॥ इति चिंतासमापन्नः सीतामनधिगम्य ताम् ॥ ध्यानशोकपरीतात्मा चिंतयामास वानरः ॥ ५१ ॥ यावत्सीतां न पश्यामि रामपत्नीं यशस्विनीम् ॥ तावदेतां पुरीं लंकां विचिनोमि पुनः पुनः ॥ ५२ ॥

संपातिवचनाच्चापि रामं यद्यानयाम्यहम् ॥ अपश्यन्राघवो भार्यां निर्दहेत्स-वैवानरान् ॥ ५३ ॥ इहैव नियताहारो वत्स्यामि नियतेंद्रियः ॥ न मत्कृते विनश्येयुः सर्वे ते नरवानराः ॥ ५४ ॥ अशोकवनिका चापि महतीयं महाद्रुमा ॥ इमामधिगमिष्यामि न हीयं विचिता मया ॥ ५५ ॥ वसून्रुद्रांस्तथादित्यानश्विनौ मरुतोऽपि च ॥ नमस्कृत्वा गमिष्यामि रक्षसां शोकवर्धनः ॥ ५६ ॥ जित्वा तु राक्षसान्देवीमिक्ष्वाकुकुलनंदिनीम् ॥ संप्रदास्यामि रामाय सिद्धीमिव तपस्विने ॥ ५७ ॥ स मुहूर्तमिव ध्यात्वा चिंताविग्रथितेंद्रियः ॥ उदतिष्ठन्महाबाहुर्हनूमान्मारुतात्मजः ॥ ५८ ॥ नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ॥ नमोऽस्तु रुद्रेंद्रयमानिलेभ्यो नमोऽस्तु चंद्रार्कमरुद्गणेभ्यः ॥ ५९ ॥ स तेभ्यस्तु नमस्कृत्वा सुग्रीवाय च मारुतिः ॥ दिशः सर्वाः समालोक्य सोऽशोकवनिकां गतः ॥ ६० ॥ स गत्वा मनसा पूर्वमशोकवनिकां शुभाम् ॥ उत्तरं चिंतयामास वानरो मारुतात्मजः ॥ ६१ ॥ ध्रुवंतु

रक्षोबहुला भविष्यति वनाकुला ॥ अशोकवनिका पुण्या सर्वसंस्कारसंस्कृता ॥ ६२ ॥ रक्षिणश्चात्र विहिता नूनं रक्षंति पादपान् ॥ भगवानपि विश्वात्मा नातिक्षोभं प्रवाति य ॥ ६३ ॥ संक्षिप्तोऽयं मयात्मा च रामार्थं रावणस्य च ॥ सिद्धिं दिशंतु मे सर्वे देवाः सर्षिगणास्त्विह ॥ ६४ ॥ ब्रह्मा स्वयंभूर्भगवान्देवाश्चैव दिशंतु मे ॥ सिद्धिमग्निश्च वायुश्च पुरुहूतश्च वज्रभृत् ॥ ६५ ॥ वरुणः पाशहस्तश्च सोमादित्यौ तथैव च ॥ अश्विनौ च महात्मानौ मरुतः सर्व एव च ॥ ६६ ॥ सिद्धिं सर्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्रभुः ॥ दास्यंति मम ये चान्येऽप्यदृष्टाः पथि गोचराः ॥ ६७ ॥ तदुन्नसं पांडुरदंतमव्रणं शुचिस्मितं पद्मपलाशलोचनम् ॥ द्रक्ष्ये कदार्यावदनं कदा न्वहं प्रसन्नताराधिपतुल्यदर्शनम् ॥ ६८ ॥ क्षुद्रेण पापेन नृशंसकर्मणा सुदारुणालंकृतवेषधारिणा ॥ बलाभिभूता ह्यबला तपस्विनी कथं नु मे दृष्टिपथेऽद्य सा भवेत् ॥ ६९ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

चतुर्दशः सर्गः १४

स मुहूर्तमिव ध्यात्वा मनसा चाधिगम्य ताम् ॥ अवप्लुतो महातेजाः प्राकारं तस्य वेश्मनः ॥ १ ॥ स तु संहृष्टसर्वांगः प्राकारस्थो महाकपिः ॥ पुष्पिताग्रान्वसंतादौ ददर्श विविधान्द्रुमान् ॥ २ ॥ सालानशोकान्भव्यांश्च चंपकांश्च, सुपुष्पितान् ॥ उद्दालकान्नागवृक्षांश्चूतान्कपिमुखानपि ॥ ३ ॥ तथाम्रवणसंछन्नां लताशतसमन्वितताम् ॥ ज्यामुक्त इव नाराचः पुप्लुवे वृक्षवाटिकाम् ॥ ४ ॥ स प्रविश्य विचित्रां तां विहगैरभिनादिताम् ॥ राजतैः कांचनैश्चैव पादपैः सर्वतो वृताम् ॥ ५ ॥ विहगैर्मृगसंघैश्च विचित्रां चित्रकाननाम् ॥ उदितादित्यसंकाशां ददर्श हनुमान्बली ॥ ६ ॥ वृतैर्नानाविधैर्वृक्षैः पुष्पोपगफलोपगैः ॥ कोकिलैर्भृंगराजैश्च मत्तैर्नित्यनिषेविताम् ॥ ७ ॥ प्रहृष्टमनुजां काले मृगपक्षिमदाकुलाम् ॥ मत्तबर्हिणसंघुष्टां नानाद्विजगणायुताम् ॥ ८ ॥ मार्ग-

माणो वरारोहां राजपुत्रीमनिंदिताम् ॥ सुखप्रसुप्तान्विहगान्बोधयामास वानरः ॥ ९ ॥ उत्पतद्भिर्द्विजगणैः पक्षैः सालाः समाहताः ॥ अनेकवर्णा विविधा मुमुचुः पुष्पवृष्टयः ॥१०॥ पुष्पावकीर्णः शुशुभे हनूमान्मारुतात्मजः ॥ अशोकवनिकामध्ये यथा पुष्पमयो गिरिः ॥ ११ ॥ दिशः सर्वाभिधावंतं वृक्षखंडगतं कपिम् ॥ दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि वसंत इति मेनिरे ॥ १२ ॥ वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैरवकीर्णा पृथग्विधैः ॥ रराज वसुधा तत्र प्रमदेव विभूषिता ॥१३॥ तरस्विना ते तरवस्तरसा बहु कंपिताः ॥ कुसुमानि विचित्राणि ससृजुः कपिना तदा ॥ १४ ॥ निर्धूतपत्रशिखराः शीर्णपुष्पफलद्रुमाः ॥ निक्षिप्तवस्त्राभरणा धूर्ता इव पराजिताः ॥ १५ ॥ हनूमता वेगवता कंपितास्ते नगोत्तमाः ॥ पुष्पपत्रफलान्याशु मुमुचुः फलशालिनः ॥ १६ ॥ विहंगसंघैर्हीनास्ते स्कंधमात्राश्रया द्रुमाः ॥ बभूवुरगमाः सर्वे मारुतेन विनिर्धुताः ॥ १७ ॥ विधूतकेशी युवतिर्यथा मृदितवर्णका ॥ निपीतशुभदंतोष्ठी नखैर्दंतैश्च विक्षता ॥ १८ ॥ तथा

लांगूलहस्तैस्तु चरणाभ्यां च मर्दिता ॥ तथैवाशोकवनिका प्रभग्नवनपादपा ॥ १९ ॥ महालतानां दामानि व्यधमत्तरसा कपिः ॥ यथा प्रावृषि वेगेन मेघजालानि मारुतः ॥ २० ॥ स तत्र मणिभूमीश्च राजतीश्च मनोरमाः ॥ तथा कांचनभूमीश्च विचरन्ददृशे कपिः ॥ २१ ॥ वापीश्च विविधाकाराः पूर्णाः परमवारिणा ॥ महार्हैर्मणिसोपानैरुपपन्नास्ततस्ततः ॥ २२ ॥ मुक्ताप्रवालसिकताः स्फाटिकांतरकुट्टिमाः ॥ कांचनैस्तरुभिश्चित्रैस्तीरजैरुपशोभिताः ॥ २३ ॥ फुल्लपद्मोत्पलवनाश्चक्रवाकोपशोभिताः ॥ नत्यूहरुतसंघुष्टा हंससारसनादिताः ॥ २४ ॥ दीर्घाभिर्द्रुमयुक्ताभिः सरिद्भिश्च समंततः ॥ अमृतोपमतोयाभिः शिवाभिरुपसंस्कृताः ॥ २५ ॥ लताशतैरवततः संतानकुसुमावृताः ॥ नानागुल्मावृतवनाः करवीरकृतांतराः ॥ २६ ॥ ततोऽम्बुधरसंकाशं प्रवृद्धशिखरं गिरिम् ॥ विचित्रकूटं कूटैश्च सर्वतः परिवारितम् ॥ २७ ॥ शिलागृहैरवततं नानावृक्षसमावृतम् ॥ ददर्श कपिशार्दूलो रम्यं जगति पर्वतम् ॥ २८ ॥ ददर्श

च नगात्तस्मान्नदीं निपतितां कपिः ॥ अंकादिव समुत्पत्य प्रियस्य पतितां प्रियाम् ॥ २९ ॥ जलेन पतिताग्रैश्च पादपैरुपशोभिताम् ॥ वार्यमाणामिव क्रुद्धां प्रमदां प्रियबंधुभिः ॥ ३० ॥ पुनरावृत्ततोयां च ददर्श स महाकपिः ॥ प्रसन्नामिव कांतस्य कांतां पुनरुपस्थिताम् ॥ ३१ ॥ तस्मादूरात्स पद्मिन्यो नानाद्विजगणायुताः ॥ ददर्श कपिशार्दूलो हनूमान्मारुतात्मजः ॥ ३२ ॥ कृत्रिमां दीर्घिकां चापि पूर्णां शीतेन वारिणा ॥ मणिप्रवरसोपानां मुक्तासिकतशोभिताम् ॥ ३३ ॥ विविधैर्मृगसंघैश्च विचित्रां चित्रकाननाम् ॥ प्रासादैः सुमहद्भिश्च निर्मितैर्विश्वकर्मणा ॥ ३४ ॥ काननैः कृत्रिमैश्चापि सर्वतः समलंकृताम् ॥ ३५ ॥ ये केचित्पादपास्तत्र पुष्पोपगफलोपगाः ॥ सच्छत्राः सवितर्दीकाः सर्वे सौवर्णवेदिकाः ॥ ३६ ॥ लताप्रतानैर्बहुभिः पर्णैश्च बहुभिर्वृताम् ॥ कांचनीं शिंशपामेकां ददर्श स महाकपिः ॥ वृतां हेममयीभिस्तु वेदिकाभिः समंततः ॥ ३७ ॥ सोऽपश्यद्भूमिभागांश्च नगप्रस्रवणानि च ॥ सुवर्णवृक्षान-

परान्ददर्श शिखिसंनिभान् ॥ ३८ ॥ तेषां द्रुमाणां प्रभया मेरोरिव दिवाकरः ॥
अमन्यत तदा वीरः कांचनोऽस्मीति वानरः ॥ ३९ ॥ तान्कांचनान्वृक्षगणा-
न्मारुतेन प्रकंपितान् ॥ किंकिणीशतनिर्घोषान्दृष्ट्वा विस्मयमागमत् ॥ ४० ॥
सुपुष्पिताग्रान् रुचिरांस्तरुणांकुरपल्लवान् ॥ तामारुह्य महावेगः शिंशपां
पर्णसंवृताम् ॥ ४१ ॥ इतो द्रक्ष्यामि वैदेहीं रामदर्शनलालसाम् ॥ इतश्चेतश्च
दुःखार्तां संतपंतीं यदृच्छया ॥ ४२ ॥ अशोकवनिका चेयं दृढं रम्या दुरात्मनः ॥
चंदनैश्चंपकैश्चापि बकुलैश्च विभूषिता ॥ ४३ ॥ इयं च नलिनी रम्या द्विज-
संघनिषेविता ॥ इमां सा राजमहिषी नूनमेष्यति जानकी ॥ ४४ ॥ साऽरामा
राजमहिषी राघवस्य प्रिया सदा ॥ वनसंचारकुशला ध्रुवमेष्यति जानकी
॥ ४५ ॥ अथवा मृगशावाक्षी वनस्यास्य विचक्षणा ॥ वनमेष्यति साद्येह
रामचिंतानुकर्शिता ॥ ४६ ॥ रामशोकाभिसंतप्ता सा देवी वामलोचना ॥
वनवासरता नित्यमेष्यते वनचारिणी ॥ ४७ ॥ वनेचराणां सततं नूनं

स्पृहयते पुरा ॥ रामस्य दयिता भार्या जनकस्य सुता सती ॥ ४८ ॥ संध्याकालमनाः श्यामा ध्रुवमेष्यति जानकी ॥ नदीं चेमां शुभजलां संध्यार्थे वरवर्णिनी ॥ ४९ ॥ तस्याश्चाप्यनुरूपेयमशोकवनिका शुभा ॥ शुभा या पार्थिवेंद्रस्य पत्नी रामस्य संमता ॥ ५० ॥ यदि जीवति सा देवी ताराधिपनिभानना ॥ आगमिष्यति सावश्यमिमां शीतजलां नदीम् ॥ ५१ ॥ एवं तु मत्वा हनुमान्महात्मा प्रतीक्षमाणो मनुजेंद्रपत्नीम् ॥ अवेक्षमाणश्च ददर्श सर्वं सुपुष्पिते पर्णघने निलीनः ॥ ५२ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे चतुर्दशः सर्गः १४ ॥

पंचदशः सर्गः १५

स वीक्षमाणस्तत्रस्थो मार्गमाणश्च मैथिलीम् ॥ अवेक्षमाणश्च महीं सर्वां

तामन्ववैक्षत ॥ १ ॥ संतानकलताभिश्च पादपैरुपशोभितम् ॥ दिव्यगंधरसोपेतां सर्वतः समलंकृताम् ॥ २ ॥ तां स नंदनसंकाशां मृगपक्षिभिरावृताम् ॥ हर्म्यप्रासादसंबाधां कोकिलाकुलनिःस्वनाम् ॥ ३ ॥ कांचनोत्पलपद्माभिर्वापीभिरुपशोभिताम् ॥ बह्वासनकुथोपेतां बहुभूमिगृहायुताम् ॥ ४ ॥ सर्वर्तुकुसुमै रम्यैः फलवद्भिश्च पादपैः ॥ पुष्पितानामशोकानां श्रिया सूर्योदयप्रभाम् ॥ ५ ॥ प्रदीप्तामिव तत्रस्थो मारुतिः समुदैक्षत ॥ निष्पत्रशाखां विहगैः क्रियमाणामिवासकृत् ॥ ६ ॥ विनिष्पतद्भिः शतशश्चित्रैः पुष्पावतंसकैः ॥ समूलपुष्परचितैरशोकैः शोकनाशनैः ॥ ७ ॥ पुष्पभारातिभारैश्च स्पृशद्भिरिव मेदिनीम् ॥ कर्णिकारैः कुसुमितैः किंशुकैश्च सुपुष्पितैः ॥ ८ ॥ स देशः प्रभया तेषां प्रदीप्त इव सर्वतः ॥ पुन्नागाः सप्तपर्णाश्च चंपकोद्दालकास्तथा ॥ विवृद्धमूला बहवः शोभंते स्म सुपुष्पिताः ॥ ९ ॥ शातकुंभनिभाः केचित्केचिदग्निशिखोपमाः ॥ नीलांजननिभाः केचित्तत्राशोकाः सहस्रशः ॥ १० ॥ नंदनं विबुधोद्यानं

चित्रं चैत्ररथं यथा ॥ अतिवृत्तमिवाचिंत्यं दिव्यं रम्यश्रिया वृतम् ॥ ११ ॥
द्वितीयमिव चाकाशं पुष्पज्योतिर्गणायुतम् ॥ पुष्परत्नशतैश्चित्रं पंचमं सागरं
यथा ॥ १२ ॥ सर्वर्तुपुष्पैर्निचितं पादपैर्मधुगंधिभिः ॥ नानानिनादैरुद्यानं रम्यं
मृगगणद्विजैः ॥ १३ ॥ अनेकगंधप्रवहं पुण्यगंधं मनोहरम् ॥ शैलेंद्रमिव
गंधाढ्यं द्वितीयं गंधमादनम् ॥१४॥ अशोकवनिकायां तु तस्यां वानरपुंगवः ॥ स
ददर्शाऽविदूरस्थं चैत्यप्रासादमुच्छ्रितम् ॥१५॥ मध्ये स्तंभसहस्रेण स्थितं कैलास-
पांडुरम् ॥ प्रवालकृतसोपानं तप्तकांचनवेदिकम् ॥ १६ ॥ मुष्णंतमिव चक्षूंषि
द्योतमानमिव श्रिया ॥ निर्मलं प्रांशुभावत्वादुल्लिखंतमिवांबरम् ॥ १७ ॥ ततो
मलिनसंवीतां राक्षसीभिः समावृताम् ॥ उपवासकृशां दीनां निःश्वसंतीं पुनः
पुनः ॥ ददर्श शुक्लपक्षादौ चंद्ररेखामिवामलाम् ॥ १८ ॥ मंदप्रख्यायमानेन
रूपेण रुचिरप्रभाम् ॥ पिनद्धां धूमजालेन शिखामिव विभावसोः ॥ १९ ॥
पीतेनैकेन संवीतां क्लिष्टेनोत्तमवाससा ॥ सपंकामनलंकारां विपद्मामिव पद्मि-

नीम् ॥ २० ॥ पीडितां दुःखसंतप्तां परिक्षीणां तपस्विनीम् ॥ ग्रहेणांगारकेणेव पीडितामिव रोहिणीम् ॥ २१ ॥ अश्रुपूर्णमुखीं दीनां कृशामनशनेन च ॥ शोकध्यानपरां दीनां नित्यदुःखपरायणाम् ॥ २२ ॥ प्रियं जनमपश्यंतीं राक्षसीगणम् ॥ स्वगणेन मृगीं हीनां श्वगणेनावृतामिव ॥ २३ ॥ नीलनागाभया वेण्या जघनं गतयैकया ॥ नीलया नीरदापाये वनराज्या महीमिव ॥ २४ ॥ सुखार्हां दुःखसंतप्तां व्यसनानामकोविदाम् ॥ तां विलोक्य विशालाक्षीमधिकं मलिनां कृशाम् ॥ तर्कयामास सीतेति कारणैरुपपादिभिः ॥ २५ ॥ ह्रियमाणा तदा तेन रक्षसा कामरूपिणा ॥ यथारूपा हि दृष्टा सा तथारूपेयमंगना ॥ २६ ॥ पूर्णचंद्राननां सुभ्रूं चारुवृत्तपयोधराम् ॥ कुर्वंतीं प्रभया देवीं सर्वा वितिमिरा दिशः ॥ २७ ॥ तां नीलकंठीं बिंबोष्ठीं सुमध्यां सुप्रतिष्ठिताम् ॥ सीतां पद्मपलाशाक्षीं मन्मथस्य रतिं यथा ॥ २८ ॥ इष्टां सर्वस्य जगतः पूर्णचंद्रप्रभामिव ॥ भूमौ सुतनुमासीनां नियतामिव तापसीम् ॥ २९ ॥ निःश्वासबहुलां भीरुं भुज-

गेंद्रवधूमिव ॥ शोकजालेन महता विततेन न राजतीम् ॥ ३० ॥ संसक्तां धूमजालेन शिखामिव विभावसोः ॥ तां स्मृतीमिव संदिग्धामृद्धिं निपतितामिव ॥ ३१ ॥ विहतामिव च श्रद्धामाशां प्रतिहतामिव ॥ सोपसर्गां यथा सिद्धिं बुद्धिं सकलुषामिव ॥ अभूतेनापवादेन कीर्तिं निपतितामिव ॥ ३२ ॥ रामोपरोधव्यथितां रक्षोगणनिपीडिताम् ॥ अबलां मृगशावाक्षीं वीक्षमाणां ततस्ततः ॥ ३३ ॥ बाष्पांबुपरिपूर्णेन कृष्णवक्राक्षिपक्ष्मणा ॥ वदनेनाप्रसन्नेन निःश्वसंतीं पुनः पुनः ॥ ३४ ॥ मलपंकधरां दीनां मंडनार्हाममंडिताम् ॥ प्रभां नक्षत्रराजस्य कालमेघैरिवावृताम् ॥ ३५ ॥ तस्य संदिदिहे बुद्धिस्तथा सीतां निरीक्ष्य च ॥ आम्नायानामयोगेन विद्यां प्रशिथिलामिव ॥ ३६ ॥ दुःखेन बुबुधे सीतां हनुमाननलंकृताम् ॥ संस्कारेण यथा हीनां वाचमर्थांतरं गताम् ॥ ३७ ॥ तां समीक्ष्य विशालाक्षीं राजपुत्रीमनिंदिताम् ॥ तर्कयामास सीतेति कारणैरुपपादयन् ॥ ३८ ॥ वैदेह्या यानि चांगेषु तदा रामोऽन्वकीर्तयत् ॥ तान्याभरण-

जालानि गात्रशोभीन्यलक्षयत् ॥ ३९ ॥ सुकृतौ कर्णवेष्टौ च श्वदंष्ट्रौ च सुसंस्थितौ ॥ मणिविद्रुमचित्राणि हस्तेष्वाभरणानि च ॥ श्यामानि चिरयुक्तत्वात्तथा संस्थानवंति च ॥ ४० ॥ तान्येवैतानि मन्येऽहं यानि रामोऽन्वकीर्तयत् ॥ ४१ ॥ तत्र यान्यवहीनानि तान्यहं नोपलक्षये ॥ यान्यस्या नावहीनानि तानीमानि न संशयः ॥ ४२ ॥ पीतं कनकपट्टाभं स्रस्तं तद्वसनं शुभम् ॥ उत्तरीयं नगासक्तं तदा दृष्टं प्लवंगमैः ॥४३॥ भूषणानि च मुख्यानि दृष्टानि धरणीतले ॥ अनयैवापविद्धानि स्वनवंति महांति च ॥ ४४ ॥ इदं चिरगृहीतत्वाद्वसनं क्लिष्टवत्तरम् ॥ तथाप्यनूनं तद्वर्णं तथा श्रीमद्यथेतरत् ॥ ४५ ॥ इयं कनकवर्णांगी रामस्य महिषी प्रिया ॥ प्रनष्टापि सती यस्य मनसो न प्रणश्यति ॥ ४६ ॥ इयं सा यत्कृते रामश्चतुर्भिरिह तप्यते ॥ कारुण्येनानृशंस्येन शोकेन मदनेन च ॥ ४७ ॥ स्त्री प्रनष्टेति कारुण्यादाश्रितेत्यानृशंस्यतः ॥ पत्नी नष्टेति शोकेन प्रियेति मदनेन च ॥ ४८ ॥ अस्या देव्या यथा रूपमंगप्रत्यंगसौष्ठवम् ॥ रामस्य

च यथा रूपं तस्येयमसितेक्षणा ॥ ४९ ॥ अस्या देव्या मनस्तस्मिंस्तस्य चास्यां प्रतिष्ठितम् ॥ तेनेयं स च धर्मात्मा मुहूर्तमपि जीवति ॥ ५० ॥ दुष्करं कृतवान्रामो हीनो यदनया प्रभुः ॥ धारयत्यात्मनो देहं न शोकेनावसीदति ॥ ५१ ॥ दुष्करं कुरुते रामो य इमां मत्तकाशिनीम् ॥ सीतां विना महाबाहुर्मुहूर्तमपि जीवति ॥ ५२ ॥ एवं सीतां तथा दृष्ट्वा हृष्टः पवनसंभवः ॥ जगाम मनसा रामं प्रशशंस च तं प्रभुम् ॥ ५३ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे पंचदशः सर्गः ॥ १५ ॥

षोडशः सर्गः १६

प्रशस्य तु प्रशस्तव्यां सीतां तां हरिपुंगवः ॥ गुणाभिरामं रामं च पुनश्चिंतापरोऽभवत् ॥ १ ॥ स मुहूर्तमिव ध्यात्वा बाष्पपर्याकुलेक्षणः ॥ सीतामाश्रित्य

तेजस्वी हनूमान्विललाप ह ॥ २ ॥ मान्या गुरुविनीतस्य लक्ष्मणस्य गुरुप्रिया ॥ यदि सीता हि दुःखार्ता कालो हि दुरतिक्रमः ॥ ३ ॥ रामस्य व्यवसायज्ञा लक्ष्मणस्य च धीमतः ॥ नात्यर्थं क्षुभ्यते देवी गंगेव जलदागमे ॥४॥ तुल्यशीलवयोवृत्तां तुल्याभिजनलक्षणाम् ॥ राघवोऽर्हति वैदेहीं तं चेयमसितेक्षणा ॥ ५ ॥ तां दृष्ट्वा नवहेमाभां लोककांतामिव श्रियम् ॥ जगाम मनसा रामं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ६ ॥ अस्या हेतोर्विशालाक्ष्या हतो वाली महाबलः ॥ रावणप्रतिमो वीर्ये कबंधश्च निपातितः ॥ ७ ॥ विराधश्च हतः संख्ये राक्षसो भीमविक्रमः ॥ वने रामेण विक्रम्य महेंद्रेणेव शंबरः ॥ ८ ॥ चतुर्दशसहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ॥ निहतानि जनस्थाने शरैरग्निशिखोपमैः ॥ ९ ॥ खरश्च निहतः संख्ये त्रिशिराश्च निपातितः ॥ दूषणश्च महातेजा रामेण विदितात्मना ॥ १० ॥ ऐश्वर्यं वानराणां च दुर्लभं वालिपालितम् ॥ अस्या निमित्ते सुग्रीवः प्राप्तवान् लोकविश्रुतः ॥ ११ ॥ सागरश्च मयाक्रांतः श्रीमान्नदनदी-

पतिः ॥ अस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः पुरी चेयं निरीक्षिता ॥ १२ ॥ यदि रामः समुद्रांतां मेदिनीं परिवर्तयेत् ॥ अस्याः कृते जगच्चापि युक्तमित्येव मे मतिः ॥१३॥ राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीता वा जनकात्मजा ॥ त्रैलोक्यराज्यं सकलं सीताया नाप्नुयात्कलाम् ॥ १४ ॥ इयं सा धर्मशीलस्य जनकस्य महात्मनः ॥ सुता मैथिलराजस्य सीता भर्तृदृढव्रता ॥ १५ ॥ उत्थिता मेदिनीं भित्त्वा क्षेत्रे हलमुखक्षते ॥ पद्मरेणुनिभैः कीर्णा शुभैः केदारपांसुभिः ॥ १६ ॥ विक्रांतस्यार्यशीलस्य संयुगेष्वनिवर्तिनः ॥ स्नुषा दशरथस्यैषा ज्येष्ठा राज्ञो यशस्विनी ॥ १७ ॥ धर्मज्ञस्य कृतज्ञस्य रामस्य विदितात्मनः ॥ इयं सा दयिता भार्या राक्षसीवशमागता ॥ १८ ॥ सर्वान्भोगान्परित्यज्य भर्तृस्नेहबलात्कृता ॥ अचिंतयित्वा कष्टानि प्रविष्टा निर्जनं वनम् ॥ १९ ॥ संतुष्टा फलमूलेन भर्तृशुश्रूषणे रता ॥ या परां भजते प्रीतिं वनेऽपि भवने यथा ॥ २० ॥ सेयं कनकवर्णांगी नित्यं सुस्मितभाषिणी ॥ सहते यातनामेतामनर्थानामभागिनी ॥ २१ ॥ इमां तु शीलसंपन्नां

द्रष्टुमिच्छति राघवः ॥ रावणेन प्रमथितां प्रपामिव पिपासितः ॥ २२ ॥ अस्या नूनं पुनर्लाभाद्राघवः प्रीतिमेष्यति ॥ राजा राज्यपरिभ्रष्टः पुनः प्राप्येव मेदिनीम् ॥ २३ ॥ कामभोगैः परित्यक्ता हीना बंधुजनेन च ॥ धारयत्यात्मनो देहं तत्समागमकांक्षिणी ॥ २४ ॥ नैषा पश्यति राक्षस्यो नेमान्पुष्पफलद्रुमान् ॥ एकस्थहृदया नूनं राममेवानुपश्यति ॥२५॥ भर्ता नाम परं नार्याः शोभनं भूषणादपि ॥ एषा विरहिता तेन भूषणार्हा न शोभते ॥ २६ ॥ दुष्करं कुरुते रामो हीनो यदनया प्रभुः ॥ धारयत्यात्मनो देहं न दुःखेनावसीदति ॥ २७ ॥ इमामसितकेशांतां शतपत्रनिभेक्षणाम् ॥ सुखार्हां दुःखितां दृष्ट्वा ममापि व्यथितं मनः ॥ २८ ॥ क्षितिक्षमा पुष्करसंनिभेक्षणा या रक्षिता राघवलक्ष्मणाभ्याम् ॥ सा राक्षसीभिर्विकृतेक्षणाभिः संरक्ष्यते संप्रति वृक्षमूले ॥ २९ ॥ हिमहतनलिनीव नष्टशोभा व्यसनपरंपरया निपीड्यमाना ॥ सहचररहितेव चक्रवाकी जनकसुता कृपणां दशां प्रपन्ना ॥ ३० ॥ अस्या हि पुष्पावनताग्रशाखाः शोकं दृढं वै

जनयंत्यशोकाः ॥ हिमव्यपायेन च शीतरश्मिरभ्युत्थितो नैकसहस्ररश्मिः ॥ ३१ ॥ इत्येवमर्थं कपिरन्ववेक्ष्य सीतेयमित्येव तु जातबुद्धिः ॥ संश्रित्य तस्मिन्निषसाद वृक्षे बली हरीणामृषभस्तरस्वी ॥ ३२ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

सप्तदशः सर्गः १७

ततः कुमुदखंडाभो निर्मलं निर्मलोदयः ॥ प्रजगाम नभश्चंद्रो हंसो नीलमिवोदकम् ॥१॥ साचिव्यमिव कुर्वन्स प्रभया निर्मलप्रभः ॥ चंद्रमा रश्मिभिः शीतैः सिषेवे पवनात्मजम् ॥ २ ॥ स ददर्श ततः सीतां पूर्णचंद्रनिभाननाम् ॥ शोकभारैरिव न्यस्तां भारैर्नावमिवांभसि ॥ ३ ॥ दिदृक्षमाणो वैदेहीं हनूमान्मारुतात्मजः ॥ स ददर्शाविदूरस्था राक्षसीर्घोरदर्शनाः ॥ ४ ॥ एकाक्षीमेककर्णां

च कर्णप्रावरणां तथा ॥ अकर्णां शंकुकर्णां च मस्तकोच्छ्वासनासिकाम् ॥ ५ ॥ अतिकायोत्तमांगीं च तनुदीर्घशिरोधराम् ॥ ध्वस्तकेशीं तथा केशीं केशकंबल-धारिणीम् ॥ ६ ॥ लंबकर्णललाटां च लंबोदरपयोधराम् ॥ लंबोष्ठीं चिबुकोष्ठीं च लंबास्यां लंबजानुकाम् ॥७॥ ह्रस्वां दीर्घां च कुब्जां च विकटां वामनां तथा ॥ करालां भुग्नवक्त्रां च पिंगाक्षीं विकृताननाम् ॥ ८ ॥ विकृताः पिंगलाः कालीः क्रोधनाः कलहप्रियाः ॥ कालायसमहाशूलकूटमुद्गरधारिणीः ॥ ९ ॥ वराहमृग-शार्दूलमहिषाजशिवामुखाः ॥ गजोष्ट्रहयपादाश्च निखातशिरसोऽपराः ॥ १० ॥ एकहस्तैकपादाश्च खरकर्ण्यश्वकर्णिकाः ॥ गोकर्णीर्हस्तिकर्णीश्च हरिकर्णीस्तथा-पराः ॥ ११ ॥ अतिनासा अनासाश्च तिर्यङ्नासा विनासिकाः ॥ गजसंनिभना-साश्च ललाटोच्छ्वासनासिकाः ॥ १२ ॥ हस्तिपादा महापादा गोपादाः पाद-चूलिकाः ॥ अतिमात्रशिरोग्रीवा अतिमात्रकुचोदरीः ॥ १३ ॥ अतिमात्रास्यने-त्राश्च दीर्घजिह्वाननास्तथा ॥ अजामुखीर्हस्तिमुखीर्गोमुखीः सूकरीमुखीः ॥१४॥

हयोष्ट्रखरवक्त्राश्च राक्षसीर्घोरदर्शनाः ॥ शूलमुद्गरहस्ताश्च क्रोधनाः कलहप्रियाः ॥ १५ ॥ कराला धूम्रकेशीश्च राक्षसीर्विकृताननाः ॥ पिबंतीः सततं पानं सुरामांससदाप्रियाः ॥१६॥ मांसशोणितदिग्धांगीर्मांसशोणितभोजनाः ॥ ता ददर्श कपिश्रेष्ठो रोमहर्षणदर्शनाः ॥ स्कंधवंतमुपासीनाः परिवार्य वनस्पतिम् ॥१७॥ तस्याधस्ताच्च तां देवीं राजपुत्रीमनिंदिताम् ॥ लक्षयामास लक्ष्मीवान्हनूमाञ्जनकात्मजाम् ॥१८॥ निष्प्रभां शोकसंतप्तां मलसंकुलमूर्धजाम् ॥ क्षीणपुण्यां च्युतां भूमौ तारां निपतितामिव ॥ १९ ॥ चारित्रव्यपदेशाढ्यां भर्तृदर्शनदुर्गताम् ॥ भूषणैरुत्तमैर्हीनां भर्तृवात्सल्यभूषिताम् ॥ २० ॥ राक्षसाधिपसंरुद्धां बंधुभिश्च विनाकृताम् ॥ वियूथां सिंहसंरुद्धां बद्धां गजवधूमिव ॥ २१ ॥ चंद्ररेखां पयोदांते शारदाभ्रैरिवावृताम् ॥ क्लिष्टरूपामसंस्पर्शादयुक्तामिव वल्लकीम् ॥ २२ ॥ सीतां भर्तृहिते युक्तामयुक्तां रक्षसां वशे ॥ अशोकवनिकामध्ये शोकसागरमाप्लुताम् ॥२३॥ ताभिः परिवृतां तत्र सग्रहामिव रोहिणीम् ॥

ददर्श हनुमांस्तत्र लतामकुसुमामिव ॥ २४ ॥ सा मलेन च दिग्धांगी वपुषा चाप्यलंकृता ॥ मृणाली पंकदिग्धेव विभाति च न भाति च ॥ २५ ॥ मलिनेन तु वस्त्रेण परिक्लिष्टेन भामिनीम् ॥ संवृतां मृगशावाक्षीं ददर्श हनुमान्कपिः ॥ २६ ॥ तां देवीं दीनवदनामदीनां भर्तृतेजसा ॥ रक्षितां स्वेन शीलेन सीतामसितलोचनाम् ॥२७॥ तां दृष्ट्वा हनुमान्सीतां मृगशावनिभेक्षणाम् ॥ मृगकन्यामिव त्रस्तां वीक्षमाणां समंततः ॥ २८ ॥ दहंतीमिव निःश्वासैर्वृक्षान्पल्लवधारिणः ॥ संघातमिव शोकानां दुःखस्योर्मिमिवोत्थिताम् ॥ २९ ॥ तां क्षामां सुविभक्तांगीं विनाभरणशोभिनीम् ॥ प्रहर्षमतुलं लेभे मारुतिः प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥ ३० ॥ हर्षजानि च सोऽश्रूणि तां दृष्ट्वा मदिरेक्षणाम् ॥ मुमोच हनुमांस्तत्र नमश्चक्रे च राघवम् ॥ ३१ ॥ नमस्कृत्वाथ रामाय लक्ष्मणाय च वीर्यवान् ॥ सीतादर्शनसंहृष्टो हनूमान्संवृतोऽभवत् ॥ ३२ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

अष्टादशः सर्गः १८

तथा विप्रेक्षमाणस्य वनं पुष्पितपादपम् ॥ विचिन्वतश्च वैदेहीं किंचिच्छेषा निशाभवत् ॥ १ ॥ षडंगवेदविदुषां क्रतुप्रवरयाजिनाम् ॥ शुश्राव ब्रह्मघोषान्स विरात्रे ब्रह्मरक्षसाम् ॥ २ ॥ अथ मंगलवादित्रैः शब्दैः श्रोत्रमनोहरैः ॥ प्राबुध्यत महाबाहुर्दशग्रीवो महाबलः ॥ ३ ॥ विबुध्य तु यथाकालं राक्षसेंद्रः प्रतापवान् ॥ स्रस्तमाल्यांबरधरो वैदेहीमन्वचिंतयत् ॥ ४ ॥ भृशं नियुक्तस्तस्यां च मदनेन मदोत्कटः ॥ न तु तं राक्षसः कामं शशाकात्मनि गूहितुम् ॥ ५ ॥ स सर्वाभरणैर्युक्तो बिभ्रच्छ्रियमनुत्तमाम् ॥ तां नगैर्विविधैर्जुष्टां सर्वपुष्पफलोपगैः ॥६॥ वृतां पुष्करिणीभिश्च नानापुष्पोपशोभिताम् ॥ सदा मत्तैश्च विहगैर्विचित्रां परमाद्भुतैः ॥७॥ ईहामृगैश्च विविधैर्वृतां दृष्टिमनोहरैः ॥ वीथीः संप्रेक्षमाणश्च मणिकांचनतोरणाः ॥ ८ ॥ नानामृगगणाकीर्णां फलैः प्रपतितैर्वृताम् ॥

अशोकवनिकामेव प्राविशत्संततद्रुमाम् ॥ ९ ॥ अंगनाः शतमात्रं तु तं व्रजंत-मनुव्रजन् ॥ महेंद्रमिव पौलस्त्यं देवगंधर्वयोषितः ॥ १० ॥ दीपिकाः कांचनीः काश्चिज्जगृहुस्तत्र योषितः ॥ वालव्यजनहस्ताश्च तालवृंतानि चापराः ॥ ११ ॥ कांचनैश्चैव भृंगारैर्जह्रुः सलिलमग्रतः ॥ मंडलाग्रा बृसीश्चैव गृह्यान्याः पृष्ठतो ययुः ॥ १२ ॥ काचिद्रत्नमयीं पात्रीं पूर्णां पानस्य भ्राजतीम् ॥ दक्षिणा दक्षिणेनैव तदा जग्राह पाणिना ॥ १३ ॥ राजहंसप्रतीकाशं छत्रं पूर्णशशिप्रभम् ॥ सौवर्णदंडमपरा गृहीत्वा पृष्ठतो ययौ ॥ १४ ॥ निद्रामदपरीताक्ष्यो रावणस्यो-त्तमस्त्रियः ॥ अनुजग्मुः पतिं वीरं घनं विद्युल्लता इव ॥ १५ ॥ व्याविद्धहार-केयूराः समामृदितवर्णकाः ॥ समागलितकेशांताः सस्वेदवदनास्तथा ॥ १६ ॥ घूर्णंत्यो मदशेषेण निद्रया च शुभाननाः ॥ स्वेदक्लिष्टांगकुसुमाः समाल्यकुलमूर्धजाः ॥ १७ ॥ प्रयांतं नैर्ऋतपतिं नार्यो मदिरलोचनाः ॥ बहुमानाच्च कामाच्च प्रिया भार्यास्तमन्वयुः ॥ १८ ॥ स च कामपराधीनः पतिस्तासां महा-

बलः ॥ सीतासक्तमना मंदो मंदांचितगतिर्बभौ ॥ १९ ॥ ततः कांचीनिनादं च नूपुराणां च निःस्वनम् ॥ शुश्राव परमस्त्रीणां स कपिर्मारुतात्मजः ॥ २० ॥ तं चाप्रतिमकर्माणमचिंत्यबलपौरुषम् ॥ द्वारदेशमनुप्राप्तं ददर्श हनुमान्कपिः ॥ २१ ॥ दीपिकाभिरनेकाभिः समंतादवभासितम् ॥ गंधतैलावसिक्ताभिर्ध्रियमाणाभिरग्रतः ॥ २२ ॥ कामदर्पमदैर्युक्तं जिह्मताम्रायतेक्षणम् ॥ समक्षमिव कंदर्पमपविद्धशरासनम् ॥ २३ ॥ मथितामृतफेनाभमरजोवस्त्रमुत्तमम् ॥ सपुष्पमवकर्षंतं विमुक्तं सक्तमंगदे ॥ २४ ॥ तं पत्रविटपे लीनः पत्रपुष्पशतावृतः ॥ समीपमुपसंक्रांतं विज्ञातुमुपचक्रमे ॥ २५ ॥ अवेक्षमाणस्तु तदा ददर्श कपिकुंजरः ॥ रूपयौवनसंपन्ना रावणस्य वरस्त्रियः ॥ २६ ॥ ताभिः परिवृतो राजा सुरूपाभिर्महायशाः ॥ तन्मृगद्विजसंघुष्टं प्रविष्टः प्रमदावनम् ॥ २७ ॥ क्षीबो विचित्राभरणः शंकुकर्णो महाबलः ॥ तेन विश्रवसः पुत्रः स दृष्टो राक्षसाधिपः ॥ २८ ॥ वृतः परमनारीभिस्ताराभिरिव चंद्रमाः ॥ तं ददर्श महातेजा-

स्तेजोवंतं महाकपिः ॥२९॥ रावणोऽयं महाबाहुरिति संचिंत्य वानरः॥ सोऽय-मेव पुरा शेते पुरमध्ये गृहोत्तमे॥ अवप्लुतो महातेजा हनूमान्मारुतात्मजः॥३०॥ स तथाप्युग्रतेजाः स निर्धूतस्तस्य तेजसा॥ पत्रे गुह्यांतरे सक्तो हनूमान्संवृ-तोऽभवत्॥ ३१॥ स तामसितकेशांतां सुश्रोणीं संहतस्तनीम्॥ दिदृक्षुर-सितापांगीमुपावर्तत रावणः॥ ३२॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडेऽष्टादशः सर्गः॥ १८॥

एकोनविंशः सर्गः १९

तस्मिन्नेव ततः काले राजपुत्री त्वनिंदिता॥ रूपयौवनसंपन्नं भूषणोत्तम-भूषितम्॥ १॥ ततो दृष्ट्वैव वैदेही रावणं राक्षसाधिपम्॥ प्रावेपत वरारोहा प्रवाते कदली यथा॥ २॥ आच्छाद्योदरमूरुभ्यां बाहुभ्यां च पयोधरौ॥ उप-

विष्टा विशालाक्षी रुदती वरवर्णिनी ॥३॥ दशग्रीवस्तु वैदेहीं रक्षितां राक्षसीगणैः ॥ ददर्श दीनां दुःखार्तां नावं सन्नामिवार्णवे ॥ ४ ॥ असंवृतायामासीनां धरण्यां संशितव्रताम् ॥ छिन्नां प्रपतितां भूमौ शाखामिव वनस्पतेः ॥ ५ ॥ मलमंडनदिग्धांगीं मंडनार्हाममंडिताम् ॥ मृणाली पंकदिग्धेव विभाति न विभाति च ॥ ६ ॥ समीपं राजसिंहस्य रामस्य विदितात्मनः ॥ संकल्पहयसंयुक्तैर्यांतीमिव मनोरथैः ॥ ७ ॥ शुष्यंतीं रुदतीमेकां ध्यानशोकपरायणाम् ॥ दुःखस्यांतमपश्यंतीं रामां राममनुव्रताम् ॥ ८ ॥ चेष्टमानामथाविष्टां पन्नगेंद्रवधूमिव ॥ धूप्यमानां ग्रहेणेव रोहिणीं धूमकेतुना ॥ ९ ॥ वृत्तशीलकुले जाताआचारवति धार्मिके ॥ पुनःसंस्कारमापन्नां जातामिव च दुष्कुले ॥ १० ॥ अभूतेनापवादेन कीर्तिं निपतितामिव ॥ आम्नायानामयोगेन विद्यां प्रशिथिलामिव ॥११॥ सन्नामिव महाकीर्तिं श्रद्धामिव विमानिताम् ॥ प्रज्ञामिव परिक्षीणामाशां प्रतिहतामिव ॥१२॥ आयतीमिव विध्वस्तामाज्ञां प्रतिहतामिव ॥

दीप्तामिव दिशं काले पूजामपहृतामिव ॥१३॥ पौर्णमासीमिव निशां तमोग्रस्तेंदुमंडलाम् ॥ पद्मिनीमिव विध्वस्तां हतशूरां चमूमिव ॥१४॥ प्रभामिव तमोध्वस्तामुपक्षीणामिवापगाम् ॥ वेदीमिव परामृष्टां शांतामग्निशिखामिव ॥ १५ ॥ उत्कृष्टपर्णकमलां वित्रासितविहंगमाम् ॥ हस्तिहस्तपरामृष्टामाकुलामिव पद्मिनीम् ॥ १६ ॥ पतिशोकातुरां शुष्कां नदीं विस्रावितामिव ॥ परया मृजया हीनां कृष्णपक्षनिशामिव ॥ १७ ॥ सुकुमारीं सुजातांगीं रत्नगर्भगृहोचिताम् ॥ तप्यमानामिवोष्णेन मृणालीमचिरोद्धृताम् ॥ १८ ॥ गृहीतां लाडितां स्तंभे यूथपेन विनाकृताम् ॥ निःश्वसंतीं सुदुःखार्तां गजराजवधूमिव ॥ १९ ॥ एकया दीर्घया वेण्या शोभमानामयत्नतः ॥ नीलया नीरदापाये वनराज्या महीमिव ॥ २० ॥ उपवासेन शोकेन ध्यानेन च भयेन च ॥ परिक्षीणां कृशां दीनामल्पाहारां तपोधनाम् ॥ २१ ॥ आयाचमानां दुःखार्तां प्रांजलिं देवतामिव ॥ भावेन रघुमुख्यस्य दशग्रीवपराभवम् ॥ २२ ॥ समीक्षमाणां रुदती-

मनिंदितां सुपक्ष्मताम्रायतशुक्ललोचनाम् ॥ अनुव्रतां राममतीव मैथिलीं प्रलोभयामास वधाय रावणः ॥ २३ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांड एकोनविंशः सर्गः ॥ १९ ॥

विंशः सर्गः २०

स तां परिवृतां दीनां निरानंदां तपस्विनीम् ॥ साकारैर्मधुरैर्वाक्यैर्न्यदर्शयत रावणः ॥ १ ॥ मां दृष्ट्वा नागनासोरु गूहमाना स्तनोदरम् ॥ अदर्शनमिवात्मानं भयान्नेतुं त्वमिच्छसि ॥ २ ॥ कामये त्वां विशालाक्षि बहु मन्यस्व मां प्रिये ॥ सर्वांगगुणसंपन्ने सर्वलोकमनोहरे ॥३॥ नेह केचिन्मनुष्या वा राक्षसाः कामरूपिणः ॥ व्यपसर्पंतु ते सीते भयं मत्तः समुत्थितम् ॥ ४ ॥ स्वधर्मो रक्षसां भीरु सर्वदैव न संशयः ॥ गमनं वा परस्त्रीणां हरणं संप्रमथ्य वा ॥ ५ ॥ एवं

चैवमकामां त्वां न च स्प्रक्ष्यामि मैथिलि ॥ कामं कामः शरीरे मे यथाकामं प्रवर्तताम् ॥ ६ ॥ देवि नेह भयं कार्यं मयि विश्वसिहि प्रिये ॥ प्रणयस्व च तत्त्वेन मैवं भूः शोकलालसा ॥७॥ एकवेणी अधःशय्या ध्यानं मलिनमंबरम् ॥ अस्थानेऽप्युपवासश्च नैतान्यौपयिकानि ते ॥ ८ ॥ विचित्राणि च माल्यानि चंदनान्यगुरूणि च ॥ विविधानि च वासांसि दिव्यान्याभरणानि च ॥ ९ ॥ महार्हाणि च पानानि शयनान्यासनानि च ॥ गीतं नृत्यं च वाद्यं च लभ मां प्राप्य मैथिलि ॥ १० ॥ स्त्रीरत्नमसि मैवं भूः कुरु गात्रेषु भूषणम् ॥ मां प्राप्य हि कथं वा स्यास्त्वमनर्हा सुविग्रहे ॥ ११ ॥ इदं ते चारु संजातं यौवनं ह्यतिवर्तते ॥ यदतीतं पुनर्नैति स्रोतः स्रोतस्विनामिव ॥ १२ ॥ त्वां कृत्वोपरतो मन्ये रूपकर्ता स विश्वकृत् ॥ नहि रूपोपमा ह्यन्या तवास्ति शुभदर्शने ॥१३॥ त्वां समासाद्य वैदेहि रूपयौवनशालिनीम् ॥ कः पुमानतिवर्तेत साक्षादपि पितामहः ॥१४॥ यद्यत्पश्यामि ते गात्रं शीतांशुसदृशानने ॥ तस्मिंस्तस्मिन्पृथु-

श्रोणि चक्षुर्मम निबध्यते ॥ १५ ॥ भवं मैथिलि भार्या मे मोहमेतं विसर्जय ॥ बह्वीनामुत्तमस्त्रीणामाहृतानामितस्ततः ॥ सर्वासामेव भद्रं ते ममाग्रमहिषी भव ॥ १६ ॥ लोकेभ्यो यानि रत्नानि संप्रमथ्याहृतानि मे ॥ तानि ते भीरु सर्वाणि राज्यं चैव ददामि ते ॥ १७ ॥ विजित्य पृथिवीं सर्वां नानानगरमालिनीम् ॥ जनकाय प्रदास्यामि तव हेतोर्विलासिनि ॥ १८ ॥ नेह पश्यामि लोकेऽन्यं यो मे प्रतिबलो भवेत् ॥ पश्य मे सुमहद्वीर्यमप्रतिद्वंद्वमाहवे ॥ १९ ॥ असकृत्संयुगे भग्ना मया विमृदितध्वजाः ॥ अशक्ताः प्रत्यनीकेषु स्थातुं मम सुरासुराः ॥ २० ॥ इच्छ मां क्रियतामद्य प्रतिकर्म तवोत्तमम् ॥ २१ ॥ सुप्रभाण्यवसज्जंतां तवांगे भूषणान्यपि ॥ साधु पश्यामि ते रूपं सुयुक्तं प्रतिकर्मणा ॥ २२ ॥ प्रतिकर्माभिसंयुक्ता दाक्षिण्येन वरानने ॥ भुंक्ष्व भोगान्यथाकामं पिब भीरु रमस्व च ॥ २३ ॥ यथेष्टं च प्रयच्छ त्वं पृथिवीं वा धनानि च ॥ ललस्व मयि विस्रब्धा धृष्टमाज्ञापयस्व च ॥ मत्प्रसादाल्ललंत्याश्च ललंतां बांधवास्तव

॥ २४ ॥ ऋद्धिं ममानुपश्य त्वं श्रियं भद्रे यशस्विनि ॥ किं करिष्यसि रामेण सुभगे चीरवासिना ॥ २५ ॥ निक्षिप्तविजयो रामो गतश्रीर्वनगोचरः ॥ व्रती स्थंडिलशायी च शंके जीवति वा न वा ॥२६॥ नहि वैदेहि रामस्त्वां द्रष्टुं वाप्युपलप्स्यते ॥ पुरोबलाकैरसितैर्मेघैर्ज्योत्स्नामिवावृताम् ॥ २७ ॥ न चापि मम हस्तात्त्वां प्राप्तुमर्हति राघवः ॥ हिरण्यकशिपुः कीर्तिमिंद्रहस्तगतामिव ॥ २८ ॥ चारुस्मिते चारुदति चारुनेत्रे विलासिनि ॥ मनो हरसि मे भीरु सुपर्णः पन्नगं यथा ॥ २९ ॥ क्लिष्टकौशेयवसनां तन्वीमप्यनलंकृताम् ॥ त्वां दृष्ट्वा स्वेषु दारेषु रतिं नोपलभाम्यहम् ॥ ३० ॥ अंतःपुरनिवासिन्यः स्त्रियः सर्वगुणान्विताः ॥ यावंत्यो मम सर्वासामैश्वर्यं कुरु जानकि ॥ ३१ ॥ मम ह्यसितकेशांते त्रैलोक्यप्रवरस्त्रियः ॥ तास्त्वां परिचरिष्यंति श्रियमप्सरसो यथा ॥ ३२ ॥ यानि वैश्रवणे सुभ्रु रत्नानि च धनानि च ॥ तानि लोकांश्च सुश्रोणि मां च भुंक्ष्व यथासुखम् ॥ ३३ ॥ न रामस्तपसा देवि न बलेन न विक्रमैः ॥ न धनेन मया

तुल्यस्तेजसा यशसापि वा ॥ ३४ ॥ पिब विहर रमस्व भुंक्ष्व भोगान्धननिचयं प्रदिशामिमेदिनीं च ॥ मयि लल ललने यथासुखं त्वं त्वयि च समेत्य ललंतु बांधवास्ते ॥ ३५ ॥ कुसुमिततरुजालसंततानि भ्रमरयुतानि समुद्रतीरजानि ॥ कनकविमलहारभूषितांगी विहर मया सह भीरु काननानि ॥ ३६ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

एकविंशः सर्गः २१

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सीता रौद्रस्य रक्षसः ॥ आर्ता दीनस्वरा दीनं प्रत्युवाच ततः शनैः ॥ १ ॥ दुःखार्ता रुदती सीता वेपमाना तपस्विनी ॥ चिंतयंती वरारोहा पतिमेव पतिव्रता ॥ तृणमंतरतः कृत्वा प्रत्युवाच शुचिस्मिता ॥ २ ॥ निवर्तय मनो मत्तः स्वजने प्रीयतां मनः ॥ न मां प्रार्थयितुं युक्तस्त्वं सिद्धिमिव

पापकृत् ॥३॥ अकार्यं न मया कार्यमेकपत्न्या विगर्हितम् ॥ कुलं संप्राप्तया पुण्यं कुले महति जातया ॥ ४ ॥ एवमुक्त्वा तु वैदेही रावणं तं यशस्विनी ॥ रावणं पृष्ठतः कृत्वा भूयो वचनमब्रवीत् ॥ ५ ॥ नाहमौपयिकी भार्या परभार्या सती तव ॥ साधु धर्ममवेक्षस्व साधु साधुव्रतं चर ॥६॥ यथा तव तथान्येषां दारा रक्ष्या निशाचर ॥ आत्मानमुपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ॥ ७ ॥ अतुष्टं स्वेषु दारेषु चपलं चपलेंद्रियम् ॥ नयंति निकृतिप्रज्ञं परदाराः पराभवम् ॥ ८ ॥ इह संतो न वा संति सतो वा नानुवर्तसे ॥ यथा हि विपरीता ते बुद्धिराचारवर्जिता ॥९॥ वचो मिथ्याप्रणीतात्मा पथ्यमुक्तं विचक्षणैः ॥ राक्षसानामभावाय त्वं वा न प्रतिपद्यसे ॥ १० ॥ अकृतात्मानमासाद्य राजानमनये रतम् ॥ समृद्धानि विनश्यंति राष्ट्राणि नगराणि च ॥ ११ ॥ तथेव त्वां समासाद्य लंका रत्नौघसंकुला ॥ अपराधात्तवैकस्य न चिराद्विनशिष्यति ॥ १२ ॥ स्वकृतैर्हन्यमानस्य रावणादीर्घदर्शिनः ॥ अभिनंदंति भूतानि विनाशे पापकर्मणः ॥ १३ ॥

एवं त्वां पापकर्माणं वक्ष्यंति निकृता जनाः ॥ दिष्ट्यैतद्व्यसनं प्राप्तो रौद्र इत्येव हर्षिताः ॥ १४ ॥ शक्या लोभयितुं नाहमैश्वर्येण धनेन वा ॥ अनन्या राघवेणाहं भास्करेण यथा प्रभा ॥ १५ ॥ उपधाय भुजं तस्य लोकनाथस्य सत्कृतम् ॥ कथं नामोपधास्यामि भुजमन्यस्य कस्यचित् ॥ १६ ॥ अहमौपयिकी भार्या तस्यैव च धरापतेः ॥ व्रतस्नातस्य विद्येव विप्रस्य विदितात्मनः ॥ १७ ॥ साधु रावण रामेण मां समानय दुःखिताम् ॥ वने वासितया सार्धं करेण्वेव गजाधिपम् ॥१८॥ मित्रमौपयिकं कर्तुं रामः स्थानं परीप्सता ॥ वधं चानिच्छता घोरं त्वयासौ पुरुषर्षभः ॥ विदितः सर्वधर्मज्ञः शरणागतवत्सलः ॥ १९ ॥ तेन मैत्री भवतु ते यदि जीवितुमिच्छसि ॥ प्रसादयस्व त्वं चैनं शरणागतवत्सलम् ॥ २० ॥ मां चास्मै प्रयतो भूत्वा निर्यातयितुमर्हसि ॥ २१ ॥ एवं हि ते भवेत्स्वस्ति संप्रदाय रघूत्तमे ॥ अन्यथा त्वं हि कुर्वाणो परां प्राप्स्यसि चापदम् ॥ २२ ॥ वर्जयेद्वज्रमुत्सृष्टं वर्जयेदंतकश्चिरम् ॥

त्वद्विधं न तु संक्रुद्धो लोकनाथः स राघवः ॥ २३ ॥ रामस्य धनुषः शब्दं श्रोष्यसि त्वं महास्वनम् ॥ शतक्रतुविसृष्टस्य निर्घोषमशनेरिव ॥ २४ ॥ इह शीघ्रं सुपर्वाणो ज्वलितास्या इवोरगाः ॥ इषवो निपतिष्यंति रामलक्ष्मणलक्षिताः ॥ २५ ॥ रक्षांसि निहनिष्यंतः पुर्यामस्यां समंततः ॥ असंपातं करिष्यंति पतंतः कंकवाससः ॥ २६ ॥ राक्षसेंद्रमहासर्पान्स रामगरुडो महान् ॥ उद्धरिष्यति वेगेन वैनतेय इवोरगान् ॥ २७ ॥ अपनेष्यति मां भर्ता त्वत्तः शीघ्रमरिंदमः ॥ असुरेभ्यः श्रियं दीप्तां विष्णुस्त्रिभिरिव क्रमैः ॥ २८ ॥ जनस्थाने हतस्थाने निहते रक्षसां बले ॥ अशक्तेन त्वया रक्षः कृतमेतदसाधु वै ॥२९॥ आश्रमं तत्तयोः शून्यं प्रविश्य नरसिंहयोः ॥ गोचरं गतयोर्भ्रात्रोरपनीता त्वयाधम ॥ ३० ॥ नहि गंधमुपाघ्राय रामलक्ष्मणयोस्त्वया ॥ शक्यं संदर्शने स्थातुं शुना शार्दूलयोरिव ॥ ३१ ॥ तस्य ते विग्रहे ताभ्यां युगग्रहणमस्थिरम् ॥ वृत्रस्येवेंद्रबाहुभ्यां बाहोरेकस्य विग्रहे ॥ ३२ ॥ क्षिप्रं तव स नाथो मे रामः

सौमित्रिणा सह ॥ तोयमल्पमिवादित्यः प्राणानादास्यते शरैः ॥ ३३ ॥ गिरिं कुबेरस्य गतोऽथवालयं सभां गतो वा वरुणस्य राज्ञः ॥ असंशयं दाशरथेर्विमोक्षसे महाद्रुमः कालहतोऽशनेरिव ॥ ३४ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांड एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

द्वाविंशः सर्गः २२

सीताया वचनं श्रुत्वा परुषं राक्षसाधिपः ॥ प्रत्युवाच ततः सीतां विप्रियं प्रियदर्शनाम् ॥ १ ॥ यथा यथा सांत्वयिता वश्यः स्त्रीणां तथा तथा ॥ यथा यथा प्रियं वक्ता परिभूतस्तथा तथा ॥ २ ॥ संनियच्छति मे क्रोधं त्वयि कामः समुत्थितः ॥ द्रवतो मार्गमासाद्य हयानिव सुसारथिः ॥ ३ ॥ वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन्किल निबध्यते ॥ जने तस्मिंस्त्वनुक्रोशः स्नेहश्च किल जायते

॥ ४ ॥ एतस्मात्कारणान्न त्वां घातयामि वरानने ॥ वधार्हामवमानार्हां मिथ्याप्रव्रजने रताम् ॥ ५ ॥ परुषाणि हि वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि माम् ॥ तेषु तेषु वधो युक्तस्तव मैथिलि दारुणः ॥ ६ ॥ एवमुक्त्वा तु वैदेहीं रावणो राक्षसाधिपः ॥ क्रोधसंरक्तनयनः सीतां पुनरथाब्रवीत् ॥ ७ ॥ द्वौ मासौ रक्षितव्यौ मे योऽवधिस्ते मया कृतः ॥ ततः शयनमारोह मम त्वं वरवर्णिनि ॥८॥ ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां भर्तारं मामनिच्छतीम् ॥ मम त्वां प्रातराशार्थे सूदाश्छेत्स्यन्ति खण्डशः ॥९॥ तां भर्त्स्यमानां संप्रेक्ष्य राक्षसेंद्रेण जानकीम् ॥ देवगंधर्वकन्यास्ता विषेदुर्विकृतेक्षणाः ॥ १० ॥ ओष्ठप्रकारैरपरा नेत्रैर्वक्त्रैस्तथापराः ॥ सीतामाश्वासयामासुस्तर्जितां तेन रक्षसा ॥ ११ ॥ ताभिराश्वासिता सीता रावणं राक्षसाधिपम् ॥ उवाचात्महितं वाक्यं वृत्तशौटीर्यगर्वितम् ॥१२॥ नूनं न ते जनः कश्चिदस्मिन्निःश्रेयसि स्थितः ॥ निवारयति यो न त्वां कर्मणोऽस्माद्विगर्हितात् ॥ १३ ॥ मां हि धर्मात्मनः पत्नीं शचीमिव शचीपतेः ॥

त्वदन्यस्त्रिषु लोकेषु प्रार्थयेन्मनसापि कः ॥ १४ ॥ राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः ॥ उक्तवानसि यत्पापं क्व गतस्तस्य मोक्ष्यसे ॥ १५ ॥ यथा दृप्तश्च मातंगः शशश्च सहितौ वने ॥ तथा द्विरदवद्रामस्त्वं नीच शशवत्स्मृतः ॥ १६ ॥ स त्वमिक्ष्वाकुनाथं वै क्षिपन्निह न लज्जसे ॥ चक्षुषो विषयं तस्य न यावदुपगच्छसि ॥ १७ ॥ इमे ते नयने क्रूरे विकृते कृष्णपिंगले ॥ क्षितौ न पतिते कस्मान्मामनार्य निरीक्षतः ॥१८॥ तस्य धर्मात्मनः पत्नीं स्नुषां दशरथस्य च ॥ कथं व्याहरतो मां ते न जिह्वा पाप शीर्यति ॥ १९ ॥ असंदेशात्तु रामस्य तपसश्चानुपालनात् ॥ न त्वां कुर्मि दशग्रीव भस्म भस्मार्हतेजसा ॥ २० ॥ नापहर्तुमहं शक्या तस्य रामस्य धीमतः ॥ विधिस्तव वधार्थाय विहितो नात्र संशयः ॥२१॥ शूरेण धनदभ्रात्रा बलैः समुदितेन च ॥ अपोह्य रामं कस्माच्चि-द्दारचौर्यं त्वया कृतम् ॥ २२ ॥ सीताया वचनं श्रुत्वा रावणो राक्षसाधिपः ॥ विवृत्य नयने क्रूरे जानकीमन्ववैक्षत ॥ २३ ॥ नीलजीमूतसंकाशो महाभुज-

शिरोधरः ॥ सिंहसत्त्वगतिः श्रीमान्दीप्तजिह्वोग्रलोचनः ॥ २४ ॥ चलाग्रमुकुट-प्रांशुश्चित्रमाल्यानुलेपनः ॥ रक्तमाल्यांबरधरस्तप्तांगदविभूषणः ॥२५॥ श्रोणी-सूत्रेण महता मेचकेन सुसंवृतः ॥ अमृतोत्पादने नद्धो भुजंगेनेव मंदरः ॥२६॥ ताभ्यां स परिपूर्णाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसेश्वरः ॥ शुशुभेऽचलसंकाशः शृंगा-भ्यामिव मंदरः ॥ २७ ॥ तरुणादित्यवर्णाभ्यां कुंडलाभ्यां विभूषितः ॥ रक्त-पल्लवपुष्पाभ्यामशोकाभ्यामिवाचलः ॥ २८ ॥ स कल्पवृक्षप्रतिमो वसंत इव मूर्तिमान् ॥ श्मशानचैत्यप्रतिमो भूषितोऽपि भयंकरः ॥ २९ ॥ अवेक्षमाणो वैदेहीं कोपसंरक्तलोचनः ॥ उवाच रावणः सीतां भुजंग इव निःश्वसन् ॥३०॥ अनर्थेनाभिसंपन्नमर्थहीनमनुव्रते ॥ नाशयाम्यहमद्य त्वां सूर्यः संध्यामिवौजसा ॥ ३१ ॥ इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रुरावणः ॥ संदिदेश ततः सर्वा राक्षसीर्घोरदर्शनाः ॥ ३२ ॥ एकाक्षीमेककर्णां च कर्णप्रावरणां तथा ॥ गोकर्णीं हस्तिकर्णीं च लंबकर्णीमकर्णिकाम् ॥ ३३॥ हस्तिपद्यश्वपद्यौ च गोपदीं पादचू-

लिकाम् ॥ एकाक्षीमेकपादीं च पृथुपादीमपादिकाम् ॥ ३४ ॥ अतिमात्रशिरोग्रीवामतिमात्रकुचोदरीम् ॥ अतिमात्रास्यनेत्रां च दीर्घजिह्वानखामपि ॥ ३५ ॥ अनासिकां सिंहमुखीं गोमुखीं सूकरीमुखीम् ॥ यथा मद्वशगा सीता क्षिप्रं भवति जानकी ॥ तथा कुरुत राक्षस्यः सर्वाः क्षिप्रं समेत्य वा ॥३६॥ प्रतिलोमानुलोमैश्च सामदानादिभेदनैः ॥ आवर्जयत वैदेहीं दंडस्योद्यमनेन च ॥ ३७ ॥ इति प्रतिसमादिश्य राक्षसेंद्रः पुनः पुनः ॥ काममन्युपरीतात्मा जानकीं प्रतिगर्जत ॥ ३८ ॥ उपगम्य ततः क्षिप्रं राक्षसी धान्यमालिनी ॥ परिष्वज्य दशग्रीवमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३९ ॥ मया क्रीड महाराज सीतया किं तवानया ॥ विवर्णया कृपणया मानुष्या राक्षसेश्वर ॥ ४० ॥ नूनमस्या महाराज न देवा भोगसत्तमान् ॥ विदधत्यमरश्रेष्ठास्तव बाहुबलार्जितान् ॥ ४१ ॥ अकामां कामयानस्य शरीरमुपतप्यते ॥ इच्छन्तीं कामयानस्य प्रीतिर्भवति शोभना ॥ ४२ ॥ एवमुक्तस्तु राक्षस्या समुत्क्षिप्तस्ततो बली ॥ प्रहसन्मेघ-

संकाशो राक्षसः स न्यवर्तत ॥ ४३ ॥ प्रस्थितः स दशग्रीवः कंपयन्निव मेदिनीम् ॥ ज्वलद्भास्करसंकाशं प्रविवेश निवेशनम् ॥ ४४ ॥ देवगंधर्वकन्याश्च नागकन्याश्च तास्ततः ॥ परिवार्य दशग्रीवं प्रविशुस्तद्गृहोत्तमम् ॥ ४५ ॥ स मैथिलीं धर्मपरामवस्थितां प्रवेपमानां परिभर्त्स्य रावणः ॥ विहाय सीतां मदनेन मोहितः स्वमेव वेश्म प्रविवेश भास्वरम् ॥ ४६ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

त्रयोविंशः सर्गः २३

इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रुरावणः ॥ संदिश्य च ततः सर्वा राक्षसीर्निर्जगाम ह ॥ १ ॥ निष्क्रांते राक्षसेंद्रे तु पुनरंतःपुरं गते ॥ राक्षस्यो भीमरूपास्ताः सीतां समभिदुद्रुवुः ॥ २ ॥ ततः सीतामुपागम्य राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ॥ परं परुषया वाचा वैदेहीमिदमब्रुवन् ॥ ३ ॥ पौलस्त्यस्य वरिष्ठस्य

रावणस्य महात्मनः ॥ दशग्रीवस्य भार्यात्वं सीते न बहु मन्यसे ॥ ४ ॥ ततस्त्वेकजटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ आमंत्र्य क्रोधताम्राक्षी सीतां करतलोदरीम् ॥ ५ ॥ प्रजापतीनां षण्णां तु चतुर्थोऽयं प्रजापतिः ॥ मानसो ब्रह्मणः पुत्रः पुलस्त्य इति विश्रुतः ॥ ६ ॥ पुलस्त्यस्य तु तेजस्वी महर्षिर्मानसः सुतः ॥ नाम्ना स विश्रवा नाम प्रजापतिसमप्रभः ॥ ७ ॥ तस्य पुत्रो विशालाक्षि रावणः शत्रुरावणः ॥ तस्य त्वं राक्षसेंद्रस्य भार्या भवितुमर्हसि ॥ मयोक्तं चारुसर्वांगि वाक्यं किं नानुमन्यसे ॥ ८ ॥ ततो हरिजटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ विवृत्य नयने कोपान्मार्जारसदृशेक्षणा ॥ ९ ॥ येन देवास्त्रयस्त्रिंशद्देवराजश्च निर्जितः ॥ तस्य त्वं राक्षसेंद्रस्य भार्या भवितुमर्हसि ॥ १० ॥ ततस्तु प्रघसा नाम राक्षसी क्रोधमूर्च्छिता ॥ भर्त्सयंती तदा घोरमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ११ ॥ वीर्योत्सिक्तस्य शूरस्य संग्रामेष्वनिवर्तिनः ॥ बलिनो वीर्ययुक्तस्य भार्यात्वं किं न लिप्ससे ॥ १२ ॥ प्रियां बहुमतां भार्यां त्यक्त्वा राजा महाबलः ॥ सर्वासां

च महाभागां त्वामुपैष्यति रावणः ॥ १३ ॥ समृद्धं स्त्रीसहस्रेण नानारत्नोपशोभितम् ॥ अंतःपुरं तदुत्सृज्य त्वामुपैष्यति रावणः ॥ १४ ॥ अन्या तु विकटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ १५ ॥ असकृद्देवतायुद्धे नागा गंधर्वदानवाः ॥ निर्जिताः समरे येन स ते पार्श्वमुपागतः ॥ १६ ॥ तस्य सर्वसमृद्धस्य रावणस्य महात्मनः ॥ किमर्थं राक्षसेंद्रस्य भार्यात्वं नेच्छसेऽधमे ॥१७॥ ततस्तां दुर्मुखी नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ १८ ॥ यस्य सूर्यो न तपति भीतो यस्य स मारुतः ॥ न वाति स्मायतापांगि किं त्वं तस्य न तिष्ठसे ॥ १९ ॥ पुष्पवृष्टिं च तरवो मुमुचुर्यस्य वै भयात् ॥ शैलाः सुस्रुवुः पानीयं जलदाश्च यदेच्छति ॥२०॥ तस्य नैर्ऋतराजस्य राजराजस्य भामिनि ॥ किं त्वं न कुरुषे बुद्धिं भार्यार्थे रावणस्य हि ॥ २१ ॥ साधु ते तत्त्वतो देवि कथितं साधु भामिनि ॥ गृहाण सुस्मिते वाक्यमन्यथा न भविष्यसि ॥ २२ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशः सर्गः २४

ततः सीतां समस्तास्ता राक्षस्यो विकृताननाः ॥ परुषं परुषानर्हामूचुस्तद्वाक्यमप्रियम् ॥ १ ॥ किं त्वमंतःपुरे सीते सर्वभूतमनोरमे ॥ महार्हशयनोपेते न वासमनुमन्यसे ॥ २ ॥ मानुषे मानुषस्यैव भार्यात्वं बहु मन्यसे ॥ प्रत्याहर मनो रामान्नैवं जातु भविष्यति ॥ ३ ॥ त्रैलोक्यवसुभोक्तारं रावणं राक्षसेश्वरम् ॥ भर्तारमुपसंगम्य विहरस्व यथासुखम् ॥ ४ ॥ मानुषी मानुषं तं त्वं राममिच्छसि शोभने ॥ राज्याद्भ्रष्टमसिद्धार्थं विक्लवन्तमनिंदिते ॥ ५ ॥ राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्मनिभेक्षणा ॥ नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६ ॥ यदिदं लोकविद्विष्टमुदाहरथ संगताः ॥ नैतन्मनसि वाक्यं मे किल्बिषं प्रतितिष्ठति ॥ ७ ॥ न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुमर्हति ॥ कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥ ८ ॥ दीनो वा राज्यहीनो वा यो मे भर्ता

स मे गुरुः ॥ तं नित्यमनुरक्तास्मि यथा सूर्यं सुवर्चला ॥ ९ ॥ यथा शची महाभागा शक्रं समुपतिष्ठति ॥ अरुंधती वसिष्ठं च रोहिणी शशिनं यथा ॥ १० ॥ लोपामुद्रा यथागस्त्यं सुकन्या च्यवनं यथा ॥ सावित्री सत्यवंतं च कपिलं श्रीमती यथा ॥ ११ ॥ सौदासं मदयंतीव केशिनी सगरं यथा ॥ नैषधं दमयंतीव भैमी पतिमनुव्रता ॥ तथाहमिक्ष्वाकुवरं रामं पतिमनुव्रता ॥ १२ ॥ सीताया वचनं श्रुत्वा राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ॥ भर्त्सयंति स्म परुषैर्वाक्यै रावणचोदिताः ॥ १३ ॥ अवलीनः स निर्वाक्यो हनूमाञ्छिंशपाद्रुमे ॥ सीतां संतर्जयंतीस्ता राक्षसीरशृणोत्कपिः ॥ १४ ॥ तामभिक्रम्य संरब्धा वेपमानां समंततः ॥ भृशं संलिलिहुर्दीप्तान्प्रलंबान्दशनच्छदान् ॥ १५ ॥ ऊचुश्च परमक्रुद्धाः प्रगृह्याशु परश्वधान् ॥ नेयमर्हति भर्तारं रावणं राक्षसाधिपम् ॥ १६ ॥ सा भर्त्स्यमाना भीमाभी राक्षसीभिर्वरांगना ॥ सा बाष्पमपमार्जंती शिंशपां तामुपागमत् ॥ १७ ॥ ततस्तां शिंशपां सीता राक्षसीभिः समावृता ॥ अभिगम्य

विशालाक्षी तस्थौ शोकपरिप्लुता ॥ १८ ॥ तां कृशां दीनवदनां मलिनांबरधारिणीम् ॥ भर्त्सयांचक्रिरे भीमा राक्षस्यस्ताः समंततः ॥ १९ ॥ ततस्तु विनता नाम राक्षसी भीमदर्शना ॥ अब्रवीत्कुपिताकारा कराला निर्णतोदरी ॥ २० ॥ सीते पर्याप्तमेतावद्भर्तुः स्नेहः प्रदर्शितः ॥ सर्वत्रातिकृतं भद्रे व्यसनायोपकल्पते ॥ २१ ॥ परितुष्टास्मि भद्रं ते मानुषस्ते कृतो विधिः ॥ ममापि तु वचः पथ्यं ब्रुवंत्याः कुरु मैथिलि ॥ २२ ॥ रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्वरक्षसाम् ॥ विक्रांतमापतंतं च सुरेशमिव वासवम् ॥ २३ ॥ दक्षिणं त्यागशीलं च सर्वस्य प्रियवादिनम् ॥ मानुषं कृपणं रामं त्यक्त्वा रावणमाश्रय ॥ २४ ॥ दिव्यांगरागा वैदेहि दिव्याभरणभूषिता ॥ अद्यप्रभृति लोकानां सर्वेषामीश्वरी भव ॥ २५ ॥ अग्नेः स्वाहा यथा देवी शचीवेंद्रस्य शोभने ॥ किं ते रामेण वैदेहि कृपणेन गतायुषा ॥ २६ ॥ एतदुक्तं च मे वाक्यं यदि त्वं न करिष्यसि ॥ अस्मिन्मुहूर्ते सर्वास्त्वां भक्षयिष्यामहे वयम् ॥ २७ ॥ अन्या तु विकटा नाम लंबमानपयो-

धरा ॥ अब्रवीत्कुपिता सीतां मुष्टिमुद्यम्य तर्जती ॥ २८ ॥ बहून्यप्रतिरूपाणि वचनानि सुदुर्मते ॥ अनुक्रोशान्मृदुत्वाच्च सोढानि तव मैथिलि ॥ २९ ॥ न च नः कुरुषे वाक्यं हितं कालपुरस्कृतम् ॥ ३० ॥ आनीतासि समुद्रस्य पारमन्यैर्दुरासदम् ॥ रावणांतःपुरे घोरे प्रविष्टा चासि मैथिलि ॥ ३१ ॥ रावणस्य गृहे रुद्धा अस्माभिस्त्वभिरक्षिता ॥ न त्वां शक्तः परित्रातुमपि साक्षात्पुरंदरः ॥३२॥ कुरुष्व हितवादिन्या वचनं मम मैथिलि ॥ अलमश्रुनिपातेन त्यज शोकमनर्थकम् ॥ ३३ ॥ भज प्रीतिं प्रहर्षं च त्यजन्ती निजदैन्यताम् ॥ सीते राक्षसराजेन परिक्रीड यथासुखम् ॥ ३४ ॥ जानीमहे यथा भीरु स्त्रीणां यौवनमध्रुवम् ॥ यावन्न ते व्यतिक्रामेत्तावत्सुखमवाप्नुहि ॥३५॥ उद्यानानि च रम्याणि पर्वतोपवनानि च ॥ सह राक्षसराजेन चर त्वं मदिरेक्षणे ॥ ३६ ॥ स्त्रीसहस्राणि ते सप्त देवि स्थास्यंति सुंदरि ॥ रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्वरक्षसाम् ॥ ३७ ॥ उत्पाट्य वा ते हृदयं भक्षयिष्यामि मैथिलि ॥ यदि मे व्याहृतं वाक्यं न

यथावत्करिष्यसि ॥ ३८ ॥ ततश्चंडोदरी नाम राक्षसी क्रूरदर्शना ॥ भ्रामयंती महच्छूलमिदं वचनमब्रवीत् ॥३९॥ इमां हरिणशावाक्षीं त्रासोत्कंपपयोधराम् ॥ रावणेन हृतां दृष्ट्वा दौर्हृदो मे महानयम् ॥ ४० ॥ यकृत्प्लीहमहत्क्रोडं हृदयं च सबंधनम् ॥ आंत्राण्यपि तथा शीर्षं खादेयमिति मे मतिः ॥४१॥ ततस्तु प्रघसा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ कंठमस्या नृशंसायाः पीडयामः किमास्यते ॥ ४२ ॥ निवेद्यतां ततो राज्ञो मानुषी सा मृतेति च ॥ नात्र कश्चन संदेहः खादतेति स वक्ष्यति ॥ ४३ ॥ ततस्त्वजामुखी नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ विशस्येमां ततः सर्वाः समान्कुरुत पिंडकान् ॥ ४४ ॥ विभजाम ततः सर्वा विवादो मे न रोचते ॥ पेयमानीयतां क्षिप्रं माल्यं च विविधं बहु ॥४५॥ ततः शूर्पणखा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ अजामुख्या यदुक्तं वै तदेव मम रोचते ॥ ४६ ॥ सुरा चानीयतां क्षिप्रं सर्वशोकविनाशिनी ॥ मानुषं मांसमास्वाद्य नृत्यामोऽथ निकुंभिलाम् ॥ ४७ ॥ एवं निर्भर्त्स्यमाना सा सीता सुर-

सुतोपमा ॥ राक्षसीभिर्विरूपाभिर्धैर्यमुत्सृज्य रोदिति ॥ ४८ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

पंचविंशः सर्गः २५

तथा तासां वदंतीनां परुषं दारुणं बहु ॥ राक्षसीनामसौम्यानां रुरोद जनकात्मजा ॥ १ ॥ एवमुक्ता तु वैदेही राक्षसीभिर्मनस्विनी ॥ उवाच परमत्रस्ता बाष्पगद्गदया गिरा ॥ २ ॥ न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुमर्हति ॥ कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥ ३ ॥ सा राक्षसीमध्यगता सीता सुरसुतोपमा ॥ न शर्म लेभे शोकार्ता रावणेनेव भर्त्सिता ॥ ४ ॥ वेपते स्माधिकं सीता विशंतीवांगमात्मनः ॥ वने यूथपरिभ्रष्टा मृगी कोकैरिवार्दिता ॥ ५ ॥ सा त्वशोकस्य विपुलां शाखामालंब्य पुष्पिताम् ॥ चिंतयामास शोकेन भर्तारं भग्नमानसा ॥ ६ ॥ सा स्नापयंती विपुलौ स्तनौ नेत्रजलस्रवैः ॥

चिंतयंती न शोकस्य तदांऽतमधिगच्छति ॥ ७ ॥ सा वेपमाना पतिता प्रवाते कदली यथा ॥ राक्षसीनां भयत्रस्ता विवर्णवदनाभवत् ॥८॥ तस्याः सा दीर्घबहुला वेपंत्याः सीतया तदा ॥ ददृशे कंपिता वेणी व्यालीव परिसर्पंती ॥ ९ ॥ सा निःश्वसंती शोकार्ता कोपोपहतचेतना ॥ आर्ता व्यसृजदश्रूणि मैथिली विललाप च ॥ १० ॥ हा रामेति च दुःखार्ता हा पुनर्लक्ष्मणेति च ॥ हा श्वश्रूर्मम कौसल्ये हा सुमित्रेति भामिनी ॥ ११ ॥ लोकप्रवादः सत्योऽयं पंडितैः समुदाहृतः ॥ अकाले दुर्लभो मृत्युः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ॥ १२ ॥ यत्राहमाभिः क्रूराभी राक्षसीभिरिहार्दिता ॥ जीवामि हीना रामेण मुहूर्तमपि दुःखिता ॥ १३ ॥ एषाल्पपुण्या कृपणा विनशिष्याम्यनाथवत् ॥ समुद्रमध्ये नौः पूर्णा वायुवेगैरिवाहता ॥ १४ ॥ भर्तारं तमपश्यंती राक्षसीवशमागता ॥ सीदामि खलु शोकेन कूलं तोयहतं यथा ॥ १५ ॥ तं पद्मदलपत्राक्षं सिंहविक्रांतगामिनम् ॥ धन्याः पश्यंति मे नाथं कृतज्ञं प्रियवादिनम् ॥ १६ ॥

सर्वथा तेन हीनाया रामेण विदितात्मना ॥ तीक्ष्णं विषमिवास्वाद्य दुर्लभं मम जीवनम् ॥ १७ ॥ कीदृशं तु महापापं मया देहांतरे कृतम् ॥ येनेदं प्राप्यते घोरं मया दुःखं सुदारुणम् ॥ १८ ॥ जीवितं त्यक्तुमिच्छामि शोकेन महता वृता ॥ राक्षसीभिश्च रक्षंत्या रामो नासाद्यते मया ॥ १९ ॥ धिगस्तु खलु मानुष्यं धिगस्तु परवश्यताम् ॥ न शक्यं यत्परित्यक्तुमात्मच्छंदेन जीवि-तम् ॥ २० ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे पंच-विंशः सर्गः ॥ २५ ॥

षड्विंशः सर्गः २६

प्रसक्ताश्रुमुखी त्वेवं ब्रुवती जनकात्मजा ॥ अधोगतमुखी बाला विलप्तुमुप-चक्रमे ॥ १ ॥ उन्मत्तेव प्रमत्तेव भ्रांतचित्तेव शोचती ॥ उपावृत्ता किशोरीव

विचेष्टंती महीतले ॥ २ ॥ राघवस्य प्रमत्तस्य रक्षसा कामरूपिणा ॥ रावणेन प्रमथ्याहमानीता क्रोशती बलात् ॥ ३ ॥ राक्षसीवशमापन्ना भर्त्स्यमाना च दारुणम् ॥ चिंतयंती सुदुःखार्ता नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ ४ ॥ नहि मे जीविते- नार्थो नैवार्थैर्न च भूषणैः ॥ वसंत्या राक्षसीमध्ये विना रामं महारथम् ॥ ५ ॥ अश्मसारमिदं नूनमथवाप्यजरामरम् ॥ हृदयं मम येनेदं न दुःखेन विशी- र्यते ॥ ६ ॥ धिङ्मामनार्यामसतीं याहं तेन विना कृता ॥ मुहूर्तमपि जीवामि जीवितं पापजीविका ॥ ७ ॥ का च मे जीविते श्रद्धा सुखे वा तं प्रियं विना ॥ भर्तारं सागरांताया वसुधायाः प्रियं वदम् ॥८॥ भिद्यतां भक्ष्यतां वापि शरीरं विसृजाम्यहम् ॥ न चाप्यहं चिरं दुःखं सहेयं प्रियवर्जिता ॥ ९ ॥ चरणेनापि सव्येन न स्पृशेयं निशाचरम् ॥ रावणं किं पुनरहं कामयेयं निशाचरम् ॥१०॥ प्रत्याख्यातं न जानाति नात्मानं नात्मनः कुलम् ॥ यो नृशंसस्वभावेन मां प्रार्थयितुमिच्छति ॥ ११ ॥ छिन्ना भिन्ना प्रभिन्ना वा दीप्ता वाग्नौ प्रदी-

पिता ॥ रावणं नोपतिष्ठेयं किं प्रलापेन वश्चिरम् ॥ १२ ॥ ख्यातः प्राज्ञः कृतज्ञश्च सानुक्रोशश्च राघवः ॥ सद्वृत्तो निरनुक्रोशः शंके मद्भाग्यसंक्षयात् ॥१३॥ राक्षसानां जनस्थाने सहस्राणि चतुर्दश ॥ येनैकेन निरस्तानि स मां किं नाभिपद्यते ॥ १४ ॥ निरुद्धा रावणेनाहमल्पवीर्येण रक्षसा ॥ समर्थः खलु मे भर्ता रावणं हंतुमाहवे ॥ १५ ॥ विराधो दण्डकारण्ये येन राक्षसपुंगवः ॥ रणे रामेण निहतः स मां किं नाभिपद्यते ॥ १६ ॥ कामं मध्ये समुद्रस्य लंकेयं दुष्प्रधर्षणा ॥ नतु राघवबाणानां गतिरोधो भविष्यति ॥ १७ ॥ किं नु तत्कारणं येन रामो दृढपराक्रमः ॥ रक्षसापहृतां भार्यामिष्टां यो नाभिपद्यते ॥ १८ ॥ इहस्थां मां न जानीते शंके लक्ष्मणपूर्वजः ॥ जानन्नपि स तेजस्वी धर्षणां मर्षयिष्यति ॥ १९ ॥ हृतेति मां योऽधिगत्य राघवाय निवेदयेत् ॥ गृध्रराजोऽपि स रणे रावणेन निपातितः ॥ २० ॥ कृतं कर्म महत्तेन मां तदाभ्यवपद्यता ॥ तिष्ठता रावणवधे वृद्धेनापि जटायुषा ॥ २१ ॥ यदि मामिह जानीयाद्वर्तमानां

हि राघवः ॥ अद्य बाणैरभिक्रुद्धः कुर्याल्लोकमराक्षसम् ॥ २२ ॥ निर्दहेच्च पुरीं लंकां शोषयेच्च महोदधिम् ॥ रावणस्य च नीचस्य कीर्तिं नाम च नाशयेत् ॥ २३ ॥ ततो निहतनाथानां राक्षसीनां गृहे गृहे ॥ यथाहमेवं रुदती तथा भूयो न संशयः ॥ २४ ॥ अन्विष्य रक्षसां लंकां कुर्याद्रामः सलक्ष्मणः ॥ नहि ताभ्यां रिपुर्दृष्टो मुहूर्तमपि जीवति ॥ २५ ॥ चिताधूमाकुलपथा गृध्रमंडलमंडिता ॥ अचिरेणैव कालेन श्मशानसदृशी भवेत् ॥ २६ ॥ अचिरेणैव कालेन प्राप्स्याम्येनं मनोरथम् ॥ दुष्प्रस्थानोऽयमाभाति सर्वेषां वो विपर्ययः ॥ २७ ॥ यादृशानि तु दृश्यंते लंकायामशुभानि तु ॥ अचिरेणैव कालेन भविष्यति हतप्रभा ॥ २८ ॥ नूनं लंका हते पापे रावणे राक्षसाधमे ॥ शोषमेष्यति दुर्धर्षा प्रमदा विधवा यथा ॥ २९ ॥ पुण्योत्सवसमृद्धा च नष्टभर्त्री सराक्षसी ॥ भविष्यति पुरीं लंका नष्टभर्त्री यथांगना ॥ ३० ॥ नूनं राक्षसकन्यानां रुदतीनां गृहे गृहे ॥ श्रोष्यामि न चिरादेव दुःखार्तानामिह ध्वनिम् ॥३१॥ सांधकारा हतद्योता

हतराक्षसपुंगवा ॥ भविष्यति पुरी लंका निर्दग्धा रामसायकैः ॥३२॥ यदि नाम स शूरो मां रामो रक्तांतलोचनः ॥ जानीयाद्वर्तमानां यां राक्षसस्य निवेशने ॥ ३३ ॥ अनेन तु नृशंसेन रावणेनाधमेन मे ॥ समयो यस्तु निर्दिष्टस्तस्य कालोऽयमागतः ॥ ३४ ॥ स च मे विहितो मृत्युरस्मिन्दुष्टे न वर्तते ॥ अकार्यं ये न जानंति नैर्ऋताः पापकारिणः ॥ अधर्मात्तु महोत्पातो भविष्यति हि सांप्रतम् ॥३५॥ नैते धर्मं विजानंति राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ ध्रुवं मां प्रातराशार्थं राक्षसः कल्पयिष्यति ॥ ३६ ॥ साहं कथं करिष्यामि तं विना प्रियदर्शनम् ॥ रामं रक्तांतनयनमपश्यंती सुदुःखिता ॥३७॥ यदि कश्चित्प्रदाता मे विषस्याद्य भवेदिह ॥ क्षिप्रं वैवस्वतं देवं पश्येयं पतिना विना ॥ ३८ ॥ नाजानाज्जीवतीं रामः स मां भरतपूर्वजः ॥ जानंतौ तौ न कुर्यातां नोर्व्यां हि परिमार्गणम् ॥३९॥ नूनं ममैव शोकेन स वीरो लक्ष्मणाग्रजः ॥ देवलोकमितो यातस्त्यक्त्वा देहं महीतले ॥ ४० ॥ धन्या देवाः सगंधर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ मम पश्यंति

ये वीरं रामं राजीवलोचनम् ॥ ४१ ॥ अथवा नहि तस्यार्थो धर्मकामस्य धीमतः ॥ मया रामस्य राजर्षेर्भार्यया परमात्मनः ॥४२॥ दृश्यमाने भवेत्प्रीतिः सौहृदं नास्त्यदृश्यतः ॥ नाशयंति कृतघ्नास्तु न रामो नाशयिष्यति ॥ ४३ ॥ किं वा मय्यगुणाः केचित्किं वा भाग्यक्षयो हि मे ॥ याहं सीता वरार्हेण हीना रामेण भामिनी ॥ ४४ ॥ श्रेयो मे जीवितान्मर्तुं विहीनाया महात्मना ॥ रामादक्लिष्टचारित्राच्छूराच्छत्रुनिवर्हणात् ॥ ४५ ॥ अथवा न्यस्तशस्त्रौ तौ वने मूलफलाशनौ ॥ भ्रातरौ हि नरश्रेष्ठौ चरंतौ वनगोचरौ ॥४६॥ अथवा राक्षसेंद्रेण रावणेन दुरात्मना ॥ छद्मना घातितौ शूरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ ४७ ॥ साहमेवंविधे काले मर्तुमिच्छामि सर्वथा ॥ न च मे विहितो मृत्युरस्मिन्दुःखेऽतिवर्तति ॥४८॥ धन्याः खलु महात्मानो मुनयः सत्यसंमताः ॥ जितात्मानो महाभागा येषां न स्तः प्रियाप्रिये ॥ ४९ ॥ प्रियान्न संभवेद्दुःखमप्रियादधिकं भवेत् ॥ ताभ्यां हि ते वियुज्यंते नमस्तेषां महात्मनाम् ॥ ५० ॥ साहं त्यक्ता

प्रियेणैव रामेण विदितात्मना ॥ प्राणांस्त्यक्ष्यामि पापस्य रावणस्य गता वशम् ॥ ५१ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

सप्तविंशः सर्गः २७

इत्युक्ताः सीतया घोरं राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ॥ काश्चिज्जग्मुस्तदाख्यातुं रावणस्य दुरात्मनः ॥ १ ॥ ततः सीतामुपागम्य राक्षस्यो भीमदर्शनाः ॥ पुनः परुषमेकार्थमनर्थार्थमथाब्रुवन् ॥ २ ॥ अद्येदानीं तवानार्ये सीते पापविनिश्चये ॥ राक्षस्यो भक्षयिष्यंति मांसमेतद्यथासुखम् ॥ ३ ॥ सीतां ताभिरनार्याभिर्दृष्ट्वा संतर्जितां तदा ॥ राक्षसी त्रिजटा वृद्धा प्रबुद्धा वाक्यमब्रवीत् ॥ ४ ॥ आत्मानं खादतानार्या न सीतां भक्षयिष्यथ ॥ जनकस्य सुतामिष्टां स्नुषां दशरथस्य च

॥५॥ स्वप्नो ह्यद्य मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षणः ॥ राक्षसानामभावाय भर्तुरस्या भवाय च ॥ ६ ॥ एवमुक्तास्त्रिजटया राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ॥ सर्वा एवाब्रुवन्भीतास्त्रिजटां तामिदं वचः ॥ कथयस्व त्वया दृष्टः स्वप्नोऽयं कीदृशो निशि ॥ ७ ॥ तासां श्रुत्वा तु वचनं राक्षसीनां मुखोद्गतम् ॥ उवाच वचनं काले त्रिजटा स्वप्नसंश्रितम् ॥ ८ ॥ गजदंतमयीं दिव्यां शिबिकामंतरिक्षगाम् ॥ युक्तां वाजिसहस्रेण स्वयमास्थाय राघवः ॥ शुक्लमाल्यांबरधरो लक्ष्मणेन समागतः ॥ ९ ॥ स्वप्ने चाद्य मया दृष्टा सीता शुक्लांबरावृता ॥ सागरेण परिक्षिप्तं श्वेतं पर्वतमास्थिता ॥ रामेण संगता सीता भास्करेण प्रभा यथा ॥ १० ॥ राघवश्च पुनर्दृष्टश्चतुर्दंतं महागजम् ॥ आरूढः शैलसंकाशं चकास सहलक्ष्मणः ॥ ११ ॥ ततस्तौ सूर्यसंकाशौ दीप्यमानौ स्वतेजसा ॥ शुक्लमाल्यांबरधरौ जानकीं पर्युपस्थितौ ॥ १२ ॥ ततस्तस्य नगस्याग्रे ह्याकाशस्थस्य दंतिनः ॥ भर्त्रा परिगृहीतस्य जानकी स्कंधमाश्रिता ॥ १३ ॥ भर्तुरंकात्समुत्पत्य ततः कमललोचना ॥

चंद्रसूर्यौ मया दृष्टौ पाणिभ्यां परिमार्जती ॥ १४ ॥ ततस्ताभ्यां कुमाराभ्यामास्थितः स गजोत्तमः ॥ सीतया च विशालाक्ष्या लंकाया उपरि स्थितः ॥ १५ ॥ पांडुरर्षभयुक्तेन रथेनाष्टयुजा स्वयम् ॥ इहोपयातः काकुत्स्थः सीतया सह भार्यया ॥ १६ ॥ लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विमाने पुष्पके स्थितः ॥ १७ ॥ सांडं त्रिभुवनं भीमं सर्वतः सचराचरम् ॥ सर्वं ग्रस्तं मया दृष्टं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १८ ॥ क्षीरोदधिजले मध्ये श्वेतः शैलः समुत्थितः ॥ तस्य मूर्ध्नि ततः श्वेतश्चतुर्दंतो महागजः ॥ १९ ॥ तस्य पृष्ठे स्थितः श्रीमान्रामो राजीवलोचनः ॥ लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह भार्यया ॥ २० ॥ ततोऽन्यत्र मया दृष्टो रामो रक्तांतलोचनः ॥ आसीनः प्राङ्मुखः श्रीमानासने परमे शुभे ॥ २१ ॥ अभिषिक्तः स काकुत्स्थः सर्वदेवैर्नमस्कृतः ॥ ब्रह्मर्षीणां गणैः सर्वैः सर्वतीर्थजलेन च ॥ २२ ॥ शुक्लमाल्यांबरधरा शुक्लगंधानुलेपना ॥ सीता तत्र पृथुश्रोणी रराज जनकात्मजा ॥ २३ ॥ ततो देवाः सगंधर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ ब्रह्माणमग्रतः

कृत्वा रामं तत्र ववंदिरे ॥ २४ ॥ पुनरेव मया दृष्टो रामो रमयतां वरः ॥ विष्णुरेव स्वयं भूत्वा तस्मिन्नास्ते वरासने ॥ २५ ॥ परं ब्रह्म परं सत्यं परं ज्ञानं परं तपः ॥ परं बीजं परं क्षेत्रं परं कारणकारणम् ॥ २६ ॥ शंखचक्रधरः श्रीमान्पुंडरीकायतेक्षणः ॥ श्रीवत्सवक्षा नित्यश्रीरजय्यः शाश्वतो ध्रुवः ॥२७॥ एवंभूतो महातेजा रामः कमललोचनः ॥ सर्वलोकेश्वरः श्रीमान्नराज रघुनंदनः ॥ २८ ॥ ततो नरेंद्राः पितरो मुनींद्रा गंधर्वविद्याधरपन्नगेंद्राः ॥ कृताभिषेकं परिवार्य रामं प्रतुष्टुवुः प्रांजलयः प्रहृष्टाः ॥ २९ ॥ ततस्तु सर्वाप्सरसः प्रहृष्टा नृत्यंति गायंति समेत्य तत्र ॥ वाद्यं प्रकुर्वंति नदंति शंखा वंशाश्च वीणामुरवश्च भेर्यः ॥ ३० ॥ ततोऽन्यत्र मया दृष्टो रामः सत्यपराक्रमः ॥ शुक्लमाल्यांबरधरो लक्ष्मणेन सहागतः ॥ ३१ ॥ आरुह्य पुष्पकं दिव्यं विमानं सूर्यसंनिभम् ॥ उत्तरां दिशमालोक्य प्रस्थितः पुरुषोत्तमः ॥ ३२ ॥ एवं स्वप्ने मया दृष्टो रामो विष्णुपराक्रमः ॥ लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह वीर्यवान्

॥ ३३ ॥ नहि रामो महातेजाः शक्यो जेतुं सुरासुरैः ॥ राक्षसैर्वापि सर्वैर्वा स्वर्गः पापजनैरिव ॥३४॥ रावणश्च मया दृष्टो मुंडस्तैलसमुक्षितः ॥ रक्तवासाः पिबन्मत्तः करवीरकृतस्रजः ॥ ३५ ॥ विमानात्पुष्पकादद्य रावणः पतितः क्षितौ ॥ कृष्यमाणः स्त्रिया दृष्टो मुंडः कृष्णांबरः पुनः ॥ ३६ ॥ रथेन खरयुक्तेन रक्तमाल्यानुलेपनः ॥ पिबंस्तैलं हसन्नृत्यन्भ्रांतचित्ताकुलेंद्रियः ॥ गर्दभेन ययौ शीघ्रं दक्षिणां दिशमाश्रितः ॥ ३७ ॥ पुनरेव मया दृष्टो रावणो राक्षसेश्वरः ॥ पतितो विशिरा भूमौ गर्दभाद्भयमोहितः ॥ ३८ ॥ सहसोत्थाय संभ्रांतो भयार्तो मदविह्वलः ॥ उन्मत्तरूपो दिग्वासा दुर्वाक्यं प्रलपन्बहु ॥ ३९ ॥ दुर्गंधं दुःसहं घोरं तिमिरं नरकोपमम् ॥ मलपंकं प्रविश्याशु मग्नस्तत्र स रावणः ॥ प्रस्थितो दक्षिणामाशां प्रविष्टोऽकर्दमं ह्रदम् ॥ ४० ॥ कंठे बद्ध्वा दशग्रीवं प्रमदा रक्तवासिनी ॥ काली कर्दमलिप्तांगी दिशं याम्यां प्रकर्षति ॥ ४१ ॥ एवं तत्र मया दृष्टः कुंभकर्णो महाबलः ॥ रावणस्य सुताः सर्वे मुंडास्तैलसमुक्षिताः

॥ ४२ ॥ वराहेण दशग्रीवः शिंशुमारेण चेंद्रजित् ॥ उष्ट्रेण कुंभकर्णश्च प्रयातो दक्षिणां दिशम् ॥ ४३ ॥ एकस्तत्र मया दृष्टः श्वेतच्छत्रो विभीषणः ॥ शुक्लमाल्यांबरधरः शुक्लगंधानुलेपनः शंखदुंदुभिनिर्घोषैर्नृत्यगीतैरलंकृतः ॥ ४४ ॥ आरुह्य शैलसंकाशं मेघस्तनितनिस्वनम् ॥ चतुर्दंतं गजं दिव्यमास्ते तत्र विभीषणः ॥ चतुर्भिः सचिवैः सार्धं वैहायसमुपस्थितः ॥ ४५ ॥ समाजश्च मया दृष्टो गीतवादित्रनिःस्वनः ॥ पिबतां रक्तमाल्यानां रक्षसां रक्तवाससाम् ॥४६॥ लंका चेयं पुरी रम्या सवाजिरथकुंजरा ॥ सागरे पतिता दृष्टा भग्नगोपुरतोरणा ॥ ४७ ॥ लंका दृष्टा मया स्वप्ने रावणेनाभिरक्षिता ॥ दग्धा रामस्य दूतेन वानरेण तरस्विना ॥ ४८ ॥ पीत्वा तैलं प्रमत्ताश्च प्रहसंत्यो महास्वनाः ॥ लंकायां भस्मरूक्षायां सर्वा राक्षसयोषितः ॥ ४९ ॥ कुंभकर्णादयश्चेमे सर्वे राक्षसपुंगवाः ॥ रक्तं निवसनं गृह्य प्रविष्टा गोमयं ह्रदम् ॥ ५० ॥ अपगच्छत पश्यध्वं सीतामाप स राघवः ॥ घातयेत्परमामर्षी सर्वैः सार्धं हि राक्षसैः ॥ ५१ ॥

प्रियां बहुमतां भार्यां वनवासमनुव्रताम् ॥ भर्त्सितां तर्जितां वापि नानुमंस्यति राघवः ॥ ५२ ॥ तदलं क्रूरवाक्यैर्वः सांत्वमेवाभिधीयताम् ॥ अभियाचाम वैदेहीमेतद्धि मम रोचते ॥५३॥ यस्या ह्येवंविधः स्वप्नो दुःखितायाः प्रदृश्यते ॥ सा दुःखैर्बहुभिर्मुक्ता प्रियं प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ ५४ ॥ भर्त्सितामपि याचध्वं राक्षस्यः किंविवक्षया ॥ राघवाद्धि भयं घोरं राक्षसानामुपस्थितम् ॥ ५५ ॥ प्रणिपातप्रसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा ॥ अलमेषा परित्रातुं राक्षस्यो महतो भयात् ॥ ५६ ॥ अपि चास्या विशालाक्ष्या न किंचिदुपलक्षये ॥ विरूपमपि चांगेषु सुसूक्ष्ममपि लक्षणम् ॥ ५७ ॥ छायावैगुण्यमात्रं तु शंके दुःखमुपस्थितम् ॥ अदुःखार्हामिमां देवीं वैहायसमुपस्थिताम् ॥५८॥ अर्थसिद्धिं तु वैदेह्याः पश्याम्यहमुपस्थिताम् ॥ राक्षसेंद्रविनाशं च विजयं राघवस्य च ॥ ५९ ॥ निमित्तभूतमेतत्तु श्रोतुमस्या महत्प्रियम् ॥ दृश्यते च स्फुरच्चक्षुः पद्मपत्रमिवायतम् ॥ ६० ॥ ईषच्च हृषितो वास्या दक्षिणाया ह्यदक्षिणः ॥ अकस्मादेव

वैदेह्या बाहुरेकः प्रकंपते ॥ ६१ ॥ करेणुहस्तप्रतिमः सव्यश्चोरुरनुत्तमः ॥ वेपन्कथयतीवास्या राघवं पुरतः स्थितम् ॥६२॥ पक्षी च शाखानिलयं प्रविष्टः पुनः पुनश्चोत्तमसांत्ववादी ॥ सुस्वागतां वाचमुदीरयाणः पुनः पुनश्चोदयतीव हृष्टः ॥ ६३ ॥ ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुर्विजयहर्षिता ॥ अवोचद्यदि तत्तथ्यं भवेयं शरणं हि वः ॥ ६४ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

अष्टाविंशः सर्गः २८

सा राक्षसेंद्रस्य वचो निशम्य तद्रावणस्याप्रियमप्रियार्ता ॥ सीता वितत्रास यथा वनांते सिंहाभिपन्ना गजराजकन्या ॥१॥ सा राक्षसीमध्यगता च भीरुर्वाग्भिर्भृशं रावणतर्जिता च ॥ कांतारमध्ये विजने विसृष्टा बालेव कन्या विल-

लाप सीता ॥ २ ॥ सत्यं बतेदं प्रवदंति लोके नाकालमृत्युर्भवतीति संतः ॥ यत्राहमेवं परिभर्त्स्यमाना जीवामि यस्मात्क्षणमप्यपुण्या ॥ ३ ॥ सुखाद्विहीनं बहुदुःखपूर्णमिदं तु नूनं हृदयं स्थिरं मे ॥ विदीर्यते यन्न सहस्रधाद्य वज्राहतं शृंगमिवाचलस्य ॥ ४ ॥ नैवास्ति नूनं मम दोषमत्र वध्याहमस्याप्रियदर्शनस्य ॥ भावं न चास्याहमनुप्रदातुमलं द्विजो मंत्रमिवाद्विजाय ॥५॥ तस्मिन्ननागच्छति लोकनाथे गर्भस्य जन्तोरिव शल्यकृन्तः । नूनं ममांगान्यचिरादनार्यः शरैः शितैश्छेत्स्यति राक्षसेंद्रः ॥ तस्मिन्ननागच्छति लोकनाथे गर्भस्य जंतोरिव शल्यकृंतः ॥ ६ ॥ दुःखं बतेदं ननु दुःखिताया मासौ चिरायाभिगमिष्यतो द्वौ ॥ बद्धस्य वध्यस्य यथा निशांते राजोपरोधादिव तस्करस्य ॥ ७ ॥ हा राम हा लक्ष्मण हा सुमित्रे हा राममातः सह मे जनन्यः ॥ एषा विपद्याम्यहमल्प-भाग्या महार्णवे नौरिव मूढवाता ॥ ८ ॥ तरस्विनौ धारयता मृगस्य सत्त्वेन रूपं मनुजेंद्रपुत्रौ ॥ नूनं विशस्तौ मम कारणात्तौ सिंहर्षभौ द्वाविव वैद्युतेन

॥९॥ नूनं स कालो मृगरूपधारी मामल्पभाग्यां लुलुभे तदानीम् ॥ यत्रार्यपुत्रौ विससर्ज मूढा रामानुजं लक्ष्मणपूर्वजं च ॥ १० ॥ हा राम सत्यव्रत दीर्घबाहो हा पूर्णचंद्रप्रतिमानवक्त्र ॥ हा जीवलोकस्य हितः प्रियश्च वध्यां न मां वेत्सि हि राक्षसानाम् ॥ ११ ॥ अनन्यदेवत्वमियं क्षमा च भूमौ च शय्या नियमश्च धर्मे ॥ पतिव्रतात्वं विफलं ममेदं कृतं कृतघ्नेष्विव मानुषाणाम् ॥ १२ ॥ मोघं हि धर्मश्चरितो मयायं तथैकपत्नीत्वमिदं निरर्थकम् ॥ या त्वां न पश्यामि कृशा विवर्णा हीना त्वया संगमने निराशा ॥ १३ ॥ पितुर्निदेशं नियमेन कृत्वा वनान्निवृत्तश्चरितव्रतश्च ॥ स्त्रीभिस्तु मन्ये विपुलेक्षणाभिः संरंस्यसे वीतभयः कृतार्थः ॥ १४ ॥ अहं तु राम त्वयि जातकामा चिरं विनाशाय निबद्धभावा ॥ मोघं चरित्वाथ तपो व्रतं च त्यक्ष्यामि धिग्जीवितमल्पभाग्याम् ॥ १५ ॥ संजीवितं क्षिप्रमहं त्यजेयं विषेण शस्त्रेण शितेन वापि ॥ विषस्य दाता न तु मेऽस्ति कश्चिच्छस्त्रस्य वा वेश्मनि राक्षसस्य ॥ १६ ॥ शोकाभितप्ता बहुधा

विचिंत्य सीताथ वेणीग्रथनं गृहीत्वा ॥ उद्बध्य वेण्युद्ग्रथनेन शीघ्रमहं गमिष्यामि यमस्य मूलम् ॥ १७ ॥ इतीव देवी बहुधा विलप्य सर्वात्मना राममनुस्मरंती ॥ प्रवेपमाना परिशुष्कवक्त्रा नगोत्तमं पुष्पितमाससाद ॥ १८ ॥ उपस्थिता सा मृदुसर्वगात्री शाखां गृहीत्वा च नगस्य तस्य ॥ १९ ॥ तस्यास्तु रामं परिचिंतयंत्या रामानुजं स्वं च कुलं शुभांग्याः ॥ तस्या विशोकानि तदा बहूनि धैर्यार्जितानि प्रवराणि लोके ॥ प्रादुर्निमित्तानि तदा बभूवुः पुरापि सिद्धान्युपलक्षितानि ॥ २० ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडेऽष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

एकोनत्रिंशः सर्गः २९

तथागतां तां व्यथितामनिंदितां व्यतीतहर्षां परिदीनमानसाम् ॥ शुभां निमित्तानि शुभानि भेजिरे नरं श्रिया जुष्टमिवोपसेविनः ॥ १ ॥ तस्याः शुभं

वाममरालपक्ष्मराजीवृतं कृष्णविशालशुक्लम् ॥ प्रास्पंदतैकं नयनं सुकेश्या मीनाहतं पद्ममिवाभिताम्रम् ॥२॥ भुजश्च चार्वंचितवृत्तपीनः परार्ध्यकालागुरुचंदनार्हः ॥ अनुत्तमेनाध्युषितः प्रियेण चिरेण वामः समवेपताशु ॥ ३ ॥ गजेंद्रहस्तप्रतिमश्च पीनस्तयोर्द्वयोः संहतयोस्तु जातः ॥ प्रस्पंदमानः पुनरूरुरस्या रामं पुरस्तात्स्थितमाचचक्षे ॥ ४ ॥ शुभं पुनर्हेमसमानवर्णमीषद्रजोध्वस्तमिवातुलाक्ष्याः ॥ वासः स्थितायाः शिखराग्रदंत्याः किंचित्परिस्रंसत चारुगात्र्याः ॥ ५ ॥ एतैर्निमित्तैरपरैश्च सुभ्रूः संचोदिता प्रागपि साधुसिद्धैः ॥ वातातपक्लांतमिव प्रनष्टं वर्षेण बीजं प्रतिसंजहर्ष ॥ ६ ॥ तस्याः पुनर्बिंबफलोपमोष्ठं स्वक्षिभ्रुकेशांतमरालपक्ष्म ॥ वक्त्रं बभासे सितशुक्लदंष्ट्रं राहोर्मुखाच्चंद्र इव प्रमुक्तः ॥ ७ ॥ सा वीतशोका व्यपनीततंद्रा शांतज्वरा हर्षविबुद्धसत्त्वा ॥ अशोभतार्या वदनेन शुक्ले शीतांशुना रात्रिरिवोदितेन ॥ ८ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

त्रिंशः सर्गः ३०

हनुमानपि विक्रांतः सर्वं शुश्राव तत्त्वतः ॥ सीतायास्त्रिजटायाश्च राक्षसीनां च गर्जितम् ॥१॥ अवेक्षमाणस्तां देवीं देवतामिव नंदने ॥ ततो बहुविधां चिंतां चिंतयामास वानरः ॥ २ ॥ यां कपीनां सहस्राणि सुबहून्ययुतानि च ॥ दिक्षु सर्वासु मार्गंते सेयमासादिता मया ॥ ३ ॥ चारेण तु सुयुक्तेन शत्रोः शक्तिमवेक्षता ॥ गूढेन चरता तावदवेक्षितमिदं मया ॥४॥ राक्षसानां विशेषश्च पुरी चेयं निरीक्षिता ॥ राक्षसाधिपतेरस्य प्रभावो रावणस्य च ॥ ५ ॥ यथा तस्याप्रमेयस्य सर्वसत्त्वदयावतः ॥ समाश्वासयितुं भार्यां पतिदर्शनकांक्षिणीम् ॥६॥ अहमाश्वासयाम्येनां पूर्णचंद्रनिभाननाम् ॥ अदृष्टदुःखां दुःखस्य नह्यंतमधिगच्छतीम् ॥७॥ यदि ह्यहं सतीमेनां शोकोपहतचेतनाम् ॥ अनाश्वास्य गमिष्यामि दोषवद्गमनं भवेत् ॥८॥ गते हि मयि तत्रेयं राजपुत्री यशस्विनी ॥ परित्राणमप-

श्रयंती जानकी जीवितं त्यजेत् ॥९॥ यथा च स महाबाहुः पूर्णचंद्रनिभाननः ॥ समाश्वासयितुं न्याय्यः सीतादर्शनलालसः ॥ १० ॥ निशाचरीणां प्रत्यक्षमक्षमं चाभिभाषणम् ॥ कथं नु खलु कर्तव्यमिदं कृच्छ्रगतो ह्यहम् ॥ ११ ॥ अनेन रात्रिशेषेण यदि नाश्वास्यते मया ॥ सर्वथा नास्ति संदेहः परित्यक्ष्यति जीवितम् ॥१२॥ रामश्च यदि पृच्छेन्मां किं मां सीताब्रवीद्वचः ॥ किमहं तं प्रतिब्रूयामसंभाष्य सुमध्यमाम् ॥ १३ ॥ सीतासंदेशरहितं मामितस्त्वरया गतम् ॥ निर्दहेदपि काकुत्स्थः क्रोधतीव्रेण चक्षुषा ॥ १४ ॥ यदि वोद्योजयिष्यामि भर्तारं रामकारणात् ॥ व्यर्थमागमनं तस्य ससैन्यस्य भविष्यति ॥१५॥ अंतरं त्वहमासाद्य राक्षसीनामवस्थितः ॥ शनैराश्वासयाम्यद्य संतापबहुलामिमाम् ॥ १६ ॥ अहं ह्यतितनुश्चैव वानरश्च विशेषतः ॥ वाचं चोदाहरिष्यामि मानुषीमिह संस्कृताम् ॥१७॥ यदि वाचं प्रदास्यामि द्विजातिरिव संस्कृताम् ॥ रावणं मन्यमाना मां सीता भीता भविष्यति ॥ वानरस्य विशेषेण कथं स्यादिह भाषणम्

॥ १८ ॥ अवश्यमेव वक्तव्यं मानुषं वाक्यमर्थवत् ॥ मया सांत्वयितुं शक्या नान्यथेयमनिंदिता ॥१९॥ सेयमालोक्य मे रूपं जानकी भाषितं तथा ॥ रक्षोभिस्त्रासिता पूर्वं भूयस्त्रासमुपैष्यति ॥२०॥ ततो जातपरित्रासा शब्दं कुर्यान्मनस्विनी ॥ जानाना मां विशालाक्षी रावणं कामरूपिणम् ॥२१॥ सीतया च कृते शब्दे सहसा राक्षसीगणः ॥ नानाप्रहरणो घोरः समेयादंतकोपमः ॥२२॥ ततो मां संपरिक्षिप्य सर्वतो विकृताननाः ॥ वधे च ग्रहणे चैव कुर्युर्यत्नं महाबलाः ॥२३॥ तं मां शाखाः प्रशाखाश्च स्कंधांश्चोत्तमशाखिनाम् ॥ दृष्ट्वा च परिधावंतं भवेयुर्भयशंकिताः ॥ २४ ॥ मम रूपं च संप्रेक्ष्य वने विचरतो महत् ॥ राक्षस्यो भयवित्रस्ता भवेयुर्विकृतस्वराः ॥ २५ ॥ ततः कुर्युः समाह्वानं राक्षस्यो रक्षसामपि ॥ राक्षसेंद्रनियुक्तानां राक्षसेंद्रनिवेशने ॥ २६ ॥ ते शूलशरनिस्त्रिंशविविधायुधपाणयः ॥ आपतेयुर्विमर्देऽस्मिन्वेगेनोद्वेगकारणात् ॥ २७ ॥ संरुद्धस्तैस्तु परितो विधमन्रक्षसां बलम् ॥ शक्नुयां न तु संप्राप्तुं परं पारं महोदधेः॥ २८ ॥

मां वा गृह्णीयुरावृत्य बहवः शीघ्रकारिणः ॥ स्यादियं चागृहीतार्था मम च ग्रहणं भवेत् ॥ २९ ॥ हिंसाभिरुचयो हिंस्युरिमां वा जनकात्मजाम् ॥ विपन्नं स्यात्ततः कार्यं रामसुग्रीवयोरिदम् ॥ ३० ॥ उद्देशे नष्टमार्गेऽस्मिन्राक्षसैः परिवारिते ॥ सागरेण परिक्षिप्ते गुप्ते वसति जानकी ॥३१॥ विशस्ते वा गृहीते वा रक्षोभिर्मयि संयुगे ॥ नान्यं पश्यामि रामस्य सहायं कार्यसाधने ॥३२ ॥ विमृशंश्च न पश्यामि यो हते मयि वानरः ॥ शतयोजनविस्तीर्णं लंघयेत महोदधिम् ॥३३॥ कामं हंतुं समर्थोऽस्मि सहस्राण्यपि रक्षसाम् ॥ न तु शक्ष्याम्यहं प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥ ३४ ॥ असत्यानि च युद्धानि संशयो मे न रोचते ॥ कश्च निःसंशयं कार्यं कुर्यात्प्राज्ञः ससंशयम् ॥३५॥ एष दोषो महान्हि स्यान्मम सीताभिभाषणे ॥ प्राणत्यागश्च वैदेह्या भवेदनभिभाषणे ॥ ३६ ॥ भूताश्चार्था विपद्यंते देशकालविरोधिताः ॥ विक्लवं दूतमासाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥३७॥ अर्थानर्थांतरे बुद्धिर्निश्चितापि न शोभते ॥ घातयंति हि कार्याणि दूताः

पंडितमानिनः ॥ ३८ ॥ न विनश्येत्कथं कार्यं वैक्लव्यं न कथं मम ॥ लंघनं च समुद्रस्य कथं नु न वृथा भवेत् ॥३९॥ कथं नु खलु वाक्यं मे शृणुयान्नोद्विजेत च ॥ इति संचिंत्य हनुमांश्चकार मतिमान्मतिम् ॥ ४० ॥ राममक्लिष्टकर्माणं स्वबंधुमनुकीर्तयन् ॥ नैनामुद्वेजयिष्यामि तद्बंधुगतचेतनाम् ॥४१॥ इक्ष्वाकूणां वरिष्ठस्य रामस्य विदितात्मनः ॥ शुभानि धर्मयुक्तानि वचनानि समर्पयन् ॥४२॥ श्रावयिष्यामि सर्वाणि मधुरां प्रब्रुवन्गिरम् ॥ श्रद्धास्यति यथा हीयं तथा सर्वं समादधे ॥४३॥ इति स बहुविधं महानुभावो जगतिपतेः प्रमदामवेक्षमाणः ॥ मधुरमवितथं जगाद वाक्यं द्रुमविटपांतरमास्थितो हनूमान् ॥ ४४ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

एकत्रिंशः सर्गः ३१

एवं बहुविधां चिंतां चिंतयित्वा महाकपिः ॥ संश्रवे मधुरं वाक्यं वैदेह्या व्याजहार ह ॥ १ ॥ राजा दशरथो नाम रथकुंजरवाजिमान् ॥ पुण्यशीलो महाकीर्तिरिक्ष्वाकूणां महायशाः ॥२॥ राजर्षीणां गुणश्रेष्ठस्तपसा चर्षिभिः समः ॥ चक्रवर्तिकुले जातः पुरंदरसमो बले ॥ ३ ॥ अहिंसारतिरक्षुद्रो घृणी सत्यपराक्रमः ॥ मुख्यस्येक्ष्वाकुवंशस्य लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मिवर्धनः ॥ ४ ॥ पार्थिवव्यंजनैर्युक्तः पृथुश्रीः पार्थिवर्षभः ॥ पृथिव्यां चतुरंतायां विश्रुतः सुखदः सुखी ॥ ५ ॥ तस्य पुत्रः प्रियो ज्येष्ठस्ताराधिपनिभाननः ॥ रामो नाम विशेषज्ञः श्रेष्ठः सर्वधनुष्मताम् ॥ ६ ॥ रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य स्वजनस्य च रक्षिता ॥ रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य च परंतपः ॥ ७ ॥ तस्य सत्याभिसंधस्य वृद्धस्य वचनात्पितुः ॥ सभार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्रव्राजितो वनम् ॥ ८ ॥ तेन तत्र महारण्ये मृगयां परि-

धावता ॥ राक्षसा निहताः शूरा बहवः कामरूपिणः ॥ ९ ॥ जनस्थानवधं श्रुत्वा निहतौ खरदूषणौ ॥ ततस्त्वमर्षापहृता जानकी रावणेन तु ॥ वंचयित्वा वने रामं मृगरूपेण मायया ॥ १० ॥ स मार्गमाणस्तां देवीं रामः सीतामनिंदिताम् ॥ आससाद वने मित्रं सुग्रीवं नाम वानरम् ॥ ११ ॥ ततः स वालिनं हत्वा रामः परपुरंजयः ॥ प्रायच्छत्कपिराज्यं च सुग्रीवाय महात्मने ॥१२॥ सुग्रीवेणाभिसंदिष्टा हरयः कामरूपिणः ॥ दिक्षु सर्वासु तां देवीं विचिन्वंति सहस्रशः ॥१३॥ अहं संपातिवचनाच्छतयोजनमायतम् ॥ तस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः समुद्रं वेगवान्प्लुतः ॥ १४ ॥ यथारूपां यथावर्णां यथालक्ष्मवतीं च ताम् ॥ अश्रौषं राघवस्याहं सेयमासादिता मया ॥ १५ ॥ विररामैवमुक्त्वासौ वाचं वानरपुंगवः ॥ जानकी चापि तच्छ्रुत्वा विस्मयं परमं गता ॥ १६ ॥ ततः सा वक्रकेशान्तं सुकेशी केशसंवृतम् ॥ उन्नम्य वदनं भीरुः शिंशपामन्ववैक्षत ॥१७॥ निशम्य सीता वचनं कपेश्च दिशश्च सर्वाः प्रदिशश्च वीक्ष्य ॥ स्वयं प्रहर्षं परमं

जगाम सर्वात्मना राममनुस्मरंती ॥ १८ ॥ सा तिर्यगूर्ध्वं च तथा ह्यधस्तान्निरीक्षमाणा तमचिंत्यबुद्धिम् ॥ ददर्श पिंगाधिपतेरमात्यं वातात्मजं सूर्यमिवोदयस्थम् ॥ १९ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांड एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

द्वात्रिंशः सर्गः ३२

ततः शाखांतरे लीनं दृष्ट्वा चलितमानसा ॥ वेष्टितार्जुनवस्त्रं तं विद्युत्संघातपिंगलम् ॥१॥ सा ददर्श कपिं तत्र प्रश्रितं प्रियवादिनम् ॥ फुल्लाशोकोत्कराभासं तप्तचामीकरेक्षणम् ॥ २ ॥ साथ दृष्ट्वा हरिश्रेष्ठं विनीतवदवस्थितम् ॥ मैथिली चिंतयामास विस्मयं परमं गता ॥३॥ अहो भीममिदं रूपं वानरस्य दुरासदम् ॥ दुर्निरीक्ष्यमिति मत्वा पुनरेव मुमोह सा ॥ ४ ॥ विललाप भृशं सीता करुणं

भयमोहिता ॥ राम रामेति दुःखार्ता लक्ष्मणेति च भामिनी ॥ ५ ॥ रुरोद सहसा सीता मंदमंदस्वरा सती ॥६॥ साथ दृष्ट्वा हरिश्रेष्ठं विनीतवदुपस्थितम् ॥ मैथिली चिंतयामास स्वप्नोऽयमिति भामिनी ॥७॥ सा वीक्षमाणा पृथुभग्नवक्त्रं शाखामृगेंद्रस्य यथोक्तकारम् ॥ ददर्श पिंगप्रवरं महार्हं वातात्मजं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ॥ ८ ॥ सा तं समीक्ष्यैव भृशं विसंज्ञा गतासुकल्पेव बभूव सीता ॥ चिरेण संज्ञां प्रतिलभ्य चैवं विचिंतयामास विशालनेत्रा ॥ ९ ॥ स्वप्ने मयायं विकृतोऽद्य दृष्टः शाखामृगः शास्त्रगणैर्निषिद्धः ॥ स्वस्त्यस्तु रामाय सलक्ष्मणाय तथा पितुर्मे जनकस्य राज्ञः ॥ १० ॥ स्वप्नो हि नायं नहि मेऽस्ति निद्रा शोकेन दुःखेन च पीडितायाः ॥ सुखं हि मे नास्ति यतो विहीना तेनेंदुपूर्णप्रतिमाननेन ॥ ११ ॥ रामेति रामेति सदैव बुद्ध्या विचिंत्य वाचा ब्रुवती तमेव ॥ तस्यानुरूपां च कथां तदर्थामेवं प्रपश्यामि तथा शृणोमि ॥ १२ ॥ अहं हि तस्याद्य मनोभवेन संपीडिता तद्गतसर्वभावा ॥ विचिंतयंती सततं

तमेव तथैव पश्यामि तथा शृणोमि ॥ १३ ॥ मनोरथः स्यादिति चिंतयामि तथापि बुध्यापि वितर्कयामि ॥ किं कारणं तस्य हि नास्ति रूपं सुव्यक्तरूपश्च वदत्ययं माम् ॥१४॥ नमोऽस्तु वाचस्पतये सवज्रिणे स्वयंभुवे चैव हुताशनाय ॥ अनेन चोक्तं यदिदं ममाग्रतो वनौकसा तच्च तथास्तु नान्यथा ॥ १५ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

त्रयस्त्रिंशः सर्गः ३३

सोऽवतीर्य द्रुमात्तस्माद्विद्रुमप्रतिमाननः ॥ विनीतवेषः कृपणः प्रणिपत्योपसृत्य च ॥ १ ॥ तामब्रवीन्महातेजा हनूमान्मारुतात्मजः ॥ शिरस्यंजलिमाधाय सीतां मधुरया गिरा ॥ २ ॥ का नु पद्मपलाशाक्षि क्लिष्टकौशेयवासिनि ॥ द्रुमस्य शाखामालंब्य तिष्ठसि त्वमनिंदिता ॥ ३ ॥ किमर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति

शोकजम् ॥ पुंडरीकपलाशाभ्यां विप्रकीर्णमिवोदकम् ॥ ४ ॥ सुराणामसुराणां च नागगंधर्वरक्षसाम् ॥ यक्षाणां किन्नराणां च का त्वं भवसि शोभने ॥ ५ ॥ का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा वरानने ॥ वसूनां वा वरारोहे देवता प्रतिभासि मे ॥ ६ ॥ किं नु चंद्रमसा हीना पतिता विबुधालयात् ॥ रोहिणी ज्योतिषां श्रेष्ठा श्रेष्ठसर्वगुणाधिका ॥ का त्वं भवसि कल्याणि त्वमनिंदितलोचने ॥ ७ ॥ कोपाद्वा यदि वा मोहाद्भर्तारमसितेक्षणे ॥ वसिष्ठं कोपयित्वा त्वं वासि कल्याण्यरुंधती ॥८॥ को नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते सुमध्यमे ॥ अस्माल्लोकादमुं लोकं गतं त्वमनुशोचसि ॥ ९ ॥ रोदनादतिनिःश्वासाद्भूमिसंस्पर्शनादपि ॥ न त्वा देवीमहं मन्ये राज्ञः संज्ञावधारणात् ॥ १० ॥ व्यंजनानि हि ते यानि लक्षणानि च लक्षये ॥ महिषी भूमिपालस्य राजकन्या च मे मता ॥ ११ ॥ रावणेन जनस्थानाद्बलात्प्रमथिता यदि ॥ सीता त्वमसि भद्रं ते तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥१२॥ यथा हि तव वै दैन्यं रूपं चाप्रतिमानुषम् ॥ तपसा

चान्वितो वेदस्त्वं राममहिषी ध्रुवम् ॥ १३ ॥ सा तस्य वचनं श्रुत्वा रामकीर्तनहर्षिता ॥ उवाच वाक्यं वैदेही हनूमंतं द्रुमाश्रितम् ॥ १४ ॥ पृथिव्यां राजसिंहानां मुख्यस्य विदितात्मनः ॥ स्नुषा दशरथस्याहं शत्रुसैन्यप्रणाशिनः ॥ १५ ॥ दुहिता जनकस्याहं वैदेहस्य महात्मनः ॥ सीतेति नाम्ना चोक्ताहं भार्या रामस्य धीमतः ॥ १६ ॥ समा द्वादश तत्राहं राघवस्य निवेशने ॥ भुंजाना मानुषान्भोगान्सर्वकामसमृद्धिनी ॥ १७ ॥ ततस्त्रयोदशे वर्षे राज्येनेक्ष्वाकुनंदनम् ॥ अभिषेचयितुं राजा सोपाध्यायः प्रचक्रमे ॥१८॥ तस्मिन्संभ्रियमाणे तु राघवस्याभिषेचने ॥ कैकयी नाम भर्तारमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १९ ॥ न पिबेयं न खादेयं प्रत्यहं मम भोजनम् ॥ एष मे जीवितस्यांतो रामो यद्यभिषिच्यते ॥२०॥ यत्तदुक्तं त्वया वाक्यं प्रीत्या नृपतिसत्तम ॥ तच्चेन्न वितथं कार्यं वनं गच्छतु राघवः ॥ २१ ॥ स राजा सत्यवाग्देव्या वरदानमनुस्मरन् ॥ मुमोह वचनं श्रुत्वा कैकेय्याः क्रूरमप्रियम् ॥२२॥ ततस्तु स्थविरो राजा सत्यधर्मे व्यवस्थितः ॥

ज्येष्ठं यशस्विनं पुत्रं रुदन्राज्यमयाचत ॥२३॥ स पितुर्वचनं श्रीमानभिषेकात्परं प्रियम् ॥ मनसा पूर्वमासाद्य वाचा प्रतिगृहीतवान् ॥ २४ ॥ दद्यान्न प्रतिगृह्णीयान्न ब्रूयात्किंचिदप्रियम् ॥ अपि जीवितहेतोर्हि रामः सत्यपराक्रमः ॥ २५ ॥ स विहायोत्तरीयाणि महार्हाणि महायशाः ॥ विसृज्य मनसा राज्यं जनन्यै मां समादिशत् ॥ २६ ॥ साहं तस्याग्रतस्तूर्णं प्रस्थिता वनचारिणी ॥ नहि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गेऽपि रोचते ॥ २७ ॥ प्रागेव तु महाभागः सौमित्रिर्मित्रनंदनः ॥ पूर्वजस्यानुयात्रार्थे द्रुमचीरैरलंकृतः ॥ २८ ॥ ते वयं भर्तुरादेशं बहुमान्य दृढव्रताः ॥ प्रविष्टाः स्म पुराऽदृष्टं वनं गंभीरदर्शनम् ॥ २९ ॥ वसतो दंडकारण्ये तस्याहममितौजसः ॥ रक्षसापहृता भार्या रावणेन दुरात्मना ॥ ३० ॥ द्वौ मासौ तेन मे कालो जीवितानुग्रहः कृतः ॥ ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां ततस्त्यक्ष्यामि जीवितम् ॥ ३१ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

चतुस्त्रिंशः सर्गः ३४

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनुमान् हरिपुंगवः ॥ दुःखाद्दुःखाभिभूतायाः सांत्वमु-
त्तरमब्रवीत् ॥ १ ॥ अहं रामस्य संदेशाद्देवि दूतस्तवागतः ॥ वैदेहि कुशली
रामः स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥ २ ॥ यो ब्राह्ममस्त्रं वेदांश्च वेद वेदविदां वरः ॥
स त्वां दाशरथी रामो देवि कौशलमब्रवीत् ॥३॥ लक्ष्मणश्च महातेजा भर्तुस्ते-
ऽनुचरः प्रियः ॥ कृतवाञ्छोकसंतप्तः शिरसा तेऽभिवादनम् ॥ ४ ॥ सा तयोः
कुशलं देवी निशम्य नरसिंहयोः ॥ प्रति संहृष्टसर्वांगी हनूमंतमथाब्रवीत्
॥५॥ कल्याणी बत गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति माम् ॥ एति जीवंतमानंदो नरं
वर्षशतादपि ॥ ६ ॥ तयोः समागमे तस्मिन्प्रीतिरुत्पादिताद्भुता ॥ परस्परेण
चालापं विश्वस्तौ तौ प्रचक्रतुः ॥७॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनुमान्मारुतात्मजः ॥
सीतायाः शोकतप्तायाः समीपमुपचक्रमे ॥ ८ ॥ यथा यथा समीपं स हनूमानु-

पसर्पति ॥ तथा तथा रावणं सा तं सीता परिशंकते ॥ ९ ॥ अहो धिक्धिक् कृतमिदं कथितं हि यदस्य मे ॥ रूपांतरमुपागम्य स एवायं हि रावणः ॥ १० ॥ तामशोकस्य शाखां तु विमुक्त्वा शोककर्शिता ॥ तस्यामेवानवद्यांगी धरण्यां समुपाविशत् ॥ ११ ॥ हनूमानपि दुःखार्तस्तां दृष्ट्वा भयमोहिताम् ॥ अवंदत महाबाहुस्ततस्तां जनकात्मजाम् ॥ सा चैनं भयसंत्रस्ता भूयो नैनमुदैक्षत ॥ १२ ॥ तं दृष्ट्वा वंदमानं च सीता शशिनिभानना ॥ अब्रवीद्दीर्घमुच्छ्वस्य वानरं मधुरस्वरा ॥ १३ ॥ मायां प्रविष्टो मायावी यदि त्वं रावणः स्वयम् ॥ उत्पादयसि मे भूयः संतापं तन्न शोभनम् ॥ १४ ॥ स्वं परित्यज्य रूपं यः परिव्राजकरूपवान् ॥ जनस्थाने मया दृष्टस्त्वं स एवासि रावणः ॥ १५ ॥ उपवासकृशां दीनां कामरूप निशाचर ॥ संतापयसि मां भूयः संतापं तन्न शोभनम् ॥ १६ ॥ अथवा नैतदेवं हि यन्मया परिशंकितम् ॥ मनसो हि मम प्रीतिरुत्पन्ना तव दर्शनात् ॥ १७ ॥ यदि रामस्य दूतस्त्वमागतो भद्रमस्तु ते ॥ पृच्छामि त्वां

हरिश्रेष्ठ प्रिया रामकथा हि मे ॥ १८ ॥ गुणान् रामस्य कथय प्रियस्य मम वानर ॥ चित्तं हरसि मे सौम्य नदीकूलं यथा रयः ॥ १९ ॥ अहो स्वप्नस्य सुखता याहमेव चिराहृता ॥ प्रेषितं नाम पश्यामि राघवेण वनौकसम् ॥ २० ॥ स्वप्नेऽपि यद्यहं वीरं राघवं सहलक्ष्मणम् ॥ पश्येयं नावसीदेयं स्वप्नोऽपि मम मत्सरी ॥ २१ ॥ नाहं स्वप्नमिमं मन्ये स्वप्ने दृष्ट्वा हि वानरम् ॥ न शक्योऽभ्युदयः प्राप्तुं प्राप्तश्चाभ्युदयो मम ॥२२॥ किं नु स्याच्चित्तमोहोऽयं भवेद्वातगतिस्त्वियम् ॥ उन्मादजो विकारो वा स्यादियं मृगतृष्णिका ॥ २३ ॥ अथवा नायमुन्मादो मोहोऽप्युन्मादलक्षणः ॥ संबुध्ये चाहमात्मानमिमं चापि वनौकसम् ॥ २४ ॥ इत्येवं बहुधा सीता संप्रधार्य बलाबलम् ॥ रक्षसां कामरूपत्वान्मेने तं राक्षसाधिपम् ॥ २५ ॥ एतां बुद्धिं तदा कृत्वा सीता सा तनुमध्यमा ॥ न प्रतिव्याजहाराथ वानरं जनकात्मजा ॥ २६ ॥ सीताया निश्चितं बुद्ध्वा हनूमान्मारुतात्मजः ॥ श्रोत्रानुकूलैर्वचनैस्तदा तां संप्रहर्षयन् ॥ २७ ॥

आदित्य इव तेजस्वी लोककांतः शशी यथा ॥ राजा सर्वस्य लोकस्य देवो वैश्रवणो यथा ॥ २८ ॥ विक्रमेणोपपन्नश्च यथा विष्णुर्महायशाः ॥ सत्यवादी मधुरवाग्देवो वाचस्पतिर्यथा ॥ २९ ॥ रूपवान्सुभगः श्रीमान्कंदर्प इव मूर्तिमान् ॥ स्थानक्रोधे प्रहर्ता च श्रेष्ठो लोके महारथः ॥ ३० ॥ बाहुच्छायामवष्टब्धो यस्य लोको महात्मनः ॥ ३१ ॥ अपकृष्याश्रमपदान्मृगरूपेण राघवम् ॥ शून्ये येनापनीतासि तस्य द्रक्ष्यसि तत्फलम् ॥३२॥ अचिराद्रावणं संख्ये यो वधिष्यति वीर्यवान् ॥ क्रोधप्रमुक्तैरिषुभिर्ज्वलद्भिरिव पावकैः ॥ ३३ ॥ तेनाहं प्रेषितो दूतस्त्वत्सकाशमिहागतः ॥ त्वद्वियोगेन दुःखार्तः स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥३४॥ लक्ष्मणश्च महातेजाः सुमित्रानंदवर्धनः ॥ अभिवाद्य महाबाहुः स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥ ३५ ॥ रामस्य च सखा देवि सुग्रीवो नाम वानरः ॥ राजा वानरमुख्यानां स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ नित्यं स्मरति ते रामः ससुग्रीवः सलक्ष्मणः ॥ दिष्ट्या जीवसि वैदेहि राक्षसीवशमागता ॥ ३७ ॥ अचिराद्रक्ष्यसे

रामं लक्ष्मणं च महारथम् ॥ मध्ये वानरकोटीनां सुग्रीवं चामितौजसम् ॥३८॥ अहं सुग्रीवसचिवो हनूमान्नाम वानरः ॥ प्रविष्टो नगरीं लंकां लंघयित्वा महोदधिम् ॥३९॥ कृत्वा मूर्ध्नि पदन्यासं रावणस्य दुरात्मनः ॥ त्वां द्रष्टुमुपयातोऽहं समाश्रित्य पराक्रमम् ॥४०॥ नाहमस्मि तथा देवि यथा मामवगच्छसि ॥ विशंका त्यज्यतामेषा श्रद्धत्स्व वदतो मम ॥ ४१ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

पंचत्रिंशः सर्गः ३५

तां तु रामकथां श्रुत्वा वैदेही वानरर्षभात् ॥ उवाच वचनं सांत्वमिदं मधुरया गिरा ॥ १ ॥ क्व ते रामेण संसर्गः कथं जानासि लक्ष्मणम् ॥ वानराणां नराणां च कथमासीत्समागमः ॥ २ ॥ यानि रामस्य चिह्नानि लक्ष्मणस्य च

वानर ॥ तानि भूयः समाचक्ष्व न मां शोकः समाविशेत् ॥ ३ ॥ कीदृशं तस्य संस्थानं रूपं तस्य च कीदृशम् ॥ कथमूरू कथं बाहू लक्ष्मणस्य च शंस मे ॥ ४ ॥ एवमुक्तस्तु वैदेह्या हनूमान्मारुतात्मजः ॥ ततो रामं यथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ५ ॥ जानंती बत दिष्ट्या मां वैदेहि परिपृच्छसि ॥ भर्तुः कमलपत्राक्षि संस्थानं लक्ष्मणस्य च ॥६॥ यानि रामस्य चिह्नानि लक्ष्मणस्य च यानि वै ॥ लक्षितानि विशालाक्षि वदतः शृणु तानि मे ॥ ७ ॥ रामः कमलपत्राक्षः सर्वभूतमनोहरः ॥ रूपदाक्षिण्यसंपन्नः प्रसूतो जनकात्मजे ॥ ८ ॥ तेजसादित्यसंकाशः क्षमया पृथिवीसमः ॥ बृहस्पतिसमो बुद्ध्या यशसा वासवोपमः ॥९॥ रक्षिता जीवलोकस्य स्वजनस्य च रक्षिता ॥ रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य धर्मस्य च परंतपः ॥ १० ॥ रामो भामिनि लोकस्य चातुर्वर्ण्यस्य रक्षिता ॥ मर्यादानां च लोकस्य कर्ता कारयिता च सः ॥ ११ ॥ अर्चिष्मानर्चितोऽत्यर्थं ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ॥ साधूनामुपकारज्ञः प्रचारज्ञश्च कर्मणाम् ॥ १२ ॥ राजनीत्यां

विनीतश्च ब्राह्मणानामुपासकः ॥ ज्ञानवाञ्शीलसंपन्नो विनीतश्च परंतपः ॥ १३ ॥ यजुर्वेदविनीतश्च वेदविद्भिः सुपूजितः ॥ धनुर्वेदे च वेदे च वेदांगेषु च निष्ठितः ॥१४॥ विपुलांसो महाबाहुः कंबुग्रीवः शुभाननः ॥ गूढजत्रुः सुताम्राक्षो रामो देवि जनैः श्रुतः ॥ १५ ॥ दुंदुभिस्वननिर्घोषः स्निग्धवर्णः प्रतापवान् ॥ समश्च सुविभक्तांगो वर्णं श्यामं समाश्रितः ॥ १६ ॥ त्रिस्थिरस्त्रिप्रलंबश्च त्रिसमस्त्रिषु चोन्नतः ॥ त्रिताम्रस्त्रिषु च स्निग्धो गंभीरस्त्रिषु नित्यशः ॥१७॥ त्रिवलीमांस्त्र्यवनतश्चतुर्व्यंगस्त्रिशीर्षवान् ॥ चतुष्कलश्चतुर्लेखश्चतुष्किष्कुश्चतुःसमः ॥ १८ ॥ चतुर्दशसमद्वंद्वश्चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्गतिः ॥ महोष्ठहनुनासश्च पंचस्निग्धोऽष्टवंशवान् ॥ १९ ॥ दशपद्मो दशबृहत्त्रिभिर्व्याप्तो द्विशुक्लवान् ॥ षडुन्नतो नवतनुस्त्रिभिर्व्याप्नोति राघवः ॥ २० ॥ सत्यधर्मरतः श्रीमान्संग्रहानुग्रहे रतः ॥ देशकालविभागज्ञः सर्वलोकप्रियंवदः ॥ २१ ॥ भ्रातापि चास्य द्वैमात्रः सौमित्रिरपराजितः ॥ अनुरागेण रूपेण गुणैश्चापि तथाविधः ॥ सस्तुवर्णच्छविः

श्रीमान्रामः श्यामो महायशाः ॥ २२ ॥ तावुभौ नरशार्दूलौ त्वद्दर्शनसमुत्सुकौ ॥ विचिन्वंतौ महीं कृत्स्नामस्माभिः सह संगतौ ॥ २३ ॥ त्वामेव मार्गमाणौ तौ विचरंतौ वसुंधराम् ॥ ददर्शतुर्मृगपतिं पूर्वजेनावरोपितम् ॥ २४ ॥ ऋष्यमूकस्य मूले तु बहुपादपसंकुले ॥ भ्रातुर्भयार्तमासीनं सुग्रीवं प्रियदर्शनम् ॥ २५ ॥ वयं तु हरिराजं तं सुग्रीवं सत्यसंगरम् ॥ परिचर्यामहे राज्यात्पूर्वजेनावरोपितम् ॥ २६ ॥ ततस्तौ चीरवसनौ धनुःप्रवरपाणिनौ । ऋष्यमूकस्य शैलस्य रम्यं देशमुपागतौ ॥ २७ ॥ स तौ दृष्ट्वा नरव्याघ्रौ धन्विनौ वानरर्षभः ॥ अभिप्लुतो गिरेस्तस्य शिखरं भयमोहितः ॥ २८ ॥ ततः स शिखरे तस्मिन्वानरेंद्रो व्यवस्थितः ॥ तयोः समीपं मामेव प्रेषयामास सत्वरम् ॥ २९ ॥ तावहं पुरुषव्याघ्रौ सुग्रीववचनात्प्रभू ॥ रूपलक्षणसंपन्नौ कृतांजलिरुपस्थितः ॥ ३० ॥ तौ परिज्ञाततत्त्वार्थौ मया प्रीतिसमन्वितौ ॥ पृष्ठमारोप्य तं देशं प्रापितौ पुरुषर्षभौ ॥ ३१ ॥ निवेदितौ च तत्त्वेन सुग्रीवाय महात्मने ॥

तयोरन्योन्यसंभाषाद्दृढं प्रीतिरजायत ॥ ३२ ॥ तत्र तौ कीर्तिसंपन्नौ हरीश्वर-
नरेश्वरौ ॥ परस्परकृताश्वासौ कथया पूर्ववृत्तया ॥ ३३ ॥ तं ततः सांत्वया-
मास सुग्रीवं लक्ष्मणाग्रजः ॥ स्त्रीहेतोर्वालिना भ्रात्रा निरस्तं पुरुतेजसा ॥ ३४ ॥
ततस्त्वन्नाशजं शोकं रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ लक्ष्मणो वानरेंद्राय सुग्रीवाय
न्यवेदयत् ॥ ३५ ॥ स श्रुत्वा वानरेंद्रस्तु लक्ष्मणेनेरितं वचः ॥ तदासीन्निष्प्र-
भोऽत्यर्थं ग्रहग्रस्त इवांशुमान् ॥ ३६ ॥ ततस्त्वद्गात्रशोभीनि रक्षसा ह्रिय-
माणया ॥ यान्याभरणजालानि पातितानि महीतले ॥ ३७ ॥ तानि सर्वाणि
रामाय आनीय हरियूथपाः ॥ संहृष्टा दर्शयामासुर्गतिं तु न विदुस्तव ॥ ३८ ॥
तानि रामाय दत्तानि मयैवोपहृतानि च ॥ स्वनवंत्यवकीर्णानि तस्मिन्विहत-
चेतसि ॥ ३९ ॥ तान्यंके दर्शनीयानि कृत्वा बहुविधं तदा ॥ तेन देवप्रकाशेन
देवेन परिदेवितम् ॥ ४० ॥ पश्यतस्तानि रुदतस्ताम्यतश्च पुनः पुनः ॥ प्रादीप-
यद्दाशरथेस्तानि शोकहुताशनम् ॥ ४१ ॥ शयितं च चिरं तेन दुःखार्तेन महा-

त्मना ॥ मयापि विविधैर्वाक्यैः कृच्छ्रादुत्थापितः पुनः ॥ ४२ ॥ तानि दृष्ट्वा महार्हाणि दर्शयित्वा मुहुर्मुहुः ॥ राघवः सहसौमित्रिः सुग्रीवे संन्यवेदयत् ॥ ४३ ॥ स तवादर्शनादार्ये राघवः परितप्यते ॥ महता ज्वलता नित्यमग्निनेवाग्निपर्वतः ॥ ४४ ॥ त्वत्कृते तमनिद्रा च शोकश्चिंता च राघवम् ॥ तापयंति महात्मानमग्न्यगारमिवाग्नयः ॥ ४५ ॥ तवादर्शनशोकेन राघवः परिचाल्यते ॥ महता भूमिकंपेन महानिव शिलोच्चयः ॥ ४६ ॥ काननानि सुरम्याणि नदीप्रस्रवणानि च ॥ चरन्न रतिमाप्नोति त्वामपश्यन्नृपात्मजे ॥ ४७ ॥ स त्वां मनुजशार्दूलः क्षिप्रं प्राप्स्यति राघवः ॥ समित्रबांधवं हत्वा रावणं जनकात्मजे ॥ ४८ ॥ सहितौ रामसुग्रीवावुभावकुरुतां तदा ॥ समयं वालिनं हंतुं तव चान्वेषणं प्रति ॥ ४९ ॥ ततस्ताभ्यां कुमाराभ्यां वीराभ्यां स हरीश्वरः ॥ किष्किंधां समुपागम्य वाली युद्धे निपातितः ॥ ५० ॥ ततो निहत्य तरसा रामो वालिनमाहवे ॥ सर्वर्क्षहरिसंघानां सुग्रीवमकरोत्पतिम् ॥ ५१ ॥ राम-

सुग्रीवयोरैक्यं देव्येवं समजायत ॥ हनूमंतं च मां विद्धि तयोर्दूतमुपागतम् ॥ ५२ ॥ स्वं राज्यं प्राप्य सुग्रीवः स्वानानीय महाकपीन् ॥ त्वदर्थं प्रेषयामास दिशो दश महाबलान् ॥ ५३ ॥ आदिष्टा वानरेंद्रेण सुग्रीवेण महौजसः ॥ अद्रिराजप्रतीकाशाः सर्वतः प्रस्थिता महीम् ॥ ५४ ॥ ततस्ते मार्गमाणा वै सुग्रीववचनातुराः ॥ चरंति वसुधां कृत्स्नां वयमन्ये च वानराः ॥ ५५ ॥ अंगदो नाम लक्ष्मीवान्वालिसूनुर्महाबलः ॥ प्रस्थितः कपिशार्दूलस्त्रिभागबलसंवृतः ॥ ५६ ॥ तेषां नो विप्रनष्टानां विंध्ये पर्वतसत्तमे ॥ भृशं शोकपरीतानामहो-रात्रगणा गताः ॥ ५७ ॥ ते वयं कार्यनैराश्यात्कालस्यातिक्रमेण च ॥ भयाच्च कपिराजस्य प्राणांस्त्यक्तुमुपस्थिताः ॥ ५८ ॥ विचित्य गिरिदुर्गाणि नदीप्रस्र-वणानि च ॥ अनासाद्य पदं देव्याः प्राणांस्त्यक्तुं व्यवस्थिताः ॥ ५९ ॥ दृष्ट्वा प्रायोपविष्टांश्च सर्वान्वानरपुंगवान् ॥ भृशं शोकार्णवे मग्नः पर्यदेवयदंगदः ॥ ६० ॥ तव नाशं च वैदेहि वालिनश्च तथा वधम् ॥ प्रायोपवेशमस्माकं मरणं

च जटायुषः ॥ ६१ ॥ तेषां नः स्वामिसंदेशान्निराशानां मुमूर्षताम् ॥ कार्यहेतोरिहायातः शकुनिर्वीर्यवान्महान् ॥ ६२ ॥ गृध्रराजस्य सोदर्यः संपातिर्नाम गृध्रराट् ॥ श्रुत्वा भ्रातृवधं शोकादिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६३ ॥ यवीयान् केन मे भ्राता हतः क्व च निपातितः ॥ एतदाख्यातुमिच्छामि भवद्भिर्वानरोत्तमाः ॥ ६४ ॥ अंगदोऽकथयत्तस्य जनस्थाने महद्वधम् ॥ रक्षसा भीमरूपेण त्वामुद्दिश्य यथातथम् ॥ ६५ ॥ जटायुषो वधं श्रुत्वा दुःखितः सोऽरुणात्मजः ॥ त्वामाह स वरारोहे वसंतीं रावणालये ॥ ६६ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा संपातेः प्रीतिवर्धनम् ॥ अंगदप्रमुखाः सर्वे ततः प्रस्थापिता वयम् ॥ ६७ ॥ विंध्यादुत्थाय संप्राप्ताः सागरस्यांतमुत्तरम् ॥ त्वद्दर्शने कृतोत्साहा हृष्टाः पुष्टाः प्लवंगमाः ॥ ६८ ॥ अंगदप्रमुखाः सर्वे वेलोपांतमुपागताः ॥ चिंतां जग्मुः पुनर्भीमां त्वद्दर्शनसमुत्सुकाः ॥ ६९ ॥ अथाहं हरिसैन्यस्य सागरं दृश्य सीदतः ॥ व्यवधूय भयं तीव्रं योजनानां शतं प्लुतः ॥ ७० ॥ लंका चापि मया रात्रौ

प्रविष्टा राक्षसाकुला ॥ रावणश्च मया दृष्टस्त्वं च शोकनिपीडिता ॥ ७१ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यथावृत्तमनिंदिते ॥ अभिभाषस्व मां देवि दूतो दाशरथे- रहम् ॥ ७२ ॥ तन्मां रामकृतोद्योगं त्वन्निमित्तमिहागतम् ॥ सुग्रीवसचिवं देवि बुध्यस्व पवनात्मजम् ॥ ७३ ॥ कुशली तव काकुत्स्थः सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥ गुरोराराधने युक्तो लक्ष्मणः शुभलक्षणः ॥ ७४ ॥ तस्य वीर्यवतो देवि भर्तुस्तव हिते रतः ॥ अहमेकस्तु संप्राप्तः सुग्रीववचनादिह ॥ ७५ ॥ मयेयम- सहायेन चरता कामरूपिणा ॥ दक्षिणा दिगनुक्रांता त्वन्मार्गविचयैषिणा ॥ ७६ ॥ दिष्ट्याहं हरिसैन्यानां त्वन्नाशमनुशोचताम् ॥ अपनेष्यामि संतापं तवाधिगमशासनात् ॥ ७७ ॥ दिष्ट्या हि न मम व्यर्थं सागरस्येह लंघनम् ॥ प्राप्स्याम्यहमिदं देवि त्वद्दर्शनकृतं यशः ॥ ७८ ॥ राघवश्च महावीर्यः क्षिप्रं त्वामभिपत्स्यते ॥ सपुत्रबांधवं हत्वा रावणं राक्षसाधिपम् ॥ ७९ ॥ माल्य- वान्नाम वैदेहि गिरीणामुत्तमो गिरिः ॥ ततो गच्छति गोकर्णं पर्वतं केसरी

हरिः ॥ ८० ॥ स च देवर्षिभिर्दृष्टः पिता मम महाकपिः ॥ तीर्थे नदीपतेः पुण्ये शंबसादनमुद्धरन् ॥ ८१ ॥ यस्याहं हरिणः क्षेत्रे जातो वातेन मैथिलि ॥ हनूमानिति विख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ॥ ८२ ॥ विश्वासार्थं तु वैदेहि भर्तुरुक्ता मया गुणाः ॥ अचिरात्त्वामितो देवि राघवो नयिता ध्रुवम् ॥८३॥ एवं विश्वासिता सीता हेतुभिः शोककर्शिता ॥ उपपन्नैरभिज्ञानैर्दूतं तमधिगच्छति ॥८४॥ अतुलं च गता हर्षं प्रहर्षेण तु जानकी ॥ नेत्राभ्यां वक्रपक्ष्मभ्यां मुमोचानंदजं जलम् ॥ ८५ ॥ चारु तद्वदनं तस्यास्ताम्रशुक्लायतेक्षणम् ॥ अशोभत विशालाक्ष्या राहुमुक्त इवोडुराट् ॥ ८६ ॥ हनूमंतं कपिं व्यक्तं मन्यते नान्यथेति सा ॥ अथोवाच हनूमांस्तामुत्तरं प्रियदर्शनाम् ॥ ८७ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं समाश्वसिहि मैथिलि ॥ किं करोमि कथं वा ते रोचते प्रतियाम्यहम् ॥ ८८ ॥ हतेऽसुरे संयति शंबसादने कपिप्रवीरेण महर्षिचोदनात् ॥ ततोऽस्मि

वायुप्रभवो हि मैथिलि प्रभावतस्तत्प्रतिमश्च वानरः ॥ ८९ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे पंचत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

षट्त्रिंशः सर्गः ३६

भूय एव महातेजा हनूमान्पवनात्मजः ॥ अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं सीताप्रत्ययकारणात् ॥ १ ॥ वानरोऽहं महाभागे दूतो रामस्य धीमतः ॥ रामनामांकितं चेदं पश्य देव्यंगुलीयकम् ॥ २ ॥ प्रत्ययार्थं तवानीतं तेन दत्तं महात्मना ॥ समाश्वसिहि भद्रं ते क्षीणदुःखफला ह्यसि ॥ ३ ॥ गृहीत्वा प्रेक्षमाणा सा भर्तुः करविभूषितम् ॥ भर्तारमिव संप्राप्तं जानकी मुदिताभवत् ॥ ४ ॥ चारु तद्वदनं तस्यास्ताम्रशुक्लायतेक्षणम् ॥ बभूव हर्षितोदग्रं राहुमुक्त इवोडुराट् ॥ ५ ॥ ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुः संदेशहर्षिता ॥ परितुष्टा प्रियं श्रुत्वा प्रशशंस महा-

कपिम् ॥ ६ ॥ विक्रांतस्त्वं समर्थस्त्वं प्राज्ञस्त्वं वानरोत्तम ॥ येनेदं राक्षसपदं त्वयैकेन प्रधर्षितम् ॥ ७ ॥ शतयोजनविस्तीर्णः सागरो मकरालयः ॥ विक्रमश्लाघनीयेन क्रमता गोष्पदीकृतः ॥ ८ ॥ नहि त्वां प्राकृतं मन्ये वानरं वानरर्षभ ॥ यस्य ते नास्ति संत्रासो रावणादपि संभ्रमः ॥ ९ ॥ अर्हसे च कपिश्रेष्ठ मया समभिभाषितुम् ॥ यद्यसि प्रेषितस्तेन रामेण विदितात्मना ॥ १० ॥ प्रेषयिष्यति दुर्धर्षो रामो नह्यपरीक्षितम् ॥ पराक्रममविज्ञाय मत्सकाशं विशेषतः ॥ ११ ॥ दिष्ट्या स कुशली रामो धर्मात्मा सत्यसंगरः ॥ लक्ष्मणश्च महातेजाः सुमित्रानंदवर्धनः ॥ १२ ॥ कुशली यदि काकुत्स्थः किं न सागरमेखलाम् ॥ महीं दहति कोपेन युगांताग्निरिवोत्थितः ॥ १३ ॥ अथवा शक्तिमंतौ तौ सुराणामपि निग्रहे ॥ ममैव तु न दुःखानामस्ति मन्ये विपर्ययः ॥ १४ ॥ कच्चिन्न व्यथते रामः कच्चिन्न परितप्यते ॥ उत्तराणि च कार्याणि कुरुते पुरुषोत्तमः ॥१५॥ कच्चिन्न दीनः संभ्रांतः कार्येषु च न मुह्यति ॥ कच्चित्पुरुषकार्याणि कुरुते

नृपतेः सुतः ॥ १६ ॥ द्विविधं त्रिविधोपायमुपायमपि सेवते ॥ विजिगीषुः सुहृत्कच्चिन्मित्रेषु च परंतपः ॥ १७ ॥ कच्चिन्मित्राणि लभते मित्रैश्चाप्यभिगम्यते ॥ कच्चित्कल्याणमित्रश्च मित्रैश्चापि पुरस्कृतः ॥ १८ ॥ कच्चिदाशास्ति देवानां प्रसादं पार्थिवात्मजः ॥ कच्चित्पुरुषकारं च दैवं च प्रतिपद्यते ॥ १९ ॥ कच्चिन्न विगतस्नेहो विवासान्मयि राघवः ॥ कच्चिन्मां व्यसनादस्मान्मोक्षयिष्यति वानर ॥ २० ॥ सुखानामुचितो नित्यमसुखानामनूचितः ॥ दुःखमुत्तरमासाद्य कच्चिद्रामो न सीदति ॥ २१ ॥ कौशल्यायास्तथा कच्चित्सुमित्रायास्तथैव च ॥ अभीक्ष्णं श्रूयते कच्चित्कुशलं भरतस्य च ॥२२॥ मन्निमित्तेन मानार्हः कच्चिच्छोकेन राघवः ॥ कच्चिन्नान्यमना रामः कच्चिन्मां तारयिष्यति ॥ २३ ॥ कच्चिदक्षौहिणीं भीमां भरतो भ्रातृवत्सलः ॥ ध्वजिनीं मंत्रिभिर्गुप्तां प्रेषयिष्यति मत्कृते ॥ २४ ॥ वानराधिपतिः श्रीमान्सुग्रीवः कच्चिदेष्यति ॥ मत्कृते हरिभिर्वीरैर्वृतो दंतनखायुधैः ॥ २५ ॥ कच्चिच्च लक्ष्मणः शूरः सुमित्रानंदवर्धनः ॥

अस्त्रविच्छरजालेन राक्षसान्विधमिष्यति ॥ २६ ॥ रौद्रेण कच्चिदस्त्रेण रामेण निहतं रणे ॥ द्रक्ष्याम्यल्पेन कालेन रावणं ससुहृज्जनम् ॥ २७ ॥ कच्चिन्न तद्धेमसमानवर्णं तस्याननं पद्मसमानगंधि ॥ मया विना शुष्यति शोकदीनं जलक्षये पद्ममिवातपेन ॥ २८ ॥ धर्मापदेशात्त्यजतः स्वराज्यं मां चाप्यरण्यं नयतः पदातेः ॥ नासीद्यथा यस्य न भीर्न शोकः कच्चित्स धैर्यं हृदये करोति ॥ २९ ॥ न चास्य माता न पिता न चान्यः स्नेहाद्विशिष्टोऽस्ति मया समो वा ॥ तावद्ध्यहं दूत जिजीविषेयं यावत्प्रवृत्तिं शृणुयां प्रियस्य ॥ ३० ॥ इतीव देवी वचनं महार्थं तं वानरेंद्रं मधुरार्थमुक्त्वा ॥ श्रोतुं पुनस्तस्य वचोऽभिरामं रामार्थयुक्तं विरराम रामा ॥ ३१ ॥ सीताया वचनं श्रुत्वा मारुतिर्भीमविक्रमः ॥ शिरस्यंजलिमाधाय वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ न त्वामिहस्थां जानीते रामः कमललोचने ॥ तेन त्वां न नयत्याशु शचीमिव पुरंदरः ॥ ३३ ॥ श्रुत्वैव च वचो मह्यं क्षिप्रमेष्यति राघवः ॥ चमूं प्रकर्षन्महतीं हर्यृक्षगणसंयुताम् ॥ ३४ ॥

विष्टंभयित्वा बाणौघैरक्षोभ्यं वरुणालयम् ॥ करिष्यति पुरीं लंकां काकुत्स्थः शांतराक्षसाम् ॥ ३५ ॥ तत्र यद्यंतरा मृत्युर्यदि देवा महासुराः ॥ स्थास्यंति पथि रामस्य स तानपि वधिष्यति ॥ ३६ ॥ तवादर्शनजेनार्ये शोकेन च परिप्लुतः ॥ न शर्म लभते रामः सिंहार्दित इव द्विपः ॥ ३७ ॥ मंदरेण च ते देवि शपे मूलफलेन च ॥ मलयेन च विंध्येन मेरुणा दर्दुरेण च ॥ ३८ ॥ यथा सुनयनं वल्गु बिंबोष्ठं चारुकुंडलम् ॥ मुखं द्रक्ष्यसि रामस्य पूर्णचंद्रमिवोदितम् ॥ ३९ ॥ क्षिप्रं द्रक्ष्यसि वैदेहि रामं प्रस्रवणे गिरौ ॥ शतक्रतुमिवासीनं नागपृष्ठस्य मूर्धनि ॥ ४० ॥ न मांसं राघवो भुंक्ते न चैव मधु सेवते ॥ वन्यं सुविहितं नित्यं भक्तमश्नाति पंचमम् ॥ ४१ ॥ नैव दंशान्न मशकान्न कीटान्न सरीसृपान् ॥ राघवोऽपनयेद्गात्रात्त्वद्गतेनांतरात्मना ॥ ४२ ॥ नित्यं ध्यानपरो रामो नित्यं शोकपरायणः ॥ नान्यच्चिंतयते किंचित्स तु कामवशं गतः ॥४३॥ अनिद्रः सततं रामः सुप्तोऽपि च नरोत्तमः ॥ सीतेति मधुरां वाणीं व्याहर-

न्प्रतिबुध्यते ॥ ४४ ॥ दृष्ट्वा फलं वा पुष्पं वा यच्चान्यत्स्त्रीमनोहरम् ॥ बहुशो हा प्रियेत्येवं श्वसंस्त्वामभिभाषते ॥ ४५ ॥ स देवि नित्यं परितप्यमानस्त्वामेव सीतेत्यभिभाषमाणः ॥ धृतव्रतो राजसुतो महात्मा तवैव लाभाय कृतप्रयत्नः ॥ ४६ ॥ सा रामसंकीर्तनवीतशोका रामस्य शोकेन समानशोका ॥ शरन्मुखे सांबुदशेषचंद्रा निशेव वैदेहसुता बभूव ॥ ४७ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

सप्तत्रिंशः सर्गः ३७

सा सीता वचनं श्रुत्वा पूर्णचंद्रनिभानना ॥ हनूमंतमुवाचेदं धर्मार्थसहितं वचः ॥ १ ॥ अमृतं विषसंपृक्तं त्वया वानर भाषितम् ॥ यच्च नान्यमना रामो यच्च शोकपरायणः ॥ २ ॥ ऐश्वर्ये वा सुविस्तीर्णे व्यसने वा सुदारुणे ॥ रज्ज्वेव पुरुषं बद्ध्वा कृतांतः परिकर्षति ॥ ३ ॥ विधिर्नूनमसंहार्यः प्राणिनां प्लवगोत्तम ॥

सौमित्रिं मां च रामं च व्यसनैः पश्य मोहितान् ॥ ४ ॥ शोकस्यास्य कथं पारं राघवोऽधिगमिष्यति ॥ प्लवमानः परिक्रांतो हतनौः सागरे यथा ॥५॥ राक्षसानां वधं कृत्वा सूदयित्वा च रावणम् ॥ लंकामुन्मथितां कृत्वा कदा द्रक्ष्यति मां पतिः ॥ ६ ॥ स वाच्यः संत्वरस्वेति यावदेव न पूर्यते ॥ अयं संवत्सरः कालस्तावद्धि मम जीवितम् ॥ ७ ॥ वर्तते दशमो मासो द्वौ तु शेषौ प्लवंगम ॥ रावणेन नृशंसेन समयो यः कृतो मम ॥ ८ ॥ विभीषणेन च भ्रात्रा मम निर्यातनं प्रति ॥ अनुनीतः प्रयत्नेन न च तत्कुरुते मतिम् ॥९॥ मम प्रतिप्रदानं हि रावणस्य न रोचते ॥ रावणं मार्गते संख्ये मृत्युः कालवशं गतम् ॥ १० ॥ ज्येष्ठा कन्या कला नाम विभीषणसुता कपे ॥ तया ममैतदाख्यातं मात्रा प्रहितया स्वयम् ॥ ११ ॥ अविंध्यो नाम मेधावी विद्वान्राक्षसपुंगवः ॥ धृतिमान्शीलवान्वृद्धो रावणस्य सुसंमतः ॥ १२ ॥ रामक्षयमनुप्राप्तं रक्षसां प्रत्यचोदयत् ॥ न च तस्य स दुष्टात्मा शृणोति वचनं हितम् ॥ १३ ॥ आशंसेयं

हरिश्रेष्ठ क्षिप्रं मां प्राप्स्यते पतिः ॥ अंतरात्मा हि मे शुद्धस्तस्मिंश्च बहवो गुणाः ॥ १४ ॥ उत्साहः पौरुषं सत्त्वमानृशंस्यं कृतज्ञता ॥ विक्रमश्च प्रभावश्च संति वानर राघवे ॥ १५ ॥ चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां जघान यः ॥ जनस्थाने विना भ्रात्रा शत्रुः कस्तस्य नोद्विजेत् ॥ १६ ॥ न स शक्यस्तुलयितुं व्यसनैः पुरुषर्षभः ॥ अहं तस्यानुभावज्ञा शक्रस्येव पुलोमजा ॥ १७ ॥ शरजालांशुमाञ्छूरः कपे रामदिवाकरः ॥ शत्रुरक्षोमयं तोयमुपशोषं नयिष्यति ॥ १८ ॥ इति संजल्पमानां तां रामार्थे शोककर्शिताम् ॥ अश्रुसंपूर्णवदनामुवाच हनुमान्कपिः ॥ १९ ॥ श्रुत्वैव च वचो मह्यं क्षिप्रमेष्यति राघवः ॥ चमूं प्रकर्षन्महतीं हर्यृक्षगणसंकुलाम् ॥ २० ॥ अथवा मोचयिष्यामि त्वामद्यैव स राक्षसात् ॥ अस्माद्दुःखादुपारोह मम पृष्ठमनिंदिते ॥ २१ ॥ त्वां तु पृष्ठगतां कृत्वा संतरिष्यामि सागरम् ॥ शक्तिरस्ति हि मे वोढुं लंकामपि सरावणाम् ॥ २२ ॥ अहं प्रस्रवणस्थाय राघवायाद्य मैथिलि ॥ प्रापयिष्यामि शक्राय हव्यं हुतमिवानलः ॥ २३ ॥

द्रक्ष्यस्यद्यैव वैदेहि राघवं सहलक्ष्मणम् ॥ व्यवसायसमायुक्तं विष्णुं दैत्यवधे यथा ॥ २४ ॥ त्वद्दर्शनकृतोत्साहमाश्रमस्थं महाबलम् ॥ पुरंदरमिवासीनं नगराजस्य मूर्धनि ॥ २५ ॥ पृष्ठमारोह मे देवि मा विकांक्षस्व शोभने ॥ योगमन्विच्छ रामेण शशांकेनेव रोहिणी ॥ २६ ॥ कथयंतीव शशिना संगमिष्यसि रोहिणी ॥ मत्पृष्ठमधिरुह्य त्वं तराकाशं महार्णवम् ॥२७॥ न हि मे संप्रयातस्य त्वामितो नयतोंऽगने ॥ अनुगंतुं गतिं शक्ताः सर्वे लंकानिवासिनः ॥ २८ ॥ यथैवाहमिह प्राप्तस्तथैवाहमसंशयम् ॥ यास्यामि पश्य वैदेहि त्वामुद्यम्य विहायसम् ॥ २९ ॥ मैथिली तु हरिश्रेष्ठाच्छ्रुत्वा वचनमद्भुतम् ॥ हर्षविस्मितसर्वांगी हनूमंतमथाब्रवीत् ॥ ३० ॥ हनूमन्दूरमध्वानं कथं मां नेतुमिच्छसि ॥ तदेव खलु ते मन्ये कपित्वं हरियूथप ॥ ३१ ॥ कथं चाल्पशरीरस्त्वं मामितो नेतुमिच्छसि ॥ सकाशं मानवेंद्रस्य भर्तुर्मे प्लवगर्षभ ॥ ३२ ॥ सीतायास्तु वचः श्रुत्वा हनूमान्मारुतात्मजः ॥ चिन्तयामास लक्ष्मीवान्नवं परिभवं कृतम् ॥३३॥

न मे जानाति सत्त्वं वा प्रभावं वासितेक्षणा ॥ तस्मात्पश्यतु वैदेही यद्रूपं मम कामतः ॥३४॥ इति संचिंत्य हनुमांस्तदा प्लवगसत्तमः ॥ दर्शयामास सीतायाः स्वरूपमरिमर्दनः ॥ ३५ ॥ स तस्मात्पादपाद्धीमानाप्लुत्य प्लवगर्षभः ॥ ततो वर्धितुमारेभे सीताप्रत्ययकारणात् ॥३६॥ मेरुमंदरसंकाशो बभौ दीप्तानलप्रभः ॥ अग्रतो व्यवतस्थे च सीताया वानरर्षभः ॥ ३७ ॥ हरिः पर्वतसंकाशस्ताम्रवक्त्रो महाबलः ॥ वज्रदंष्ट्रनखो भीमो वैदेहीमिदमब्रवीत् ॥ ३८ ॥ सपर्वतवनोद्देशां साट्टप्राकारतोरणाम् ॥ लंकामिमां सनाथां वा नयितुं शक्तिरस्ति मे ॥ ३९ ॥ तदवस्थाप्यतां बुद्धिरलं देवि विकांक्षया ॥ विशोकं कुरु वैदेहि राघवं सह-लक्ष्मणम् ॥४०॥ तं दृष्ट्वाऽचलसंकाशमुवाच जनकात्मजा ॥ पद्मपत्रविशालाक्षी मारुतस्यौरसं सुतम् ॥ ४१ ॥ तव सत्त्वं बलं चैव विजानामि महाकपे ॥ वायोरिव गतिं चापि तेजश्चाग्नेरिवाद्भुतम् ॥ ४२ ॥ प्राकृतोऽन्यः कथं चेमां भूमिमागंतुमर्हति ॥ उदधेरप्रमेयस्य पारं वानरयूथप ॥ ४३ ॥ जानामि गमने

शर्कि नयने चापि ते मम ॥ अवश्यं संप्रधार्याशु कार्यसिद्धिरिवात्मनः ॥४४॥ अयुक्तं तु कपिश्रेष्ठ मया गंतुं त्वया सह ॥ वायुवेगसवेगस्य वेगो मां मोहयेत्तव ॥ ४५ ॥ अहमाकाशमासक्ता उपर्युपरि सागरम् ॥ प्रपतेयं हि ते पृष्ठाद्भूयो वेगेन गच्छतः ॥ ४६ ॥ पतिता सागरे चाहं तिमिनक्रझषाकुले ॥ भवेयमाशु विवशा यादसामन्नमुत्तमम् ॥४७॥ न च शक्ष्ये त्वया सार्धं गंतुं शत्रुविनाशन ॥ कलत्रवति संदेहस्त्वय्यपि स्यादसंशयम् ॥४८॥ ह्रियमाणं तु मां दृष्ट्वा राक्षसा भीमविक्रमाः ॥ अनुगच्छेयुरादिष्टा रावणेन दुरात्मना ॥ ४९ ॥ तैस्त्वं परिवृतः शूरैः शूलमुद्गरपाणिभिः ॥ भवेस्त्वं संशयं प्राप्तो मया वीर कलत्रवान् ॥ ५० ॥ सायुधा बहवो व्योम्नि राक्षसास्त्वं निरायुधः ॥ कथं शक्ष्यसि संयातुं मां चैव परिरक्षितुम् ॥ ५१ ॥ युध्यमानस्य रक्षोभिस्ततस्तैः क्रूरकर्मभिः ॥ प्रपतेयं हि ते पृष्ठाद्भयार्ता कपिसत्तम ॥ ५२ ॥ अथ रक्षांसि भीमानि महांति बलवंति च ॥ कथंचित्सांपराये त्वां जयेयुः कपिसत्तम ॥ ५३ ॥ अथवा युध्यमानस्य पतेयं

विमुखस्य ते ॥ पतितां च गृहीत्वा मां नयेयुः पापराक्षसाः ॥ ५४ ॥ मां वा हरेयुस्त्वद्धस्ताद्विशसेयुरथापि वा ॥ अनवस्थौ हि दृश्येते युद्धे जयपराजयौ ॥ ५५ ॥ अहं वापि विपद्येयं रक्षोभिरभितर्जिता ॥ त्वत्प्रयत्नो हरिश्रेष्ठ भवेन्निष्फल एव तु ॥ ५६ ॥ कामं त्वमपि पर्याप्तो निहंतुं सर्वराक्षसान् ॥ राघवस्य यशो हीयेत्त्वया शस्तैस्तु राक्षसैः ॥ ५७ ॥ अथवादाय रक्षांसि न्यसेयुः संवृते हि माम् ॥ यत्र ते नाभिजानीयुर्हरयो नापि राघवः ॥ आरंभस्तु मदर्थोऽयं ततस्तव निरर्थकः ॥ ५८ ॥ त्वया हि सह रामस्य महानागमने गुणः ॥ ५९ ॥ मयि जीवितमायत्तं राघवस्यामितौजसः ॥ भ्रातृणां च महाबाहो तव राजकुलस्य च ॥ ६० ॥ तौ निराशौ मदर्थं च शोकसंतापकर्शितौ ॥ सह सर्वर्क्षहरिभिस्त्यक्ष्यतः प्राणसंग्रहम् ॥ ६१ ॥ भर्तुर्भक्तिं पुरस्कृत्य रामादन्यस्य वानर ॥ नाहं स्प्रष्टुं स्वतो गात्रमिच्छेयं वानरोत्तम ॥ ६२ ॥ यदहं गात्रसंस्पर्शं रावणस्य गता बलात् ॥ अनीशा किं करिष्यामि विनाथा विवशा सती ॥ ६३ ॥ यदि

रामो दशग्रीवमिह हत्वा सराक्षसम् ॥ मामितो गृह्य गच्छेत तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ ६४ ॥ श्रुताश्च दृष्टा हि मया पराक्रमा महात्मनस्तस्य रणावमर्दिनः ॥ न देवगंधर्वभुजंगराक्षसा भवंति रामेण समा हि संयुगे ॥ ६५ ॥ समीक्ष्य तं संयति चित्रकार्मुकं महाबलं वासवतुल्यविक्रमम् ॥ सलक्ष्मणं को विषहेत राघवं हुताशनं दीप्तमिवानिलेरितम् ॥ ६६ ॥ सलक्ष्मणं राघवमाजिमर्दनं दिशागजं मत्तमिव व्यवस्थितम् ॥ सहेत को वानरमुख्य संयुगे युगांतसूर्यप्रतिमं शरार्चिषम् ॥ ६७ ॥ स मे कपिश्रेष्ठ सलक्ष्मणं प्रियं सयूथपं क्षिप्रमिहोपपादय ॥ चिराय रामं प्रति शोककर्शितां कुरुष्व मां वानरवीर हर्षिताम् ॥ ६८ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

अष्टत्रिंशः सर्गः ३८

ततः स कपिशार्दूलस्तेन वाक्येन तोषितः ॥ सीतामुवाच तच्छ्रुत्वा वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १ ॥ युक्तरूपं त्वया देवि भाषितं शुभदर्शने ॥ सदृशं स्त्रीस्वभावस्य साध्वीनां विनयस्य च ॥ २ ॥ स्त्रीत्वान्न त्वं समर्थासि सागरं व्यतिवर्तितुम् ॥ मामधिष्ठाय विस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ॥ ३ ॥ द्वितीयं कारणं यच्च ब्रवीषि विनयान्विते ॥ रामादन्यस्य नार्हामि संस्पर्शमिति जानकि ॥ ४ ॥ एतत्ते देवि सदृशं पत्यास्तस्य महात्मनः ॥ का ह्यन्या त्वामृते देवि ब्रूयाद्वचनमीदृशम् ॥ ५ ॥ श्रोष्यते चैव काकुत्स्थः सर्वं निरवशेषतः ॥ चेष्टितं यत्त्वया देवि भाषितं च ममाग्रतः ॥ ६ ॥ कारणैर्बहुभिर्देवि रामप्रियचिकीर्षया ॥ स्नेहप्रस्कन्नमनसा मयैतत्समुदीरितम् ॥ ७ ॥ लंकाया दुष्प्रवेशत्वाद्दुस्तरत्वान्महोदधेः ॥ सामर्थ्यादात्मनश्चैव मयैतत्समुदीरितम् ॥८॥ इच्छामि त्वां समानेतु-

मयैव रघुनंदिना ॥ गुरुस्नेहेन भक्त्या च नान्यथा तदुदाहृतम् ॥ ९ ॥ यदि नोत्सहसे यातुं मया सार्धमनिंदिते ॥ अभिज्ञानं प्रयच्छ त्वं जानीयाद्राघवो हि यत् ॥ १० ॥ एवमुक्ता हनुमता सीता सुरसुतोपमा ॥ उवाच वचनं मंदं बाष्पप्रग्रथिताक्षरम् ॥ ११ ॥ इदं श्रेष्ठमभिज्ञानं ब्रूयास्त्वं तु मम प्रियम् ॥ शैलस्य चित्रकूटस्य पादे पूर्वोत्तरे पदे ॥ १२ ॥ तापसाश्रमवासिन्याः प्राज्यमूलफलोदके ॥ तस्मिन्सिद्धाश्रिते देशे मंदाकिन्यविदूरतः ॥ १३ ॥ तस्योपवनखंडेषु नानापुष्पसुगंधिषु ॥ विहृत्य सलिलक्लिन्नो ममांके समुपाविशः ॥ १४ ॥ ततो मां स समायुक्तो वायसः पर्यतुंडयत् ॥ तमहं लोष्टमुद्यम्य वारयामि स्म वायसम् ॥ १५ ॥ दारयन्स च मां काकस्तत्रैव परिलीयते ॥ न चाप्युपारमन्मांसाद्भक्षार्थी बलिभोजनः ॥ १६ ॥ उत्कर्षंत्यां च रशनां क्रुद्धायां मयि पक्षिणे ॥ स्रंसमाने च वसने ततो दृष्टा त्वया ह्यहम् ॥ १७ ॥ त्वया विहसिता चाहं क्रुद्धा संलज्जिता तदा ॥ भक्ष्यगृद्धेन काकेन दारिता त्वामुपागता ॥ १८ ॥ ततः

श्रान्ताहमुत्संगमासीनस्य तवाविशम् ॥ क्रुध्यंतीव प्रहृष्टेन त्वयाऽहं परिसांत्विता ॥१९॥ बाष्पपूर्णमुखी मंदं चक्षुषी परिमार्जती ॥ लक्षिताऽहं त्वया नाथ वायसेन प्रकोपिता ॥ २० ॥ परिश्रमाच्च सुप्ता हे राघवांकेऽस्म्यहं चिरम् ॥ पर्यायेण प्रसुप्तश्च ममांके भरताग्रज ॥ स तत्र पुनरेवाथ वायसः समुपागमत् ॥ २१ ॥ ततः सुप्तप्रबुद्धां मां राघवांकात्समुत्थिताम् ॥ वायसः सहसागम्य विरराद स्तनांतरे ॥ २२ ॥ पुनः पुनरथोत्पत्य विरराद स मां भृशम् ॥ ततः समुत्थितो रामो मुक्तैः शोणितबिंदुभिः ॥२३॥ वायसेन ततस्तेन बलवत्क्लिश्यमानया ॥ स मया बोधितः श्रीमान्सुखसुप्तः परंतपः ॥२४॥ स मां दृष्ट्वा महाबाहुर्वितुन्नां स्तनयोस्तदा ॥ आशीविष इव क्रुद्धः श्वसन्वाक्यमभाषत ॥२५॥ केन ते नागनासोरु विक्षतं वै स्तनांतरम् ॥ कः क्रीडति सरोषेण पंचवक्त्रेण भोगिना ॥ २६ ॥ वीक्षमाणस्ततस्तं च वायसं समवैक्षत ॥ नखैः सरुधिरैस्तीक्ष्णैर्मामेवाभिमुखं स्थितम् ॥ २७ ॥ पुत्रः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ॥ धरांतरं गतः

शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ॥ २८ ॥ ततस्तस्मिन्महाबाहुः कोपसंवर्तितेक्षणः ॥ वायसे कृतवान्क्रूरां मतिं मतिमतां वरः ॥ २९ ॥ स दर्भसंस्तराद्गृह्य ब्रह्मणोऽस्त्रेण योजयत् ॥ स दीप्त इव कालाग्निर्जज्वालाभिमुखो द्विजम् ॥ ३० ॥ स तं प्रदीप्तं चिक्षेप दर्भं तं वायसं प्रति ॥ ततस्तु वायसं दर्भः सोंऽबरेऽनुजगाम ह ॥ ३१ ॥ अनुसृष्टस्तदा काको जगाम विविधां गतिम् ॥ त्राणकाम इमं लोकं सर्वं वै विचचार ह ॥ ३२ ॥ स पित्रा च परित्यक्तः सर्वैश्च परमर्षिभिः ॥ त्रींल्लोकान्संपरिक्रम्य तमेव शरणं गतः ॥ ३३ ॥ स तं निपतितं भूमौ शरण्यः शरणागतम् ॥ वधार्हमपि काकुत्स्थः कृपया पर्यपालयत् ॥ ३४ ॥ न शर्म लब्ध्वा लोकेषु तमेव शरणं गतः ॥ ३५ ॥ परिद्यूनं विषण्णं च स तमायांतमब्रवीत् ॥ मोघं कर्तुं न शक्यं तु ब्राह्ममस्त्रं तदुच्यताम् ॥ ३६ ॥ ततस्तस्याक्षि काकस्य हिनस्ति स स दक्षिणम् ॥ दत्त्वा तु दक्षिणं नेत्रं प्राणेभ्यः परिरक्षितः ॥ तदा प्रभृति काकानामेकमक्षि विधीयते

॥ ३७ ॥ स रामाय नमस्कृत्वा राज्ञे दशरथाय च ॥ विसृष्टस्तेन वीरेण प्रतिपेदे स्वमालयम् ॥ ३८ ॥ मत्कृते काकमात्रेऽपि ब्रह्मास्त्रं समुदीरितम् ॥ कस्माद्यो माहरत्त्वत्तः क्षमसे तं महीपते ॥ ३९ ॥ तत्कुरुष्व महोत्साहां कृपां मयि नरर्षभ ॥ त्वया नाथवती नाथ अनाथा इव दृश्यते ॥ ४० ॥ आनृशंस्यं परो धर्मस्त्वत्त एव मया श्रुतम् ॥ ४१ ॥ जानामि त्वां महावीर्यं महोत्साहं महाबलम् ॥ अपारवारमक्षोभ्यं गांभीर्यात्सागरोपमम् ॥ भर्तारं ससमुद्राया धरण्या वासवोपमम् ॥ ४२ ॥ एवमस्त्रविदां श्रेष्ठो बलवान्सत्त्ववानपि ॥ किमर्थमस्त्रं रक्षःसु न योजयसि राघव ॥४३॥ न नागा नापि गंधर्वा नासुरा न मरुद्गणाः ॥ रामस्य समरे वेगं शक्ताः प्रतिसमीहितुम् ॥४४॥ तस्य वीर्यवतः कश्चिद्यद्यस्ति मयि संभ्रमः ॥ किमर्थं न शरैस्तीक्ष्णैः क्षयं नयति राक्षसान् ॥ ४५ ॥ भ्रातुरादेशमादाय लक्ष्मणो वा परंतपः ॥ कस्य हेतोर्न मां वीरः परित्राति महाबलः ॥४६॥ यदि तौ पुरुषव्याघ्रौ वाय्विंद्रसमतेजसौ ॥ सुराणामपि दुर्धर्षौ किमर्थं

मामुपेक्षतः ॥ ४७ ॥ ममैव दुष्कृतं किंचिन्महदस्ति न संशयः ॥ समर्थावपि तौ यन्मां नावेक्षेते परंतपौ ॥४८॥ वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रुभाषितम् ॥ अथाब्रवीन्महातेजा हनूमान्हरियूथपः ॥ ४९ ॥ त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ॥ रामे दुःखाभिपन्ने तु लक्ष्मणः परितप्यते ॥ ५० ॥ कथंचिद्भवती दृष्टा न कालः परिशोचितुम् ॥ इमं मुहूर्तं दुःखानामंतं द्रक्ष्यसि शोभने ॥ ५१ ॥ तावुभौ पुरुषव्याघ्रौ राजपुत्रौ महाबलौ ॥ त्वद्दर्शनकृतोत्साहौ लंकां भस्मीकरिष्यतः ॥ ५२ ॥ हत्वा च समरे क्रूरं रावणं सहबांधवम् ॥ राघवस्त्वां विशालाक्षि स्वां पुरीं प्रति नेष्यति ॥ ५३ ॥ ब्रूहि यद्राघवो वाच्यो लक्ष्मणश्च महाबलः ॥ सुग्रीवो वापि तेजस्वी हरयो वा समागताः ॥ ५४ ॥ इत्युक्तवति तस्मिंश्च सीता सुरसुतोपमा ॥ उवाच शोकसंतप्ता हनुमन्तं प्लवङ्गमम् ॥५५॥ कौसल्या लोकभर्तारं सुषुवे यं मनस्विनी ॥ तं ममार्थे सुखं पृच्छ शिरसा चाभिवाद्य ॥ ५६ ॥ स्रजश्च सर्वरत्नानि प्रिया याश्च वरांगनाः ॥ ऐश्वर्यं च

विशालायां पृथिव्यामपि दुर्लभम् ॥५७॥ पितरं मातरं चैव संमान्याभिप्रसाद्य च ॥ अनुप्रव्रजितो रामं सुमित्रा येन सुप्रजाः ॥ ५८ ॥ आनुकूल्येन धर्मात्मा त्यक्त्वा सुखमनुत्तमम् ॥ अनुगच्छति काकुत्स्थं भ्रातरं पालयन्वने ॥ ५९ ॥ सिंहस्कंधो महाबाहुर्मनस्वी प्रियदर्शनः ॥ पितृवद्वर्तते रामे मातृवन्मां समाचरत् ॥६०॥ ह्रियमाणां तदा वीरो न तु मां वेद लक्ष्मणः ॥ वृद्धोपसेवी लक्ष्मीवान् शक्तो न बहुभाषिता ॥ ६१ ॥ राजपुत्रप्रियश्रेष्ठः सदृशः श्वशुरस्य मे ॥ मत्तः प्रियतरो नित्यं भ्राता रामस्य लक्ष्मणः ॥ ६२ ॥ नियुक्तो धुरि यस्यां तु तामुद्वहति वीर्यवान् ॥ यं दृष्ट्वा राघवो नैव वृत्तमार्यमनुस्मरत् ॥ ६३ ॥ स ममार्थाय कुशलं वक्तव्यो वचनान्मम ॥ मृदुर्नित्यं शुचिर्दक्षः प्रियो रामस्य लक्ष्मणः ॥ ६४ ॥ यथा हि वानरश्रेष्ठ दुःखक्षयकरो भवेत् ॥ त्वमस्मिन्कार्यनिर्वाहे प्रमाणं हरियूथप ॥ ६५ ॥ राघवस्त्वत्समारंभान्मयि यत्नपरो भवेत् ॥ इदं ब्रूयाश्च मे नाथं शूरं रामं पुनः पुनः ॥ ६६ ॥ जीवितं धारयिष्यामि मासं

दशरथात्मज ॥ ऊर्ध्वं मासान्न जीवेयं सत्येनाहं ब्रवीमि ते ॥ ६७ ॥ रावणेनोपरुद्धां मां निकृत्या पापकर्मणा ॥ त्रातुमर्हसि वीर त्वं पातालादिव कौशिकीम् ॥ ६८ ॥ ततो वस्त्रगतं मुक्त्वा दिव्यं चूडामणिं शुभम् ॥ प्रदेयो राघवायेति सीता हनुमते ददौ ॥ ६९ ॥ प्रतिगृह्य ततो वीरो मणिरत्नमनुत्तमम् ॥ अंगुल्या योजयामास नह्यस्य प्राभवद्भुजः ॥ ७० ॥ मणिरत्नं कपिवरः प्रतिगृह्याभिवाद्य च ॥ सीतां प्रदक्षिणं कृत्वा प्रणतः पार्श्वतः स्थितः ॥ ७१ ॥ हर्षेण महता युक्तः सीतादर्शनजेन सः ॥ हृदयेन गतो रामं शरीरेण तु विष्ठितः ॥ ७२ ॥ मणिवरमुपगृह्य तं महार्हं जनकनृपात्मजया धृतं प्रभावात् ॥ गिरिवरपवनावधूतमुक्तः सुखितमनाः प्रतिसंक्रमं प्रपेदे ॥ ७३ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडेऽष्टत्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

एकोनचत्वारिंशः सर्गः ३९

मणिं दत्त्वा ततः सीता हनूमंतमथाब्रवीत् ॥ अभिज्ञानमभिज्ञातमेतद्रामस्य तत्त्वतः ॥ १ ॥ मणिं दृष्ट्वा तु रामो वै त्रयाणां संस्मरिष्यति ॥ वीरो जनन्या मम च राज्ञो दशरथस्य च ॥२॥ स भूयस्त्वं समुत्साहे चोदितो हरिसत्तम ॥ अस्मिन्कार्यसमुत्साहे प्रचिंतय यदुत्तरम् ॥ ३ ॥ त्वमस्मिन्कार्यनिर्योगे प्रमाणं हरिसत्तम ॥ हनूमन्यत्नमास्थाय दुःखक्षयकरो भव ॥ तस्य चिंतय यो यत्नो दुःखक्षयकरो भवेत् ॥४॥ स तथेति प्रतिज्ञाय मारुतिर्भीमविक्रमः ॥ शिरसा वंद्य वैदेहीं गमनायोपचक्रमे ॥ ५ ॥ ज्ञात्वा संप्रस्थितं देवी वानरं पवनात्मजम् ॥ बाष्पगद्गदया वाचा मैथिली वाक्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥ हनूमन्कुशलं ब्रूयाः सहितौ रामलक्ष्मणौ ॥ ७ ॥ सुग्रीवं च सहामात्यं सर्वान्वृद्धांश्च वानरान् ॥ ब्रूयास्त्वं वानरश्रेष्ठ कुशलं धर्मसंहितम् ॥ ८ ॥ यथा च स महाबाहुर्मां तार-

यति राघवः ॥ अस्माद्दुःखांबुसंरोधात्त्वं समाधातुमर्हसि ॥९॥ जीवंतीं मां यथा रामः संभावयति कीर्तिमान् ॥ तत्त्वया हनुमन्वाच्यं वाचा धर्ममवाप्नुहि ॥ १० ॥ नित्यमुत्साहयुक्ताश्च वाचः श्रुत्वा मयेरिताः ॥ वर्धिष्यते दाशरथेः पौरुषं मद्वाप्तये ॥ ११ ॥ मत्संदेशयुता वाचस्त्वत्तः श्रुत्वैव राघवः ॥ पराक्रमे मतिं वीरो विधिवत्संविधास्यति ॥ १२ ॥ सीतायास्तद्वचः श्रुत्वा हनूमान्मारुतात्मजः ॥ शिरस्यंजलिमाधाय वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥१३॥ क्षिप्रमेष्यति काकुत्स्थो हर्यृक्षप्रवरैर्वृतः ॥ यस्ते युधि विजित्यारीञ्छोकं व्यपनयिष्यति ॥ १४ ॥ नहि पश्यामि मर्त्येषु नासुरेषु सुरेषु वा ॥ यस्तस्य वमतो बाणान्स्थातुमुत्सहतेऽग्रतः ॥ १५ ॥ अप्यर्कमपि पर्जन्यमपि वैवस्वतं यमम् ॥ स हि सोढुं रणे शक्तस्तव हेतोर्विशेषतः ॥१६॥ स हि सागरपर्यंतां महीं साधितुमीहते ॥ त्वन्निमित्तो हि रामस्य जयो जनकनंदिनि ॥ १७ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सम्यक्सत्यं सुभाषितम् ॥ जानकी बहु मेने तं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १८ ॥ ततस्तं प्रस्थितं सीता

वीक्षमाणा पुनः पुनः ॥ भर्तृस्नेहान्वितं वाक्यं सौहार्दादनुमानयत् ॥ १९ ॥ यदि वा मन्यसे वीर वसैकाहमरिंदम ॥ कस्मिंश्चित्संवृते देशे विश्रांतः श्वो गमिष्यसि ॥ २० ॥ मम चैवाल्पभाग्यायाः सान्निध्यात्तव वानर ॥ अस्य शोकस्य महतो मुहूर्तं मोक्षणं भवेत् ॥ २१ ॥ न ते हि हरिशार्दूल पुनरागमनाय तु ॥ प्राणानामपि संदेहो मम स्यान्नात्र संशयः ॥ २२ ॥ तवादर्शनजः शोको भूयो मां परितापयेत् ॥ दुःखाद्दुःखपरामृष्टां दीपयन्निव वानरः ॥ २३ ॥ अयं च वीर संदेहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ॥ सुमहांस्त्वत्सहायेषु हर्यृक्षेषु हरीश्वरः ॥ २४ ॥ कथं नु खलु दुष्पारं तरिष्यति महोदधिम् ॥ तानि हर्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥ २५ ॥ त्रयाणामेव भूतानां सागरस्येह लंघने ॥ शक्तिः स्याद्वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥ २६ ॥ तदस्मिन्कार्यनियोगे वीरैवं दुरतिक्रमे ॥ किं पश्यसि समाधानं त्वं हि कार्यविदांवरः ॥२७॥ काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ॥ पर्याप्तः परवीरघ्न यशस्यस्ते फलोदयः ॥ २८ ॥

बलैः समग्रैर्यदि मां रावणं जित्य संयुगे ॥ विजयी स्वपुरं यायात्तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ २९ ॥ बलैस्तु संकुलां कृत्वा लंकां परबलार्दनः ॥ मां नयेद्यदि काकुत्स्थस्तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ ३० ॥ तद्यथा तस्य विक्रांतमनुरूपं महात्मनः ॥ भवेदाहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय ॥ ३१ ॥ तदर्थोपहितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितम् ॥ निशम्य हनुमान्वाक्यं शेषमुत्तरमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ देवि हर्यृक्षसैन्यानामीश्वरः प्लवतां वरः ॥ सुग्रीवः सत्त्वसंपन्नस्तवार्थे कृतनिश्चयः ॥ ३३ ॥ स वानरसहस्राणां कोटीभिरभिसंवृतः ॥ क्षिप्रमेष्यति वैदेहि राक्षसानां निबर्हणः ॥ ३४ ॥ तस्य विक्रमसंपन्नाः सत्त्ववंतो महाबलाः ॥ मनःसंकल्पसंपाता निदेशे हरयः स्थिताः ॥ ३५ ॥ येषां नोपरि नाधस्तान्न तिर्यक्सज्जते गतिः ॥ न च कर्मसु सीदंति महत्स्वमिततेजसः ॥ ३६ ॥ असकृत्तैर्महोत्साहैःससागरधराधरा ॥ प्रदक्षिणीकृता भूमिर्वायुमार्गानुसारिभिः ॥ ३७ ॥ मद्विशिष्टाश्च तुल्याश्च संति तत्र वनौकसः ॥ मत्तः प्रत्यवरः कश्चिन्नास्ति सुग्रीवसं-

निधौ ॥ ३८ ॥ अहं तावदिह प्राप्तः किं पुनस्ते महाबलाः ॥ नहि प्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यंते हीतरे जनाः ॥ ३९ ॥ तदलं परितापेन देवि शोको व्यपैतु ते ॥ एकोत्पातेन ते लंकामेष्यंति हरियूथपाः ॥ ४० ॥ मम पृष्ठगतौ तौ च चंद्रसूर्याविवोदितौ ॥ त्वत्सकाशं महासत्त्वौ नृसिंहावागमिष्यतः ॥४१॥ तौ हि वीरौ नरवरौ सहितौ रामलक्ष्मणौ ॥ आगम्य नगरीं लंकां सायकैर्विधमिष्यतः ॥ ४२ ॥ सगणं रावणं हत्वा राघवो रघुनन्दनः ॥ त्वामादाय वरारोहे स्वपुरीं प्रति यास्यति ॥ ४३ ॥ तदाश्वसिहि भद्रं ते भव त्वं कालकांक्षिणी ॥ न चिराद्द्रक्ष्यसे रामं प्रज्वलंतमिवानलम् ॥ ४४ ॥ निहते राक्षसेंद्रे च सपुत्रामात्यबांधवे ॥ त्वं समेष्यसि रामेण शशांकेनेव रोहिणी ॥ ४५ ॥ क्षिप्रं त्वं देवि शोकस्य पारं द्रक्ष्यसि मैथिलि ॥ रावणं चैव रामेण द्रक्ष्यसे निहतं बलात् ॥ ४६ ॥ एवमाश्वास्य वैदेहीं हनूमान्मारुतात्मजः ॥ गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहीं पुनरब्रवीत् ॥ ४७ ॥ तमरिघ्नं कृतात्मानं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ॥ लक्ष्मणं च धनुष्पाणिं

लंकाद्वारमुपागतम् ॥ ४८ ॥ नखदंष्ट्रायुधान्वीरान्सिंहशार्दूलविक्रमान् ॥ वानरान्वारणेंद्राभान्क्षिप्रं द्रक्ष्यसि संगतान् ॥ ४९ ॥ शैलांबुदनिकाशानां लंकामलयसानुषु ॥ नर्दतां कपिमुख्यानामार्ये यूथान्यनेकशः ॥ ५० ॥ स तु मर्मणि घोरेण ताडितो मन्मथेषुणा ॥ न शर्म लभते रामः सिंहार्दित इव द्विपः ॥५१॥ रुद मा देवि शोकेन मा भूत्ते मनसो भयम् ॥ शचीव भर्त्रा शक्रेण सङ्गमेष्यसि शोभने ॥ ५२ ॥ रामाद्विशिष्टः कोऽन्योऽस्ति कश्च सौमित्रिणा समः ॥ अग्निमारुतकल्पौ तौ भ्रातरौ तव संश्रयौ ॥ ५३ ॥ नास्मिंश्चिरं वत्स्यसि देवि देशे रक्षोगणैरध्युषितेऽतिरौद्रे ॥ न ते चिरादागमनं प्रियस्य क्षमस्व मत्संगमकालमात्रम् ॥५४॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांड एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

चत्वारिंशः सर्गः ४०

श्रुत्वा तु वचनं तस्य वायुसूनोर्महात्मनः ॥ उवाचात्महितं वाक्यं सीता सुरसुतोपमा ॥ १ ॥ त्वां दृष्ट्वा प्रियवक्तारं संप्रहृष्यामि वानर ॥ अर्धसंजात-सस्येव वृष्टिं प्राप्य वसुंधरा ॥२॥ यथा तं पुरुषव्याघ्रं गात्रैः शोकाभिकर्शितैः ॥ संस्पृशेयं सकामाहं तथा कुरु दयां मयि ॥ ३ ॥ अभिज्ञानं हि रामस्य दद्या हरिगणोत्तम ॥ क्षिप्तामिषीकां काकस्य कोपादेकाक्षिशातिनीम् ॥४॥ मनःशि-लायास्तिलको गंडपार्श्वे निवेशितः ॥ त्वया प्रनष्टे तिलके तं किल स्मर्तुमर्हसि ॥ ५ ॥ स वीर्यवान्कथं सीतां हृतां समनुमन्यसे ॥ वसंतीं रक्षसां मध्ये महेंद्र-वरुणोपमः ॥ ६ ॥ एष चूडामणिर्दिव्यो मया सुपरिरक्षितः ॥ एतं दृष्ट्वा प्रहृ-ष्यामि व्यसने त्वामिवानघ ॥ ७ ॥ एष निर्यातितः श्रीमान्मया ते वारिसं-भवः ॥ अतः परं न शक्ष्यामि जीवितुं शोकलालसा ॥ ८ ॥ असह्यानि च

दुःखानि वाचश्च हृदयच्छिदः ॥ राक्षसैः सह संवासं त्वत्कृते मर्षयाम्यहम् ॥ ९ ॥ धारयिष्यामि मासं तु जीवितं शत्रुसूदन ॥ मासादूर्ध्वं न जीविष्ये त्वया हीना नृपात्मज ॥ १० ॥ घोरो राक्षसराजोऽयं दृष्टिश्च न सुखा मयि ॥ त्वां च श्रुत्वा विषज्जंतं न जीवेयमपि क्षणम् ॥ ११ ॥ वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रुभाषितम् ॥ अथाब्रवीन्महातेजा हनूमान्मारुतात्मजः ॥१२॥ त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ॥ रामे शोकाभिभूते तु लक्ष्मणः परितप्यते ॥ १३ ॥ दृष्टा कथंचिद्भवती न कालः परिदेवितुम् ॥ इमं मुहूर्तं दुःखानामंतं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥ १४ ॥ तावुभौ पुरुषव्याघ्रौ राजपुत्रावनिंदितौ ॥ त्वद्दर्शनकृतोत्साहौ लंकां भस्मीकरिष्यतः ॥ १५ ॥ हत्वा तु समरे रक्षो रावणं सहबांधवैः ॥ राघवौ त्वां विशालाक्षि स्वां पुरीं प्रति नेष्यतः ॥ १६ ॥ यत्तु रामो विजानीयादभिज्ञानमनिंदिते ॥ प्रीतिसंजननं भूयस्तस्य त्वं दातुमर्हसि ॥ १७ ॥ साब्रवीद्दत्तमेवाहो मयाभिज्ञानमुत्तमम् ॥ एतदेव हि रामस्य दृष्ट्वा

मत्केशभूषणम् ॥ श्रद्धेयं हनुमन्वाक्यं तव वीर भविष्यति ॥१८॥ स तं मणि-
वरं गृह्य श्रीमान्प्लवगसत्तमः ॥ प्रणम्य शिरसा देवीं गमनायोपचक्रमे ॥१९॥
तमुत्पातकृतोत्साहमवेक्ष्य हरियूथपम् ॥ वर्धमानं महावेगमुवाच जनका-
त्मजा ॥ अश्रुपूर्णमुखी दीना बाष्पगद्गदया गिरा ॥ २० ॥ हनूमन्सिंहसंकाशौ
भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ सुग्रीवं च सहामात्यं सर्वान्ब्रूया ह्यनामयम् ॥ २१ ॥
यथा च स महाबाहुर्मां तारयति राघवः ॥ अस्माद्दुःखांबुसंरोधात्त्वं समाधा-
तुमर्हसि ॥ २२ ॥ इमं च तीव्रं मम शोकवेगं रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ॥
ब्रूयास्तु रामस्य गतः समीपं शिवश्च तेऽध्वाऽस्तु हरिप्रवीर ॥२३॥ स राज-
पुत्र्या प्रतिवेदितार्थः कपिः कृतार्थः परिहृष्टचेताः ॥ तदल्पशेषं प्रसमीक्ष्य
कार्यं दिशं ह्युदीचीं मनसा जगाम ॥ २४ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय
आदिकाव्ये सुंदरकांडे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

एकचत्वारिंशः सर्गः ४१

स च वाग्भिः प्रशस्ताभिर्गमिष्यन्पूजितस्तया ॥ तस्माद्देशादपक्रम्य चिंतयामास वानरः ॥ १ ॥ अल्पशेषमिदं कार्यं दृष्टेयमसितेक्षणा ॥ त्रीनुपायानतिक्रम्य चतुर्थ इह दृश्यते ॥ २ ॥ न साम रक्षस्सु गुणाय कल्पते न दानमर्थोपचितेषु युज्यते ॥ न भेदसाध्या बलदर्पिता जनाः पराक्रमस्त्वेव ममेह रोचते ॥ ३ ॥ न चास्य कार्यस्य पराक्रमादृते विनिश्चयः कश्चिदिहोपपद्यते ॥ हतप्रवीराश्चरणे तु राक्षसाः कथंचिदीयुर्यदिहाद्य मार्दवम् ॥ ४ ॥ कार्ये कर्मणि निर्वृत्ते यो बहून्यपि साधयेत् ॥ पूर्वकार्याविरोधेन स कार्यं कर्तुमर्हति ॥ ५ ॥ न ह्येकः साधको हेतुः स्वल्पस्यापीह कर्मणः ॥ यो ह्यर्थं बहुधा वेद स समर्थोऽर्थसाधने ॥६॥ इहैव तावत्कृतनिश्चयो ह्यहं यदि व्रजेयं प्लवगेश्वरालयम् ॥ परात्मसंमर्दविशेषतत्त्ववित्ततः कृतं स्यान्मम भर्तृशासनम् ॥७॥ कथं नु खल्वद्य

भवेत्सुखागतं प्रसह्य युद्धं मम राक्षसैः सह ॥ तथैव खल्वात्मबलं च सारव-त्समानयेन्मां च रणे दशाननः ॥ ८ ॥ ततः समासाद्य रणे दशाननं समंत्रि-वर्गं सबलं सयायिनम् ॥ हृदि स्थितं तस्य मतं बलं च वै सुखेन मत्वाह-मितः पुनर्व्रजे ॥ ९ ॥ इदमस्य नृशंसस्य नंदनोपममुत्तमम् ॥ वनं नेत्रमनःकांतं नानाद्रुमलतायुतम् ॥ १० ॥ इदं विध्वंसयिष्यामि शुष्कं वनमिवानलः ॥ अस्मिन्भग्ने ततः कोपं करिष्यति स रावणः ॥ ११ ॥ ततो महत्साश्वमहारथ-द्विपं बलं समानेष्यति राक्षसाधिपः ॥ त्रिशूलकालायसपट्टिशायुधं ततो मह-द्युद्धमिदं भविष्यति ॥ १२ ॥ अहं च तैः संयति चंडविक्रमैः समेत्य रक्षोभि-रसह्यविक्रमः ॥ निहत्य तद्रावणचोदितं बलं सुखं गमिष्यामि हरीश्वरालयम् ॥ १३ ॥ ततो मारुतवत्क्रुद्धो मारुतिर्भीमविक्रमः ॥ ऊरुवेगेन महता द्रुमान्क्षे-प्तुमथारभत् ॥ १४ ॥ ततस्तद्धनुमान्वीरो बभंज प्रमदावनम् ॥ मत्तद्विजसमा-घुष्टं नानाद्रुमलतायुतम् ॥ १५ ॥ तद्वनं मथितैर्वृक्षैर्भिन्नैश्च सलिलाशयैः ॥

चूर्णितैः पर्वताग्रैश्च बहुधा प्रियदर्शनैः ॥ १६ ॥ नानाशकुंतविरुतैः प्रभिन्न-सलिलाशयैः ॥ ताम्रैः किसलयैः क्लांतैः क्लांतद्रुमलतायुतैः ॥ न बभौ तद्वनं तत्र दावानलहतं यथा ॥ १७ ॥ व्याकुलावरणा रेजुर्विह्वला इव ता लताः ॥ १८ ॥ लतागृहैश्चित्रगृहैश्च सादितैर्व्यालैर्मृगैरार्तरवैश्च पक्षिभिः ॥ शिलागृहैरुन्मथितैस्तथा गृहैः प्रनष्टरूपं तदभून्महद्वनम् ॥ १९ ॥ सा विह्वलाऽशोकलताप्रताना वनस्थली शोकलताप्रताना ॥ जाता दशास्यप्रमदावनस्य कपेर्बलाद्धि प्रमदावनस्य ॥ २० ॥ ततः स कृत्वा जगतीपतेर्महान्महद्व्यलीकं मनसो महात्मनः ॥ युयुत्सुरेको बहुभिर्महाबलैः श्रिया ज्वलंस्तोरणमाश्रितः कपिः ॥ २१ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

द्विचत्वारिंशः सर्गः ४२

ततः पक्षिनिनादेन वृक्षभंगस्वनेन च ॥ बभूवुस्त्राससंभ्रांताः सर्वे लंकानिवासिनः ॥१॥ विद्रुताश्च भयत्रस्ता विनेदुर्मृगपक्षिणः ॥ रक्षसां च निमित्तानि क्रूराणि प्रतिपेदिरे ॥ २ ॥ ततो गतायां निद्रायां राक्षस्यो विकृताननाः ॥ तद्वनं ददृशुर्भग्नं तं च वीरं महाकपिम् ॥ ३ ॥ स ता दृष्ट्वा महाबाहुर्महासत्त्वो महाबलः ॥ चकार सुमहद्रूपं राक्षसीनां भयावहम् ॥ ४ ॥ ततस्तु गिरिसंकाशमतिकायं महाबलम् ॥ राक्षस्यो वानरं दृष्ट्वा पप्रच्छुर्जनकात्मजाम् ॥ ५ ॥ कोऽयं कस्य कुतो वाऽयं किंनिमित्तमिहागतः ॥ कथं त्वया सहानेन संवादः कृत इत्युत ॥ ६ ॥ आचक्ष्व नो विशालाक्षि मा भूत्ते सुभगे भयम् ॥ संवादमसितापांगि त्वया किं कृतवानयम् ॥ ७ ॥ अथाब्रवीत्तदा साध्वी सीता सर्वांगशोभना ॥ रक्षसां कामरूपाणां विज्ञाने का गतिर्मम ॥ ८ ॥ यूयमेवास्य

जानीत योऽयं यद्वा करिष्यति ॥ अहिरेव अहेः पादान्विजानाति न संशयः ॥ ९ ॥ अहमप्यतिभीतास्मि नैव जानामि को ह्ययम् ॥ वेद्मि राक्षसमेवैनं कामरूपिणमागतम् ॥ १० ॥ वैदेह्या वचनं श्रुत्वा राक्षस्यो विद्रुता द्रुतम् ॥ स्थिताः काश्चिद्गताः काश्चिद्रावणाय निवेदितुम् ॥ ११ ॥ रावणस्य समीपे तु राक्षस्यो विकृताननाः ॥ विरूपं वानरं भीममाख्यातुमुपचक्रमुः ॥१२॥ अशोकवनिकामध्ये राजन्भीमवपुः कपिः ॥ सीतया कृतसंवादस्तिष्ठत्यमितविक्रमः ॥ १३ ॥ न च तं जानकी सीता हरिं हरिणलोचना ॥ अस्माभिर्बहुधा पृष्टा निवेदयितुमिच्छति ॥ १४ ॥ वासवस्य भवेद्दूतो दूतो वैश्रवणस्य वा ॥ प्रेषितो वापि रामेण सीतान्वेषणकांक्षया ॥ १५ ॥ तेनैवाद्भुतरूपेण यत्तत्तव मनोहरम् ॥ नानामृगगणाकीर्णं प्रमृष्टं प्रमदावनम् ॥ १६ ॥ न तत्र कश्चिदुद्देशो यस्तेन न विनाशितः ॥ यत्र सा जानकी देवी स तेन न विनाशितः ॥ १७ ॥ जानकीरक्षणार्थं वा श्रमाद्वा नोपलक्ष्यते ॥ अथवा कः श्रमस्तस्य सैव तेना-

भिरक्षिता ॥ १८ ॥ चारुपल्लवपत्राढ्यं यं सीता स्वयमास्थिता ॥ प्रवृद्धः शिंशपावृक्षः स च तेनाभिरक्षितः ॥ १९ ॥ तस्योग्ररूपस्योग्रं त्वं दंडमाज्ञातु-मर्हसि ॥ सीता संभाषिता येन वनं तेन विनाशितम् ॥२०॥ मनःपरिगृहीतां तां तव रक्षोगणेश्वर ॥ कः सीतामभिभाषेत यो न स्यात्त्यक्तजीवितः ॥ २१ ॥ राक्षसीनां वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः ॥ हुताग्निरिव जज्वाल कोपसंव-र्तितेक्षणः ॥ २२ ॥ तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नश्रुबिंदवः ॥ दीप्ताभ्यामिव दीपाभ्यां सार्चिषः स्नेहबिंदवः ॥ २३ ॥ आत्मनः सदृशान्वीरान्किंकरान्नाम राक्षसान् ॥ व्यादिदेश महातेजा निग्रहार्थं हनूमतः ॥ २४ ॥ तेषामशीतिसा-हस्रं किंकराणां तरस्विनाम् ॥२५॥ निर्ययुर्भवनात्तस्मात्कूटमुद्गरपाणयः ॥ महो-दरा महादंष्ट्रा घोररूपा महाबलाः ॥ युद्धाभिमनसः सर्वे हनूमद्ग्रहणोन्मुखाः ॥२६॥ ते कपिं तं समासाद्य तोरणस्थमवस्थितम् ॥ अभिपेतुर्महावेगाः पतंगा इव पावकम् ॥ २७ ॥ ते गदाभिर्विचित्राभिः परिघैः कांचनांगदैः ॥ आजघ्नु-

वानरश्रेष्ठं शरैरादित्यसंनिभैः ॥२८॥ मुद्गरैः पट्टिशैः शूलैः प्रासतोमरपाणयः ॥ परिवार्य हनूमंतं सहसा तस्थुरग्रतः ॥ २९ ॥ हनूमानपि तेजस्वी श्रीमान्पर्वतसंनिभः ॥ क्षितावाविध्य लांगूलं ननाद च महाध्वनिम् ॥ ३० ॥ स भूत्वा तु महाकायो हनूमान्मारुतात्मजः ॥ पुच्छमास्फोटयामास लंकां शब्देन पूरयन् ॥ ३१ ॥ तस्यास्फोटितशब्देन महता चानुनादिना ॥ पेतुर्विहंगा गगनादुच्चैश्चेदमघोषयत् ॥ ३२ ॥ जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ॥ राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥ ३३ ॥ दासोऽहं कोसलेंद्रस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ हनूमाञ्छत्रुसैन्यानां निहंता मारुतात्मजः ॥ ३४ ॥ न रावणसहस्रं मे युद्धे प्रतिबलं भवेत् ॥ शिलाभिश्च प्रहरतः पादपैश्च सहस्रशः ॥ ३५ ॥ अर्दयित्वा पुरीं लंकामभिवाद्य च मैथिलीम् ॥ समृद्धार्थो गमिष्यामि मिषतां सर्वरक्षसाम् ॥ ३६ ॥ तस्य संनादशब्देन तेऽभवन्भयशंकिताः ॥ ददृशुश्च हनूमंतं संध्यामेघमिवोन्नतम् ॥ ३७ ॥ स्वामिसंदेशनिःशंकास्ततस्ते राक्षसाः

कपिम् ॥ चित्रैः प्रहरणैर्भीमैरभिपेतुस्ततस्ततः ॥ ३८ ॥ स तैः परिवृतः शूरैः सर्वतः स महाबलः ॥ आससादायसं भीमं परिघं तोरणाश्रितम् ॥ स तं परिघमादाय जघान रजनीचरान् ॥ ३९ ॥ स पन्नगमिवादाय स्फुरंतं विनतासुतः ॥ विचचारांबरे वीरः परिगृह्य च मारुतिः ॥ सूदयामास वज्रेण दैत्यानिव सहस्रदृक् ॥ ४० ॥ स हत्वा राक्षसान्वीरः किंकरान्मारुतात्मजः ॥ युद्धाकांक्षी महावीरस्तोरणं समवस्थितः ॥ ४१ ॥ ततस्तस्माद्भयान्मुक्ताः कतिचित्तत्र राक्षसाः ॥ निहतान्किंकरान्सर्वान्रावणाय न्यवेदयन् ॥ ४२ ॥ स राक्षसानां निहतं महाबलं निशम्य राजा परिवृत्तलोचनः ॥ समादिदेशाप्रतिमं पराक्रमे प्रहस्तपुत्रं समरे सुदुर्जयम् ॥ ४३ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

त्रिचत्वारिंशः सर्गः ४३

ततः स किंकरान्हत्वा हनूमान्ध्यानमास्थितः ॥ १ ॥ वनं भग्नं मया चैत्यप्रासादो न विनाशितः ॥ तस्मात्प्रासादमद्यैवमिमं विध्वंसयाम्यहम् ॥ २ ॥ इति संचिंत्य हनुमान्मनसा दर्शयन्बलम् ॥ चैत्यप्रासादमुत्प्लुत्य मेरुशृंगमिवोन्नतम् ॥ आरुरोह हरिश्रेष्ठो हनूमान्मारुतात्मजः ॥ ३ ॥ आरुह्य गिरिसंकाशं प्रासादं हरियूथपः ॥ बभौ स सुमहातेजाः प्रतिसूर्य इवोदितः ॥ ४ ॥ संप्रधृष्य च दुर्धर्षश्चैत्यप्रासादमुन्नतम् ॥ हनूमान्प्रज्वलँल्लक्ष्म्या पारियात्रोपमोऽभवत् ॥ ५ ॥ स भूत्वा सुमहाकायः प्रभावान्मारुतात्मजः ॥ धृष्टमास्फोटयामास लंकां शब्देन पूरयन् ॥ ६ ॥ तस्यास्फोटितशब्देन महता श्रोत्रघातिना ॥ पेतुर्विहंगमास्तत्र चैत्यपालाश्च मोहिताः ॥ ७ ॥ अस्त्रविज्जयतां रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ॥ राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥८॥ दासोऽहं कोसलें-

द्रस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ हनूमाञ्छत्रुसैन्यानां निहंता मारुतात्मजः ॥ ९ ॥ न रावणसहस्रं मे युद्धे प्रतिबलं भवेत् ॥ शिलाभिस्तु प्रहरतः पादपैश्च सहस्रशः ॥ १० ॥ धर्षयित्वा पुरीं लंकामभिवाद्य च मैथिलीम् ॥ समृद्धार्थो गमिष्यामि मिषतां सर्वरक्षसाम् ॥ ११ ॥ एवमुक्त्वा महाकायश्चैत्यस्थान्हरियूथपः ॥ ननाद भीमनिर्ह्रादो रक्षसां जनयन्भयम् ॥ १२ ॥ तेन नादेन महता चैत्यपालाः शतं ययुः ॥ गृहीत्वा विविधानस्त्रान्प्रासान्खड्गान्परश्वधान् ॥ विसृजंतो महाकाया मारुतिं पर्यवारयन् ॥ १३ ॥ ते गदाभिर्विचित्राभिः परिघैः कांचनांगदैः ॥ आजघ्नुर्वानरश्रेष्ठं बाणैश्चादित्यसन्निभैः ॥ १४ ॥ आवर्त इव गंगायास्तोयस्य विपुलो महान् ॥ परिक्षिप्य हरिश्रेष्ठं स बभौ रक्षसां गणः ॥ १५ ॥ ततो वातात्मजः क्रुद्धो भीमरूपं समास्थितः ॥ १६ ॥ प्रासादस्य महांस्तस्य स्तंभं हेमपरिष्कृतम् ॥ उत्पाटयित्वा वेगेन हनूमान्मारुतात्मजः ॥ ततस्तं भ्रामयामास शतधारं महाबलः ॥ १७ ॥ तत्र चाग्निः समभवत्प्रासादश्चाप्यद-

ज्वल ॥ १८ ॥ दह्यमानं ततो दृष्ट्वा प्रासादं हरियूथपः ॥ स राक्षसशतं हत्वा वज्रेणेंद्र इवासुरान् ॥ अंतरिक्षे स्थितः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ॥ १९ ॥ मादृशानां सहस्राणि विसृष्टानि महात्मनाम् ॥ बलिनां वानरेंद्राणां सुग्रीववशवर्तिनाम् ॥ २० ॥ अटंति वसुधां कृत्स्नां वयमन्ये च वानराः ॥ २१ ॥ दशनागबलाः केचित्केचिद्दशगुणोत्तराः ॥ केचिन्नागसहस्रस्य बभूवुस्तुल्यविक्रमाः ॥ २२ ॥ संति चौघबलाः केचित्संति वायुबलोपमाः ॥ अप्रमेयबलाः केचित्तत्रासन्हरियूथपाः ॥ २३ ॥ ईदृग्विधैस्तु हरिभिर्वृतो दंतनखायुधैः ॥ शतैः शतसहस्रैश्च कोटिभिश्चायुतैरपि ॥ आगमिष्यति सुग्रीवः सर्वेषां वो निषूदनः ॥ २४ ॥ नेयमस्ति पुरी लंका न यूयं न च रावणः ॥ यस्य त्विक्ष्वाकुवीरेण बद्धं वैरं महात्मना ॥२५॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे त्रिचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४३ ॥

चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ४४

संदिष्टो राक्षसेंद्रेण प्रहस्तस्य सुतो बली ॥ जंबुमाली महादंष्ट्रो निर्जगाम धनुर्धरः ॥ १ ॥ रक्तमाल्यांबरधरः स्रग्वी रुचिरकुंडलः ॥ महान्विवृत्तनयनश्चंडः समरदुर्जयः ॥ २ ॥ धनुः शक्रधनुःप्रख्यं महद्रुचिरसायकम् ॥ विस्फारयाणो वेगेन वज्राशनिसमस्वनम् ॥ ३ ॥ तस्य विस्फारघोषेण धनुषो महता दिशः ॥ प्रदिशश्च नभश्चैव सहसा समपूर्यत ॥ ४ ॥ रथेन खरयुक्तेन तमागतमुदीक्ष्य सः ॥ हनूमान्वेगसंपन्नो जहर्ष च ननाद च ॥ ५ ॥ तं तोरणविटंकस्थं हनूमंतं महाकपिम् ॥ जंबुमाली महातेजा विव्याध निशितैः शरैः ॥६॥ अर्धचंद्रेण वदने शिरस्येकेन कर्णिना ॥ बाह्वोर्विव्याध नाराचैर्दशभिस्तु कपीश्वरम् ॥ ७ ॥ तस्य तच्छुशुभे ताम्रं शरेणाभिहतं मुखम् ॥ शरदीवांबुजं फुल्लं विद्धं भास्कररश्मिना ॥ ८ ॥ तत्तस्य रक्तं रक्तेन रंजितं शुशुभे मुखम् ॥ यथा-

काशे महापद्मं सिक्तं कांचनबिंदुभिः ॥ ९ ॥ चुकोप बाणाभिहतो राक्षसस्य महाकपिः ॥ १० ॥ ततः पार्श्वेऽतिविपुलां ददर्श महतीं शिलाम् ॥ तरसा तां समुत्पाट्य चिक्षेप जववद्बली ॥ तां शरैर्दशभिः क्रुद्धस्ताडयामास राक्षसः ॥ ११ ॥ विपन्नं कर्म तद्दृष्ट्वा हनूमांश्चंडविक्रमः ॥ सालं विपुलमुत्पाट्य भ्रामयामास वीर्यवान् ॥ १२ ॥ भ्रामयंतं कपिं दृष्ट्वा सालवृक्षं महाबलम् ॥ चिक्षेप सुबहून्बाणान् जंबुमाली महाबलः ॥ १३ ॥ सालं चतुर्भिश्चिच्छेद वानरं पंचभिर्भुजे ॥ उरस्येकेन बाणेन दशभिस्तु स्तनांतरे ॥ १४ ॥ स शरैः पूरिततनुः क्रोधेन महता वृतः ॥ तमेव परिघं गृह्य भ्रामयामास वेगतः ॥ १५ ॥ अतिवेगोऽतिवेगेन भ्रामयित्वा महोत्कटः ॥ परिघं पातयामास जंबुमालेर्महोरसि ॥ १६ ॥ तस्य चैव शिरो नास्ति न बाहू जानुनी न च ॥ न धनुर्न रथो नाश्वास्तत्रादृश्यंत नेषवः ॥ १७ ॥ स हतस्तरसा तेन जंबुमाली महारथः ॥ पपात निहतो भूमौ चूर्णितांग इव द्रुमः ॥ १८ ॥ जंबुमालिं सुनिहतं किंकरांश्च

महाबलान् ॥ चुक्रोध रावणः श्रुत्वा क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ १९ ॥ स रोषसंवर्तितताम्रलोचनः प्रहस्तपुत्रे निहते महाबले ॥ अमात्यपुत्रानतिवीर्यविक्रमान्समादिदेशाशु निशाचरेश्वरः ॥ २० ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

पंचचत्वारिंशः सर्गः ४५

ततस्ते राक्षसेंद्रेण चोदिता मंत्रिणः सुताः ॥ निर्ययुर्भवनात्तस्मात्सप्त सप्तार्चिवर्चसः ॥ १ ॥ महद्बलपरीवारा धनुष्मंतो महाबलाः ॥ कृतास्त्रास्त्रविदां श्रेष्ठाः परस्परजयैषिणः ॥ २ ॥ हेमजालपरिक्षिप्तैर्ध्वजवद्भिः पताकिभिः ॥ तोयदस्वननिर्घोषैर्वाजियुक्तैर्महारथैः ॥ ३ ॥ तप्तकांचनचित्राणि चापान्यमितविक्रमाः ॥ विस्फारयंतः संहृष्टास्तडिद्वंत इवांबुदाः ॥ ४ ॥ जनन्यस्तु ततस्तेषां

विदित्वा किंकरान्हतान् ॥ बभूवुः शोकसंभ्रांताः सबांधवसुहृज्जनाः ॥ ५ ॥ ते परस्परसंघर्षात्तप्तकांचनभूषणाः ॥ अभिपेतुर्हनूमंतं तोरणस्थमवस्थितम् ॥ ६ ॥ सृजंतो बाणवृष्टिं ते रथगर्जितनिःस्वनाः ॥ प्रावृट्काल इवांभोदा विचेरुर्नैर्ऋतांबुदाः ॥ ७ ॥ अवकीर्णस्ततस्ताभिर्हनूमान् शरवृष्टिभिः ॥ अभवत्संवृताकारः शैलराडिव वृष्टिभिः ॥ ८ ॥ स शरान्वंचयामास तेषामाशुचरः कपिः ॥ रथवेगांश्च वीराणां विचरन्विमलेऽम्बरे ॥ ९ ॥ स तैः क्रीडन्धनुष्मद्भिर्व्योम्नि वीरः प्रकाशते ॥ धनुष्मद्भिर्यथा मेघैर्मारुतः प्रभुरंबरे ॥ १० ॥ स कृत्वा निनदं घोरं त्रासयंस्तां महाचमूम् ॥ चकार हनुमान्वेगं तेषु रक्षःसु वीर्यवान् ॥ ११ ॥ तलेनाभ्यहनत्कांश्चित्पादैः कांश्चित्परंतपः ॥ मुष्टिभिश्चाहनत्कांश्चिन्नखैः कांश्चिद्व्यदारयत् ॥ १२ ॥ प्रममाथोरसा कांश्चिदूरुभ्यामपरान्कपिः ॥ केचित्तस्यैव नादेन तत्रैव पतिता भुवि ॥ १३ ॥ ततस्तेष्ववसन्नेषु भूमौ निपतितेषु च ॥ तत्सैन्यमगमत्सर्वं दिशो दश भयार्दितम् ॥ १४ ॥ विनेदुर्विस्वरं नागा निपेतु-

भुवि वाजिनः ॥ अश्वनीडध्वजच्छत्रैर्भूश्च कीर्णाऽभवद्रथैः ॥ १५ ॥ सत्रता रुधिरेणाथ स्रवंत्यो दर्शिताः पथि ॥ विविधैश्च स्वनैर्लंका ननाद विकृतं तदा ॥ १६ ॥ स तान्प्रवृद्धान्विनिहत्य राक्षसान्महाबलश्चंडपराक्रमः कपिः ॥ युयुत्सुरन्यैः पुनरेव राक्षसैस्तदेव वीरोऽभिजगाम तोरणम् ॥ १७ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे पंचचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

षट्चत्वारिंशः सर्गः ४६

हतान्मंत्रिसुतान्बुध्वा वानरेण महात्मना ॥ रावणः संवृताकारश्चकार मतिमुत्तमाम् ॥ १ ॥ स विरूपाक्षयूपाक्षौ दुर्धर्षं चैव राक्षसम् ॥ प्रघसं भासकर्णं च पंचसेनाग्रनायकान् ॥ २ ॥ संदिदेश दशग्रीवो वीरान्नयविशारदान् ॥ हनूमद्ग्रहणे व्यग्रान्वायुवेगसमान्युधि ॥ ३ ॥ यात सेनाग्रगाः सर्वे महाबल-

परिग्रहाः ॥ सवाजिरथमातंगाः स कपिः शास्यतामिति ॥ ४ ॥ यत्नैश्च खलु भाव्यं स्यात्तमासाद्य वनालयम् ॥ कर्म चापि समाधेयं देशकालाविरोधितम् ॥ ५ ॥ न ह्यहं तं कपिं मन्ये कर्मणा प्रतितर्कयन् ॥ सर्वथा तन्महद्भूतं महाबलपरिग्रहम् ॥ वानरोऽयमिति ज्ञात्वा न हि शुध्यति मे मनः ॥ नैवाहं तं कपिं मन्ये यथेयं प्रस्तुता कथा ॥ भवेदिंद्रेण वा सृष्टमस्मदर्थं तपोबलात् ॥ ६ ॥ सनागयक्षगंधर्वदेवासुरमहर्षयः ॥ युष्माभिः प्रहितैः सर्वैर्मया सह विनिर्जिताः ॥ ७ ॥ तैरवश्यं विधातव्यं व्यलीकं किंचिदेव नः ॥ तदेव नात्र संदेहः प्रसह्य परिगृह्यताम् ॥ यात सेनाग्रगाः सर्वे महाबलपरिग्रहाः ॥ ८ ॥ सवाजिरथमातंगाः स कपिः शास्यतामिति ॥ नावमान्यो भवद्भिश्च कपिर्धीरपराक्रमः ॥ ९ ॥ दृष्टा हि हरयः पूर्वं मया विपुलविक्रमाः ॥ १० ॥ वाली च सहसुग्रीवो जांबवांश्च महाबलः ॥ नीलः सेनापतिश्चैव ये चान्ये द्विविदादयः ॥ ११ ॥ नैव तेषां गतिर्भीमा न तेजो न पराक्रमः ॥ न मतिर्न बलोत्साहो न रूपपरि-

कल्पनम् ॥ १२ ॥ महत्सत्त्वमिदं ज्ञेयं कपिरूपं व्यवस्थितम् ॥ प्रयत्नं महदास्थाय क्रियतामस्य निग्रहः ॥ १३ ॥ कामं लोकास्त्रयः सेंद्राः ससुरासुरमानवाः ॥ भवतामग्रतः स्थातुं न पर्याप्ता रणाजिरे ॥ १४ ॥ तथापि तु नयज्ञेन जयमाकांक्षता रणे ॥ आत्मा रक्ष्यः प्रयत्नेन युद्धसिद्धिर्हि चंचला ॥ १५ ॥ ते स्वामिवचनं सर्वे प्रतिगृह्य महौजसः ॥ समुत्पेतुर्महावेगा हुताशसमतेजसः ॥ १६ ॥ रथैश्च मत्तैर्नागैश्च वाजिभिश्च महाजवैः ॥ शस्त्रैश्च विविधैस्तीक्ष्णैः सर्वैश्चोपचिता बलैः ॥ १७ ॥ ततस्तु ददृशुर्वीरा दीप्यमानं महाकपिम् ॥ रश्मिमंतमिवोद्यंतं स्वतेजोरश्मिमालिनम् ॥ १८ ॥ तोरणस्थं महावेगं महासत्त्वं महाबलम् ॥ महामतिं महोत्साहं महाकायं महाभुजम् ॥ १९ ॥ तं समीक्ष्यैव ते सर्वे दिक्षु सर्वास्ववस्थिताः ॥ तैस्तैः प्रहरणैर्भीमैरभिपेतुस्ततस्ततः ॥ २० ॥ तस्य पंचायसास्तीक्ष्णाः सिताः पीतमुखाः शराः ॥ शिरस्युत्पलपत्राभा दुर्धरेण निपातिताः ॥ २१ ॥ स तैः पंचभिराविद्धः शरैः शिरसि

वानरः ॥ उत्पपात नदन्व्योम्नि दिशो दश निनादयन् ॥ २२ ॥ ततस्तु दुर्धरो वीरः सरथः सज्जकार्मुकः ॥ किरन्शरशतैस्तीक्ष्णैरभिपेदे महाबलः ॥ २३ ॥ स कपिर्वारयामास तं व्योम्नि शरवर्षिणम् ॥ वृष्टिमंतं पयोदांते पयोदमिव मारुतः ॥ २४ ॥ अर्द्यमानस्ततस्तेन दुर्धरेणानिलात्मजः ॥ चकार निनदं भूयो व्यवर्धत च वीर्यवान् ॥ २५ ॥ स दूरं सहसोत्पत्य दुर्धरस्य रथे हरिः ॥ निपपात महावेगो विद्युद्राशिर्गिराविव ॥ २६ ॥ ततः स मथिताष्टाश्वं रथं भग्नाक्षकूबरम् ॥ विहाय न्यपतद्भूमौ दुर्धरस्त्यक्तजीवितः ॥ २७ ॥ तं विरूपाक्षयूपाक्षौ दृष्ट्वा निपतितं भुवि ॥ तौ जातरोषौ दुर्धर्षावुत्पेततुररिंदमौ ॥ २८ ॥ स ताभ्यां सहसोत्प्लुत्य विष्ठितो विमलेऽम्बरे ॥ मुद्गराभ्यां महाबाहुर्वक्षस्यभिहतः कपिः ॥ २९ ॥ तयोर्वेगवतोर्वेगं निहत्य स महाबलः ॥ निपपात पुनर्भूमौ सुपर्णसमविक्रमः ॥ ३० ॥ स सालवृक्षमासाद्य समुत्पाट्य च वानरः ॥ तावुभौ राक्षसौ वीरौ जघान पवनात्मजः ॥ ३१ ॥ ततस्तांस्त्रीन्हतान्ज्ञात्वा वानरेण

तरस्विना ॥ अभिपेदे महावेगः प्रहस्य प्रघसो बली ॥ ३२ ॥ भासकर्णश्च संक्रुद्धः शूलमादाय वीर्यवान् ॥ एकतः कपिशार्दूलं यशस्विनमवस्थितौ ॥ ३३ ॥ पट्टिशेन शिताग्रेण प्रघसः प्रत्यपोथयत् ॥ भासकर्णश्च शूलेन राक्षसः कपिकुंजरम् ॥ ३४ ॥ स ताभ्यां विक्षतैर्गात्रैरसृग्दिग्धतनूरुहः ॥ अभवद्वानरः क्रुद्धो बालसूर्यसमप्रभः ॥ ३५ ॥ समुत्पाट्य गिरेः शृंगं समृगव्यालपादपम् ॥ जघान हनुमान्वीरो राक्षसौ कपिकुंजरः ॥ गिरिशृङ्गसुनिष्पिष्टौ तिलशस्तौ बभूवतुः ॥ ३६ ॥ ततस्तेष्ववसन्नेषु सेनापतिषु पंचसु ॥ बलं तदवशेषं तु नाशयामास वानरः ॥ ३७ ॥ अश्वैरश्वान्गजैर्नागान्योधैर्योधान्रथै रथान् ॥ स कपिर्नाशयामास सहस्राक्ष इवासुरान् ॥ ३८ ॥ हतैर्नागैस्तुरंगैश्च भग्नाक्षैश्च महारथैः ॥ हतैश्च राक्षसैर्भूमी रुद्धमार्गा समंततः ॥ ३९ ॥ ततः कपिस्तान्ध्व-जिनीपतीन्रणे निहत्य वीरान्सबलान्सवाहनान् ॥ तदेव वीरः परिगृह्य तोरणं

कृतक्षणः काल इव प्रजाक्षये ॥ ४० ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

सप्तचत्वारिंशः सर्गः ४७

सेनापतीन्पंच स तु प्रमापितान् हनूमता सानुचरान्सवाहनान् ॥ निशम्य राजा समरोद्धतोन्मुखं कुमारमक्षं प्रसमैक्षताक्षम् ॥ १ ॥ स तस्य दृष्ट्यर्पण-संप्रचोदितः प्रतापवान्कांचनचित्रकार्मुकः ॥ समुत्पपाताथ सदस्युदीरितो द्विजातिमुख्यैर्हविषेव पावकः ॥ २ ॥ ततो महान्बालदिवाकरप्रभं प्रतप्तजांबू-नदजालसंततम् ॥ रथं समास्थाय ययौ स वीर्यवान्महाहरिं तं प्रति नैर्ऋत-र्षभः ॥ ३ ॥ ततस्तपःसंग्रहसंचयार्जितं प्रतप्तजांबूनदजालचित्रितम् ॥ पता-किनं रत्नविभूषितध्वजं मनोजवाष्टाश्ववरैः सुयोजितम् ॥ ४ ॥ सुरासुराधृष्य-

प्रसंगचारिणं तडित्प्रभं व्योमचरं समाहितम् ॥ सतूणमष्टासिनिबद्धबंधुरं यथाक्रमावेशितशक्तितोमरम् ॥ ५ ॥ विराजमानं प्रतिपूर्णवस्तुना सहेमदाम्ना शशिसूर्यवर्चसा ॥ दिवाकराभं रथमास्थितस्ततः स निर्जगामामरतुल्यविक्रमः ॥ ६ ॥ स पूरयन्खं च महीं च साचलां तुरंगमातंगमहारथस्वनैः ॥ बलैः समेतैः सह तोरणस्थितं समर्थमासीनमुपागमत्कपिम् ॥ ७ ॥ स तं समासाद्य हरिं हरीक्षणो युगांतकालाग्निमिव प्रजाक्षये ॥ अवस्थितं विस्मितजातसंभ्रमं समैक्षताक्षो बहुमानचक्षुषा ॥ ८ ॥ स तस्य वेगं च कपेर्महात्मनः पराक्रमं चारिषु रावणात्मजः ॥ विचारयन्स्वं च बलं महाबलो युगक्षये सूर्य इवाभिवर्धत ॥९॥ स जातमन्युः प्रसमीक्ष्य विक्रमं स्थितः स्थिरः संयति दुर्निवारणम् ॥ समाहितात्मा हनुमंतमाहवे प्रचोदयामास शितैः शरैस्त्रिभिः ॥ १० ॥ ततः कपिं तं प्रसमीक्ष्य गर्वितं जितश्रमं शत्रुपराजयोर्जितम् ॥ अवैक्षताक्षः समुदीर्णमानसं स बाणपाणिः प्रगृहीतकार्मुकः ॥ ११ ॥ स हेमनिष्कांगदचारुकुंडलः

समाससादाशुपराक्रमः कपिम् ॥ तयोर्बभूवाप्रतिमः समागमः सुरासुराणामपि संभ्रमप्रदः ॥१२॥ ररास भूमिर्न तताप भानुमान्ववौ न वायुः प्रचचाल चाचलः ॥ कपेः कुमारस्य च वीर्यसंयुगं ननाद च द्यौरुदधिश्च चुक्षुभे ॥१३॥ स तस्य वीरः सुमुखान्पतत्रिणः सुवर्णपुंखान्सविषानिवोरगान् ॥ समाधिसंयोगविमोक्षतत्त्वविच्छरानथ त्रीन्कपिमूर्ध्न्यताडयत् ॥ १४ ॥ स तैः शरैर्मूर्ध्नि समं निपातितैः क्षरन्नसृग्दिग्धविवृत्तनेत्रः ॥ नवोदितादित्यनिभः शरांशुमान् व्यराजतादित्य इवांशुमालिकः ॥१५॥ ततः स प्लवगाधिपमंत्रिसत्तमः समीक्ष्य तं राजवरात्मजं रणे ॥ उदग्रचित्रायुधचित्रकार्मुकं जहर्ष चापूर्यत चाहवोन्मुखः ॥ १६ ॥ स मंदराग्रस्थ इवांशुमाली विवृद्धकोपो बलवीर्यसंयुतः ॥ कुमारमक्षं सबलं सवाहनं ददाह नेत्राग्निमरीचिभिस्तदा ॥ १७ ॥ ततः सबाणासनचित्रकार्मुकः शरप्रवर्षो युधि राक्षसांबुदः ॥ शरान्मुमोचाशु हरीश्वराचले बलाहको वृष्टिमिवाचलोत्तमे ॥ १८ ॥ कपिस्ततस्तं रणचंडविक्रमं प्रवृद्धतेजोबल-

वीर्यसायकम् ॥ कुमारमक्षं प्रसमीक्ष्य संयुगे ननाद हर्षाद्घनतुल्यनिःस्वनः ॥१९॥ स बालभावाद्युधि वीर्यदर्पितः प्रवृद्धमन्युः क्षतजोपमेक्षणः ॥ समाससादाप्रतिमं रणे कपिं गजो महाकूपमिवावृतं तृणैः ॥ २० ॥ स तेन बाणैः प्रसभं निपातितैश्चकार नादं घननादनिःस्वनः ॥ समुत्पपाताशु नभः समारुहन्भुजोरुविक्षेपणघोरदर्शनः ॥ २१ ॥ तमुत्पतन्तं समभिद्रवद्बली स राक्षसानां प्रवरः प्रतापवान् ॥ रथी रथिश्रेष्ठतमः किरञ्शरैः पयोधरः शैलमिवाश्मवृष्टिभिः ॥२२॥ स तान्शरांस्तस्य हरिर्विमोक्षयंश्चचार वीरः पथि वायुसेविते ॥ शरांतरे मारुतवद्विनिष्पतन्मनोजवः संयति भीमविक्रमः ॥ २३ ॥ तमात्तबाणासनमाहवोन्मुखं खमास्तृणंतं विविधैः शरोत्तमैः ॥ अवैक्षताक्षं बहुमानचक्षुषा जगाम चिंतां स च मारुतात्मजः ॥ २४ ॥ ततः शरैर्भिन्नभुजांतरः कपिः कुमारवर्येण महात्मना नदन् ॥ महाभुजः कर्मविशेषतत्त्वविद्विचिंतयामास रणे पराक्रमम् ॥ २५ ॥ अबालवद्बालदिवाकरप्रभः करोत्ययं कर्म महान्महाबलः ॥

न चास्य सर्वाहवकर्मशालिनः प्रमापणे मे मतिरत्र जायते ॥२६॥ अयं महात्मा च महांश्च वीर्यतः समाहितश्चातिसहश्च संयुगे ॥ असंशयं कर्मगुणोदयादयं सनागयक्षैर्मुनिभिश्च पूजितः ॥२७॥ पराक्रमोत्साहविवृद्धमानसः समीक्षते मां प्रमुखोऽग्रतः स्थितः ॥ पराक्रमो ह्यस्य मनांसि कंपयेत्सुरासुराणामपि शीघ्र-कारिणः ॥ २८ ॥ न खल्वयं नाभिभवेदुपेक्षितः पराक्रमो ह्यस्य रणे विवर्धते ॥ प्रमापणं ह्यस्य ममाद्य रोचते न वर्धमानोऽग्निरुपेक्षितुं क्षमः ॥२९॥ इति प्रवेगं तु परस्य तर्कयन् स्वकर्मयोगं च विधाय वीर्यवान् ॥ चकार वेगं तु महाबल-स्तदा मतिं च चक्रेऽस्य वधे दुरात्मनः ॥ ३० ॥ स तस्य तानष्ट वरान्महाहया-न्समाहितान्भारसहान्विवर्तने ॥ जघान वीरः पथि वायुसेविते तलप्रहारैः पवनात्मजः कपिः ॥३१॥ ततस्तलेनाभिहतो महारथः स तस्य पिंगाधिपमंत्रि-निर्जितः ॥ स भग्ननीडः परिवृत्तकूबरः पपात भूमौ हतवाजिरंबरात् ॥ ३२ ॥ स तं परित्यज्य महारथो रथं सकार्मुकः खड्गधरः खमुत्पतन् ॥ तपोभियोगा-

द्यपिरुग्रवीर्यवान् विहाय देहं मरुतामिवालयम् ॥ ३३ ॥ कपिस्ततस्तं विचरं-तमंबरे पतत्रिराजानिलसिद्धसेविते ॥ समेत्य तं मारुततुल्यविक्रमः क्रमेण जग्राह च पादयोर्दृढम् ॥ ३४ ॥ स तं समाविध्य सहस्रशः कपिर्महोरगं गृह्य इवांडजेश्वरः ॥ मुमोच वेगात्पितृतुल्यविक्रमो महीतले संयति वानरोत्तमः ॥ ३५ ॥ स भग्नबाहूरुकटीशिरोधरः क्षरन्नसृङ्निर्मथितास्थिलोचनः ॥ संभिन्न-संधिः प्रविकीर्णबंधनो हतः क्षितौ वायुसुतेन राक्षसः ॥ ३६ ॥ महाकपिर्भूमि-तले निपीड्य तं चकार रक्षोधिपतेर्महद्भयम् ॥ महर्षिभिश्चक्रचरैः समागतैः समेत्य भूतैश्च सयक्षपन्नगैः ॥ सुरैश्च सेंद्रैर्भृशजातविस्मयैर्हते कुमारे स कपि-र्निरीक्षितः ॥३७॥ निहत्य तं वज्रिसुतोपमं रणे कुमारमक्षं क्षतजोपमेक्षणम् ॥ तदेव वीरोऽभिजगाम तोरणं कृतक्षणः काल इव प्रजाक्षये ॥३८॥ इत्यार्षे श्रीम-द्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

अष्टचत्वारिंशः सर्गः ४८

ततस्तु रक्षोधिपतिर्महात्मा हनूमताक्षे निहते कुमारे ॥ मनः समाधाय स देवकल्पं समादिदेशेंद्रजितं स रोषात् ॥ १ ॥ त्वमस्त्रविच्छस्त्रभृतां वरिष्ठः सुरासुराणामपि शोकदाता ॥ सुरेषु सेंद्रेषु च दृष्टकर्मा पितामहाराधनसंचितास्त्रः ॥ २ ॥ त्वदस्त्रबलमासाद्य ससुराः समरुद्गणाः ॥ न शेकुः समरे स्थातुं सुरेश्वरसमाश्रिताः ॥ ३ ॥ न कश्चित्त्रिषु लोकेषु संयुगे न गतश्रमः ॥ भुजवीर्याभिगुप्तश्च तपसा चाभिरक्षितः ॥ देशकालप्रधानज्ञ त्वमेव मतिसत्तमः ॥ ४ ॥ न तेऽस्त्यशक्यं समरेषु कर्मणां न तेऽस्त्यकार्यं मतिपूर्वमंत्रणे ॥ न सोऽस्ति कश्चित्त्रिषु संग्रहेषु न वेद यस्तेऽस्त्रबलं बलं च ॥ ५ ॥ ममानुरूपं तपसो बलं च ते पराक्रमश्चास्त्रबलं च संयुगे ॥ न त्वां समासाद्य रणावमर्दे मनः श्रमं गच्छति निश्चितार्थम् ॥ ६ ॥ निहताः किंकराः सर्वे जंबुमाली

च राक्षसः ॥ अमात्यपुत्रा वीराश्च पंच सेनाग्रगामिनः ॥ ७ ॥ बलानि सुसमृद्धानि साश्वनागरथानि च ॥ महोदरश्च दयितः कुमारोऽक्षश्च सूदितः ॥ ८ ॥ न तु तेष्वेव मे सारो यस्त्वय्यरिनिषूदन ॥ ९ ॥ इदं च दृष्ट्वा निहतं महद्बलं कपेः प्रभावं च पराक्रमं च ॥ त्वमात्मनश्चापि निरीक्ष्य सारं कुरुष्व वेगं स्वबलानुरूपम् ॥ १० ॥ बलावमर्दैस्त्वयि संनिकृष्टे यथागते शाम्यति शांतशत्रुः ॥ तथा समीक्ष्यात्मबलं परं च वै समारभस्वास्त्रभृतां वरिष्ठ ॥ ११ ॥ न वीर सेना गणशश्च्यवंति न वज्रमादाय विशालसारम् ॥ न मारुतस्यास्ति गतिप्रमाणं न चाग्निकल्पः करणेन हंतुम् ॥ १२ ॥ तमेवमर्थं प्रसमीक्ष्य सम्यक् स्वकर्मसाम्याद्धि समाहितात्मा ॥ स्मरंश्च दिव्यं धनुषोऽस्य वीर्यं व्रजाक्षतं कर्म समारभस्व ॥ १३ ॥ न खल्वियं मतिश्रेष्ठ यत्त्वां संप्रेषयाम्यहम् ॥ इयं च राजधर्माणां क्षत्रस्य च मतिर्मता ॥ १४ ॥ नानाशास्त्रेषु संग्रामे वैशारद्यमरिंदम ॥ अवश्यमेव बोद्धव्यं काम्यश्च विजयो रणे ॥ १५ ॥ ततः पितुस्त-

द्वचनं निशम्य प्रदक्षिणं दक्षसुतप्रभावः ॥ चकार भर्तारमतित्वरेण रणाय वीरः प्रतिपन्नबुद्धिः ॥ १६ ॥ ततस्तैः स्वगणैरिष्टैरिंद्रजित्प्रतिपूजितः ॥ युद्धोद्धतकृतोत्साहः संग्रामं संप्रपद्यत ॥ १७ ॥ श्रीमान्पद्मविशालाक्षो राक्षसाधिपतेः सुतः ॥ निर्जगाम महातेजाः समुद्र इव पर्वणि ॥ १८ ॥ स पक्षिराजोपमतुल्यवेगैर्व्यालैश्चतुर्भिः सिततीक्ष्णदंष्ट्रैः ॥ रथं समायुक्तमसह्यवेगः समारुरोहेंद्रजिदिंद्रकल्पः ॥ १९ ॥ स रथी धन्विनां श्रेष्ठः शस्त्रज्ञोऽस्त्रविदां वरः ॥ रथेनाभिययौ क्षिप्रं हनूमान्यत्र सोऽभवत् ॥ २० ॥ स तस्य रथनिर्घोषं ज्यास्वनं कार्मुकस्य च ॥ निशम्य हरिवीरोऽसौ संप्रहृष्टतरोऽभवत् ॥ २१ ॥ इंद्रजिच्चापमादाय शितशल्यांश्च सायकान् ॥ हनूमंतमभिप्रेक्ष्य जगाम रणपंडितः ॥ २२ ॥ तस्मिंस्ततः संयति जातहर्षे रणाय निर्गच्छति बाणपाणौ ॥ दिशश्च सर्वाः कलुषीबभूवुर्मृगाश्च रौद्रा बहुधा विनेदुः ॥ २३ ॥ समागतास्तत्र सनागयक्षा महर्षयश्चक्रचराश्च सिद्धाः ॥ नभः समावृत्य च पक्षिसंघा विनेदुरुच्चैः परमप्र-

हृष्टाः ॥ २४ ॥ आयांतं सरथं दृष्ट्वा तूर्णमिंद्रध्वजं कपिः ॥ ननाद च महानादं व्यवर्धत च वेगवान् ॥ २५ ॥ इंद्रजित्तु रथं दिव्यमास्थितश्चित्रकार्मुकः ॥ धनुर्विस्फारयामास तडिदूर्जितनिःस्वनम् ॥ २६ ॥ ततः समेतावतितीक्ष्णवेगौ महाबलौ तौ रणनिर्विशंकौ ॥ कपिश्च रक्षोधिपतेश्च पुत्रः सुरासुरेंद्राविव बद्धवैरौ ॥ २७ ॥ स तस्य वीरस्य महारथस्य धनुष्मतः संयति संमतस्य ॥ शरप्रवेगं व्यहनत्प्रवृद्धश्चचार मार्गे पितुरप्रमेयः ॥ २८ ॥ ततः शरानायततीक्ष्णशल्यान्सुपत्रिणः कांचनचित्रपुंखान् ॥ मुमोच वीरः परवीरहंता सुसंततान्वज्रसमानवेगान् ॥ २९ ॥ ततः स तत्स्यंदननिःस्वनं च मृदंगभेरीपटहध्वनिं च ॥ विकृष्यमाणस्य च कार्मुकस्य निशम्य घोषं पुनरुत्पपात ॥ ३० ॥ शराणामंतरेष्वाशु व्यावर्तत महाकपिः ॥ हरिस्तस्याभिलक्ष्यस्य मोक्षयँल्लक्ष्यसंग्रहम् ॥ ३१ ॥ शराणामग्रतस्तस्य पुनः समभिवर्तत ॥ प्रसार्य हस्तौ हनुमानुत्पपातानिलात्मजः ॥ ३२ ॥ तावुभौ वेगसंपन्नौ रणकर्मविशारदौ ॥ सर्वभूतमनोग्राहि

चक्रतुर्युद्धमुत्तमम् ॥ ३३ ॥ हनूमतो वेद न राक्षसोऽन्तरं न मारुतिस्तस्य तु रक्षसोऽन्तरम् ॥ परस्परं निर्विषहौ बभूवतुः समेत्य तौ देवसमानविक्रमौ ॥ ३४ ॥ ततस्तु लक्ष्ये स विहन्यमाने शरेष्वमोघेषु च संपतत्सु ॥ जगाम चिंतां महतीं महात्मा समाधिसंयोगसमाहितात्मा ॥ ३५ ॥ ततो मतिं राक्षसराजसूनुश्चकार तस्मिन्हरिवीरमुख्ये ॥ अवध्यतां तस्य कपेः समीक्ष्य कथं निगच्छेदिति निग्रहार्थम् ॥ ३६ ॥ ततः पैतामहं वीरः सोऽस्त्रमस्त्रविदां वरः ॥ संदधे सुमहातेजास्तं हरिप्रवरं प्रति ॥ ३७ ॥ अवध्योऽयमिति ज्ञात्वा तमस्त्रेणास्त्रतत्त्ववित् ॥ निजग्राह महाबाहुं मारुतात्मजमिंद्रजित् ॥ ३८ ॥ तेन बद्धस्ततोऽस्त्रेण राक्षसेन स वानरः ॥ अभवन्निर्विचेष्टश्च पपात च महीतले ॥३९॥ ततोऽथ बुद्ध्वा स तदस्त्रबंधं प्रभोः प्रभावाद्विगताल्पवेगः ॥ पितामहानुग्रहमात्मनश्च विचिंतयामास हरिप्रवीरः ॥ ४० ॥ ततः स्वायंभुवैर्मंत्रैर्ब्रह्मास्त्रं चाभिमंत्रितम् ॥ हनूमांश्चिंतयामास वरदानं पितामहात् ॥ ४१ ॥ न मेऽस्य

बन्धस्य च शक्तिरस्ति विमोक्षणे लोकगुरोः प्रभावात् ॥ इत्येवमेवं विहितोऽस्त्रबंधो मयात्मयोनेरनुवर्तितव्यः ॥ ४२ ॥ स वीर्यमस्त्रस्य कपिर्विचार्य पितामहानुग्रहमात्मनश्च ॥ विमोक्षशक्तिं परिचिंतयित्वा पितामहाज्ञामनुवर्तते स्म ॥ ४३ ॥ अस्त्रेणापि हि बद्धस्य भयं मम न जायते ॥ पितामहमहेंद्राभ्यां रक्षितस्यानिलेन च ॥ ४४ ॥ ग्रहणे चापि रक्षोभिर्महन्मे गुणदर्शनम् ॥ राक्षसेंद्रेण संवादस्तस्माद्गृह्णंतु मां परे ॥ ४५ ॥ स निश्चितार्थः परवीरहंता समीक्ष्यकारी विनिवृत्तचेष्टः ॥ परैः प्रसह्याभिगतैर्निगृह्य ननाद तैस्तैः परिभर्त्स्यमानः ॥ ४६ ॥ ततस्ते राक्षसा दृष्ट्वा निर्विचेष्टमरिंदमम् ॥ बबंधुः शणवल्कैश्च द्रुमचीरैश्च संहतैः ॥ ४७ ॥ स रोचयामास परैश्च बंधं प्रसह्य वीरैरभिगर्हणं च ॥ कौतूहलान्मां यदि राक्षसेंद्रो द्रष्टुं व्यवस्येदिति निश्चितार्थः ॥ ४८ ॥ स बद्धस्तेन वल्केन विमुक्तोऽस्त्रेण वीर्यवान् ॥ अस्त्रबंधः स चान्यं हि न बंधमनुवर्तते ॥ ४९ ॥ अथेंद्रजित्तं द्रुमचीरबद्धं विचार्य वीरः कपिसत्तमं तम् ॥ विमुक्तम-

स्त्रेण जगाम चिंतामन्येन बद्धोऽप्यनुवर्तंतेऽस्त्रम् ॥ ५० ॥ अहो महत्कर्म कृतं निरर्थं न राक्षसैर्मंत्रगतिर्विमृष्टा ॥ पुनश्च नास्त्रे विहतेऽस्त्रमन्यत्प्रवर्तते संशयिताः स्म सर्वे ॥ ५१ ॥ अस्त्रेण हनुमान्मुक्तो नात्मानमवबुध्यते ॥ कृष्यमाणस्तु रक्षोभिस्तैश्च बंधैर्निपीडितः ॥ ५२ ॥ हन्यमानस्ततः क्रूरै राक्षसैः कालमुष्टिभिः ॥ समीपं राक्षसेंद्रस्य प्राकृष्यत स वानरः ॥ ५३ ॥ अथेंद्रजित्तं प्रसमीक्ष्य मुक्तमस्त्रेण बद्धं द्रुमचीरसूत्रैः ॥ व्यदर्शयत्तत्र महाबलं तं हरिप्रवीरं सगणाय राज्ञे ॥ ५४ ॥ तं मत्तमिव मातंगं बद्धं कपिवरोत्तमम् ॥ राक्षसा राक्षसेंद्राय रावणाय न्यवेदयन् ॥ ५५ ॥ कोऽयं कस्य कुतो वाऽपि किं कार्यं कोऽस्युपाश्रयः ॥ इति राक्षसवीराणां तत्र संजज्ञिरे कथाः ॥ ५६ ॥ हन्यतां दह्यतां चापि भक्ष्यतामिति चापरे ॥ राक्षसास्तत्र संक्रुद्धाः परस्परमथाब्रुवन् ॥ ५७ ॥ अतीत्य मार्गं सहसा महात्मा स तत्र रक्षोधिपपादमूले ॥ ददर्श राज्ञः परिचारवृद्धान् गृहं महारत्नविभूषितं च ॥ ५८ ॥ स ददर्श महातेजा

रावणः कपिसत्तमम् ॥ रक्षोभिर्विकृताकारैः कृष्यमाणमितस्ततः ॥ ५९ ॥ राक्षसाधिपतिं चापि ददर्श कपिसत्तमः ॥ तेजोबलसमायुक्तं तपंतमिव भास्करम् ॥ ६० ॥ स रोषसंवर्तितताम्रदृष्टिर्दशाननस्तं कपिमन्ववेक्ष्य ॥ अथोपविष्टान्कुलशीलवृद्धान् समादिशत्तं प्रति मुख्यमंत्रीन् ॥ ६१ ॥ यथाक्रमं तैः स कपिश्च पृष्टः कार्यार्थमर्थस्य च मूलमादौ ॥ निवेदयामास हरीश्वरस्य दूतः सकाशाद्दमागतोऽस्मि ॥ ६२ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडेऽष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

एकोनपंचाशः सर्गः ४९

ततः स कर्मणा तस्य विस्मितो भीमविक्रमः ॥ हनूमान्क्रोधताम्राक्षं रक्षोधिपमवैक्षत ॥ १ ॥ भ्राजमानं महार्हेण कांचनेन विराजता ॥ मुक्ताजालवृते-

नाथ मुकुटेन महाद्युतिम् ॥ २ ॥ वज्रसंयोगसंयुक्तैर्महार्हमणिविग्रहैः ॥ हैमै-
राभरणैश्चित्रैर्मनसेव प्रकल्पितैः ॥ ३ ॥ महार्हक्षौमसंवीतरक्तचंदनरूषितम् ॥
स्वनुलिप्तं विचित्राभिर्विविधाभिश्च भक्तिभिः ॥ ४ ॥ विचित्रं दर्शनीयैश्च रक्ताक्षै-
र्भीमदर्शनैः ॥ दीप्ततीक्ष्णमहादंष्ट्रं प्रलंबं दशनच्छदैः ॥ ५ ॥ शिरोभिर्दशभिर्वीरो
भ्राजमानं महौजसम् ॥ नानाव्यालसमाकीर्णैः शिखरैरिव मंदरम् ॥ ६ ॥ नीलां-
जनचयप्रख्यं हारेणोरसि राजता ॥ पूर्णचंद्राभवक्त्रेण सबालार्कमिवांबुदम् ॥ ७ ॥
बाहुभिर्बद्धकेयूरैश्चंदनोत्तमरूषितैः ॥ भ्राजमानांगदैः पीनैः पंचशीर्षैरिवोरगैः
॥ ८ ॥ महति स्फाटिके चित्रे रत्नसंयोगचित्रिते ॥ उत्तमास्तरणास्तीर्णे सूप-
विष्टं वरासने ॥ ९ ॥ अलंकृताभिरत्यर्थं प्रमदाभिः समंततः ॥ वालव्यजनहस्ता-
भिरारात्समुपसेवितम् ॥ १० ॥ दुर्धरेण प्रहस्तेन महापार्श्वेन रक्षसा ॥ मंत्रिभि-
र्मंत्रतत्त्वज्ञैर्निकुंभेन च मंत्रिणा ॥ ११ ॥ उपोपविष्टं रक्षोभिश्चतुर्भिर्बलदर्पितम् ॥
कृत्स्नं परिवृतं लोकं चतुर्भिरिव सागरैः ॥ १२ ॥ मंत्रिभिर्मंत्रतत्त्वज्ञैरन्यैश्च शुभ-

दर्शिभिः ॥ आश्वास्यमानं सचिवैः सुरैरिव सुरेश्वरम् ॥ १३ ॥ अपश्यद्राक्षसपतिं हनूमानतितेजसम् ॥ विष्ठितं मेरुशिखरे सतोयमिव तोयदम् ॥ १४ ॥ स तैः संपीड्यमानोऽपि रक्षोभिर्भीमविक्रमैः ॥ विस्मयं परमं गत्वा रक्षोधिपमवैक्षत ॥ १५ ॥ भ्राजमानं ततो दृष्ट्वा हनूमान्राक्षसेश्वरम् ॥ मनसा चिंतयामास तेजसा तस्य मोहितः ॥१६॥ अहो रूपमहो धैर्यमहो सत्त्वमहो द्युतिः ॥ अहो राक्षसराजस्य सर्वलक्षणयुक्तता ॥ १७ ॥ यद्यधर्मो न बलवान् स्यादयं राक्षसेश्वरः ॥ स्यादयं सुरलोकस्य सशक्रस्यापि रक्षिता ॥ १८ ॥ अस्य क्रूरैर्नृशंसैश्च कर्मभिर्लोककुत्सितैः ॥ सर्वे बिभ्यति खल्वस्माल्लोकाः सामरदानवाः ॥ १९ ॥ अयं ह्युत्सहते क्रुद्धः कर्तुमेकार्णवं जगत् ॥ इति चिंतां बहुविधामकरोन्मतिमान्कपिः ॥ दृष्ट्वा राक्षसराजस्य प्रभावममितौजसः ॥ २० ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे एकोनपंचाशः सर्गः ॥४९॥

पंचाशः सर्गः ५०

तमुद्वीक्ष्य महाबाहुः पिंगाक्षं पुरतः स्थितम् ॥ रोषेण महताविष्टो रावणो लोकरावणः ॥ १ ॥ शंकाहतात्मा दध्यौ स कपींद्रं तेजसा वृतम् ॥ किमेष भगवान्नंदी भवेत्साक्षादिहागतः ॥ २ ॥ येन शप्तोऽस्मि कैलासे मया संचालिते पुरा ॥ सोऽयं वानरमूर्तिः स्यात्किंस्विद्बाणोऽपि वाऽसुरः ॥ ३ ॥ स राजा रोषताम्राक्षः प्रहस्तं मंत्रिसत्तमम् ॥ कालयुक्तमुवाचेदं वचो विपुलमर्थवत् ॥ ४ ॥ दुरात्मा पृच्छ्यतामेष कुतः किं वास्य कारणम् ॥ वनभंगे च कोऽस्यार्थो राक्षसानां च तर्जने ॥ ५ ॥ मत्पुरीमप्रधृष्यां वै गमने किं प्रयोजनम् ॥ आयोधने वा किं कार्यं पृच्छ्यतामेष दुर्मतिः ॥ ६ ॥ रावणस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्तो वाक्यमब्रवीत् ॥ समाश्वसिहि भद्रं ते न भीः कार्या त्वया कपे ॥ ७ ॥ यदि तावत्त्वमिंद्रेण प्रेषितो रावणालयम् ॥ तत्त्वमाख्याहि मा ते भूद्भयं वानर

मोक्ष्यसे ॥ ८ ॥ यदि वैश्रवणस्य त्वं यमस्य वरुणस्य वा ॥ चाररूपमिदं कृत्वा प्रविष्टो नः पुरीमिमाम् ॥ विष्णुना प्रेषितो वापि दूतो विजयकांक्षिणा ॥ ९ ॥ नहि ते वानरं तेजो रूपमात्रं तु वानरम् ॥ तत्त्वतः कथयस्वाद्य ततो वानर मोक्ष्यसे ॥ १० ॥ अनृतं वदतश्चापि दुर्लभं तव जीवितम् ॥ अथवा यन्निमित्तस्ते प्रवेशो रावणालये ॥ ११ ॥ एवमुक्तो हरिवरस्तदा रक्षोगणेश्वरम् ॥ अब्रवीन्नास्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य च ॥ १२ ॥ धनदेन न मे सख्यं विष्णुना नास्मि चोदितः ॥ जातिरेव मम त्वेषा वानरोऽहमिहागतः ॥ १३ ॥ दर्शने राक्षसेंद्रस्य तदिदं दुर्लभं मया ॥ वनं राक्षसराजस्य दर्शनार्थे विनाशितम् ॥१४॥ ततस्ते राक्षसाः प्राप्ता बलिनो युद्धकांक्षिणः ॥ रक्षणार्थं च देहस्य प्रतियुद्धा मया रणे ॥ १५ ॥ अस्त्रपाशैर्न शक्योऽहं बद्धुं देवासुरैरपि ॥ पितामहादेष वरो ममापि हि समागतः ॥ १६ ॥ राजानं द्रष्टुकामेन मयास्त्रमनुवर्तितम् ॥ विमुक्तोऽप्यहमस्त्रेण राक्षसैस्त्वभिवेदितः ॥ १७ ॥ केनचिद्राजकार्येण आगतोऽस्मि

तवांतिकम् ॥ दूतोऽहमिति विज्ञाय राघवस्यामितौजसः ॥ १८ ॥ श्रूयतामेव वचनं मम पथ्यमिदं प्रभो ॥ १९ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदि-काव्ये सुंदरकांडे पंचाशः सर्गः ॥ ५० ॥

एकपंचाशः सर्गः ५१

तं समीक्ष्य महासत्त्वं सत्त्ववान्हरिसत्तमः ॥ वाक्यमर्थवदव्यग्रस्तमुवाच दशाननम् ॥१॥ अहं सुग्रीवसंदेशादिह प्राप्तस्तवान्तिके ॥ राक्षसेश हरीशस्त्वां भ्राता कुशलमब्रवीत् ॥ २ ॥ भ्रातुः शृणु समादेशं सुग्रीवस्य महात्मनः ॥ धर्मार्थसहितं वाक्यमिह चामुत्र च क्षमम् ॥ ३ ॥ राजा दशरथो नाम रथ-कुंजरवाजिमान् ॥ पितेव बंधुर्लोकस्य सुरेश्वरसमद्युतिः ॥४॥ ज्येष्ठस्तस्य महा-बाहुः पुत्रः प्रियतरः प्रभुः ॥ पितुर्निदेशान्निष्क्रांतः प्रविष्टो दंडकावनम् ॥ ५ ॥

लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह भार्यया ॥ रामो नाम महातेजा धर्म्यं पंथानमाश्रितः ॥ ६ ॥ तस्य भार्या जनस्थाने भ्रष्टा सीतेति विश्रुता ॥ वैदेहस्य सुता राज्ञो जनकस्य महात्मनः ॥ ७ ॥ मार्गमाणस्तु तां देवीं राजपुत्रः सहानुजः ॥ ऋष्यमूकमनुप्राप्तः सुग्रीवेण च संगतः ॥ ८ ॥ तस्य तेन प्रतिज्ञातं सीतायाः परिमार्गणम् ॥ सुग्रीवस्यापि रामेण हरिराज्यं निवेदितुम् ॥ ९ ॥ ततस्तेन मृधे हत्वा राजपुत्रेण वालिनम् ॥ सुग्रीवः स्थापितो राज्ये हर्यृक्षाणां गणेश्वरः ॥ १० ॥ त्वया विज्ञातपूर्वश्च वाली वानरपुंगवः ॥ स तेन निहतः संख्ये शरेणैकेन वानरः ॥ ११ ॥ स सीतामार्गणे व्यग्रः सुग्रीवः सत्यसंगरः ॥ हरीन्संप्रेषयामास दिशः सर्वा हरीश्वरः ॥१२॥ तां हरीणां सहस्राणि शतानि नियुतानि च ॥ दिक्षु सर्वासु मार्गंते ह्यधश्चोपरि चांबरे ॥ १३ ॥ वैनतेयसमाः केचित्केचित्तत्रानिलोपमाः ॥ असंगगतयः शीघ्रा हरिवीरा महाबलाः ॥ १४ ॥ अहं तु हनुमान्नाम मारुतस्यौरसः सुतः ॥ सीतायास्तु कृते तूर्णं शतयोजनमा-

यतम् ॥ १५ ॥ समुद्रं लंघयित्वैव तां दिदृक्षुरिहागतः ॥ भ्रमता च मया दृष्टा गृहे ते जनकात्मजा ॥१६॥ तद्भवान्दृष्टधर्मार्थस्तपःकृतपरिग्रहः ॥ परदारान्महाप्राज्ञ नोपरोद्धुं त्वमर्हसि ॥ १७ ॥ नहि धर्मविरुद्धेषु बह्वपायेषु कर्मसु ॥ मूलघातिषु सज्जंते बुद्धिमंतो भवद्विधाः ॥१८॥ कश्च लक्ष्मणमुक्तानां रामकोपानुवर्तिनाम् ॥ शराणामग्रतः स्थातुं शक्तो देवासुरेष्वपि ॥ १९ ॥ न चापि त्रिषु लोकेषु राजन्विद्येत कश्चन ॥ राघवस्य व्यलीकं यः कृत्वा सुखमवाप्नुयात् ॥ २० ॥ तत्त्रिकालहितं वाक्यं धर्म्यमर्थानुयायि च ॥ मन्यस्व नरशार्दूले जानकी प्रतिदीयताम् ॥ २१ ॥ दृष्टा हीयं मया देवी लब्धं यदिह दुर्लभम् ॥ उत्तरं कर्म यच्छेषं निमित्तं तत्र राघवः ॥२२॥ लक्षितेयं मया सीता तथा शोकपरायणा ॥ गृहे यां नाभिजानासि पंचास्यामिव पन्नगीम् ॥ २३ ॥ नेयं जरयितुं शक्या सासुरैरमरैरपि ॥ विषसंसृष्टमत्यर्थं भुक्तमन्नमिवौजसा ॥ २४ ॥ तपःसंतापलब्धस्ते सोऽयं धर्मपरिग्रहः ॥ न स नाशयितुं न्याय्य आत्मप्राणपरिग्रहः ॥२५॥

अवध्यतां तपोभिर्यां भवान्समनुपश्यति ॥ आत्मनः सासुरैर्देवैर्हेतुस्तत्राप्ययं महान् ॥ २६ ॥ सुग्रीवो न च देवोऽयं नासुरो न च राक्षसः ॥ न दानवो न गंधर्वो न यक्षो न च पन्नगः ॥ मानुषो राघवो राजन्सुग्रीवश्च हरीश्वरः ॥ तस्मात्प्राणपरित्राणं कथं राजन्करिष्यसि ॥ २७ ॥ न तु धर्मोपसंहारमधर्मफल-संहितम् ॥ तदेव फलमन्वेति धर्मश्चाधर्मनाशनः ॥ २८ ॥ प्राप्तं धर्मफलं ताव-द्भवता नात्र संशयः ॥ फलमस्याप्यधर्मस्य क्षिप्रमेव प्रपत्स्यसे ॥ २९ ॥ जन-स्थानवधं बुद्ध्वा वालिनश्च वधं तथा ॥ राम सुग्रीवसख्यं च बुध्यस्व हितमा-त्मनः ॥ ३० ॥ कामं खल्वहमप्येकः सवाजिरथकुंजराम् ॥ लंकां नाशयितुं शक्तस्तस्यैष तु न निश्चयः ॥ ३१ ॥ रामेण हि प्रतिज्ञातं हर्यृक्षगणसंनिधौ ॥ उत्सादनममित्राणां सीता यैस्तु प्रधर्षिता ॥ ३२ ॥ अपकुर्वन्हि रामस्य साक्षा-दपि पुरंदरः ॥ न सुखं प्राप्नुयादन्यः किं पुनस्त्वद्विधो जनः ॥ ३३ ॥ यां सीतेत्यभिजानासि येयं तिष्ठति ते गृहे ॥ कालरात्रीति तां विद्धि सर्वलंका-

विनाशिनीम् ॥ ३४ ॥ तदलं कालपाशेन सीताविग्रहरूपिणा ॥ स्वयं स्कंधावसक्तेन क्षेममात्मनि चिंत्यताम् ॥ ३५ ॥ सीतायास्तेजसा दग्धां रामकोपप्रदीपिताम् ॥ दह्यमानामिमां पश्य पुरीं साट्टप्रतोलिकाम् ॥३६॥ मंत्रींश्च स्वानि मित्राणि ज्ञातीन्भ्रातॄन्सुतान्हितान् ॥ भोगान्दारांश्च लंकां च मा विनाशमुपानय ॥ ३७ ॥ सत्यं राक्षसराजेंद्र शृणुष्व वचनं मम ॥ रामदासस्य दूतस्य वानरस्य विशेषतः ॥ ३८ ॥ सर्वांल्लोकान्सुसंहृत्य सभूतान्सचराचरान् ॥ पुनरेव तथा स्रष्टुं शक्तो रामो महायशाः ॥ ३९ ॥ देवासुरनरेंद्रेषु यक्षरक्षोरगेषु च ॥ विद्याधरेषु नागेषु गंधर्वेषु मृगेषु च ॥ सिद्धेषु किन्नरेंद्रेषु पतत्रिषु च सर्वतः ॥ ४० ॥ सर्वत्र सर्वभूतेषु सर्वलोकेषु नास्ति सः ॥ यो रामं प्रति युध्येत विष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥४१॥ सर्वलोकेश्वरस्येह कृत्वा विप्रियमीदृशम् ॥ रामस्य राजसिंहस्य दुर्लभं तव जीवितम् ॥ ४२ ॥ देवाश्च दैत्याश्च निशाचरेंद्र गंधर्वविद्याधरनागयक्षाः ॥ रामस्य लोकत्रयनायकस्य स्थातुं न शक्ताः सम-

रेषु सर्वे ॥ ४३ ॥ ब्रह्मा स्वयंभूश्चतुराननो वा रुद्रस्त्रिनेत्रस्त्रिपुरांतको वा ॥ इंद्रो महेंद्रः सुरनायको वा त्रातुं न शक्ता युधि राघवस्य ॥ ४४ ॥ स सौष्ठवोपेतमदीनवादिनः कपेर्निशम्याप्रतिमोऽप्रियं वचः ॥ दशाननः कोपविवृत्तलोचनः समादिशत्तस्य वधं महाकपेः ॥ ४५ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांड एकपंचाशः सर्गः ॥ ५१ ॥

द्विपंचाशः सर्गः ५२

स तस्य वचनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः ॥ आज्ञापयद्वधं तस्य रावणः क्रोधमूर्च्छितः ॥ १ ॥ वधे तस्य समाज्ञप्ते रावणेन दुरात्मना ॥ निवेदितवतो दौत्यं नानुमेने विभीषणः ॥ २ ॥ तं रक्षोधिपतिं क्रुद्धं तच्च कार्यमुपस्थितम् ॥ विदित्वा चिंतयामास कार्यं कार्यविधौ स्थितः ॥ ३ ॥ निश्चितार्थस्ततः साम्ना

पूज्यं शत्रुजिदग्रजम् ॥ उवाच हितमत्यर्थं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ४ ॥ क्षमस्व रोषं त्यज राक्षसेंद्र प्रसीद मे वाक्यमिदं शृणुष्व ॥ वधं न कुर्वंति परावरज्ञा दूतस्य संतो वसुधाधिपेंद्राः ॥ ५ ॥ राजन्धर्मविरुद्धं च लोकवृत्तेश्च गर्हितम् ॥ तव चासदृशं वीर कपेरस्य प्रमापणम् ॥ ६ ॥ धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च राजधर्मविशारदः ॥ परावरज्ञो भूतानां त्वमेव परमार्थवित् ॥ ७ ॥ गृह्यंते यदि रोषेण त्वादृशोऽपि विपश्चितः ॥ ततः शास्त्रविपश्चित्त्वं श्रम एव हि केवलम् ॥ ८ ॥ तस्मात्प्रसीद शत्रुघ्न राक्षसेंद्र दुरासद ॥ युक्तायुक्तं विनिश्चित्य दूतदंडो विधीयताम् ॥ ९ ॥ विभीषणवचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः ॥ कोपेन महताविष्टो वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १० ॥ न पापानां वधे पापं विद्यते शत्रुसूदन ॥ तस्मादेनं वधिष्यामि वानरं पापकारिणम् ॥ ११ ॥ अधर्ममूलं बहुदोषयुक्तमनार्यजुष्टं वचनं निशम्य ॥ उवाच वाक्यं परमार्थतत्त्वं विभीषणो बुद्धिमतां वरिष्ठः ॥ १२ ॥ प्रसीद लंकेश्वर राक्षसेंद्र धर्मार्थतत्त्वं वचनं शृणुष्व ॥ दूता न वध्याः

समयेषु राजन्सर्वेषु सर्वत्र वदंति संतः ॥ १३ ॥ असंशयं शत्रुरयं प्रवृद्धः कृतं ह्यनेनाप्रियमप्रमेयम् ॥ न दूतवध्यां प्रवदंति संतो दूतस्य दृष्टा बहवो हि दंडाः ॥ १४ ॥ वैरूप्यमंगेषु कशाभिघातो मौंड्यं तथा लक्षणसन्निपातः ॥ एतान्हि दूते प्रवदंति दंडान्वधस्तु दूतस्य न नः श्रुतोऽस्ति ॥ १५ ॥ कथं च धर्मार्थविनीतबुद्धिः परावरप्रत्ययनिश्चितार्थः ॥ भवद्विधः कोपवशे हि तिष्ठेत्कोपं न गच्छंति हि सत्त्ववंतः ॥ १६ ॥ न धर्मवादे न च लोकवृत्ते न शास्त्रबुद्धिग्रहणेषु वापि ॥ विद्येत कश्चित्तव वीर तुल्यस्त्वं ह्युत्तमः सर्वसुरासुराणाम् ॥ १७ ॥ पराक्रमोत्साहमनस्विनां च सुरासुराणामपि दुर्जयेन ॥ त्वयाप्रमेयेण सुरेंद्रसंघा जिताश्च युद्धेष्वसकृन्नरेंद्राः ॥ १८ ॥ इत्थंविधस्यामरदैत्यशत्रोः शूरस्य वीरस्य तवाजितस्य ॥ कुर्वंति वीरा मनसाप्यलीकं प्राणैर्विमुक्ता न तु भोः पुरा ते ॥ १९ ॥ न चाप्यस्य कपेर्घाते कंचित्पश्याम्यहं गुणम् ॥ तेष्वयं पात्यतां दंडो यैरयं प्रेपितः कपिः ॥ २० ॥ साधुर्वा यदि वाऽसाधुः

परैरेष समर्पितः ॥ ब्रुवन्परार्थं परवान्न दूतो वधमर्हति ॥ २१ ॥ अपि चास्मिन्हते नान्यं राजन्पश्यामि खेचरम् ॥ इह यः पुनरागच्छेत्परं पारं महोदधेः ॥ २२ ॥ तस्मान्नास्य वधे यत्नः कार्यः परपुरंजय ॥ भवान्सेंद्रेषु देवेषु यत्नमास्थातुमर्हति ॥ २३ ॥ अस्मिन्विनष्टे नहि दूतमन्यं पश्यामि यस्तौ नरराजपुत्रौ ॥ युद्धाय युद्धप्रिय दुर्विनीतावुद्योजयेद्दै भवता विरुद्धौ ॥ २४ ॥ अस्मिन्हते वानरयूथमुख्ये सर्वापवादं प्रवदंति संतः ॥ नहि प्रपश्यामि गुणान्यतो वा लोकापवादो भवति प्रसिद्धः ॥ २५ ॥ मूढैः प्रगल्भैरपि दुर्विनीतैर्येर्वानरोऽयं पुरुषैर्विसृष्टः ॥ तेषां वधार्थं कुरु वीर यत्नं शीघ्रं विनाशाय निशाचरेंद्र ॥ २६ ॥ कुरुष्व तावत्परमं प्रयत्नं धर्मं समासाद्य नरेंद्रशत्रो ॥ देवेषु सेंद्रेषु सपावकेषु दैत्येषु सर्वेषु सदानवेषु ॥ २७ ॥ कृत्वा प्रयत्नं सुदृढं सुशीघ्रं मद्वाक्यमेतन्मनसानुगृह्य ॥ तौ राजपुत्रौ विनिगृह्य मूढौ जयं परं प्राप्स्यसि राक्षसेंद्र ॥ २८ ॥ पराक्रमोत्साहमनस्विनां च सुरासुराणामपि दुर्जयेन ॥ त्वया मनोनंदन

नैर्ऋतानां युद्धाय निर्णाशयितुं न युक्तम् ॥ २९ ॥ हिताश्च शूराश्च समाहिताश्च कुलेषु जाताश्च महागुणेषु ॥ मनस्विनः शस्त्रभृतां वरिष्ठाः कोट्यग्रशस्ते सुभृताश्च योधाः ॥ ३० ॥ तदेकदेशेन बलस्य तावत्केचित्तवादेशकृतोऽपयांतु ॥ तौ राजपुत्रावुपगृह्य मूढौ परेषु ते भावयितुं प्रभावम् ॥ ३१ ॥ निशाचराणामधिपोऽनुजस्य विभीषणस्योत्तमवाक्यमिष्टम् ॥ जग्राह बुद्ध्या सुरलोकशत्रुर्महाबलो राक्षसराजमुख्यः ॥ ३२ ॥ दध्यौ पुनस्तं प्रति वानरेंद्रं स राक्षसेंद्रो मतिमान्महात्मा ॥ किंवाद्भुतं ब्रह्मण एव तेजः सर्वस्य धातुर्जगतोऽथ विष्णोः ॥ यद्देवदेवस्य परस्य तेजस्तदेव किंवा कपिरूप एषः ॥ ३३ ॥ वधाय मे वैष्णवमेव तेजः किमागतं वानररूपधारि ॥ इत्येवमेतद्बहुधा विचिंत्य रक्षोधिपः क्रोधवशं जगाम ॥ ३४ ॥ क्रोधं च जातं हृदये निरुध्य विभीषणोक्तं वचनं सुपूज्य ॥ उवाच रक्षोधिपतिर्महात्मा विभीषणं धर्मभृतां वरिष्ठम् ॥ ३५ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे द्विपंचाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

त्रिपंचाशः सर्गः ५३

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दशग्रीवो महात्मनः ॥ देशकालहितं वाक्यं भ्रातुरुत्तरमब्रवीत् ॥ १ ॥ सम्यगुक्तं हि भवता दूतवध्या विगर्हिता ॥ अवश्यं तु वधादन्यः क्रियतामस्य निग्रहः ॥ २ ॥ कपीनां किल लांगूलमिष्टं भवति भूषणम् ॥ तदस्य दीप्यतां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ॥ ३ ॥ ततः पश्यंत्वमुं दीनमंगवैरूप्यकर्शितम् ॥ सुमित्रज्ञातयः सर्वे बांधवाः ससुहृज्जनाः ॥ ४ ॥ आज्ञापयद्राक्षसेंद्रः पुरं सर्वं सचत्वरम् ॥ लांगूलेन प्रदीप्तेन रक्षोभिः परिणीयताम् ॥ ५ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राक्षसाः कोपकर्कशाः ॥ वेष्टंते तस्य लांगूलं जीर्णैः कार्पासकैः पटैः ॥६॥ संवेष्ट्यमाने लांगूले व्यवर्धत महाकपिः ॥ शुष्कमिंधनमासाद्य वनेष्विव हुताशनः ॥ तैलेन परिषिच्याथ तेऽग्निं तत्रोपपादयन् ॥ ७ ॥ लांगूलेन प्रदीप्तेन राक्षसांस्तानताडयत् ॥ रोषामर्षपरीतात्मा बालसूर्यसमाननः

॥ ८ ॥ लांगूलं संप्रदीप्तं तु दृष्ट्वा सर्वे हनूमतः ॥ सहस्त्रीबालवृद्धाश्च जग्मुः प्रीतिं निशाचराः ॥ ९ ॥ स भूयः संगतैः क्रूरै राक्षसैः कपिसत्तमः ॥ निबद्धः कृतवान्वीरस्तत्कालसदृशीं मतिम् ॥ १० ॥ कामं खलु न मे शक्ता निबद्धस्यापि राक्षसाः ॥ छित्त्वा पाशान्समुत्पत्य हन्यामहमिमान्पुनः ॥ ११ ॥ यदि भर्तृहितार्थाय चरंतं भर्तृशासनात् ॥ निबध्नंते दुरात्मानो न तु मे निष्कृतिः कृता ॥ १२ ॥ सर्वेषामेव पर्याप्तो राक्षसानामहं युधि ॥ किंतु रामस्य प्रीत्यर्थं विषहिष्येऽहमीदृशम् ॥ १३ ॥ लंका चारयितव्या वै पुनरेव भवेदिति ॥ रात्रौ नहि सुदृष्टा मे दुर्गकर्मविधानतः ॥ १४ ॥ अवश्यमेव द्रष्टव्या मया लंका निशाक्षये ॥ १५ ॥ कामं बध्नंतु मे भूयः पुच्छस्योद्दीपनेन च ॥ पीडां कुर्वंतु रक्षांसि न मेऽस्ति मनसः श्रमः ॥ १६ ॥ ततस्ते संवृताकारं सत्त्ववंतं महाकपिम् ॥ परिगृह्य ययुर्हृष्टा राक्षसाः कपिकुंजरम् ॥ १७ ॥ शंखभेरीनिनादैश्च घोषयंतः स्वकर्मभिः ॥ राक्षसाः क्रूरकर्माणश्चारयंति स्म तां पुरीम् ॥ १८ ॥

अन्वीयमानो रक्षोभिर्ययौ सुखमरिंदमः ॥ हनूमांश्चारयामास राक्षसानां महापुरीम् ॥ १९ ॥ यथापश्यद्विमानानि विचित्राणि महाकपिः ॥ संवृतान्भूमिभागांश्च सुविभक्तांश्च चत्वरान् ॥ २० ॥ रथ्याश्च गृहसंबाधाः कपिः शृंगाटकानि च ॥ तथा रथ्योपरथ्याश्च तथैव च गृहांतरान् ॥ २१ ॥ चत्वरेषु चतुष्केषु राजमार्गे तथैव च ॥ घोषयंति कपिं सर्वे चार इत्येव राक्षसाः ॥ २२ ॥ स्त्रीबालवृद्धा निर्जग्मुस्तत्र तत्र कुतूहलात् ॥ तं प्रदीपितलांगूलं हनूमंतं दिदृक्षवः ॥ २३ ॥ दीप्यमाने ततस्तस्य लांगूलाग्रे हनूमतः ॥ राक्षस्यस्ता विरूपाक्ष्यः शंसुर्देव्यास्तदप्रियम् ॥ २४ ॥ यस्त्वया कृतसंवादः सीते ताम्रमुखः कपिः ॥ लांगूलेन प्रदीप्तेन स एष परिणीयते ॥ २५ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं क्रूरमात्मापहरणोपमम् ॥ वैदेही शोकसंतप्ता हुताशनमुपागमत् ॥ २६ ॥ मंगलाभिमुखी तस्य सा तदासीन्महाकपेः ॥ उपतस्थे विशालाक्षी प्रयता हव्यवाहनम् ॥२७॥ यद्यस्ति पतिशुश्रूषा यद्यस्ति चरितं तपः ॥ यदि चास्त्येकपत्नीत्वं शीतो

भव हनूमतः ॥ २८ ॥ यदि कश्चिदनुक्रोशस्तस्य मय्यस्ति धीमतः ॥ यदि वा भाग्यशेषो मे शीतो भव हनूमतः ॥ २९ ॥ यदि मां वृत्तसंपन्नां तत्समागमलालसाम् ॥ स विजानाति धर्मात्मा शीतो भव हनूमतः ॥ ३० ॥ यदि मां तारयेदार्यः सुग्रीवः सत्यसंगरः ॥ अस्माद्दुःखांबुसंरोधाच्छीतो भव हनूमतः ॥ ३१ ॥ ततस्तीक्ष्णार्चिरव्यग्रः प्रदक्षिणशिखोऽनलः ॥ जज्वाल मृगशावाक्ष्याः शंसन्निव शुभं कपेः ॥ ३२ ॥ हनूमज्जनकश्चैव पुच्छानलयुतोऽनिलः ॥ ववौ स्वास्थ्यकरो देव्याः प्रालेयानिलशीतलः ॥ ३३ ॥ दह्यमाने च लांगूले चिंतयामास वानरः ॥ प्रदीप्तोऽग्निरयं कस्मान्न मां दहति सर्वतः ॥ ३४ ॥ दृश्यते च महाज्वालः करोति च न मे रुजम् ॥ शिशिरस्येव संपातो लांगूलाग्रे प्रतिष्ठितः ॥ ३५ ॥ अथवा तदिदं व्यक्तं यद्दृष्टं प्लवता मया ॥ रामप्रभावादाश्चर्यं पर्वतः सरितां पतौ ॥ ३६ ॥ यदि तावत्समुद्रस्य मैनाकस्य च धीमतः ॥ रामार्थं संभ्रमस्तादृक्किमग्निर्न करिष्यति ॥३७॥ सीतायाश्चानृशंस्येन तेजसा राघवस्य च ॥

पितुश्च मम सख्येन न मां दहति पावकः ॥ ३८ ॥ भूयः स चिंतयामास मुहूर्तं कपिकुंजरः ॥ कथमस्मद्विधस्येह बंधनं राक्षसाधमैः ॥ प्रतिक्रियास्य युक्ता स्यात्सति मह्यं पराक्रमे ॥३९॥ ततश्छित्त्वा च तान्पाशान्वेगवान्वै महाकपिः ॥ उत्पपाताथ वेगेन ननाद च महाकपिः ॥ ४० ॥ पुरद्वारं ततः श्रीमाञ्छैलशृंगमिवोन्नतम् ॥ विभक्तरक्षःसंबाधमाससादानिलात्मजः ॥ ४१ ॥ स भूत्वा शैलसंकाशः क्षणेन पुनरात्मवान् ॥ ह्रस्वतां परमां प्राप्तो बंधनान्यवशातयत् ॥४२॥ विमुक्तश्चाभवच्छ्रीमान्पुनः पर्वतसंनिभः ॥ वीक्षमाणश्च ददृशे परिघं तोरणाश्रितम् ॥ ४३ ॥ स तं गृह्य महाबाहुः कालायसपरिष्कृतम् ॥ रक्षिणस्तान्पुनः सर्वान्सूदयामास मारुतिः ॥४४॥ स तान्निहत्वा रणचंडविक्रमः समीक्षमाणः पुनरेव लंकाम् ॥ प्रदीप्तलांगूलकृतार्चिमाली प्रकाशितादित्य इवार्चिमाली॥४५॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे त्रिपंचाशः सर्गः ॥५३॥

चतुःपंचाशः सर्गः ५४

वीक्षमाणस्ततो लंकां कपिः कृतमनोरथः ॥ वर्धमानसमुत्साहः कार्यशेषमचिंतयत् ॥ १ ॥ किं नु खल्ववशिष्टं मे कर्तव्यमिह सांप्रतम् ॥ यदेषां रक्षसां भूयः संतापजननं भवेत् ॥ २ ॥ वनं तावत्प्रमथितं प्रकृष्टा राक्षसा हताः ॥ बलैकदेशः क्षपितः शेषं दुर्गविनाशनम् ॥ ३ ॥ दुर्गे विनाशिते कर्म भवेत्सुखपरिश्रमम् ॥ अल्पयत्नेन कार्येऽस्मिन्मम स्यात्सफलः श्रमः ॥ ४ ॥ यो ह्ययं मम लांगूले दीप्यते हव्यवाहनः ॥ अस्य संतर्पणं न्याय्यं कर्तुमेभिर्गृहोत्तमैः ॥ ५ ॥ ततः प्रदीप्तलांगूलः सविद्युदिव तोयदः ॥ भवनाग्रेषु लंकाया विचचार महाकपिः ॥ ६ ॥ गृहाद्गृहं राक्षसानामुद्यानानि च सर्वशः ॥ वीक्षमाणो ह्यसंत्रस्तः प्रासादांश्च चचार सः ॥७॥ अवप्लुत्य महावेगः प्रहस्तस्य निवेशनम् ॥ अग्निं तत्र विनिक्षिप्य श्वसनेन समो बली ॥ ८ ॥ ततोऽन्यत्पुप्लुवे वेश्म महा-

पार्श्वस्य वीर्यवान् ॥ मुमोच हनुमानग्निं कालानलशिखोपमम् ॥९॥ वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ॥ शुकस्य च महातेजाः सारणस्य च धीमतः ॥ तथा चेंद्रजितो वेश्म ददाह हरियूथपः ॥१०॥ जंबुमालेः सुमालेश्च ददाह भवनं ततः ॥११॥ रश्मिकेतोश्च भवनं सूर्यशत्रोस्तथैव च ॥ ह्रस्वकर्णस्य दंष्ट्रस्य रोमशस्य च रक्षसः ॥ १२ ॥ युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य ध्वजग्रीवस्य रक्षसः ॥ विद्युज्जिह्वस्य घोरस्य तथा हस्तिमुखस्य च ॥ १३ ॥ करालस्य विशालस्य शोणिताक्षस्य चैव हि ॥ कुंभकर्णस्य भवनं मकराक्षस्य चैव हि ॥१४॥ नरांतकस्य कुंभस्य निकुंभस्य महात्मनः ॥ यज्ञशत्रोश्च भवनं ब्रह्मशत्रोस्तथैव च ॥ १५॥ वर्जयित्वा महातेजा विभीषणगृहं प्रति ॥ क्रममाणः क्रमेणैव ददाह हरिपुंगवः ॥ १६ ॥ तेषु तेषु महार्हेषु भवनेषु महायशाः ॥ गृहेष्वृद्धिमतामृद्धिं ददाह कपिकुंजरः ॥ १७ ॥ सर्वेषां समतिक्रम्य राक्षसेन्द्रस्य वीर्यवान् ॥ आससादाथ लक्ष्मीवान्रावणस्य निवेशनम् ॥१८॥ ततस्तस्मिन्गृहे मुख्ये नानारत्नविभूषिते ॥ मेरुमंदरसंकाशे

नानामंगलशोभिते ॥ १९ ॥ प्रदीप्तमग्निमुत्सृज्य लांगूलाग्रे प्रतिष्ठितम् ॥ ननाद हनुमान्वीरो युगांतजलदो यथा ॥ २० ॥ श्वसनेन च संयोगादतिवेगो महाबलः ॥ कालाग्निरिव जज्वाल प्रावर्धत हुताशनः ॥ २१ ॥ प्रदीप्तमग्निं पवनस्तेषु वेश्मसु चारयन् ॥ अभूच्छ्वसनसंयोगादतिवेगो हुताशनः ॥ २२ ॥ तानि कांचनजालानि मुक्तामणिमयानि च ॥ भवनानि व्यशीर्यंत रत्नवंति महांति च ॥ २३ ॥ तानि भग्नविमानानि निपेतुर्वसुधातले ॥ भवनानीव सिद्धानामंबरात्पुण्यसंक्षये ॥ २४ ॥ संजज्ञे तुमुलः शब्दो राक्षसानां प्रधावताम् ॥ स्वे स्वे गृहपरित्राणे भग्नोत्साहोज्झितश्रियाम् ॥ नूनमेषोऽग्निरायातः कपिरूपेण हा इति ॥ २५ ॥ क्रंदंत्यः सहसा पेतुः स्तनंधयधराः स्त्रियः ॥ काश्चिदग्निपरीताङ्ग्यो हर्म्येभ्यो मुक्तमूर्धजाः ॥ २६ ॥ पतंत्यो रेजिरेऽभ्रेभ्यः सौदामिन्य इवांबरात् ॥ २७ ॥ वज्रविद्रुमवैदूर्यमुक्तारजतसंहतान् ॥ विचित्रान्भवनाद्धातून्स्यंदमानान्ददर्श सः ॥२८॥ नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां तृणानां च यथा तथा ॥

हनूमान्राक्षसेन्द्राणां वधे किंचिन्न तृप्यति ॥ न हनूमद्विशस्तानां राक्षसानां वसुंधरा ॥ २९ ॥ कचित्किंशुकसंकाशाः कचिच्छाल्मलिसंनिभाः ॥ कचित्कुंकुमसंकाशाः शिखा वह्नेश्चकाशिरे ॥ ३० ॥ हनूमता वेगवता वानरेण महात्मना ॥ लंकापुरं प्रदग्धं तद्रुद्रेण त्रिपुरं यथा ॥ ३१ ॥ ततः स लंकापुरपर्वताग्रे समुत्थितो भीमपराक्रमोऽग्निः ॥ प्रसार्य चूडावलयं प्रदीप्तो हनूमता वेगवतोपसृष्टः ॥ ३२ ॥ युगांतकालानलतुल्यरूपः स मारुतोऽग्निर्ववृधे दिवस्पृक् ॥ विधूमरश्मिर्भवनेषु सक्तो रक्षःशरीराज्यसमर्पितार्चिः ॥ ३३ ॥ आदित्यकोटीसदृशः सुतेजा लंकां समस्तां परिवार्य तिष्ठन् ॥ शब्दैरनेकैरशनिप्ररूढैर्भिन्दन्निवांडं प्रबभौ महाग्निः ॥ ३४ ॥ तत्रांबरादग्निरतिप्रवृद्धो रूक्षप्रभः किंशुकपुष्पचूडः ॥ निर्वाणधूमाकुलराजयश्च नीलोत्पलाभाः प्रचकाशिरेऽभ्राः ॥ ३५ ॥ वज्री महेंद्रस्त्रिदशेश्वरो वा साक्षाद्यमो वा वरुणोऽनिलो वा ॥ रुद्रोऽग्निरर्को धनदश्च सोमो न वानरोऽयं स्वयमेव कालः ॥३६॥

किं ब्रह्मणः सर्वपितामहस्य लोकस्य धातुश्चतुराननस्य ॥ इहागतो वानररूपधारी रक्षोपसंहारकरः प्रकोपः ॥३७॥ किं वैष्णवं वा कपिरूपमेत्य रक्षोविनाशाय परं सुतेजः ॥ अचिंत्यमव्यक्तमनंतमेकं स्वमायया सांप्रतमागतं वा ॥३८॥ इत्येवमूचुर्बहवो विशिष्टा रक्षोगणास्तत्र समेत्य सर्वे ॥ सप्राणिसंघां सगृहां सवृक्षां दग्धां पुरीं तां सहसा समीक्ष्य ॥ ३९ ॥ ततस्तु लंका सहसा प्रदग्धा सराक्षसा साश्वरथा सनागा ॥ सपक्षिसंघा समृगा सवृक्षा रुरोद दीना तुमुलं सशब्दम् ॥४०॥ हा तात हा पुत्रक कांत मित्र हा जीवितेशांग हतं सुपुण्यम् ॥ रक्षोभिरेवं बहुधा ब्रुवद्भिः शब्दः कृतो घोरतरः सुभीतः ॥ ४१ ॥ हुताशनज्वालसमावृता सा हतप्रवीरा परिवृत्तयोधा ॥ हनूमतः क्रोधबलाभिभूता बभूव शापोपहतेव लंका ॥ ४२ ॥ ससंभ्रमं त्रस्तविषण्णरक्षसां समुज्वलज्वालहुताशनांकिताम् ॥ ददर्श लंकां हनुमान्महामनाः स्वयंभुरोषोपहतामिवावनिम् ॥ ४३ ॥ भंक्त्वा वनं पादपरत्नसंकुलं हत्वा च रक्षांसि महांति

संयुगे ॥ दग्ध्वा पुरीं तां गृहरत्नमालिनीं तस्थौ हनूमान्पवनात्मजः कपिः ॥ ४४ ॥ त्रिकूटशृंगाग्रतले विचित्रे प्रतिष्ठितो वानरराजसिंहः ॥ प्रदीप्तलांगूल· कृतार्चिमाली व्यराजतादित्य इवांशुमाली ॥४५॥ सराक्षसांस्तान्सुबहूंश्च हत्वा वनं च भंक्त्वा बहुपादपं तत् ॥ विसृज्य रक्षोभवनेषु चाग्निं जगाम रामं मनसा महात्मा ॥ ४६ ॥ ततस्तु तं वानरवीरमुख्यं महाबलं मारुततुल्यवेगम् ॥ महामतिं वायुसुतं वरिष्ठं प्रतुष्टुवुर्देवगणाश्च सर्वे ॥४७॥ भंक्त्वा वनं महातेजा हत्वा रक्षांसि संयुगे ॥ दग्ध्वा लंकापुरीं भीमां रराज स महाकपिः ॥ ४८ ॥ गृहाग्र्यशृंगाग्रतले विचित्रे प्रतिष्ठितो वानरराजसिंहः ॥ प्रदीप्तलांगूलकृतार्चि- माली व्यराजतादित्य इवार्चिमाली ॥ ४९ ॥ लंकां समस्तां संपीड्य लांगूलाग्निं महाकपिः ॥ निर्वापयामास तदा समुद्रे हरिपुंगवः ॥ ५० ॥ ततो देवाः सगं- धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ दृष्ट्वा लंकां प्रदग्धां तां विस्मयं परमं गताः ॥ ५१ ॥ तं दृष्ट्वा वानरश्रेष्ठं हनूमंतं महाकपिम् ॥ कालाग्निरिति संचिंत्य सर्वभूतानि

तत्रस्तुः ॥ ५२ ॥ देवाश्च सर्वे मुनिपुंगवाश्च गंधर्वविद्याधरनागयक्षाः ॥ भूतानि सर्वाणि महांति तत्र जग्मुः परां प्रीतिमतुल्यरूपाम् ॥ ५३ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे चतुःपंचाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

पंचपंचाशः सर्गः ५५

संदीप्यमानां विध्वस्तां त्रस्तरक्षोगणां पुरीम् ॥ अवेक्ष्य हनुमान् लंकां चिंतयामास वानरः ॥१॥ तस्याभूत्सुमहांस्त्रासः कुत्सा चात्मन्यजायत ॥ लंकां प्रदहता कर्म किंस्वित्कृतमिदं मया ॥ २ ॥ धन्याः खलु महात्मानो ये बुद्ध्या कोपमुत्थितम् ॥ निरुंधंति महात्मानो दीप्तमग्निमिवांभसा ॥ ३ ॥ क्रुद्धः पापं न कुर्यात्कः क्रुद्धो हन्याद्गुरूनपि ॥ क्रुद्धः परुषया वाचा नरः साधूनधिक्षिपेत् ॥ ४ ॥ वाच्यावाच्यं प्रकुपितो न विजानाति कर्हिचित् ॥ नाकार्यमस्ति क्रुद्धस्य नावाच्यं विद्यते क्वचित् ॥५॥ यः समुत्पतितं क्रोधं क्षमयैव निरस्यति ॥ यथो-

रगस्त्वचं जीर्णां स वै पुरुष उच्यते ॥ ६ ॥ धिगस्तु मां सुदुर्बुद्धिं निर्लज्जं पापकृत्तमम् ॥ अचिंतयित्वा तां सीतामग्निदं स्वामिघातकम् ॥७॥ यदि दग्धा त्वियं सर्वा नूनमार्यापि जानकी ॥ दग्धा तेन मया भर्तुर्हतं कार्यमजानता ॥ ८ ॥ यदर्थमयमारंभस्तत्कार्यमवसादितम् ॥ मया हि दहता लंकां न सीता परिरक्षिता ॥ ९ ॥ ईषत्कार्यमिदं कार्यं कृतमासीन्न संशयः ॥ तस्य क्रोधाभिभूतेन मया मूलक्षयः कृतः ॥१०॥ विनष्टा जानकी व्यक्तं न ह्यदग्धः प्रदृश्यते ॥ लंकायाः कश्चिदुद्देशः सर्वा भस्मीकृता पुरी ॥ ११ ॥ यदि तद्विहतं कार्यं मया प्रज्ञाविपर्ययात् ॥ इहैव प्राणसंन्यासो ममापि ह्यद्य रोचते ॥ १२ ॥ किमग्नौ निपताम्यद्य आहोस्विद्वडवामुखे ॥ शरीरमिह सत्त्वानां दद्मि सागरवासिनाम् ॥ १३ ॥ कथं नु जीवता शक्यो मया द्रष्टुं हरीश्वरः ॥ तौ वा पुरुषशार्दूलौ कार्यसर्वस्वघातिना ॥ १४ ॥ मया खलु तदेवेदं रोषदोषात्प्रदर्शितम् ॥ प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्वमनवस्थितम् ॥ १५ ॥ धिगस्तु राजसं भावमनीशमनव-

स्थितम् ॥ ईश्वरेणापि यद्रागान्मया सीता न रक्षिता ॥ १६ ॥ विनष्टायां तु सीतायां तावुभौ विनशिष्यतः ॥ तयोर्विनाशे सुग्रीवः सबंधुर्विनशिष्यति ॥ १७ ॥ एतदेव वचः श्रुत्वा भरतो भ्रातृवत्सलः ॥ धर्मात्मा सहशत्रुघ्नः कथं शक्ष्यति जीवितुम् ॥ १८ ॥ इक्ष्वाकुवंशे धर्मिष्ठे गते नाशमसंशयम् ॥ भविष्यंति प्रजाः सर्वाः शोकसंतापपीडिताः ॥ १९ ॥ तदहं भाग्यरहितो लुप्तधर्मार्थसंग्रहः ॥ रोषदोषपरीतात्मा व्यक्तं लोकविनाशनः ॥२०॥ इति चिंतयतस्तस्य निमित्तान्युपपेदिरे ॥ पूर्वमप्युपलब्धानि साक्षात्पुनरचिंतयत् ॥ २१ ॥ अथवा चारुसर्वांगी रक्षिता स्वेन तेजसा ॥ न नशिष्यति कल्याणी नाग्निरग्नौ प्रवर्तते ॥ २२ ॥ नहि धर्मात्मनस्तस्य भार्याममिततेजसः ॥ स्वचरित्राभिगुप्तां तां स्प्रष्टुमर्हति पावकः ॥ २३ ॥ नूनं रामप्रभावेण वैदेह्याः सुकृतेन च ॥ यन्मां दहनकर्मायं नादहद्धव्यवाहनः ॥ २४ ॥ त्रयाणां भरतादीनां भ्रातॄणां देवता च या ॥ रामस्य च मनःकांता सा कथं विनशिष्यति ॥ २५ ॥ यद्वा दहनकर्मायं सर्वत्र

प्रभुरव्ययः ॥ न मे दहति लांगूलं कथमार्यां प्रधक्ष्यति ॥ २६ ॥ पुनश्चाचिंतयत्तत्र हनूमान्विस्मितस्तदा ॥ हिरण्यनाभस्य गिरेर्जलमध्ये प्रदर्शनम् ॥ २७ ॥ तपसा सत्यवाक्येन अनन्यत्वाच्च भर्तरि ॥ असौ विनिर्दहेदग्निं न तामग्निः प्रधक्ष्यति ॥ २८ ॥ स तथा चिंतयंस्तत्र देव्या धर्मपरिग्रहम् ॥ शुश्राव हनुमान्वाक्यं चारणानां महात्मनाम् ॥ २९ ॥ अहो खलु कृतं कर्म दुर्विगाहं हनूमता ॥ अग्निं विसृजता तीक्ष्णं भीमं राक्षससद्मनि ॥ ३० ॥ प्रपलायितरक्षःस्त्रीबालवृद्धसमाकुला ॥ जनकोलाहलाध्माता क्रंदंतीवाद्रिकंदरे ॥ ३१ ॥ दग्धेयं नगरी लंका साट्टप्राकारतोरणा ॥ जानकी न च दग्धेति विस्मयोऽद्भुत एव नः ॥ ३२ ॥ इति शुश्राव हनुमान्वाचं तामभृतोपमाम् ॥ बभूव चास्य मनसो हर्षस्तत्कालसंभवः ॥ ३३ ॥ स निमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्च महागुणैः ॥ ऋषिवाक्यैश्च हनुमानभवत्प्रीतमानसः ॥ ३४ ॥ ततः कपिः प्राप्तमनोरथार्थस्तामक्षतां राजसुतां विदित्वा ॥ प्रत्यक्षतस्तां पुनरेव दृष्ट्वा प्रतिप्रयाणाय

मतिं चकार ॥ ३५ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे पंचपंचाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

षट्पंचाशः सर्गः ५६

ततस्तु शिंशपामूले जानकीं पर्यवस्थिताम् ॥ अभिवाद्याब्रवीद्दिष्ट्या पश्यामि त्वामिहाक्षताम् ॥ १ ॥ ततस्तं प्रस्थितं सीता वीक्षमाणा पुनः पुनः ॥ भर्तुः स्नेहान्विता वाक्यं हनूमंतमभाषत ॥ २ ॥ यदि त्वं मन्यसे तात वसैकाहमिहानघ ॥ कचित्सुसंवृते देशे विश्रांतः श्वो गमिष्यसि ॥ ३ ॥ मम चैवाल्पभाग्यायाः सांनिध्यात्तव वानर ॥ शोकस्यास्याप्रमेयस्य मुहूर्तं स्यादपि क्षयः ॥ ४ ॥ गते हि हरिशार्दूल पुनः संप्राप्तये त्वयि ॥ प्राणेष्वपि न विश्वासो मम वानरपुंगव ॥ ५ ॥ अदर्शनं च ते वीर भूयो मां दारयिष्यति ॥ दुःखाद्दुःखतरं

प्राप्तां दुर्मनःशोककर्शिताम् ॥ ६ ॥ अयं च वीर संदेहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ॥ सुमहत्सु सहायेषु हर्यृक्षेषु महाबलः ॥ ७ ॥ कथं नु खलु दुष्पारं संतरिष्यंति सागरम् ॥ तानि हर्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥ ८ ॥ त्रयाणामेव भूतानां सागरस्यातिलंघने ॥ शक्तिः स्याद्वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥ ९ ॥ तदत्र कार्यनिर्बंधे समुत्पन्ने दुरासदे ॥ किं पश्यसि समाधानं त्वं हि कार्यविशारदः ॥ १० ॥ काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ॥ पर्याप्तः परवीरघ्न यशस्यस्ते बलोदयः ॥ ११ ॥ बलैस्तु संकुलां कृत्वा लंकां परबलार्दनः ॥ मां नयेद्यदि काकुत्स्थस्तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ १२ ॥ तद्यथा तस्य विक्रांतमनुरूपं महात्मनः ॥ भवत्याहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय ॥ १३ ॥ तदर्थोपहितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितम् ॥ निशम्य हनुमांस्तस्या वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १४ ॥ देवि हर्यृक्षसैन्यानामीश्वरः प्लवतां वरः ॥ सुग्रीवः सत्त्वसंपन्नस्तवार्थे कृतनिश्चयः ॥ १५ ॥ स वानरसहस्राणां कोटीभिरभिसंवृतः ॥

क्षिप्रमेष्यति वैदेहि सुग्रीवः प्लवगाधिपः ॥ १६ ॥ तौ च वीरौ नरवरौ सहितौ रामलक्ष्मणौ ॥ आगम्य नगरीं लंकां सायकैर्विधमिष्यतः ॥ १७ ॥ सगणं राक्षसं हत्वा न चिराद्रघुनंदनः ॥ त्वामादाय वरारोहे स्वां पुरीं प्रतियास्यति ॥ १८ ॥ समाश्वसिहि भद्रं ते भव त्वं कालकांक्षिणी ॥ क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण निहतं रावणं रणे ॥ १९ ॥ निहते राक्षसेंद्रे च सपुत्रामात्यबांधवे ॥ त्वं समेष्यसि रामेण शशांकेनेव रोहिणी ॥ २० ॥ क्षिप्रमेष्यति काकुत्स्थो हर्यृक्षप्रवरैर्युतः ॥ यस्ते युधि विनिर्जित्य शोकं व्यपनयिष्यति ॥ २१ ॥ एवमाश्वास्य वैदेहीं हनूमान्मारुतात्मजः ॥ गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहीमभ्यवादयत् ॥ २२ ॥ राक्षसान्प्रवरान्हत्वा नाम विश्राव्य चात्मनः ॥ समाश्वास्य च वैदेहीं दर्शयित्वा परं बलम् ॥ २३ ॥ नगरीमाकुलां कृत्वा वंचयित्वा च रावणम् ॥ दर्शयित्वा बलं घोरं वैदेहीमभिवाद्य च ॥ प्रतिगंतुं मनश्चक्रे पुनर्मध्येन सागरम् ॥ २४ ॥ ततः स कपिशार्दूलः स्वामिसंदर्शनोत्सुकः ॥ आरुरोह गिरिश्रेष्ठ-

मरिघ्नमरिमर्दनः ॥ २५ ॥ तुंगपद्मकजुष्टाभिर्नीलाभिर्वनराजिभिः ॥ सोत्तरीय-मिवांभोदैः शृंगांतरविलंबिभिः ॥ २६ ॥ बोध्यमानमिव प्रीत्या दिवाकरकरैः शुभैः ॥ उन्मिषंतमिवोद्धूतैर्लोचनैरिव धातुभिः ॥ २७ ॥ तोयौघनिःस्वनैर्मंद्रैः प्राधीतमिव सर्वतः ॥ प्रगीतमिव विस्पष्टं नानाप्रस्रवणस्वनैः ॥ २८ ॥ देव-दारुभिरुद्धूतैरूर्ध्वबाहुमिव स्थितम् ॥ प्रपातजलनिर्घोषैः प्राकुष्टमिव सर्वतः ॥ २९ ॥ वेपमानमिव श्यामैः कंपमानैः शरद्वनैः ॥ वेणुभिर्मारुतोद्धूतैः कूजंत-मिव कीचकैः ॥ ३० ॥ निःश्वसंतमिवामर्षाद्धोरैराशीविषोत्तमैः ॥ नीहारकृत-गंभीरैर्ध्यायंतमिव गह्वरैः ॥ ३१ ॥ मेघपादनिभैः पादैः प्रक्रांतमिव सर्वतः ॥ जृंभमाणमिवाकाशे शिखरैरभ्रमालिभिः ॥ ३२ ॥ कूटैश्च बहुधाकीर्णं शोभितं बहुकंदरैः ॥ सालतालैश्च कर्णैश्च वंशैश्च बहुभिर्वृतम् ॥ ३३ ॥ लतावितानै-र्विततैः पुष्पवद्भिरलंकृतम् ॥ नानामृगगणैः कीर्णं धातुनिष्पन्दभूषितम् ॥ ३४ ॥ बहुप्रस्रवणोपेतं शिलासंचयसंकटम् ॥ महर्षियक्षगंधर्वकिंनरोरगसेवितम्

॥ ३५ ॥ लतापादपसंबाधं सिंहाधिष्ठितकंदरम् ॥ व्याघ्रादिभिः समाकीर्णं स्वादुमूलफलद्रुमम् ॥ ३६ ॥ आरुरोहानिलसुतः पर्वतं प्लवगोत्तमः ॥ रामदर्शनशीघ्रेण प्रहर्षेणाभिचोदितः ॥ ३७ ॥ तेन पादतलक्रांता रम्येषु गिरिसानुषु ॥ सघोषाः समशीर्यंत शिलाश्चूर्णीकृतास्ततः ॥ ३८ ॥ स तमारुह्य शैलेंद्रं व्यवर्धत महाकपिः ॥ दक्षिणादुत्तरं पारं प्रार्थयँल्लवणांभसः ॥ ३९ ॥ अधिरुह्य ततो वीरः पर्वतं पवनात्मजः ॥ ददर्श सागरं भीमं भीमोरगनिषेवितम् ॥ ४० ॥ स मारुत इवाकाशं मारुतस्यात्मसंभवः ॥ प्रपेदे हरिशार्दूलो दक्षिणादुत्तरां दिशम् ॥ ४१ ॥ स तदा पीडितस्तेन कपिना पर्वतोत्तमः ॥ ररास विविधैर्भूतैः प्राविशद्वसुधातलम् ॥ कंपमानैश्च शिखरैः पतद्भिरपि च द्रुमैः ॥ ४२ ॥ तस्योरुवेगोन्मथिताः पादपाः पुष्पशालिनः ॥ निपेतुर्भूतले भग्नाः शक्रायुधहता इव ॥ ४३ ॥ कंदरोदरसंस्थानां पीडितानां महौजसाम् ॥ सिंहानां निनदो भीमो नभो भिंदन्हि शुश्रुवे ॥ ४४ ॥ त्रस्तव्याविद्धवसना

व्याकुलीकृतभूषणाः ॥ विद्याधर्यः समुत्पेतुः सहसा धरणीधरात् ॥ ४५ ॥ कृतिप्रमाणा बलिनो दीप्तजिह्वा महाविषाः ॥ निपीडितशिरोग्रीवा व्यवेष्टंत महाहयः ॥ ४६ ॥ किंनरोरगगंधर्वयक्षविद्याधरास्तथा ॥ पीडितं तं नगवरं त्यक्त्वा गगनमास्थिताः ॥ ४७ ॥ स च भूमिधरः श्रीमान् बलिना तेन पीडितः ॥ सवृक्षशिखरोदग्रः प्रविवेश रसातलम् ॥ ४८ ॥ दशयोजनविस्तारस्त्रिंशद्योजनमुच्छ्रितः ॥ धरण्या समतां यातः स बभूव धराधरः ॥ ४९ ॥ स लिलंघयिषुर्भीमं सलीलं लवणार्णवम् ॥ कल्लोलास्फालवेलांतमुत्पपात नभो हरिः ॥ ५० ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे षट्पंचाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

सप्तपंचाशः सर्गः ५७

आप्लुत्य च महावेगः पक्षवानिव पर्वतः ॥ भुजंगयक्षगंधर्वप्रबुद्धकमलोत्पलम्

॥१॥ सचंद्रकुमुदं रम्यं सार्ककारंडवं शुभम् ॥ तिष्यश्रवणकादंबमभ्रशैवलशाद्वलम् ॥२॥ पुनर्वसुमहामीनं लोहितांगमहाग्रहम् ॥ ऐरावतमहाद्वीपं स्वातीहंसविलोलितम् ॥ ३ ॥ वातसंघातजालोर्मिचंद्रांशुशिशिरांबुमत् ॥ हनूमान्मारुतगतिर्महानौरिव सागरम् ॥४॥ ग्रसमान इवाकाशं ताराधिपमिवोल्लिखन् ॥ हरन्निव सनक्षत्रं गगनं सार्कमंडलम् ॥५॥ अपारमपरिश्रांतश्चांबुधिं समगाहत ॥ हनूमान्मेघजालानि विकर्षन्निव गच्छति ॥६॥ पाण्डुरारुणवर्णानि नीलमांजिष्ठकानि च ॥ हरितारुणवर्णानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥ ७॥ प्रविशन्नभ्रजालानि निष्क्रमंश्च पुनः पुनः ॥ प्रकाशश्चाप्रकाशश्च चंद्रमा इव दृश्यते ॥८॥ विविधाभ्रघनापन्नगोचरो धवलांबरः ॥ दृश्यादृश्यतनुर्वीरस्तथा चंद्रायतेऽम्बरे ॥ ९ ॥ तार्क्ष्यायमाणो गगने स बभौ वायुनंदनः ॥ दारयन्मेघवृंदानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ॥ १० ॥ नदन्नादेन महता मेघस्वनमहास्वनः ॥ प्रवरान्राक्षसान्हत्वा नाम विश्राव्य चात्मनः ॥११॥ आकुलां नगरीं कृत्वा व्यथयित्वा च रावणम् ॥ अर्द-

यित्वा महावीरान्वैदेहीमभिवाद्य च ॥ आजगाम महातेजाः पुनर्मध्येन सागरम् ॥ १२ ॥ पर्वतेंद्रं सुनाभं च समुपस्पृश्य वीर्यवान् ॥ ज्यामुक्त इव नाराचो महावेगोऽभ्युपागमत् ॥१३॥ स किंचिदारात्संप्राप्तः समालोक्य महागिरिम् ॥ महेंद्रमेघसंकाशो ननाद स महाकपिः ॥ १४ ॥ स पूरयामास कपिर्दिशो दश समंततः ॥ नदन्नादेन महता मेघस्वनमहास्वनः ॥ १५ ॥ स तं देशमनुप्राप्तः सुहृद्दर्शनलालसः ॥ ननाद सुमहानादं लांगूलं चाप्यकंपयत् ॥ १६ ॥ तस्य नानद्यमानस्य सुपर्णचरिते पथि ॥ फलतीवास्य घोषेण गगनं सार्कमंडलम् ॥ १७ ॥ ये तु तत्रोत्तरे कूले समुद्रस्य महाबलाः ॥ पूर्वं संविष्ठिताः शूरा वायुपुत्रदिदृक्षवः ॥ १८ ॥ महतो वायुनुन्नस्य तोयदस्येव निःस्वनम् ॥ शुश्रुवुस्ते तदा घोषमूरुवेगं हनूमतः ॥ १९ ॥ ते दीनमनसः सर्वे शुश्रुवुः काननौकसः ॥ वानरेंद्रस्य निर्घोषं पर्जन्यनिनदोपमम् ॥ २० ॥ निशम्य नदतो नादं वानरास्ते समंततः ॥ बभूवुरुत्सुकाः सर्वे सुहृद्दर्शनकांक्षिणः ॥२१॥ जांबवान्स हरिश्रेष्ठः

प्रीतिसंहृष्टमानसः ॥ उपामंत्र्य हरीन्सर्वानिदं वचनमब्रवीत् ॥ २२ ॥ सर्वथा कृतकार्योऽसौ हनुमान्नात्र संशयः ॥ न ह्यस्याकृतकार्यस्य नाद एवंविधो भवेत् ॥ २३ ॥ तस्य बाहूरुवेगं च निनादं च महात्मनः ॥ निशम्य हरयो हृष्टा समुत्पेतुर्यतस्ततः ॥ २४ ॥ ते नगाग्रान्नगाग्राणि शिखराच्छिखराणि च ॥ प्रहृष्टाः समपद्यंत हनूमंतं दिदृक्षवः ॥ २५ ॥ ते प्रीताः पादपाग्रेषु गृह्य शाखामवस्थिताः ॥ वासांसि च प्रकाशानि समाविध्यन्त वानराः ॥ २६ ॥ गिरिगह्वरसंलीनो यथा गर्जति मारुतः ॥ एवं जगर्ज बलवान्हनूमान्मारुतात्मजः ॥ २७ ॥ तमभ्रघनसंकाशमापतंतं महाकपिम् ॥ दृष्ट्वा ते वानराः सर्वे तस्थुः प्रांजलयस्तदा ॥ २८ ॥ ततस्तु वेगवान्वीरो गिरेर्गिरिनिभः कपिः ॥ निपपात गिरेस्तस्य शिखरे पादपाकुले ॥ २९ ॥ हर्षेणापूर्यमाणोऽसौ रम्ये पर्वतनिर्झरे ॥ छिन्नपक्ष इवाकाशात्पपात धरणीधरः ॥ ३० ॥ ततस्ते प्रीतमनसः सर्वे वानरपुंगवाः ॥ हनूमंतं महात्मानं परिवार्योपतस्थिरे ॥ ३१ ॥ परिवार्य च ते सर्वे

परां प्रीतिमुपागताः ॥ प्रहृष्टवदनाः सर्वे तमागतमुपागमन् ॥ ३२ ॥ उपायनानि चादाय मूलानि च फलानि च ॥ प्रत्यर्चयन्हरिश्रेष्ठं हरयो मारुतात्मजम् ॥ ३३॥ विनेदुर्मुदिताः केचित्केचित्किलकिलां तथा ॥ हृष्टाः पादपशाखाश्च आनिन्युर्वानरर्षभाः ॥ ३४ ॥ हनूमांस्तु गुरून्वृद्धाञ्जांबवत्प्रमुखांस्तदा ॥ कुमारमंगदं चैव सोऽवंदत महाकपिः ॥ ३५ ॥ स ताभ्यां पूजितः पूज्यः कपिभिश्च प्रसादितः ॥ दृष्टा देवीति विक्रांतः संक्षेपेण न्यवेदयत् ॥ ३६ ॥ निषसाद च हस्तेन गृहीत्वा वालिनः सुतम् ॥ रमणीये वनोद्देशे महेंद्रस्य गिरेस्तदा ॥ हनूमानब्रवीत्पृष्टस्तदा तान्वानरर्षभान् ॥ ३७ ॥ अशोकवनिकासंस्था दृष्टा सा जनकात्मजा ॥ रक्ष्यमाणा सुघोराभी राक्षसीभिरनिंदिता ॥ ३८ ॥ एकवेणीधरा बाला रामदर्शनलालसा ॥ उपवासपरिश्रांता मलिना जटिला कृशा ॥ ३९ ॥ ततो दृष्टेति वचनं महार्थममृतोपमम् ॥ निशम्य मारुतेः सर्वे मुदिता वानराभवन् ॥ ४० ॥ क्ष्वेडंत्यन्ये नदन्त्यन्ये गर्जंत्यन्ये महाबलाः ॥

चक्रुः किलकिलामन्ये प्रतिगर्जंति चापरे ॥४१॥ केचिदुच्छ्रितलांगूलाः प्रहृष्टाः कपिकुंजराः ॥ आयतांचितदीर्घाणि लांगूलानि प्रविव्यधुः ॥ ४२ ॥ अपरे तु हनूमंतं श्रीमंतं वानरोत्तमम् ॥ आप्लुत्य गिरिशृंगेषु संस्पृशंति स्म हर्षिताः ॥ ४३ ॥ उक्तवाक्यं हनूमंतमंगदस्तु तदाब्रवीत् ॥ सर्वेषां हरिवीराणां मध्ये वाचमनुत्तमाम् ॥४४॥ सत्त्वे वीर्ये न ते कश्चित्समो वानर विद्यते ॥ यदवप्लुत्य विस्तीर्णं सागरं पुनरागतः ॥४५॥ जीवितस्य प्रदाता नस्त्वमेको वानरोत्तम ॥ त्वत्प्रसादात्समेष्यामः सिद्धार्था राघवेण ह ॥ ४६ ॥ अहो स्वामिनि ते भक्तिरहो वीर्यमहो धृतिः ॥ दिष्ट्या दृष्टा त्वया देवी रामपत्नी यशस्विनी ॥ दिष्ट्या त्यक्ष्यति काकुत्स्थः शोकं सीतावियोगजम् ॥ ४७ ॥ ततोऽगदं हनूमंतं जांबवंतं च वानराः ॥ परिवार्य प्रमुदिता भेजिरे विपुलाः शिलाः ॥ ४८ ॥ उपविश्य गिरेस्तस्य शिलासु विपुलासु ते ॥ श्रोतुकामाः समुद्रस्य लंघनं वानरोत्तमाः ॥ ४९ ॥ दर्शनं चापि लंकायाः सीताया रावणस्य च ॥ तस्थुः प्रांज-

लयः सर्वे हनूमद्वदनोन्मुखाः ॥५०॥ तस्थौ तत्रांगदः श्रीमान्वानरैर्बहुभिर्वृतः ॥ उपास्यमानो विविधैर्दिवि देवपतिर्यथा ॥ ५१ ॥ हनूमता कीर्तिमता यशस्विना तथांगदेनांगदनद्धबाहुना ॥ मुदा तदाध्यासितमुन्नतं महन्महीधराग्रं ज्वलितं श्रियाभवत् ॥ ५२ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे सप्तपंचाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

अष्टपंचाशः सर्गः ५८

ततस्तस्य गिरेः शृंगे महेंद्रस्य महाबलाः ॥ हनूमत्प्रमुखाः प्रीतिं हरयो जग्मुरुत्तमाम् ॥१॥ प्रीतिमत्सूपविष्टेषु वानरेषु महात्मसु ॥ तं ततः प्रतिसंहृष्टः प्रीतियुक्तं महाकपिम् ॥ जांबवान्कार्यवृत्तांतमपृच्छदनिलात्मजम् ॥ २ ॥ कथं दृष्टा त्वया देवी कथं वा तत्र वर्तते ॥ तस्यां चापि कथं वृत्तः क्रूरकर्मा दशाननः ॥ ३ ॥ तत्त्वतः सर्वमेतन्नः प्रब्रूहि त्वं महाकपे ॥ ४ ॥ संमार्गिता कथं

देवी किं च सा प्रत्यभाषत ॥ श्रुतार्थाश्चिंतयिष्यामो भूयः कार्यविनिश्चयम् ॥ ५ ॥ यश्चार्थस्तत्र वक्तव्यो गतैरस्माभिरात्मवान् ॥ रक्षितव्यं च यत्तत्र तद्भवान्व्याकरोतु नः ॥ ६ ॥ स नियुक्तस्ततस्तेन संप्रहृष्टतनूरुहः ॥ प्रणम्य शिरसा देव्यै सीतायै प्रत्यभाषत ॥ ७ ॥ प्रत्यक्षमेव भवतां महेंद्राग्रात्खमाप्लुतः ॥ उदधेर्दक्षिणं पारं कांक्षमाणः समाहितः ॥ ८ ॥ गच्छतश्च हि मे घोरं विघ्नरूपमिवाभवत् ॥ कांचनं शिखरं दिव्यं पश्यामि सुमनोहरम् ॥ ९ ॥ स्थितं पंथानमावृत्य मेने विघ्नं च तं नगम् ॥ १० ॥ उपसंगम्य तं दिव्यं कांचनं नगमुत्तमम् ॥ कृता मे मनसा बुद्धिर्भेत्तव्योऽयं मयेति च ॥ ११ ॥ प्रहतस्य मया तस्य लांगूलेन महागिरेः ॥ शिखरं सूर्यसंकाशं व्यशीर्यत सहस्रधा ॥ १२ ॥ व्यवसायं च तं बुद्ध्वा सहोवाच महागिरिः ॥ पुत्रेति मधुरां वाणीं मनः प्रह्लादयन्निव ॥ १३ ॥ पितृव्यं चापि मां विद्धि सखायं मातरिश्वनः ॥ मैनाकमिति विख्यातं निवसंतं महोदधौ ॥ १४ ॥ पक्षवंतः पुरा पुत्र बभूवुः पर्वतोत्तमाः ॥

छंदतः पृथिवीं चेरुर्बाधमानाः समंततः ॥ १५ ॥ श्रुत्वा नगानां चरितं महेंद्रः पाकशासनः ॥ वज्रेण भगवान्पक्षौ चिच्छेदैषां सहस्रशः ॥ १६ ॥ अहं तु मोचितस्तस्माच्च पित्रा महात्मना ॥ मारुतेन तदा वत्स प्रक्षिप्तो वरुणालये ॥ १७ ॥ राघवस्य मया साह्ये वर्तितव्यमरिंदम ॥ रामो धर्मभृतां श्रेष्ठो महेंद्रसमविक्रमः ॥ १८ ॥ एतच्छ्रुत्वा मया तस्य मैनाकस्य महात्मनः ॥ कार्यमावेद्य च गिरेरुद्धतं वै मनो मम ॥ १९ ॥ तेन चाहमनुज्ञातो मैनाकेन महात्मना ॥ स चाप्यंतर्हितः शैलो मानुषेण वपुष्मता ॥ शरीरेण महाशैलः शैलेन च महोदधौ ॥ २० ॥ उत्तमं जवमास्थाय शेषमध्वानमास्थितः ॥ ततोऽहं सुचिरं कालं जवेनाभ्यगमं पथि ॥ २१ ॥ ततः पश्याम्यहं देवीं सुरसां नागमातरम् ॥ समुद्रमध्ये सा देवी वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २२ ॥ मम भक्ष्यः प्रदिष्टस्त्वममरैर्हरिसत्तम ॥ अतस्त्वां भक्षयिष्यामि विहितस्त्वं हि मे सुरैः ॥ २३ ॥ एवमुक्तः सुरसया प्राञ्जलिः प्रणतः स्थितः ॥ विवर्णवदनो भूत्वा वाक्यं चेदमुदीरयम्

॥ २४ ॥ रामो दाशरथिः श्रीमान् प्रविष्टो दंडकावनम् ॥ लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च परंतपः ॥ २५ ॥ तस्य सीता हृता भार्या रावणेन दुरात्मना ॥ तस्याः सकाशं दूतोऽहं गमिष्ये रामशासनात् ॥ कर्तुमर्हसि रामस्य साहाय्यं विषये सति ॥ २६ ॥ अथवा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाक्लिष्टकारिणम् ॥ आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिश्रृणोमि ते ॥ २७ ॥ एवमुक्ता मया सा तु सुरसा कामरूपिणी ॥ अब्रवीन्नातिवर्तेत कश्चिदेष वरो मम ॥ २८ ॥ एवमुक्तः सुरसया दशयोजनमायतः ॥ ततोऽर्धगुणविस्तारो बभूवाहं क्षणेन तु ॥ २९ ॥ मत्प्रमाणाधिकं चैव व्यादितं तु मुखं तया ॥ तद्दृष्ट्वा व्यादितं त्वास्यं ह्रस्वं ह्यकरवं पुनः ॥ ३० ॥ तस्मिन्मुहूर्ते च पुनर्बभूवांगुष्ठसंमितः ॥ अभिपत्याशु तद्वक्त्रं निर्गतोऽहं ततः क्षणात् ॥ ३१ ॥ अब्रवीत्सुरसा देवी स्वेन रूपेण मां पुनः ॥ अर्थसिद्ध्यै हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् ॥ ३२ ॥ समानय च वैदेहीं राघवेण महात्मना ॥ सुखी भव महाबाहो प्रीतास्मि तव वानर ॥ ३३ ॥ ततोऽहं

साधु साध्वीति सर्वभूतैः प्रशंसितः ॥ ततोऽन्तरिक्षं विपुलं प्लुतोऽहं गरुडो यथा ॥ ३४ ॥ छाया मे निगृहीता च न च पश्यामि किंचन ॥ ३५ ॥ सोऽहं विगतवेगस्तु दिशो दश विलोकयन् ॥ न किंचित्तत्र पश्यामि येन मे विहता गतिः ॥ ३६॥ अथ मे बुद्धिरुत्पन्ना किं नाम गगने मम ॥ ईदृशो विघ्न उत्पन्नो रूपं यत्र न दृश्यते ॥३७॥ अधोभागे तु मे दृष्टिः शोचता पातिता मया ॥ ततोऽद्राक्षमहं भीमां राक्षसीं सलिलेशयाम् ॥ ३८ ॥ प्रहस्य च महानादमुक्तोऽहं भीमया तया ॥ अवस्थितमसंभ्रांतमिदं वाक्यमशोभनम् ॥ ३९ ॥ कासि गंता महाकाय क्षुधिताया ममेप्सितः ॥ भक्षः प्रीणय मे देहं चिरमाहारवर्जितम् ॥ ४० ॥ बाढमित्येव तां वाणीं प्रत्यगृह्णामहं ततः ॥ आस्यप्रमाणादधिकं तस्याः कायमपूरयम् ॥ ४१ ॥ तस्याश्चास्यं महद्भीमं वर्धते मम भक्षणे ॥ न च मां सा नु बुबुधे मम वा विकृतं कृतम् ॥ ४२ ॥ ततोऽहं विपुलं रूपं संक्षिप्य निमिषांतरात् ॥ तस्या हृदयमादाय प्रपतामि नभःस्थलम् ॥ ४३ ॥ सा विसृष्टभुजा

भीमा पपात लवणांभसि ॥ मया पर्वतसंकाशा निकृत्तहृदया सती ॥ ४४ ॥ शृणोमि खगतानां च वाचः सौम्या महात्मनाम् ॥ राक्षसी सिंहिका भीमा क्षिप्रं हनुमता हता ॥ ४५ ॥ तां हत्वा पुनरेवाहं कृत्यमात्ययिकं स्मरन् ॥ गत्वा च महदध्वानं पश्यामि नगमंडितम् ॥ ४६ ॥ दक्षिणं तीरमुदधेर्लंका यत्र गता पुरी ॥ अस्तं दिनकरे याते रक्षसां निलयं प्रति ॥ प्रविष्टोऽहमविज्ञातो रक्षोभिर्भीमविक्रमैः ॥ ४७ ॥ तत्र प्रविशतश्चापि कल्पांतघनसप्रभा ॥ अट्टहासं विमुंचंती नारी काप्युत्थिता पुरः ॥ ४८ ॥ जिघांसंतीं ततस्तां तु ज्वलदग्निशिरोरुहाम् ॥ सव्यमुष्टिप्रहारेण पराजित्य सुभैरवाम् ॥ प्रदोषकाले प्रविशं भीतयाहं तयोदितः ॥ ४९ ॥ अहं लंकापुरी वीर निर्जिता विक्रमेण ते ॥ यस्मात्तस्माद्विजेतासि सर्वरक्षांस्यशेषतः ॥ ५० ॥ तत्राहं सर्वरात्रं तु विचिन्वञ्जनकात्मजाम् ॥ रावणांतःपुरगतो न चापश्यं सुमध्यमाम् ॥ ५१ ॥ ततः सीतामपश्यंस्तु रावणस्य निवेशने ॥ शोकसागरमासाद्य न पारमुपलक्षये ॥ ५२ ॥

शोचता च मया दृष्टं प्राकारेणाभिसंवृतम् ॥ कांचनेन विचित्रेण गृहोपवन-मुत्तमम् ॥ ५३ ॥ सप्राकारमवप्लुत्य पश्यामि बहुपादपम् ॥ ५४ ॥ अशोकव-निकामध्ये शिंशपापादपो महान् ॥ तमारुह्य च पश्यामि कांचनं कदलीवनम् ॥ ५५ ॥ अदूराच्छिंशपावृक्षात्पश्यामि वरवर्णिनीम् ॥ श्यामां कमलपत्राक्षी-मुपवासकृशाननाम् ॥ ५६ ॥ तदेकवासःसंवीतां रजोध्वस्तशिरोरुहाम् ॥ शोकसंतापदीनांगीं सीतां भर्तृहिते स्थिताम् ॥ ५७ ॥ राक्षसीभिर्विरूपाभिः क्रूराभिरभिसंवृताम् ॥ मांसशोणितभक्ष्याभिर्व्याघ्रीभिर्हरिणी यथा ॥ ५८ ॥ सा मया राक्षसीमध्ये भर्त्स्यमाना मुहुर्मुहुः ॥ एकवेणीधरा दीना भर्तृचिंता-परायणा ॥ ५९ ॥ भूमिशय्या विवर्णांगी पद्मिनीव हिमागमे ॥ रावणाद्विनि-वृत्तार्था मर्तव्ये कृतनिश्चया ॥ कथंचिन्मृगशावाक्षी तूर्णमासादिता मया ॥ ६० ॥ तां दृष्ट्वा तादृशीं नारीं रामपत्नीं यशस्विनीम् ॥ तत्रैव शिंशपावृक्षे पश्यन्नहमवस्थितः ॥ ६१ ॥ ततो हलहलाशब्दं कांचीनूपुरमिश्रितम् ॥ शृणो-

भ्यधिकगंभीरं रावणस्य निवेशने ॥ ६२ ॥ ततोऽहं परमोद्विग्नः स्वरूपं प्रत्यसंहरम् ॥ अहं च शिंशपावृक्षे पक्षीव गहने स्थितः ॥ ६३ ॥ ततो रावणदाराश्च रावणश्च महाबलः ॥ तं देशमनुसंप्राप्तो यत्र सीताभवत्स्थिता ॥ ६४ ॥ तं दृष्ट्वाथ वरारोहा सीता रक्षोगणेश्वरम् ॥ संकुच्योरू स्तनौ पीनौ बाहुभ्यां परिरभ्य च ॥ प्रावेपत वरारोहा प्रवाते कदली यथा ॥ ६५ ॥ वित्रस्तां परमोद्विग्नां वीक्षमाणामितस्ततः ॥ त्राणं किंचिदपश्यंतीं वेपमानां तपस्विनीम् ॥ ६६ ॥ तामुवाच दशग्रीवः सीतां परमदुःखिताम् ॥ अवाक्शिराः प्रपतितो बहु मन्यस्व मामिति ॥ ६७ ॥ यदि चेत्त्वं तु मां दर्पान्नाभिनंदसि गर्विते ॥ द्विमासानंतरं सीते पास्यामि रुधिरं तव ॥ ६८ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य रावणस्य दुरात्मनः ॥ उवाच परमक्रुद्धा सीता वचनमुत्तरम् ॥ ६९ ॥ राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः ॥ इक्ष्वाकुवंशनाथस्य स्नुषां दशरथस्य च ॥ अवाच्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव ॥ ७० ॥ किंस्विद्वीर्यं तवानार्य यो मां भर्तुरसंनिधौ ॥

अपहृत्यागतः पाप तेनादृष्टो महात्मना ॥ ७१ ॥ न त्वं रामस्य सदृशो दास्येऽप्यस्य न युज्यसे ॥ अजेयः सत्यवाक्शूरो रणश्लाघी च राघवः ॥७२॥ जानक्या परुषं वाक्यमेवमुक्तो दशाननः ॥ जज्वाल सहसा कोपाच्चितास्थ इव पावकः ॥७३॥ विवृत्य नयने क्रूरे मुष्टिमुद्यम्य दक्षिणम् ॥ मैथिलीं हंतुमारब्धः स्त्रीभिर्हाहाकृतं तदा ॥ ७४ ॥ स्त्रीणां मध्यात्समुत्पत्य तस्य भार्या दुरात्मनः ॥ वरा मंदोदरी नाम तया स प्रतिषेधितः ॥ ७५ ॥ उक्तश्च मधुरां वाणीं तया स मदनार्दितः ॥ सीतया तव किं कार्यं महेंद्रसमविक्रम ॥ मया सह रमस्वाद्य मद्विशिष्टा न जानकी ॥७६॥ देवगंधर्वकन्याभिर्यक्षकन्याभिरेव च ॥ सार्धं प्रभो रमस्वेति सीतया किं करिष्यसि ॥ ७७ ॥ ततस्ताभिः समेताभिर्नारीभिः स महाबलः ॥ उत्थाप्य सहसा नीतो भवनं स्वं निशाचरः ॥७८॥ याते तस्मिन्दशग्रीवे राक्षस्यो विकृताननाः ॥ सीतां निर्भर्त्सयामासुर्वाक्यैः क्रूरैः सुदारुणैः ॥७९॥ तृणवद्भाषितं तासां गणयामास जानकी ॥ गर्जितं च तथा तासां सीतां

प्राप्य निरर्थकम् ॥८०॥ वृथागर्जितनिश्चेष्टा राक्षस्यः पिशिताशनाः ॥ रावणाय शशंसुस्ताः सीताव्यवसितं महत् ॥ ८१ ॥ ततस्ताः सहिताः सर्वा विहताशा निरुद्यमाः ॥ परिक्षिप्य समन्तात्ता निद्रावशमुपागताः ॥८२॥ तासु चैव प्रसुप्तासु सीता भर्तृहिते रता ॥ विलप्य करुणं दीना प्रशुशोच सुदुःखिता ॥८३॥ तासां मध्यात्समुत्थाय त्रिजटा वाक्यमब्रवीत् ॥८४॥ आत्मानं खादत क्षिप्रं न सीतामसितेक्षणाम् ॥ जनकस्यात्मजां साध्वीं स्नुषां दशरथस्य च ॥८५॥ स्वप्नो ह्यद्य मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षणः ॥ रक्षसां च विनाशाय भर्तुरस्या जयाय च ॥ ८६ ॥ अलमस्मान् परित्रातुं राघवाद्राक्षसीगणम् ॥ अभियाचाम वैदेहीमेतद्धि मम रोचते ॥ ८७ ॥ यस्या ह्येवंविधः स्वप्नो दुःखितायाः प्रदृश्यते ॥ सा दुःखैर्विविधैर्मुक्ता सुखं प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ ८८ ॥ प्रणिपातप्रसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा ॥ अलमेषा परित्रातुं राक्षस्यो महतो भयात् ॥ ८९ ॥ ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुर्विजयहर्षिता ॥ अवोचद्यदि तत्तथ्यं भवेयं शरणं हि

वः ॥९०॥ तां चाहं तादृशीं दृष्ट्वा सीताया दारुणां दशाम् ॥ चिंतयामास विश्रांतो न च मे निर्वृतं मनः ॥ ९१ ॥ संभाषणार्थं च मया जानक्याश्चिंतितो विधिः ॥ इक्ष्वाकुकुलवंशस्तु स्तुतो मम पुरस्कृतः ॥ ९२ ॥ श्रुत्वा तु गदितां वाचं राजर्षिगणभूषिताम् ॥ प्रत्यभाषत मां देवी बाष्पैः पिहितलोचना ॥ ९३ ॥ कस्त्वं केन कथं चेह प्राप्तो वानरपुंगव ॥ का च रामेण ते प्रीतिस्तन्मे वांसितुमर्हसि ॥ ९४ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा अहमप्यब्रवं वचः ॥ ९५ ॥ देवि रामस्य भर्तुस्ते सहायो भीमविक्रमः ॥ सुग्रीवो नाम विक्रांतो वानरेंद्रो महाबलः ॥ ९६ ॥ तस्य मां विद्धि भृत्यं त्वं हनूमंतमिहागतम् ॥ भर्त्रा संप्रहितस्तुभ्यं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ ९७ ॥ इदं तु पुरुषव्याघ्रः श्रीमान्दाशरथिः स्वयम् ॥ अंगुलीयमभिज्ञानमदात्तुभ्यं यशस्विनि ॥ ९८ ॥ तदिच्छामि त्वयाज्ञप्तं देवि किं करवाण्यहम् ॥ रामलक्ष्मणयोः पार्श्वं नयामि त्वां किमुत्तरम् ॥ ९९ ॥ एतच्छ्रुत्वा विदित्वा च सीता जनकनंदिनी ॥ आह रावणमुत्पाट्य राघवो मां

नर्थात्विति ॥ १०० ॥ प्रणम्य शिरसा देवीमहमार्यामनिंदिताम् ॥ राघवस्य मनोह्लादमभिज्ञानमयाचिषम् ॥ १ ॥ अथ मामब्रवीत्सीता गृह्यतामयमुत्तमः ॥ मणिर्येन महाबाहू रामस्त्वां बहु मन्यते ॥ २ ॥ इत्युक्त्वा तु वरारोहा मणिप्रवरमुत्तमम् ॥ प्रायच्छत्परमोद्विग्ना वाचा मां संदिदेश ह ॥ ३ ॥ ततस्तस्यै प्रणम्याहं राजपुत्र्यै समाहितः ॥ प्रदक्षिणं परिक्राममिहाभ्युद्गतमानसः ॥ ४ ॥ उत्तरं पुनरेवाह निश्चित्य मनसा तदा ॥ हनूमन्मम वृत्तांतं वक्तुमर्हसि राघवे ॥ ५ ॥ यथा श्रुत्वैव न चिरात्तावुभौ रामलक्ष्मणौ ॥ सुग्रीवसहितौ वीरावुपेयातां तथा कुरु ॥ ६ ॥ यदन्यथा भवेदेतद्द्वौ मासौ जीवितं मम ॥ न मां द्रक्ष्यति काकुत्स्थो म्रिये साहमनाथवत् ॥ ७ ॥ तच्छ्रुत्वा करुणं वाक्यं क्रोधो मामभ्यवर्धत ॥ उत्तरं च मया दृष्टं कार्यशेषमनंतरम् ॥ ८ ॥ ततोऽवर्धत मे कायस्तदा पर्वतसंनिभः ॥ युद्धाकांक्षी वनं तस्य विनाशयितुमारभे ॥ ९ ॥ तद्भग्नं वनखंडं तु भ्रांतत्रस्तमृगद्विजम् ॥ प्रतिबुध्य निरीक्षंते राक्षस्यो विकृताननाः

॥ ११० ॥ मां च दृष्ट्वा वने तस्मिन् समागम्य ततस्ततः ॥ ताः समभ्यागताः क्षिप्रं रावणायाचचक्षिरे ॥ ११ ॥ राजन्वनमिदं दुर्गं तव भग्नं दुरात्मना ॥ वानरेण ह्यविज्ञाय तव वीर्यं महाबल ॥ १२ ॥ तस्य दुर्बुद्धिता राजंस्तव विप्रियकारिणः ॥ वधमाज्ञापय क्षिप्रं यथासौ विलयं व्रजेत् ॥१३॥ तच्छ्रुत्वा राक्षसेंद्रेण विसृष्टा भृशदुर्जयाः ॥ राक्षसाः किंकरा नाम रावणस्य मनोनुगाः ॥ १४ ॥ तेषामशीतिसाहस्रं शूलमुद्गरपाणिनाम् ॥ मया तस्मिन्वनोद्देशे परिघेण निषूदितम् ॥ १५ ॥ तेषां तु हतशिष्टा ये ते गता लघुविक्रमाः ॥ निहतं च मया सैन्यं रावणायाचचक्षिरे ॥ १६ ॥ ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना चैत्यप्रासादभंजने ॥ तत्रस्थान्राक्षसान्हत्वा शतं स्तंभेन वै पुनः ॥ ललामभूतो लंकाया मया विध्वंसितो रुषा ॥ १७ ॥ ततः प्रहस्तस्य सुतं जंबुमालिनमादिशत् ॥ राक्षसैर्बहुभिः सार्धं घोररूपैर्भयानकैः ॥ १८ ॥ तमहं बलसंपन्नं राक्षसं रणकोविदम् ॥ परिघेणातिघोरेण सूदयामि सहानुगम् ॥ १९ ॥ तच्छ्रुत्वा राक्षसेंद्रस्तु मंत्रिपुना-

न्महाबलान् ॥ पदातिबलसंपन्नान् प्रेषयामास रावणः ॥ १२० ॥ परिघेणैव तान्सर्वान्नयामि यमसादनम् ॥ २१ ॥ मंत्रिपुत्रान्हताञ्छ्रुत्वा समरे लघुविक्रमान् ॥ पंच सेनाग्रगाञ्छूरान् प्रेषयामास रावणः ॥ २२ ॥ तानहं सह सैन्येन सर्वानेवाभ्यसूदयम् ॥ २३ ॥ ततः पुनर्दशग्रीवः पुत्रमक्षं महाबलम् ॥ बहुभी राक्षसैः सार्धं प्रेषयामास संयुगे ॥ २४ ॥ तं तु मंदोदरीपुत्रं कुमारं रणपंडितम् ॥ सहसा खं समुत्क्रांतं पादयोश्च गृहीतवान् ॥ चर्मासिनं शतगुणं भ्रामयित्वा व्यपेषयम् ॥ २५ ॥ तमक्षमागतं भग्नं निशम्य स दशाननः ॥ ततश्चेंद्रजितं नाम द्वितीयं रावणः सुतम् ॥ व्यादिदेश सुसंक्रुद्धो बलिनं युद्धदुर्मदम् ॥ २६ ॥ तच्चाप्यहं बलं सर्वं तं च राक्षसपुंगवम् ॥ नष्टौजसं रणे कृत्वा परं हर्षमुपागतः ॥ २७ ॥ महतापि महाबाहुः प्रत्ययेन महाबलः ॥ प्रहितो रावणेनैष सह वीरैर्मदोद्धतैः ॥ २८ ॥ सोऽविषह्यं हि मां बुध्वा स्वसैन्यं चावमर्दितम् ॥ ब्रह्मणोऽस्त्रेण स तु मां प्राबध्नाच्चातिवेगतः ॥ २९ ॥ रज्जुभिश्चापि

वध्नंति ततो मां तत्र राक्षसाः ॥ रावणस्य समीपं च गृहीत्वा मामुपागमन् ॥ १३० ॥ दृष्ट्वा संभाषितश्चाहं रावणेन दुरात्मना ॥ पृष्टश्च लंकागमनं राक्षसानां च तं वधम् ॥ ३१ ॥ तत्सर्वं च मया तत्र सीतार्थमुपजल्पितम् ॥ ३२ ॥ अस्याहं दर्शनाकांक्षी प्राप्तस्त्वद्भवनं विभो ॥ मारुतस्यौरसः पुत्रो वानरो हनुमानहम् ॥३३॥ रामदूतं च मां विद्धि सुग्रीवसचिवं कपिम् ॥ सोऽहं दौत्येन रामस्य त्वत्सकाशमिहागतः ॥ ३४ ॥ शृणु चापि समादेशं यदहं प्रब्रवीमि ते राक्षसेश हरीशस्त्वां वाक्यमाह समाहितम् ॥३५॥ सुग्रीवश्च महाभाग स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥ धर्मार्थकामोपहितं हितं पथ्यमुवाच ह ॥३६॥ वसतो ऋष्यमूके मे पर्वते विपुलद्रुमे ॥ राघवो रणविक्रांतो मित्रत्वं समुपागतः ॥ ३७॥ तेन मे कथितं राजन्भार्या मे रक्षसा हृता ॥ तत्र साहाय्यमस्माकं कार्यं सर्वात्मना त्वया ॥ ३८ ॥ मया च कथितं तस्मै वालिनश्च वधं प्रति ॥ तत्र साहाय्यहेतोर्मे समयं कर्तुमर्हसि ॥ ३९ ॥ वालिना हृतराज्येन सुग्रीवेण सह प्रभुः ॥ चक्रे-

ऽग्निसाक्षिकं सख्यं राघवः सहलक्ष्मणः ॥१४०॥ तेन वालिनमाहत्य शरेणैकेन संयुगे ॥ वानराणां महाराजः कृतः स प्लवतां प्रभुः ॥ ४१ ॥ तस्य साहाय्यमस्माभिः कार्यं सर्वात्मना त्विह ॥ तेन प्रस्थापितस्तुभ्यं समीपमिह धर्मतः ॥४२॥ क्षिप्रमानीयतां सीता दीयतां राघवस्य च ॥ यावन्न हरयो वीरा विधमंति बलं तव ॥ ४३ ॥ वानराणां प्रभावोऽयं न केन विदितः पुरा ॥ देवतानां सकाशं च ये गच्छंति निमंत्रिताः ॥ ४३ ॥ इति वानरराजस्त्वामाहेत्यभिहितो मया ॥ मामैक्षत ततो रुष्टश्चक्षुषा प्रदहन्निव ॥ ४५ ॥ तेन वध्योऽहमाज्ञप्तो रक्षसा रौद्रकर्मणा ॥ मत्प्रभावमविज्ञाय रावणेन दुरात्मना ॥ ४६ ॥ ततो विभीषणो नाम तस्य भ्राता महामतिः ॥ तेन राक्षसराजश्च याचितो मम कारणात् ॥४७॥ नैवं राक्षसशार्दूल त्यज्यतामेष निश्चयः ॥ राजशास्त्रव्यपेतो हि मार्गः संसेव्यते त्वया ॥ ४८ ॥ दूतवध्या न दृष्टा हि राजशास्त्रेषु राक्षस ॥ दूतेन वेदितव्यं हि यथार्थं हितवादिना ॥ ४९ ॥ सुमहत्यपराधेऽपि दूतस्यातुलविक्रम ॥

विरूपकरणं दृष्टं न वधोऽस्ति हि शास्त्रतः ॥५०॥ बिभीषणेनैवमुक्तो रावणः संदिदेश तान् ॥ राक्षसानेतदेवास्य लांगूलं दह्यतामिति ॥ ५१ ॥ ततस्तस्य वचः श्रुत्वा मम पुच्छं समंततः ॥ वेष्टितं शणवल्कैश्च जीर्णैः कार्पासकैः पटैः ॥ ५२ ॥ राक्षसाः सिद्धसंनाहास्ततस्ते चंडविक्रमाः ॥ तदादीप्यंत मे पुच्छं निघ्नंतः काष्ठमुष्टिभिः ॥ ५३ ॥ बद्धस्य बहुभिः पाशैर्यन्त्रितस्य च राक्षसैः ॥ न मे पीडा भवेत्काचिद्दिदृक्षोर्नगरीं दिवा ॥ ५४ ॥ ततस्ते राक्षसाः शूरा बद्धं मामग्निसंवृतम् ॥ अघोषयन्राजमार्गे नगरद्वारमागताः ॥५५॥ ततोऽहं सुमहद्रूपं संक्षिप्य पुनरात्मनः ॥ विमोचयित्वा तं बंधं प्रकृतिस्थस्ततः पुनः ॥ ५६ ॥ आयसं परिघं गृह्य तानि रक्षांस्यसूदयम् ॥ ततस्तन्नगरद्वारं वेगेनाप्लुतवानहम् ॥ ५७ ॥ पुच्छेन च प्रदीप्तेन तां पुरीं साट्टगोपुराम् ॥ दहाम्यहमसंभ्रांतो युगांताग्निरिव प्रजाः ॥ ५८ ॥ ततो मे ह्यभवत्त्रासो लंकां दग्धां समीक्ष्य तु ॥ विनष्टा जानकी व्यक्तं नह्यदग्धः प्रदृश्यते ॥ लंकायाः कश्चिदुद्देशः सर्वा भस्मीकृता

पुरी ॥५९॥ दहता च मया लंकां दग्धा सीता न संशयः ॥ रामस्य च महत्कार्यं मयेदं विफलीकृतम् ॥ इति शोकसमाविष्टश्चिंतामहमुपागतः ॥१६०॥ ततोऽहं वाचमश्रौषं चारणानां शुभाक्षराम् ॥ ६१ ॥ जानकी न च दग्धेति विस्मयोदात्तभाषिणाम् ॥ ६२ ॥ ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना श्रुत्वा तामद्भुतां गिरम् ॥ अदग्धा जानकीत्येव निमित्तैश्चोपलक्षिता ॥ ६३ ॥ दीप्यमाने तु लांगूले न मां दहति पावकः ॥ हृदयं च प्रहृष्टं मे वाताः सुरभिगंधिनः ॥ ६४ ॥ तैर्निमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्च महागुणैः ॥ ऋषिवाक्यैश्च सिद्धार्थैरभवं हृष्टमानसः ॥ ६५ ॥ पुनर्दृष्ट्वा च वैदेहीं विसृष्टश्च तया पुनः ॥ ६६ ॥ ततः पर्वतमासाद्य तत्रारिष्टमहं पुनः ॥ प्रतिप्लवनमारेभे युष्मद्दर्शनकांक्षया ॥ ६७ ॥ ततः श्वसनचंद्रार्कसिद्धगंधर्वसेवितम् ॥ पंथानमहमाक्रम्य भवतो दृष्टवानिह ॥ ६८ ॥ राघवस्य प्रसादेन भवतां चैव तेजसा ॥ सुग्रीवस्य च कार्यार्थं मया सर्वमनुष्ठितम् ॥ ६९ ॥ एतत्सर्वं मया तत्र यथावदुपपादितम् ॥ तत्र यन्न कृतं शेषं तत्सर्वं

क्रियतामिति ॥ १५० ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुन्दरकांडेऽष्टपंचाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

एकोनषष्टितमः सर्गः ५९

एतदाख्याय तत्सर्वं हनूमान्मारुतात्मजः ॥ भूयः समुपचक्राम वचनं वक्तुमुत्तरम् ॥१॥ सफलो राघवोद्योगः सुग्रीवस्य च संभ्रमः ॥ शीलमासाद्य सीताया मम च प्रीणितं मनः ॥ २ ॥ तपसा धारयेल्लोकान्क्रुद्धो वा निर्दहेदपि ॥ सर्वथातिप्रकृष्टोऽसौ रावणो राक्षसेश्वरः ॥ यस्य तां स्पृशतो गात्रं तपसा न विनाशितम् ॥ ३ ॥ न तदग्निशिखा कुर्यात्संस्पृष्टा पाणिना सती ॥ जनकस्य सुता कुर्याद्यत्क्रोधकलुषीकृता ॥४॥ जांबवत्प्रमुखान्सर्वाननुज्ञाप्य महाकपीन् ॥ अस्मिन्नेवं गते कार्ये भवतां च निवेदिते ॥ न्याय्यं स्म सह वैदेह्या द्रष्टुं तौ पार्थिवात्मजौ ॥ ५ ॥ अहमेकोऽपि पर्याप्तः सराक्षसगणां पुरीम् ॥ तां लंकां

तरसा हंतुं रावणं च सराक्षसम् ॥ ६ ॥ किं पुनः सहितो वीरैर्बलवद्भिः कृतात्मभिः ॥ कृतास्त्रैः प्लवगैः शक्तैर्भवद्भिर्विजयैषिभिः ॥ ७ ॥ अहं तु रावणं युद्धे ससैन्यं सपुरःसरम् ॥ सहपुत्रं वधिष्यामि सहोदरयुतं युधि ॥ ८ ॥ ब्राह्ममस्त्रं च रौद्रं च वायव्यं वारुणं तथा ॥ यदि शक्रजितोऽस्त्राणि दुर्निरीक्ष्याणि संयुगे ॥ ९ ॥ तान्यहं निहनिष्यामि विधमिष्यामि राक्षसान् ॥ भवतामभ्यनुज्ञातो विक्रमो मे रुणद्धि तम् ॥१०॥ मयाऽतुला विसृष्टा हि शैलवृष्टिर्निरंतरा ॥ देवानपि रणे हन्यात्किं पुनस्तान्निशाचरान् ॥ ११ ॥ सागरोऽप्यतियाद्वेलां मंदरः प्रचलेदपि ॥ न जांबवंतं समरे कंपयेदरिवाहिनी ॥ १२ ॥ सर्वराक्षससंघानां राक्षसा ये च पूर्वजाः ॥ अलमेकोऽपि नाशाय वीरो वालिसुतः कपिः ॥१३॥ पनसस्योरुवेगेन नीलस्य च महात्मनः ॥ मंदरोऽप्यवशीर्येत किं पुनर्युधि राक्षसाः ॥ १४ ॥ सदेवासुरयक्षेषु गंधर्वोरगपक्षिषु ॥ मैंदस्य प्रतियोद्धारं शंसत द्विविदस्य वा ॥ १५ ॥ अश्विपुत्रौ महावेगावेतौ प्लवगसत्तमौ ॥ एतयोः

प्रतियोद्धारं न पश्यामि रणाजिरे ॥१६॥ मयैव निहता लंका दग्धा भस्मीकृता पुरी ॥ राजमार्गेषु सर्वेषु नाम विश्रावितं मया ॥ १७ ॥ जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ॥ राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥ १८ ॥ अहं कोसलराजस्य दासः पवनसंभवः ॥ हनूमानिति सर्वत्र नाम विश्रावितं मया ॥ १९ ॥ अशोकवनिकामध्ये रावणस्य दुरात्मनः ॥ अधस्ताच्छिंशपामूले साध्वी करुणमास्थिता ॥ २० ॥ राक्षसीभिः परिवृता शोकसंतापकर्शिता ॥ मेघजालैः परिवृता चंद्ररेखेव निष्प्रभा ॥ २१ ॥ अचिंतयंती वैदेही रावणं बलदर्पितम् ॥ पतिव्रता च सुश्रोणी अवष्टब्धा च जानकी ॥ २२ ॥ अनुरक्ता हि वैदेही रामं सर्वात्मना शुभा ॥ अनन्यचित्ता रामे च पौलोमीव पुरंदरे ॥ २३ ॥ तदेक-वासःसंवीता रजोध्वस्ता तथैव च ॥ शोकसंतापदीनांगी सीता भर्तृहिते रता ॥ २४ ॥ सा मया राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ॥ राक्षसीभिर्विरूपाभिर्दृष्टा हि प्रमदावने ॥ २५ ॥ एकवेणीधरा दीना भर्तृचिंतापरायणा ॥ अधःशय्या

विवर्णांगी पद्मिनीव हिमोदये ॥२६॥ रावणाद्विनिवृत्तार्था मर्तव्यकृतनिश्चया ॥ कथंचिन्मृगशावाक्षी विश्वासमुपपादिता ॥ २७ ॥ ततः संभाषिता चैव सर्वमर्थं प्रकाशिता ॥ रामसुग्रीवसख्यं च श्रुत्वा प्रीतिमुपागता ॥ २८ ॥ नियतः समुदाचारो भक्तिर्भर्तरि चोत्तमा ॥ २९ ॥ यन्न हंति दशग्रीवं स महात्मा दशाननः ॥ निमित्तमात्रं रामस्तु वधे तस्य भविष्यति ॥ ३० ॥ सा प्रकृत्यैव तन्वंगी तद्वियोगाच्च कर्शिता ॥ प्रतिपत्पाठशीलस्य विद्येव तनुतां गता ॥ ३१ ॥ एवमास्ते महाभागा सीता शोकपरायणा ॥ यदत्र प्रतिकर्तव्यं तत्सर्वमुपकल्प्यताम् ॥ ३२ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांड एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

षष्टितमः सर्गः ६०

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वालिसूनुरभाषत ॥ १ ॥ अश्विपुत्रौ महावेगौ बलवंतौ

प्लवंगमौ ॥ पितामहवरोत्सेकात्परमं दर्पमास्थितौ ॥ २ ॥ अश्विनोर्माननार्थं हि सर्वलोकपितामहः ॥ सर्वावध्यत्वमतुलमनयोर्दत्तवान्पुरा ॥ ३ ॥ वरोत्सेकेन मत्तौ च प्रमथ्य महतीं चमूम् ॥ सुराणाममृतं वीरौ पीतवंतौ महाबलौ ॥ ४ ॥ एतावेव हि संक्रुद्धौ सवाजिरथकुंजराम् ॥ लंकां नाशयितुं शक्तौ सर्वे तिष्ठंतु वानराः ॥ ५ ॥ अहमेकोऽपि पर्याप्तः सराक्षसगणां पुरीम् ॥ तां लंकां तरसा हंतुं रावणं च महाबलम् ॥ ६ ॥ किं पुनः सहितो वीरैर्बलवद्भिः कृतात्मभिः ॥ कृतास्त्रैः प्लवगैः शक्तैर्भवद्भिर्विजयैषिभिः ॥ वायुसूनोर्बलेनैव दग्धा लंकेति नः श्रुतम् ॥ ७ ॥ अयुक्तं तु विना देवीं दृष्टवद्भिश्च वानराः ॥ समीपं गंतुमस्माभी राघवस्य महात्मनः ॥ ८ ॥ दृष्टा देवी न चानीता इति तत्र निवेदितुम् ॥ न युक्तमिव पश्यामि भवद्भिः ख्यातपौरुषैः ॥ ९ ॥ न हि वः प्लवने कश्चिन्नापि कश्चित्पराक्रमे ॥ तुल्यः सामरदैत्येषु लोकेषु हरिसत्तमाः ॥ १० ॥ जित्वा लंकां सरक्षौघां हत्वा तं रावणं रणे ॥ सीतामादाय गच्छामः सिद्धार्था हृष्टमानसाः

॥ ११ ॥ तेष्वेवं हतशेषेषु राक्षसेषु हनूमता ॥ किमन्यदत्र कर्तव्यं गृहीत्वा याम जानकीम् ॥ १२ ॥ रामलक्ष्मणयोर्मध्ये न्यस्याम जनकात्मजाम् ॥ किं व्यलीकैस्तु तान्सर्वान्वानरान्वानरर्षभान् ॥ १३ ॥ वयमेव हि गत्वा तान्हत्वा राक्षसपुंगवान् ॥ राघवं द्रष्टुमर्हामः सुग्रीवं सहलक्ष्मणम् ॥ १४ ॥ तमेवं कृतसंकल्पं जांववान्हरिसत्तमः ॥ उवाच परमप्रीतो वाक्यमर्थवदर्थवित् ॥ १५ ॥ नैषा बुद्धिर्महाबुद्धे यद्ब्रवीषि महाकपे ॥ विचेतुं वयमाज्ञप्ता दक्षिणां दिशमुत्तमाम् ॥ १६ ॥ नानेतुं कपिराजेन नैव रामेण धीमता ॥ कथंचिन्निर्जितां सीतामस्माभिर्नाभिरोचयेत् ॥ १७ ॥ राघवो नृपशार्दूलः कुलं व्यपदिशन्स्वकम् ॥ प्रतिज्ञाय स्वयं राजा सीताविजयमग्रतः ॥ सर्वेषां कपिमुख्यानां कथं मिथ्या करिष्यति ॥ १८ ॥ विफलं कर्म च कृतं भवेत्तुष्टिर्न तस्य च ॥ वृथा च दर्शितं वीर्यं भवेद्वानरपुंगवाः ॥ १९ ॥ तस्माद्गच्छाम वै सर्वे यत्र रामः सलक्ष्मणः ॥ सुग्रीवश्च महातेजाः कार्यस्यास्य निवेदने ॥ २० ॥ न तावदेषा मतिरक्षमा नो यथा

भवान्पश्यति राजपुत्र ॥ यथा तु रामस्य मतिर्निविष्टा तथा भवान्पश्यतु कार्यसिद्धिम् ॥ २१ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

एकषष्टितमः सर्गः ६१

ततो जांबवतो वाक्यमगृह्णंत वनौकसः ॥ अंगदप्रमुखा वीरा हनूमांश्च महाकपिः ॥ १ ॥ प्रीतिमंतस्ततः सर्वे वायुपुत्रपुरःसराः ॥ महेंद्राद्रिं परित्यज्य पुप्लुवुः प्लवगर्षभाः ॥ २ ॥ मेरुमंदरसंकाशा मत्ता इव महागजाः ॥ छादयंत इवाकाशं महाकाया महाबलाः ॥ ३ ॥ सभाज्यमानं भूतैस्तमात्मवंतं महाबलम् ॥ हनूमंतं महावेगं वहंत इव दृष्टिभिः ॥ ४ ॥ राघवे चार्थनिर्वृत्तिं कर्तुं च परमं यशः ॥ समाधाय समृद्धार्थाः कर्मसिद्धिभिरुन्नताः ॥ ५ ॥ प्रियाख्या-

नोन्मुखाः सर्वे सर्वे युद्धाभिनंदिनः ॥ सर्वे रामप्रतीकारे निश्चितार्था मनस्विनः ॥ ६ ॥ प्लवमानाः खमाप्लुत्य ततस्ते काननौकसः ॥ नंदनोपममासेदुर्वनं द्रुमशतायुतम् ॥७॥ यत्तन्मधुवनं नाम सुग्रीवस्याभिरक्षितम् ॥ अधृष्यं सर्वभूतानां सर्वभूतमनोहरम् ॥ ८ ॥ यद्रक्षति महावीरः सदा दधिमुखः कपिः ॥ मातुलः कपिमुख्यस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ॥ ९ ॥ ते तद्वनमुपागम्य बभूवुः परमोत्कटाः ॥ वानरा वानरेंद्रस्य मनःकांतं महावनम् ॥ १० ॥ ततस्ते वानरा हृष्टा दृष्ट्वा मधुवनं महत् ॥ कुमारमभ्ययाचंत मधूनि मधुपिंगलाः ॥ ११ ॥ ततः कुमारस्तान्वृद्धाञ्जांबवत्प्रमुखान्कपीन् ॥ अनुमान्य ददौ तेषां निसर्गं मधुभक्षणे ॥ १२ ॥ ततश्चानुमताः सर्वे सुसंहृष्टा वनौकसः ॥ मुदिताश्च ततस्ते च प्रनृत्यंति ततस्ततः ॥ १३ ॥ गायंति केचित्प्रहसंति केचिन्नृत्यंति केचित्प्रणमंति केचित् ॥ पठंति केचित्प्रचरंति केचित्प्लवंति केचित्प्रलपंति केचित् ॥ १४ ॥ परस्परं केचिदुपाश्रयंति परस्परं केचिदतिब्रुवंति ॥ द्रुमाद्द्रुमं केचिदभिद्रवंति क्षितौ

नगाग्रान्निपतंति केचित् ॥ १५ ॥ महीतलात्केचिदुदीर्णवेगा महद्द्रुमाग्राण्यभिसंपतंति ॥ गायंतमन्यः प्रहसन्नुपैति-रुदंतमन्यः प्ररुदन्नुपैति ॥ १६ ॥ नुदंतमन्यः प्रणदन्नुपैति समाकुलं तत्कपिसैन्यमासीत् ॥ न चात्र कश्चिन्न बभूव मत्तो न चात्र कश्चिन्न बभूव दृप्तः ॥ १७ ॥ ततो वनं तत्परिभक्ष्यमाणं द्रुमांश्च विध्वंसितपत्रपुष्पान् ॥ समीक्ष्य कोपाद्दधिवक्त्रनामा निवारयामास कपिः कपींस्तान् ॥ १८ ॥ स तैः प्रवृद्धैः परिभर्त्स्यमानो वनस्य गोप्ता हरिवृद्धवीरः ॥ चकार भूयो मतिमुग्रतेजा वनस्य रक्षां प्रति वानरेभ्यः ॥ १९ ॥ उवाच कांश्चित्परुषाण्यभीतमसक्तमन्यांश्च तलैर्जघान ॥ समेत्य कैश्चित्कलहं चकार तथैव साम्नोपजगाम कांश्चित् ॥ २० ॥ स तैर्मदादप्रतिवार्यवेगैर्बलाच्च तेन प्रतिवार्यमाणैः ॥ प्रधर्षणे त्यक्तभयैः समेत्य प्रकृष्यते चाप्यनवेक्ष्य दोषम् ॥ २१ ॥ नखैस्तुदंतो दशनैर्दशंतस्तलैश्च पादैश्च समापयंतः ॥ मदात्कपिं ते कपयः समंतान्महावनं

निर्विषयं च चक्रुः ॥ २२ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांड एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

द्विषष्टितमः सर्गः ६२

तानुवाच हरिश्रेष्ठो हनूमान्वानरर्षभः ॥ अव्यग्रमनसो यूयं मधु सेवत वानराः ॥ अहमावर्जयिष्यामि युष्माकं परिपंथिनः ॥ १ ॥ श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं हरीणां प्रवरोऽगदः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा पिबंतु हरयो मधु ॥ २ ॥ अवश्यं कृतकार्यस्य वाक्यं हनुमतो मया ॥ अकार्यमपि कर्तव्यं किमंग पुनरीदृशम् ॥३॥ अंगदस्य मुखाच्छ्रुत्वा वचनं वानरर्षभाः ॥ साधु साध्विति संहृष्टा वानराः प्रत्यपूजयन् ॥ ४ ॥ पूजयित्वांगदं सर्वे वानरा वानरर्षभम् ॥ जग्मुर्मधुवनं यत्र नदीवेग इव द्रुतम् ॥५॥ ते प्रविष्टा मधुवनं पालानाक्रम्य शक्तितः ॥

निसर्गाच्चातिपटवो दृष्ट्वा श्रुत्वा च मैथिलीम् ॥ पपुः सर्वे मधु तदा रसवत्फलमाददुः ॥ ६ ॥ उत्पत्य च ततः सर्वे वनपालान्समागतान् ॥ ताडयंति स्म शतशः सक्ता मधुवने तदा ॥ ७ ॥ मधूनि द्रोणमात्राणि बाहुभिः परिगृह्य ते ॥ पिबंति कपयः केचित्संघशस्तत्र हृष्टवत् ॥८॥ घ्नंति स्म सहिताः सर्वे भक्षयंति तथा परे ॥ ९ ॥ केचित्पीत्वाऽपविध्यंति मधूनि मधुपिंगलाः ॥ मधूच्छिष्टेन केचिच्च जघ्नुरन्योन्यमुत्कटाः ॥१०॥ अपरे वृक्षमूलेषु शाखा गृह्य व्यवस्थिताः ॥ अत्यर्थं च मदग्लानाः पर्णान्यास्तीर्य शेरते ॥ ११ ॥ उन्मत्तभूताः प्लवगा मधुमत्ताश्च हृष्टवत् ॥ क्षिपंत्यपि तथान्योन्यं स्खलंति च तथापरे ॥ १२ ॥ केचित्क्ष्वेलां प्रकुर्वंति केचित्कूजंति हृष्टवत् ॥ हरयो मधुना मत्ताः केचित्सुप्ता महीतले ॥ १३ ॥ धृष्टाः केचिद्धसंत्यन्ये केचित्कुर्वंति चेतरत् ॥ कृत्वा केचिद्वदंत्यन्ये केचिद्बुध्यंति चेतरत् ॥ १४ ॥ येऽप्यत्र मधुपालाः स्युः प्रेष्या दधिमुखस्य तु ॥ तेऽपि तैर्वानरैर्भीमैः प्रतिषिद्धा दिशो गताः ॥ १५ ॥ जानुभिश्च

प्रकृष्टाश्च देवमार्गं च दर्शिताः ॥ अब्रुवन्परमोद्विग्ना गत्वा दधिमुखं वचः ॥१६॥ हनूमता त्वद्वचनैर्हतं मधुवनं बलात् ॥ वयं च जानुभिर्घृष्टा देवमार्गं च दर्शिताः ॥ १७ ॥ तदा दधिमुखः क्रुद्धो वनपस्तत्र वानरः ॥ हतं मधुवनं श्रुत्वा सांत्वयामास तान्हरीन् ॥ १८ ॥ इहागच्छत गच्छामो वानरानतिदर्पितान् ॥ बलेन वारयिष्यामि प्रभुंजानान्मधूत्तमम् ॥ १९ ॥ श्रुत्वा दधिमुखस्येदं वचनं वानरर्षभाः ॥ पुनर्वीरा मधुवनं तेनैव सहिता ययुः ॥ २० ॥ मध्ये चैषां दधिमुखः सुप्रगृह्य महातरुम् ॥ समभ्यधावन्वेगेन सर्वे ते च प्लवंगमाः ॥ २१ ॥ ते शिलाः पादपांश्चैव पाषाणानपि वानराः ॥ गृहीत्वाऽभ्यगमन्क्रुद्धा यत्र ते कपिकुंजराः ॥ २२ ॥ ते स्वामिवचनं वीरा हृदयेष्ववसज्य तत् ॥ त्वरया ह्यभ्यधावंत सालतालशिलायुधाः ॥ २३ ॥ वृक्षस्थांश्च तलस्थांश्च वानरान्बलदर्पितान् ॥ अभ्यक्रामंस्ततो वीराः पालास्तत्र सहस्रशः ॥ २४ ॥ अथ दृष्ट्वा दधिमुखं क्रुद्धं वानरपुंगवाः ॥ अभ्यधावंत वेगेन हनुमत्प्रमुखास्तदा ॥ २५ ॥

सवृक्षं तं महाबाहुमापतंतं महाबलम् ॥ वेगवंतं विजग्राह बाहुभ्यां कुपितोऽंगदः ॥ २६ ॥ मदांधश्च न वेदैनमार्य कोऽयं ममेति सः ॥ अथैनं निष्पिपेषाशु वेगेन वसुधातले ॥२७॥ स भग्नबाहूरुमुखो विह्वलः शोणितोक्षितः ॥ प्रमुमोह महावीरो मुहूर्तं कपिकुंजरः ॥२८॥ स समाश्वास्य सहसा संक्रुद्धो राजमातुलः ॥ वानरान्वारयामास दंडेन मधुमोहितान् ॥ २९ ॥ स कथंचिद्विमुक्तस्तैर्वानरैर्वानरर्षभः ॥ उवाचैकांतमागत्य स्वान्भृत्यान्समुपागतान् ॥ ३० ॥ एतागच्छत गच्छामो भर्ता नो यत्र वानरः ॥ सुग्रीवो विपुलग्रीवः सह रामेण तिष्ठति ॥३१॥ सर्वं चैवांगदे दोषं श्रावयिष्यामि पार्थिवे ॥ अमर्षी वचनं श्रुत्वा घातयिष्यति वानरान् ॥ ३२ ॥ इष्टं मधुवनं ह्येतत्सुग्रीवस्य महात्मनः ॥ पितृपैतामहं दिव्यं देवैरपि दुरासदम् ॥ ३३ ॥ स वानरानिमान्सर्वान्मधुलुब्धान्गतायुषः ॥ घातयिष्यति दंडेन सुग्रीवः ससुहृज्जनान् ॥ ३४ ॥ वध्या ह्येते दुरात्मानो नृपाज्ञापरिपंथिनः ॥ अमर्षप्रभवो रोषः सफलो मे भविष्यति ॥ ३५ ॥ एवमुक्त्वा

दधिमुखो वनपालान् महाबलः ॥ जगाम सहसोत्पत्य वनपालैः समन्वितः ॥३६॥ निमेषांतरमात्रेण स हि प्राप्तो वनालयः ॥ सहस्रांशुसुतो धीमान्सुग्रीवो यत्र वानरः ॥ ३७ ॥ रामं च लक्ष्मणं चैव दृष्ट्वा सुग्रीवमेव च ॥ समप्रतिष्ठां जगतीमाकाशान्निपपात ह ॥ ३८॥ स निपत्य महावीरः सर्वैस्तैः परिवारितः ॥ हरिर्दधिमुखः पालैः पालानां परमेश्वरः ॥ ३९ ॥ स दीनवदनो भूत्वा कृत्वा शिरसि चांजलिम् ॥ सुग्रीवस्य शुभौ मूर्ध्ना चरणौ प्रत्यपीडयत् ॥४०॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

त्रिषष्टितमः सर्गः ६३

ततो मूर्ध्ना निपतितं वानरं वानरर्षभः ॥ दृष्ट्वैवोद्विग्नहृदयो वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कस्मात्त्वं पादयोः पतितो मम ॥ अभयं ते भवेद्वीर

सत्यमेवाभिधीयताम् ॥ २ ॥ किं संभ्रमाद्धितं कृत्स्नं ब्रूहि यद्वक्तुमर्हसि ॥ कच्चि-न्मधुवने स्वस्ति श्रोतुमिच्छामि वानर ॥ ३ ॥ स समाश्वासितस्तेन सुग्रीवेण महात्मना ॥ उत्थाय स महाप्राज्ञो वाक्यं दधिमुखोऽब्रवीत् ॥ ४ ॥ नैवर्क्षरजसा राजन्न त्वया न च वालिना ॥ वनं निसृष्टपूर्वं ते नाशितं तत्तु वानरैः ॥ ५ ॥ न्यवारयमहं सर्वान्सहैभिर्वनचारिभिः ॥ अचिंतयित्वा मां हृष्टा भक्षयंति पिबंति च ॥ ६ ॥ एभिः प्रधर्षणायां च वानरा वनरक्षिभिः ॥ आमध्यचिंतयन्देव भक्षयंति पिबंति च ॥ ७ ॥ शिष्टमत्रापविध्यंति भक्षयंति तथाऽपरे ॥ निवार्य-माणास्ते सर्वे भ्रुवौ वै दर्शयंति हि ॥ ८ ॥ इमे हि संरब्धतरास्तथा तैः संप्रध-र्षिताः ॥ वारयंतो वनात्तस्मात्क्रुद्धैर्वानरपुंगवैः ॥ ९ ॥ ततस्तैर्बहुभिर्वीरैर्वानरैर्वा-नरर्षभ ॥ संरक्तनयनैः क्रोधाद्धरयः संप्रधर्षिताः ॥ १० ॥ पाणिभिर्निहताः केचित्केचिज्जानुभिराहताः ॥ प्रकृष्टाश्च यथाकामं देवमार्गं च दर्शिताः ॥ ११ ॥ एवमेते हताः शूरास्त्वयि तिष्ठति भर्तरि ॥ कृत्स्नं मधुवनं चैव प्रकामं तैश्च

भक्ष्यते ॥ १२ ॥ एवं विज्ञाप्यमानं तं सुग्रीवं वानरर्षभम् । अपृच्छत्तं महाप्राज्ञो लक्ष्मणः परवीरहा ॥ १३ ॥ किमयं वानरो राजन्वनपः प्रत्युपस्थितः ॥ कं चार्थमभिनिर्दिश्य दुःखितो वाक्यमब्रवीत् ॥१४॥ एवमुक्तस्तु सुग्रीवो लक्ष्मणेन महात्मना ॥ लक्ष्मणं प्रत्युवाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १५ ॥ आर्य लक्ष्मण संप्राह वीरो दधिमुखः कपिः ॥ अंगदप्रमुखैर्वीरैर्भक्षितं मधु वानरैः ॥ १६ ॥ विचित्य दक्षिणामाशामागतैर्हरिपुंगवैः ॥ आगतैश्च प्रकृष्टं तद्यथा मधुवनं हि तैः ॥ १७ ॥ नैषामकृतकार्याणामीदृशः स्याद्व्यतिक्रमः ॥ वनं यदभिपन्नास्ते साधितं कर्म वानरैः ॥ १८ ॥ वार्यंतो भृशं प्राप्ताः पाला जानुभिराहताः ॥ तथा न गणितश्चायं कपिर्दधिमुखो बली ॥ पतिर्मम वनस्यायमस्माभिः स्थापितः स्वयम् ॥ १९ ॥ दृष्टा देवी न संदेहो न चान्येन हनूमता ॥ न ह्यन्यः साधने हेतुः कर्मणोऽस्य हनूमतः ॥ २० ॥ कार्यसिद्धिर्हनुमति मतिश्च हरिपुंगवे ॥ व्यवसायश्च वीर्यं च श्रुतं चापि प्रतिष्ठितम् ॥ २१ ॥ जांबवान्यत्र नेता स्यादंग-

दश्च महाबलः ॥ हनूमांश्चाप्यधिष्ठाता न तस्य गतिरन्यथा ॥ २२ ॥ अंगदप्रमुखैर्वीरैर्हतं मधुवनं किल ॥ विचित्य दक्षिणामाशामागतैर्हरिपुंगवैः ॥ २३ ॥ आगतैश्च प्रमथितं यथा मधुवनं हि तैः ॥ धर्षितं च वनं कृत्स्नमुपयुक्तं तु वानरैः ॥ २४ ॥ पातिता वनपालास्ते तदा जानुभिराहताः ॥ एतदर्थमयं प्राप्तो वक्तुं मधुरवागिह ॥ नाम्ना दधिमुखो नाम हरिः प्रख्यातविक्रमः ॥ २५ ॥ दृष्टा सीता महाबाहो सौमित्रे पश्य तत्त्वतः ॥ अभिगम्य यथा सर्वे पिबंति मधु वानराः ॥ २६ ॥ न चाप्यदृष्ट्वा वैदेहीं विश्रुताः पुरुषर्षभ ॥ वनं दत्तवरं दिव्यं धर्षयेयुर्वनौकसः ॥ २७ ॥ ततः प्रहृष्टो धर्मात्मा लक्ष्मणः सहराघवः ॥ श्रुत्वा कर्णसुखां वाणीं सुग्रीववदनाच्च्युताम् ॥ प्राहृष्यत भृशं रामो लक्ष्मणश्च महायशाः ॥ २८ ॥ श्रुत्वा दधिमुखस्यैवं सुग्रीवस्तु प्रहृष्य च ॥ वनपालं पुनर्वाक्यं सुग्रीवः प्रत्यभाषत ॥ २९ ॥ प्रीतोऽस्मि सौम्य यद्भुक्तं वनं तैः कृतकर्मभिः ॥ धर्षितं मर्षणीयं च चेष्टितं कृतकर्मणाम् ॥ ३० ॥ गच्छ शीघ्रं मधुवनं संरक्षस्व

त्वमेव हि ॥ शीघ्रं प्रेषय सर्वांस्तान्हनूमत्प्रमुखान्कपीन् ॥ ३१ ॥ इच्छामि शीघ्रं हनुमत्प्रधानाञ्छाखामृगांस्तान्मृगराजदर्पान् ॥ द्रष्टुं कृतार्थान्सह राघवाभ्यां श्रोतुं च सीताधिगमे प्रयत्नम् ॥ ३२ ॥ प्रीतिस्फीताक्षौ संप्रहृष्टौ कुमारौ दृष्ट्वा सिद्धार्थौ वानराणां च राजा ॥ अंगैः प्रहृष्टैः कार्यसिद्धिं विदित्वा बाह्वोरासन्नां सोऽतिमात्रं ननंद ॥ ३३ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

चतुःषष्टितमः सर्गः ६४

सुग्रीवेणैवमुक्तस्तु हृष्टो दधिमुखः कपिः ॥ राघवं लक्ष्मणं चैव सुग्रीवं चाभ्यवादयत् ॥ १ ॥ स प्रणम्य च सुग्रीवं राघवौ च महाबलौ ॥ वानरैः सहितः शूरैर्दिवमेवोत्पपात ह ॥ २ ॥ स यथैवागतः पूर्वं तथैव त्वरितं गतः ॥

निपत्य गगनाद्भूमौ तद्वनं प्रविवेश ह ॥ ३ ॥ स प्रविष्टो मधुवनं ददर्श हरियूथपान् ॥ विमदानुत्थितान्सर्वान् मेहमानान्मधूदकम् ॥ ४ ॥ स तानुपागमद्वीरो बध्वा करपुटांजलिम् ॥ उवाच वचनं श्लक्ष्णमिदं हृष्टवदंगदम् ॥ ५ ॥ सौम्य रोषो न कर्तव्यो यदेभिः परिवारणम् ॥ अज्ञानाद्रक्षिभिः क्रोधाद्भवंतः प्रतिषेधिताः ॥ श्रांतो दूरादनुप्राप्तो भक्षयस्व स्वकं मधु ॥ ६ ॥ युवराजस्त्वमीशश्च वनस्यास्य महाबलः ॥ मौर्ख्यात्पूर्वं कृतो रोषस्तद्भवान्क्षंतुमर्हति ॥ ७ ॥ आख्यातं हि मया गत्वा पितृव्यस्य तवानघ ॥ इहोपयानं सर्वेषामेतेषां वनचारिणाम् ॥ ८ ॥ भवदागमनं श्रुत्वा सहैभिर्वनचारिभिः ॥ प्रहृष्टो न तु रुष्टोऽसौ वनं श्रुत्वा प्रधर्षितम् ॥ ९ ॥ प्रहृष्टो मां पितृव्यस्ते सुग्रीवो वानरेश्वरः ॥ शीघ्रं प्रेषय सर्वांस्तानिति होवाच पार्थिवः ॥ १० ॥ श्रुत्वा दधिमुखस्यैतद्वचनं श्लक्ष्णमंगदः ॥ अब्रवीत्तान्हरिश्रेष्ठो वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ११ ॥ शंके श्रुतोऽयं वृत्तांतो रामेण हरियूथपाः ॥ तत्क्षमं नेह नः स्थातुं कृते कार्ये

परंतपाः ॥ १२ ॥ पीत्वा मधु यथाकामं विश्रांता वनचारिणः ॥ किं शेषं गमनं तत्र सुग्रीवो यत्र मे गुरुः ॥ १३ ॥ सर्वे यथा मां वक्ष्यंति समेत्य हरिपुंगवाः ॥ तथास्मि कर्ता कर्तव्ये भवद्भिः परवानहम् ॥ १४ ॥ नाज्ञापयितुमीशोऽहं युवराजोऽस्मि यद्यपि ॥ अयुक्तं कृतकर्माणो यूयं धर्षयितुं मया ॥ १५ ॥ ब्रुवतश्चांगदस्यैवं श्रुत्वा वचनमुत्तमम् ॥ प्रहृष्टमनसो वाक्यमिदमूचुर्वनौकसः ॥१६॥ एवं वक्ष्यति को राजन् प्रभुः सन्वानरर्षभ ॥ ऐश्वर्यमदमत्तो हि सर्वोऽहमिति मन्यते ॥ १७ ॥ तव चेदं सुसदृशं वाक्यं नान्यस्य कस्यचित् ॥ सन्नतिर्हि तवाख्याति भविष्यच्छुभभाग्यताम् ॥ १८ ॥ सर्वे वयमपि प्राप्तास्तत्र गंतुं कृतक्षणाः ॥ स यत्र हरिवीराणां सुग्रीवः पतिरव्ययः ॥ १९ ॥ त्वया ह्यनुक्तैर्हरिभिर्नैव शक्यं पदात्पदम् ॥ क्वचिद्गंतुं हरिश्रेष्ठ ब्रूमः सत्यमिदं तु ते ॥ २० ॥ एवं तु वदतां तेषामंगदः प्रत्यभाषत ॥ साधु गच्छाम इत्युक्त्वा खमुत्पेतुर्महाबलाः ॥ २१ ॥ उत्पतंतमनूत्पेतुः सर्वे ते हरियूथपाः ॥ कृत्वाकाशं निराकाशं यंत्रो-

त्क्षिप्ता इवोपलाः ॥ २२ ॥ तेंऽवरं सहसोत्पत्य वेगवंतः प्लवंगमाः ॥ विनदंतो महानादं घना वातेरिता यथा ॥ २३ ॥ अंगदे ह्यननुप्राप्ते सुग्रीवो वानरेश्वरः ॥ उवाच शोकसंतप्तं रामं कमललोचनम् ॥ २४ ॥ समाश्वसिहि भद्रं ते दृष्टा देवी न संशयः ॥ नागंतुमिह शक्यं तैरतीते समये हि नः ॥ २५ ॥ न मत्सकाशमागच्छेत्कृत्ये हि विनिपातिते ॥ युवराजो महाबाहुः प्लवतामंगदो वरः ॥ २६ ॥ यद्यप्यकृतकृत्यानामीदृशः स्यादुपक्रमः ॥ भवेत्तु दीनवदनो भ्रांतविप्लुतमानसः ॥ २७ ॥ पितृपैतामहं चैतत्पूर्वकैरभिरक्षितम् ॥ न मे मधुवनं हन्याददृष्ट्वा जनकात्मजाम् ॥ २८ ॥ कौसल्या सुप्रजा राम समाश्वसिहि सुव्रत ॥ दृष्टा देवी न संदेहो न चान्येन हनूमता ॥ २९ ॥ न ह्यस्य कर्मणो हेतुः साधने तद्विधो भवेत् ॥ हनूमतीह सिद्धिश्च मतिश्च मतिसत्तम ॥ व्यवसायश्च शौर्यं च सूर्ये तेज इव ध्रुवम् ॥ ३० ॥ जांबवान्यत्र नेता स्यादंगदश्च हरीश्वरः ॥ हनूमांश्चाप्यधिष्ठाता न तत्र गतिरन्यथा ॥ ३१ ॥ मा भूश्चिंतासमायुक्तः संप्रत्य-

मितविक्रमः ॥ ३२ ॥ इत्येवमुच्यमाने तु हरिराजेन राघवे ॥ ततः किलकिला-शब्दं शुश्रावासन्नमंबरे ॥ ३३ ॥ हनूमत्कर्मदृप्तानां नर्दतां काननौकसाम् ॥ किष्किंधामुपयातानां सिद्धिं कथयतामिव ॥ ३४ ॥ ततः श्रुत्वा निनादं तं कपीनां कपिसत्तमः ॥ आयतांचितलांगूलः सोऽभवद्धृष्टमानसः ॥ ३५ ॥ आजग्मुस्तेऽपि हरयो रामदर्शनकांक्षिणः ॥ अंगदं पुरतः कृत्वा हनूमंतं च वानरम् ॥३६॥ तेंऽगदप्रमुखा वीराः प्रहृष्टाश्च मुदान्विताः ॥ निपेतुर्हरिराजस्य समीपे राघवस्य च ॥ ३७ ॥ हनुमांश्च महाबाहुः प्रणम्य शिरसा ततः ॥ नियतामक्षतां देवीं राघवाय न्यवेदयत् ॥ ३८ ॥ निश्चितार्थे ततस्तस्मिन् सुग्रीवे पवनात्मजे ॥ लक्ष्मणः प्रीतिमान्वीरो बहुमानादवैक्षत ॥ ३९ ॥ प्रीत्या च रममाणोऽथ राघवः परवीरहा ॥ बहुमानेन महता हनुमंतमवैक्षत ॥ ४० ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

पंचषष्टितमः सर्गः ६५

ततः प्रस्रवणं शैलं ते गत्वा चित्रकाननम् ॥ प्रणम्य शिरसा रामं लक्ष्मणं च महाबलम् ॥ १ ॥ युवराजं पुरस्कृत्य सुग्रीवमभिवाद्य च ॥ प्रवृत्तिमथ सीतायाः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २ ॥ रावणांतःपुरे रोधं राक्षसीनां च तर्जनम् ॥ रामे समनुरागं च यश्चापि समयः कृतः ॥ एतदाख्याय ते सर्वं हरयो रामसंनिधौ ॥ ३ ॥ वैदेहीमक्षतां श्रुत्वा रामस्तूत्तरमब्रवीत् ॥४॥ क्व सीता वर्तते देवी कथं च मयि वर्तते ॥ एतन्मे सर्वमाख्यात वैदेहीं प्रति वानराः ॥ ५ ॥ रामस्य गदितं श्रुत्वा हरयो रामसंनिधौ ॥ चोदयंति हनूमंतं सीतावृत्तांतकोविदम् ॥६॥ श्रुत्वा तु वचनं तेषां हनूमान्मारुतात्मजः ॥ प्रणम्य शिरसा देव्यै सीतायै तां दिशं प्रति ॥ उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः सीताया दर्शनं यथा ॥७॥ समुद्रं लंघयित्वाऽहं शतयोजनमायतम् ॥ अगच्छं जानकीं सीतां मार्गमाणो दिदृक्षया ॥८॥

तत्र लंकेति नगरी रावणस्य दुरात्मनः ॥ दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे ॥९॥ तत्र सीता मया दृष्टा रावणांतःपुरे सती ॥ त्वयि संन्यस्य जीवंती रामा राम मनोरथम् ॥१०॥ दृष्टा मे राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ॥ राक्षसीभिर्विरूपाभी रक्षिता प्रमदावने ॥ ११ ॥ दुःखमापद्यते देवी त्वया वीर सुखोचिता ॥ १२ ॥ रावणांतःपुरे रुद्धा राक्षसीभिः सुरक्षिता ॥ एकवेणीधरा दीना त्वयि चिंतापरायणा ॥१३॥ अधःशय्या विवर्णांगी पद्मिनीव हिमागमे ॥ रावणाद्विनिवृत्तार्था मर्तव्यकृतनिश्चया ॥ देवी कथंचित्काकुत्स्थ त्वन्मना मार्गिता मया ॥ १४ ॥ इक्ष्वाकुवंशविख्यातिं शनैः कीर्तयतानघ ॥ सा मया नरशार्दूल शनैर्विश्वासिता तदा ॥ १५ ॥ ततः संभाषिता देवी सर्वमर्थं च दर्शिता ॥ रामसुग्रीवसख्यं च श्रुत्वा हर्षमुपागता ॥१६॥ नियतः समुदाचारो भक्तिश्चास्याः सदा त्वयि ॥ १७ ॥ एवं मया महाभाग दृष्टा जनकनंदिनी ॥ उग्रेण तपसा युक्ता त्वद्भक्त्या पुरुषर्षभ ॥ १८ ॥ अभिज्ञानं च मे दत्तं यथावृत्तं

तवांतिके ॥ चित्रकूटे महाप्राज्ञ वायसं प्रति राघव ॥१९॥ विज्ञाप्यः पुनरप्येष रामो वायुसुत त्वया ॥ अखिलेन यथादृष्टमिति मामाह जानकी ॥ २० ॥ इदं चास्मै प्रदातव्यं यत्नात्सुपरिरक्षितम् ॥ मणिरत्नं कपिश्रेष्ठ शिरोभूषणमुत्तमम् ॥ ब्रुवता वचनान्येवं सुग्रीवस्योपशृण्वतः ॥ २१ ॥ मनःशिलायास्तिलको गंडपार्श्वे निवेशितः ॥ एष निर्यातितः श्रीमान्मया ते वारिसंभवः ॥ एनं दृष्ट्वा प्रमोदिष्ये व्यसने त्वामिवानघ ॥२२॥ जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज ॥ ऊर्ध्वं मासान्न जीवेयं रक्षसां वशमागता ॥ २३ ॥ इति मामब्रवीत्सीता कृशांगी धर्मचारिणी ॥ रावणांतःपुरे रुद्धा मृगीवोत्फुल्ललोचना ॥ २४ ॥ एतदेव मयाख्यातं सर्वं राघव यद्यथा ॥ सर्वथा सागरजले संतारः प्रविधीयताम् ॥ २५ ॥ तौ जाताश्वासौ राजपुत्रौ विदित्वा तच्चाभिज्ञानं राघवाय प्रदाय ॥ देव्या चाख्यातं सर्वमेवानुपूर्व्याद्वाचा संपूर्णं वायुपुत्रः शशंस ॥२६॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे पंचषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

षट्षष्टितमः सर्गः ६६

एवमुक्तो हनुमता रामो दशरथात्मजः ॥ तं मणिं हृदये कृत्वा रुरोद सहलक्ष्मणः ॥१॥ तं तु दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं राघवः शोककर्शितः ॥ नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां सुग्रीवमिदमब्रवीत् ॥ २ ॥ यथैव धेनुः स्रवति स्नेहाद्वत्सस्य वत्सला ॥ तथा ममापि हृदयं मणिश्रेष्ठस्य दर्शनात् ॥ ३ ॥ मणिरत्नमिदं दत्तं वैदेह्याः श्वशुरेण मे ॥ वधूकाले यथा बद्धमधिकं मूर्ध्नि शोभते ॥४॥ अयं हि जलसंभूतो मणिः प्रवरपूजितः ॥ यज्ञे परमतुष्टेन दत्तः शक्रेण धीमता ॥ ५ ॥ इमं दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं तथा तातस्य दर्शनम् ॥ अद्यास्म्यवगतः सौम्य वैदेहस्य तथा विभोः ॥६॥ अयं हि शोभते तस्याः प्रियाया मूर्ध्नि मे मणिः ॥ अद्यास्य दर्शनेनाहं प्राप्तां तामिव चिंतये ॥ ७ ॥ किमाह सीता वैदेही ब्रूहि सौम्य पुनःपुनः ॥ परासुमिव तोयेन सिंचंती वाक्यवारिणा ॥८॥ इतस्तु किं दुःखतरं यदिमं वारिसंभवम् ॥ मणिं

पश्यामि सौमित्रे वैदेहीमागतं विना ॥ ९ ॥ चिरं जीवति वैदेही यदि मासं धरिष्यति ॥ क्षणं वीर न जीवेयं विना तामसितेक्षणाम् ॥ १० ॥ नय मामपि तं देशं यत्र दृष्टा मम प्रिया ॥ न तिष्ठेयं क्षणमपि प्रवृत्तिमुपलभ्य च ॥ ११ ॥ कथं सा मम सुश्रोणी भीरुभीरुः सती तदा ॥ भयावहानां घोराणां मध्ये तिष्ठति रक्षसाम् ॥ १२ ॥ शारदस्तिमिरोन्मुक्तो नूनं चंद्र इवांबुदैः ॥ आवृतो वदनं तस्या न विराजति राक्षसैः ॥ १३ ॥ किमाह सीता हनुमंस्तत्त्वतः कथयस्व मे ॥ एतेन खलु जीविष्ये भेषजेनातुरो यथा ॥ १४ ॥ मधुरा मधुरालापा किमाह मम भामिनी ॥ मद्विहीना वरारोहा हनूमन्कथयस्व मे ॥ दुःखादुःखतरं प्राप्य कथं जीवति जानकी ॥ १५ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

सप्तषष्टितमः सर्गः ६७

एवमुक्तस्तु हनुमान् राघवेन महात्मना ॥ सीताया भाषितं सर्वं न्यवेदयत राघवे ॥ १ ॥ इदमुक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभ ॥ पूर्ववृत्तमभिज्ञानं चित्रकूटे यथातथम् ॥ २ ॥ सुखसुप्ता त्वया सार्धं जानकी पूर्वमुत्थिता ॥ वायसः सहसोत्पत्य विरराद स्तनांतरम् ॥ ३ ॥ पर्यायेण च सुप्तस्त्वं देव्यंके भरताग्रज ॥ पुनश्च किल पक्षी स देव्या जनयति व्यथाम् ॥ ४ ॥ ततः पुनरुपागम्य विरराद भृशं किल ॥ ततस्त्वं बोधितस्तस्याः शोणितेन समुक्षितः ॥ ५ ॥ वायसेन च तेनैव सततं बाध्यमानया ॥ बोधितः किल देव्या त्वं सुखसुप्तः परंतप ॥ ६ ॥ तां च दृष्ट्वा महाबाहो दारितां च स्तनांतरे ॥ आशीविष इव क्रुद्धस्ततो वाक्यं त्वमूचिवान् ॥ ७ ॥ नखाग्रैः केन ते भीरु दारितं वै स्तनांतरम् ॥ कः क्रीडति सरोषेण पंचवक्त्रेण भोगिना ॥ ८ ॥ निरीक्षमाणः सहसा वायसं

समुद्वैक्षथाः ॥ नखैः सरुधिरैस्तीक्ष्णैस्तामेवाभिमुखं स्थितम् ॥ ९ ॥ सुतः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ॥ धरांतरगतः शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ॥१०॥ ततस्तस्मिन्महाबाहो कोपसंवर्तितेक्षणः ॥ वायसे त्वं व्यधाः क्रूरां मतिं मतिमतां वर ॥ ११ ॥ स दर्भसंस्तराद्गृह्य ब्रह्मास्त्रेण न्ययोजयः ॥ स दीप्त इव कालाग्निर्जज्वालाभिमुखं खगम् ॥ १२ ॥ स त्वं प्रदीप्तं चिक्षेप दर्भं तं वायसं प्रति ॥ ततस्तु वायसं दीप्तः स दर्भोऽनुजगाम ह ॥ १३ ॥ भीतैश्च संपरित्यक्तः सुरैः सर्वैश्च वायसः ॥ त्रींल्लोकान्संपरिक्रम्य त्रातारं नाधिगच्छति ॥१४॥ पुनरप्यागतस्तत्र त्वत्सकाशमरिंदम ॥ त्वं तं निपतितं भूमौ शरण्यः शरणागतम् ॥ वधार्हमपि काकुत्स्थ कृपया परिपालयः ॥ १५ ॥ मोघमस्त्रं न शक्यं तु कर्तुमित्येव राघव ॥ ततस्तस्याक्षि काकस्य हिनस्ति स्म स दक्षिणम् ॥१६॥ वायसस्त्वां नमस्कृत्य राज्ञो दशरथस्य च ॥ विसृष्टस्तु तदा काकः प्रतिपेदे स्वमालयम् ॥ १७ ॥ एवमस्त्रविदां श्रेष्ठः सत्त्ववाञ्छीलवानपि ॥ किमर्थमस्त्रं रक्षस्सु न

योजयसि राघव ॥ १८ ॥ न दानवा न गंधर्वा नासुरा न मरुद्गणाः ॥ तव राम रणे शक्तास्तथा प्रतिसमासितुम् ॥ १९ ॥ तव वीर्यवतः कच्चिन्मयि यद्यस्ति संभ्रमः ॥ क्षिप्रं सुनियतैर्बाणैर्हन्यतां युधि रावणः ॥ २० ॥ भ्रातुरादेशमाज्ञाय लक्ष्मणो वा परंतपः ॥ स किमर्थं नरवरो न मां रक्षति राघवः ॥ २१ ॥ शक्तौ तौ पुरुषव्याघ्रौ वाय्वग्निसमतेजसौ ॥ सुराणामपि दुर्धर्षौ किमर्थं मामुपेक्षतः ॥ २२ ॥ ममैव दुष्कृतं किंचिन्महदस्ति न संशयः ॥ समर्थौ सहितौ यन्मां न रक्षेते परंतपौ ॥ २३ ॥ वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रु भाषितम् ॥ पुनरप्यहमार्यां तामिदं वचनमब्रुवम् ॥ २४ ॥ त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ॥ रामे दुःखाभिभूते च लक्ष्मणः परितप्यते ॥ २५ ॥ कथंचिद्भवती दृष्टा न कालः परिशोचितुम् ॥ इदं मुहूर्तं दुःखानामंतं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥ २६ ॥ तावुभौ नरशार्दूलौ राजपुत्रौ परंतपौ ॥ त्वद्दर्शनकृतोत्साहौ लंकां भस्मीकरिष्यतः ॥ २७ ॥ हत्वा च समरे रौद्रं रावणं सहबांधवम् ॥ राघवस्त्वां वरारोहे

स्वपुरीं नयिता ध्रुवम् ॥ २८ ॥ यत्तु रामो विजानीयादभिज्ञानमनिंदिते ॥ प्रीति-संजननं तस्य प्रदातुं तं त्वमर्हसि ॥ २९ ॥ साभिवीक्ष्य दिशः सर्वा वेण्युद्ग्रथन-मुत्तमम् ॥ मुक्त्वा वस्त्राद्ददौ मह्यं मणिमेतं महाबल ॥ ३० ॥ प्रतिगृह्य मणिं दोर्भ्यां तव हेतो रघुप्रिय ॥ शिरसा संप्रणम्यैनामहमागमने त्वरे ॥ ३१ ॥ गमने च कृतोत्साहमवेक्ष्य वरवर्णिनी ॥ विवर्धमानं च हि मामुवाच जनकात्मजा ॥ ३२ ॥ अश्रुपूर्णमुखी दीना बाष्पगद्गदभाषिणी ॥ ममोत्पतनसंभ्रांता शोकवेग-समाहता ॥ ३३ ॥ हनुमन्सिंहसंकाशौ तावुभौ रामलक्ष्मणौ ॥ सुग्रीवं च सहा-मात्यं सर्वान्ब्रूया अनामयम् ॥ ३४ ॥ यथा च स महाबाहुर्मां तारयति राघवः ॥ अस्माद्दुःखांबुसंरोधात्त्वं समाधातुमर्हसि ॥ ३५ ॥ इमं च तीव्रं मम शोकवेगं रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ॥ ब्रूयास्तु रामस्य गतः समीपं शिवश्च तेऽध्वास्तु हरिप्रवीर ॥ ३६ ॥ एतत्तवार्या नृपराजसिंह सीता वचः प्राह विषादपूर्वम् ॥

एतच्च बुद्ध्वा गदितो यथा त्वं श्रद्धत्स्व सीतां कुशलां समग्राम् ॥ ३७ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये सुंदरकांडे सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

अष्टषष्टितमः सर्गः ६८

अथाहमुत्तरं देव्या पुनरुक्तः ससंभ्रमम् ॥ तव स्नेहान्नरव्याघ्रौ सौहार्दादनुमान्य च ॥१॥ एवं बहुविधं वाच्यो रामो दाशरथिस्त्वया ॥ यथा मां प्राप्नुयाच्छीघ्रं हत्वा रावणमाहवे ॥ २ ॥ यदि वा मन्यसे वीर वसैकाहमरिंदम ॥ कस्मिंश्चित्संवृते देशे विश्रांतः श्वो गमिष्यसि ॥ ३ ॥ मम चाप्यल्पभाग्यायाः सान्निध्यात्तव वानर ॥ अस्य शोकविपाकस्य मुहूर्तं स्याद्विमोक्षणम् ॥ ४ ॥ गते हि त्वयि विक्रान्ते पुनरागमनाय वै ॥ प्राणानामपि संदेहो मम स्यान्नात्र संशयः

॥ ५ ॥ तवादर्शनजं चापि भयं मां परितापयेत् ॥ दुःखाद्दुःखपराभूतां दुर्गतां दुःखभागिनीम् ॥ ६ ॥ अयं च वीर संदेहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ॥ सुमहांस्त्वत्सहायेषु हर्यृक्षेषु असंशयः ॥ ७ ॥ कथं नु खलु दुष्पारं तरिष्यति महोदधिम् ॥ तानि हर्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥८॥ त्रयाणामेव भूतानां सागरस्येह लंघने ॥ शक्तिः स्याद्वैनतेयस्य वायोर्वा तव चानघ ॥ ९ ॥ तदस्मिन्कार्यनियोगे वीरैवं दुरतिक्रमे ॥ किं पश्यसि समाधानं ब्रूहि कार्यविदां वर ॥१०॥ काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ॥ पर्याप्तः परवीरघ्न यशस्यस्ते फलोदयः ॥ ११ ॥ बलैः समग्रैर्यदि मां हत्वा रावणमाहवे ॥ विजयी स्वपुरीं रामो नयेत्तत्स्याद्यशस्करम् ॥१२॥ यथाऽयं तस्य वीरस्य वनादुपधिना हृता ॥ रक्षसा तद्भयादेव तथा नार्हति राघवः ॥ १३ ॥ बलैस्तु संकुलां कृत्वा लंकां परबलार्दनः ॥ मां नयेद्यदि काकुत्स्थस्तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ १४ ॥ तद्यथा तस्य विक्रांतमनुरूपं

महात्मनः ॥ भवत्याहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय ॥ १५ ॥ तदर्थोपहितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितम् ॥ निशम्याहं ततः शेषं वाक्यमुत्तरमब्रुवम् ॥ १६ ॥ देवि हर्यृक्षसैन्यानामीश्वरः प्लवतां वरः ॥ सुग्रीवः सत्त्वसंपन्नस्त्वदर्थे कृतनिश्चयः ॥ १७ ॥ तस्य विक्रमसंपन्नाः सत्त्ववंतो महाबलाः ॥ मनःसंकल्पसंपाता निदेशे हरयः स्थिताः ॥ १८ ॥ येषां नोपरि नाधस्तान्न तिर्यक्सज्जते गतिः ॥ न च कर्मसु सीदंति महत्स्वमिततेजसः ॥१९॥ असकृत्तैर्महाभागैर्वानरैर्बलसंयुतैः ॥ प्रदक्षिणीकृता भूमिर्वायुमार्गानुसारिभिः ॥ २० ॥ मद्विशिष्टाश्च तुल्याश्च संति तत्र वनौकसः ॥ मत्तः प्रत्यवरः कश्चिन्नास्ति सुग्रीवसंनिधौ ॥ २१ ॥ अहं ताव-दिह प्राप्तः किं पुनस्ते महाबलाः ॥ नहि प्रकृष्टाः प्रेष्यंते प्रेष्यंते हीतरे जनाः ॥ २२ ॥ तदलं परितापेन देवि मन्युरपैतु ते ॥ एकोत्पातेन ते लंकामेष्यंति हरि-यूथपाः ॥ २३ ॥ मम पृष्ठगतौ तौ च चंद्रसूर्याविवोदितौ ॥ त्वत्सकाशं महाभागे नृसिंहावागमिष्यतः ॥ २४ ॥ अरिघ्नं सिंहसंकाशं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ॥

लक्ष्मणं च धनुष्मन्तं लंकाद्वारमुपागतम् ॥ २५ ॥ नखदंष्ट्रायुधान्वीरान्सिंहशार्दूलविक्रमान् ॥ वानरान्वारणेन्द्राभान्क्षिप्रं द्रक्ष्यसि संगतान् ॥ २६ ॥ शैलांबुदनिकाशानां लंकामलयसानुषु ॥ नर्दतां कपिमुख्यानां न चिराच्छ्रोष्यसि स्वनम् ॥ २७ ॥ निवृत्तवनवासं च त्वया सार्धमरिंदमम् ॥ अभिषिक्तमयोध्यायां क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ॥ २८ ॥ ततो मया वाग्भिरदीनभाषिणा शिवाभिरिष्टाभिरभिप्रसादिता ॥ उवाह शांतिं मम मैथिलात्मजा तवापि शोकेन तथातिपीडिता ॥ २९ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये चतुर्विंशतिसाहस्र्यां सुन्दरकांडेऽष्टषष्टितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

॥ इति वाल्मीकीयः सुंदरकांडः समाप्तः ॥